

DOBÎNDA VASILE

**STATUTUL JURIDIC AL SUBIECTULUI DE DREPT LA
DIFERITE ETAPE DE RĂSPUNDERE JURIDICĂ**

551.01 – TEORIA GENERALĂ A DREPTULUI

Teză de doctor în drept

Conducător științific: _____

Baltaga Dmitrii, dr. hab., prof. univ.

Consultant științific: _____

Smochină Andrei, dr. hab., prof. univ.

Consultant științific: _____

Grama Dumitru, dr., conf. univ.

Consultant științific: _____

Postu Ion, dr., conf. univ.

Autorul: _____

Dobînda Vasile

Chișinău, 2021

Vasile Dobînda ©

CUPRINS

LISTA ABREVIERILOR.....	5
ADNOTARE (rom., eng.).....	6
INTRODUCERE.....	8
1. ANALIZA TEORETICĂ ȘI NORMATIVĂ A FENOMENULUI SUBIECTELOR ȘI ETAPELOR MATERIALE ȘI PROCESUALE ALE RĂSPUNDERII JURIDICE.....	17
1.1. Analiza teoretico-științifică a statutului juridic al subiectului răspunderii juridice la diferite etape de evoluție a ei.....	17
1.2. Reglementarea juridică a evoluției spațio-temporale a răspunderii juridice.....	37
1.3. Concluzii la capitolul 1.....	51
2. CALITATEA DE SUBIECT DE DREPT CA PREMISĂ ȘI CONDIȚIE A DECLANȘĂRII RĂSPUNDERII JURIDICE.....	53
2.1. Capacitatea subiectului de drept de a răspunde și de a acționa liber – formă specială a capacității juridice.....	53
2.2. Clasificarea subiectelor răspunderii juridice.....	69
2.3. Subiectele individuale ale răspunderii juridice.....	78
2.4. Subiectele colective ale răspunderii juridice.....	90
2.5. Concluzii la capitolul 2.....	103
3. STATUTUL JURIDIC AL SUBIECTELOR RĂSPUNDERII JURIDICE.....	106
3.1. Conceptul de statut juridic al subiectului răspunderii juridice.....	106
3.2. Raportul juridic de răspundere – complex de drepturi și obligații materiale și procesuale.....	114
3.3. Sistemul drepturilor și obligațiilor ale subiectelor răspunderii juridice în diferite ramuri de drept.....	120
3.4. Drepturile și obligațiile speciale ale subiectelor răspunderii juridice.....	129
3.5. Concluzii la capitolul 3.....	139

4. ETAPELE MATERIALE ȘI PROCESUALE ALE RĂSPUNDERII JURIDICE.....	142
4.1. Construcția spațio-temporală și structural-sistemică în abordarea etapizată a răspunderii juridice.....	142
4.2. Fazele dinamice materiale și procesuale ale evoluției răspunderii juridice.....	159
4.3. Liberarea de răspundere juridică.....	183
4.4. Concluzii la capitolul 4.....	193
 CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI.....	197
BIBLIOGRAFIE.....	202
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII.....	215
CV-ul autorului.....	216

LISTA ABREVIERILOR

C. Contr. – Cod contravențional
CC – Cod civil
CEDO – Convenția Europeană a Drepturilor Omului
CP – Cod penal
CPC – Cod de procedură civilă
CPP – Cod de procedură penală
HCC – Notărilor Curții Constituționale
MAI – Ministerul Afacerilor Interne
ONU – Organizația Națiunilor Unite
RM - Republica Moldova
SIS – Serviciul Informație și Securitate
UE – Uniunea Europeană

ADNOTARE

Dobînda Vasile, Statutul juridic al subiectului de drept la diferite etape de răspundere juridică. Teză de doctor în drept la Specialitatea 551.01 – Teoria Generală a Dreptului, Chișinău, 2021

Structura tezei: Introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 275 titluri, 194 pagini text de bază. Rezultatele obținute sunt publicate în 17 lucrări științifice, volumul total al publicațiilor la temă este de **14,9** c.a.

Cuvinte cheie: răspundere juridică, subiect al răspunderii juridice, statut juridic, etape a răspunderii juridice.

Domeniul de studii: Teoria Generală a Dreptului.

Scopul lucrării constă în fundamentarea statutului juridic al subiectului răspunderii juridice, recunoașterea existenței etapelor normative, materiale și procesuale în desfășurarea răspunderii juridice, evoluția statutului juridic special al făptuitorului și problema reglementării normative ale acestuia, necesitatea operării cu aceste sintagme atât la nivel de Teorie Generală a Dreptului, cât și a ramurilor de drept.

Obiectivele cercetării: dezvăluirea conceptului răspunderii juridice peste granițele științelor juridice de ramură, având ca scop elucidarea fundamentală a acestei noțiuni; determinarea sensului și definirea categoriilor de subiect al răspunderii juridice, subiect al faptei ilicite, capacitate delictuală a subiectului de drept în paradigma condițiilor generale ale răspunderii juridice; clasificarea subiectelor răspunderii juridice în baza criteriului formelor răspunderii juridice și a criteriului general de clasificare a subiectelor de drept; identificarea și definirea conceptului de statut juridic al subiectului răspunderii juridice, analizând drepturile și obligațiile specifice în cadrul raportului juridic special de răspundere; elaborarea și analiza complexă a conceptului construcția spațio-temporală și structural-sistemică a fenomenului răspunderii juridice; prezentarea și analiza fazelor dinamice ale evoluției răspunderii juridice și impactul lor asupra modificării statutului juridic al subiectului răspunderii juridice; analiza complexă a construcției liberării de răspundere juridică în procesul evoluției răspunderii juridice; formularea opiniilor, concluziilor și a recomandărilor venite să îmbogățească baza teoretică a răspunderii juridice și detectarea tendințelor actuale în evoluția răspunderii juridice.

Noutatea și originalitatea științifică vine să completeze insuficiența cercetării acestui subiect în știința Teoriei Generale a Dreptului și de necesitatea studierii lui prin prisma unor metode și viziuni de cercetare relevante, care ar permite dintr-o nouă perspectivă și de pe alte niveluri a categoriei răspunderii juridice.

Rezultatele obținute care contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante rezidă în formularea unor concepte noi și oportune, statutul juridic al subiectului răspunderii juridice și etapele materiale și procesuale de evoluție a răspunderii juridice, ca fiind teorii ce verifică autenticitatea și justetea realizării sau nerealizării răspunderii juridice în diferite ramuri ale dreptului, fapt care a condus la elaborarea și includerea în vocabularul Teoriei Generale a Dreptului a conceptului de statutul juridic al subiectului răspunderii juridice și evoluția lui la diferite etape de răspundere juridică, în vederea stabilirii elementelor, trăsăturilor specifice ale acestui statut și fazelor dinamice de evoluție și manifestare, orientării practicienilor ce aplică sancțiuni în diferite forme de răspundere juridică în raporturile juridice de drept material și procesual.

Semnificația teoretică. Lucrarea elucidează diverse abordări doctrinare ale diferitor forme de răspundere în realizarea drepturilor și obligațiilor juridice specifice, anumitor faze de manifestare a ei. Din perspectivă teoretică se urmărește analiza și explicarea diferitor elemente ale statutului juridic al subiectului răspunderii juridice, a etapelor de inițiere, dezvăluire, concretizare și realizare a răspunderii de drept, în așa fel, încât să se poată opera cu aceste categorii introduse în circuitul științific al Teoriei Generale a Dreptului.

Valoarea aplicativă a cercetării. Apariția și evoluția răspunderii juridice este organic legată de drepturile și obligațiile juridice ale subiectului răspunderii juridice la diferite etape, care în totalitatea lor formează statutul juridic special al subiectului de drept bazat pe statutul său juridic general. Rezultatele cercetării acestui subiect au nu doar importanță teoretică, dar și practică pentru legislatori, judecători, avocați, dar și alți participanți la procesul de realizare a răspunderii juridice.

Implementarea rezultatelor științifice: elementele de noutate, concluziile și recomandările formulate sunt utilizate în procesul de studii la predarea cursului de "Teoria Generală a Dreptului" la tema "Teoria răspunderii juridice", în științele juridice de ramură de drept civil, penal, contravențional, muncii etc. la Universitatea Liberă Internațională din Moldova.

ANNOTATION

**Dobînda Vasile, The legal status of the subject of law at different stages of legal liability.
PhD Thesis in Law, Specialty 551.01 - General Theory of Law, Chisinau, 2021**

Thesis structure: Introduction, four chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 275 titles, 194 basic text pages. The obtained results are published in 17 scientific papers, the total volume of publications on the topic is 14.9 c.a.

Keywords: legal liability, subject of legal liability, legal status, stages of legal liability.

Field of study: General Theory of Law.

Aim of the paper is to investigate the legal status of the subject of legal liability, recognizing the existence of normative, substantive and procedural stages in the development of legal liability, the evolution of the special legal status of the perpetrator and the problem of its normative regulation, the need to operate with these syntagmas both at the level of the general theory of law and branches of law.

The objectives of the research: anchoring the concept of legal liability across the strict boundaries of the branch legal sciences, investigating the spatial-temporal and structural-systemic construction of this notion; determining the meaning and defining the categories of subject of legal liability, subject of illicit deed, tortious capacity of the subject of law in the paradigm of the general conditions of legal liability; classification of the subjects of legal liability based on the criterion of the forms of legal liability and of the general criterion of classification of the subjects of law; identifying and defining the concept of legal status of the subject of legal liability, analyzing the specific rights and obligations within the special legal relationship of liability; elaboration and complex analysis of the concept of spatial-temporal and structural-systemic construction of legal liability; presentation and analysis of the dynamic phases of the evolution of legal liability and their impact on the change of the legal status of the subject of legal liability; complex analysis of the construction of the release of legal liability in the process of the evolution of legal liability.

The scientific novelty and originality are determined by the insufficient research related to this particular subject in the doctrine of the general theory of law in the Republic of Moldova and by the necessity of addressing it through the prism of new research methods and perspectives, which would allow a new outlook on the phenomenon of legal liability.

The results obtained that contribute to solving an important scientific problem lie in the formulation of modern and timely concepts, the legal status of the subject of legal liability and the substantive and procedural stages of the evolution of legal liability, as concepts that verify the authenticity and fairness of legal liability in different branches of law. This led to the elaboration and inclusion in the vocabulary of the General Theory of Law of the concept of legal status of the subject of legal liability and its materialization at different stages of legal liability, in order to establish the elements, specific features of this status and the dynamic phases of evolution and manifestation, the orientation of practitioners who apply different forms of legal liability in legal relations of substantive and procedural law.

Theoretical significance. The paper elucidates various doctrinal approaches of different forms of legal liability in the realization of rights and legal obligations specific to certain phases of its manifestation. From a theoretical perspective, the aim is to analyze and explain various elements of the legal status of the subject of legal liability, the stages of initiation, disclosure, implementation and realization of legal liability, so as to operate with these categories introduced in the scientific circuit of the general theory of law.

The applicative value of research. The emergence and evolution of legal liability is organically linked to the legal rights and obligations of the subject of legal liability at various stages, which in their entirety form the special legal status of the legal subject based on its general legal status. The research results of this subject have not only theoretical but also practical importance for legislators, judges, lawyers, but also other participants in the process of legal liability realization.

Implementation of scientific results: The conclusions of the thesis, the elements of novelty, and the recommendations formulated are used in the study process when teaching the course of the "General theory of law" on the topic "Legal liability," in the branches of civil law, labor law, administrative law, criminal law, fiscal law, etc.

INTRODUCERE

Actualitatea temei și gradul de cercetare. În doctrina teoriei dreptului există unele probleme teoretice nerezolvate până la sfârșit. Cu toate că par tradiționale ele sunt caracterizate prin actualitate permanentă. Una din acestea este și problema răspunderii juridice. În coordonatele sale temporale și spațiale, răspunderea se impune ca o categorie fundamentală, indiferent de natura perspectivelor teoretice din care a fost cercetată.

Subiectul propus spre cercetare este unul actual și își propune să analizeze, aprofundeze *evoluția în timp a răspunderii juridice*, raportul dintre statutul juridic al subiectului răspunderii juridice și etapele de dezvoltare a ei, identificarea conținutului și destinației acestuia în cadrul mecanismului dinamic al răspunderii juridice.

Statutul răspunderii juridice în dinamică, permite deducția faptului ca aceasta nu survine automat în rezultatul comiterii faptei ilicite. Indiferent de forma răspunderii, aceasta reprezintă un proces ce demarează în momentul comiterii faptei ilicite și se consumă la finele executării sancțiunii aplicabile pentru comiterea faptei ilicite. Chiar și atunci, când sancțiunea a fost aplicată imediat după comiterea faptei, oricum răspunderea se realizează într-o perioadă determinată de timp. Această perioadă este necesară pentru aplicarea unei măsuri de răspundere juridică echitabilă și corespunzătoare.

Răspunderea juridică este una din categoriile fundamentale ale dreptului. Menirea acesteia este de a contribui la realizarea funcțiilor și scopului dreptului ce se poate realiza exclusiv prin realizarea propriilor funcții¹.

Doctrina cunoaște mai multe tentative de determinare a diferitor etape de aplicare a dreptului, ceea ce derivă din tendința de cunoaștere cât mai profundă a lui. Această abordare permite soluționarea mai multor sarcini ce anterior nu au fost atinse, după cum sunt și etapele răspunderii juridice. Evidențierea lor este determinată de mai mulți factori: consecutivitatea logică a anumitor acțiuni conexe răspunderii juridice; etapele funcționale ale procesului juridic; modificările în statutul juridic al subiectului de drept la diferite etape de răspundere juridică. Noi insistăm asupra ideii precum că, evoluția răspunderii juridice pe etape este direct dependentă de acțiunile subiecților de drept în procesul de cunoaștere a faptei ilicite realizate de către organele competente și modificările ce se produc în statutul juridic al subiectului faptei ilicite.

Menționăm că, pe parcursul întregii evoluții a răspunderii juridice, statutul juridic al subiectului răspunderii juridice nu rămâne neschimbat și omogen. Acesta se deosebește de statutul

¹ DOBÎNDA, V. Unele considerente teoretice privind funcțiile răspunderii juridice. În: *Conferința internațională științifico-practică: Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Republica Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare*. Chișinău, 1-2 noiembrie, 2019, p. 8-14. ISBN 978-9975-3078-1-9

general prin existența în cadrul său a unor drepturi și obligații specifice, iar în cel de-al doilea rând în măsura în care organele de stat competente cunosc mai bine despre fapta ilicită comisă se produc modificări nu doar în conținutul statutului juridic special al subiectului răspunderii juridice, ci și în exteriorizarea acestuia.

Este important să reținem că din momentul comiterii faptei ilicite subiectul deține un statut juridic special. Însă, înainte de realizarea acestui statut este necesară descoperirea și cunoașterea de către organul competent a faptei ilicite și a identificării măsurii de răspundere juridică concretă ce urmează a fi aplicată, ceea ce determină în consecință volumul de drepturi și obligații ce concretizează, completează sau limitează statutul juridic general al subiectului de drept.

Cercetarea răspunderii juridice în dinamică ne duce la constatarea aspectului procesual al răspunderii. Menționăm că totuși forma procesuală nu reprezintă o etapă independentă, ci doar o formă de transpunere a conținutului material al raportului juridic de răspundere. Elementele procesului jurisdicțional: regimul procesual, activitatea procesuală, etapele procesuale și funcționale sunt orientate spre atingerea unui rezultat material, mijlocirea juridică a faptului obiectiv de existență a măsurii concrete de răspundere juridică. Statutul juridic al subiectului delictual dobândește formă procesuală, forța coercitivă aplicată subiectului capătă un caracter procesual și reprezintă mijlocul de cunoaștere a limitărilor, completărilor și concretizărilor realizate asupra statutului juridic general al subiectului de drept, care luate împreună reprezintă consecințele negative pe care subiectul delictual urmează să le suporte.

Categoria răspunderii juridice este abordată în toate tratatele și manualele de Teorie Generală a Dreptului (Gh. Avornic, D. Baltag, I. Craiovan, M. Costin, B. Negru, N. Popa, S. Popescu, Gh. Mihai etc.) de asemenea, în doctrina rusă (C. C. Alexeev, N. V. Vitruk, B. T. Bazîlev, C. N. Bratusi, V. V. Lazarev, V. N. Lipinschii, O. E. Leist, M. N. Marcenko, I. N. Samoșcenko, M. S. Strogovici etc.) autorii enunțați reflectă just unele aspecte ale acestei categorii, cu toate acestea mai este nevoie de o analiză multilaterală a fenomenului răspunderii juridice.

Deci, actualitatea temei constă în interesul crescut în Republica Moldova și în alte state, pentru analiza, elucidarea acelor laturi și fațete ale răspunderii juridice ca un proces dinamic, cu interes apărut din permanenta reconfigurare a realității juridice, ce ridică semne de întrebare și stabilește noi obiective ce erau considerate ca rezolvate definitiv. Performanțele în domeniul doctrinei juridice, în general, ne obligă la viziuni noi în planul teoriei răspunderii juridice.

Scopul lucrării constă în fundamentarea statutului juridic al subiectului răspunderii juridice, recunoașterea existenței etapelor normative, materiale și procesuale în desfășurarea răspunderii juridice, evoluția statutului juridic special al făptuitorului și problema reglementării normative ale acestuia, necesitatea operării cu aceste sintagme atât la nivel de Teorie Generală a Dreptului, cât și a științelor juridice de ramură.

Obiectivele fixate pentru atingerea scopului propus urmărește:

- dezvăluirea conceptului răspunderii juridice peste granițele științelor juridice de ramură, având ca scop elucidarea structurii fundamentale a acestei noțiuni;
- determinarea sensului și definirea categoriilor de subiect al răspunderii juridice, subiect al faptei ilicite, capacitate delictuală a subiectului de drept în paradigma condițiilor generale ale răspunderii juridice;
- clasificarea subiectelor răspunderii juridice în baza criteriului formelor răspunderii juridice și a criteriului general de clasificare a subiectelor de drept;
- identificarea și definirea conceptului de statut juridic al subiectului răspunderii juridice, analizând drepturile și obligațiile specifice în cadrul raportului juridic special de răspundere;
- elaborarea și analiza complexă a conceptului construcție spațio-temporală și structural-sistemică a fenomenului răspunderii juridice;
- prezentarea și analiza fazelor dinamice ale evoluției răspunderii juridice și impactul lor asupra modificării statutului juridic al subiectului răspunderii juridice;
- analiza complexă a construcției liberării de răspundere juridică în procesul evoluției răspunderii juridice;
- formularea anumitor concluzii și recomandări venite să îmbogățească baza teoretică a răspunderii juridice și detectarea tendințelor actuale în evoluția răspunderii juridice.

Ipoteza de cercetare în prezenta lucrare se centrează pe punerea în evidență a statutului juridic al subiectului de drept la diferite etape de răspundere juridică, precum și a unor ipoteze subiective rezultate din teoria și practica realizării răspunderii juridice atât la nivel de Teorie Generală a Dreptului, cât și la nivelul diferitor ramuri ale dreptului.

În cadrul prezentei cercetări am realizat o sinteză a tuturor ideilor exprimate în legătură cu subiectul supus analizei și am urmărit cu atenție reglementările în vigoare, atât la nivel național, cât și internațional.

Stabilirea ipotezei de cercetare are un caracter anticipativ și proactiv, aceasta presupune o interpretare a răspunderii juridice, ce ne va permite deplasarea cercetării către probleme cu adevărat importante cum ar fi: determinarea sensului și definirea categoriilor de subiect al răspunderii juridice, subiect al faptei ilicite, capacitatea delictuală a subiectului de drept în paradigma condițiilor generale ale răspunderii juridice; identificarea și definirea conceptului de statut juridic al subiectului răspunderii juridice; stabilirea și analiza conceptului de etapa a răspunderii juridice și impactul asupra modificării statutului juridic al subiectului răspunderii juridice.

Metodologia de cercetare și justificarea metodelor de cercetare. Baza metodologică, teoretică și științifică a lucrării este alcătuită dintr-un colorit diversificat de izvoare, care țin atât

de domeniul Teoriei Generale a Dreptului, cât și a dreptului material și procesual ramural. Vorbim de monografii, tratate, studii, comentarii, manuale, aparținând specialiștilor în domeniu, dar și din surse de Internet, situri de legislație, acte normative și jurisprudență.

Metodele folosite în atingerea obiectivelor pe care le-am propus au fost diverse. Am utilizat și combinat mai multe metode de cercetare specifice domeniului juridic: metoda sintetică, metoda prospectivă, metoda logică, metoda comparativă, metoda cantitativă, principii, operații, tehnici care aprofundează cunoașterea juridică. Am constatat, pe măsura cercetării doctrinei juridice că până la moment nu s-a elaborat o teorie generală a statutului juridic al subiectului răspunderii juridice și modificările în acest statut pe parcursul evoluției răspunderii juridice la diferite etape de manifestare a ei.

Nu am găsit o abordare asemănătoare cu cea propusă de noi, care să meargă concomitent alături de Teoria Generală a Dreptului cu dreptul constituțional, TGD și civil, penal, contravențional, muncii, mediului și alte ramuri de drept derivate din legăturile complexe ale răspunderii juridice.

Concluziile generale și propunerile expuse în cadrul tezei de doctorat se fundamentează pe rezultatele cercetărilor autohtone și străine.

Elementele de noutate și originalitate științifică vin să completeze insuficiența cercetării acestui subiect în doctrina Teoriei Generale a Dreptului și în științele juridice de ramură, necesitatea abordării prin prisma unor noi opinii de investigare, principii, metode ce are posibilitatea a aprecia dintr-un nou punct de vedere categoria răspunderii juridice.

De asemenea, caracterul de noutate a lucrării stă în principal, pe ipostaza prospectării tendințelor evoluției și realizării răspunderii juridice la diferitele ei etape de manifestare, iar în altă ipostază, în sondarea raportului dintre răspunderea la nivelul diferitor ramuri ale dreptului, din perspectiva integratoare a Teoriei Generale a Dreptului, cu amploarea ce implică dreptul material și dreptul procesual. Teza propune o altă abordare, să identifice puncte între care se structurează rețeaua ce formează fundamentele răspunderii juridice și să pună față în față două fenomene importante ale răspunderii juridice, statutul juridic al subiectului răspunderii juridice și etapele lui de manifestare în evoluția răspunderii juridice, îmbinând elementele lor într-un real caleidoscop juridico-social. Deci putem spune că se constituie într-un tandem de noutate nu numai tema supusă cercetării, ci și perspectiva care se evidențiază.

Cele enunțate anterior justifică să formulăm următoare elemente de noutate științifică regăsite în textul prezentei teze:

- elaborarea conceptului de construcție spațio-temporală și structural-sistemică a răspunderii juridice;
- formularea sintagmei capacitate delictuală a subiectului răspunderii juridice;

- determinarea sensului de subiect al răspunderii juridice în raport cu cel de subiect al faptei ilicite și criteriile de clasificare a subiectelor răspunderii juridice;
- formularea și definirea conceptului de statut juridic al subiectului răspunderii juridice ca un bloc special de drepturi și obligații juridice materiale și procesuale;
- enunțarea etapelor materiale și procesuale ale evoluției răspunderii juridice din momentul săvârșirii faptei ilicite până la executarea sancțiunii;
- identificarea condițiilor de liberare de răspundere juridică pe parcursul evoluției ei, alături de liberarea de pedeapsă juridică la orice etapă de manifestare a răspunderii.

Rezultatele obținute ce contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante rezidă în formularea unor concepte moderne și oportune: statutul juridic al subiectului răspunderii juridice și etapele materiale și procesuale de evoluție a răspunderii juridice, ca fiind concepte ce verifică autenticitatea și justetea realizării sau nerealizării răspunderii juridice în diferite ramuri ale dreptului, fapt care a condus la elaborarea și includerea în dicționarul Teoriei Generale a Dreptului a conceptului de statutul juridic al subiectului răspunderii juridice și materializarea lui la diferite etape de răspundere juridică, în vederea stabilirii elementelor, trăsăturilor specifice ale acestui statut și fazelor dinamice de evoluție și manifestare, orientării practicienilor ce aplică diferite forme de răspundere juridică în raporturile juridice de drept material și procesual.

Semnificația teoretică. Lucrarea elucidează diverse abordări doctrinare ale diferitor forme de răspundere în realizarea drepturilor și obligațiilor juridice specifice anumitor faze de manifestare a ei. Din perspectivă teoretică se urmărește analiza și explicarea diferitor elemente ale statutului juridic al subiectului răspunderii juridice, a etapelor de inițiere, dezvăluire, concretizare și realizare a răspunderii de drept, în așa fel, încât să se poată opera cu aceste categorii introduse în circuitul științific al Teoriei Generale a Dreptului. Mai mult ca atât, fiecare din elementele și etapele analizate vin cu accente pe ceea ce este specific răspunderii juridice constituționale, civile, penale, contravenționale, a muncii etc.

Alt aspect teoretic relevant este că acest fenomen, statutul juridic al subiectului răspunderii juridice și etapele materiale și procesuale în care el se manifestă, este abordat în felul în care se pune accentul inclusiv pe interacțiunea drepturilor și obligațiilor juridice speciale în diferite ramuri ale dreptului.

Valoarea aplicativă a cercetării. Apariția și evoluția răspunderii juridice este organic legată de drepturile și obligațiile juridice ale subiectului răspunderii juridice la diferite etape, care în totalitatea lor formează statutul juridic special al subiectului de drept bazat pe statutul său juridic general. Rezultatele cercetării acestui subiect au nu doar importanță teoretică, dar și practică pentru legislatori, judecători, avocați, dar și alți participanți la procesul de realizare a răspunderii juridice. De asemenea, reflectarea practică a conceptelor elucidate cu siguranță va constitui un

început bun pentru alte studii ce vor detalia anumite aspecte prezentate în lucrare. Ideile și expunerile din textul lucrării de față vor fi utile în cadrul studiilor dedicate Teoriei generale a răspunderii juridice, în cadrul studiilor ce se focusează la nivel de Teorie Generală a Dreptului și de ramură de drept, în procesul de creare a actelor normative, de realizare în procesul jurisdicțional, mai cu seamă, cel de aplicare a normelor juridice ce reglementează statutul juridic al subiectului răspunderii juridice.

Rezultatele cercetării pot fi utilizate:

- în plan științifico-teoretic, pentru o viziune sistematizată a acelor întrebări ce țin de fenomenul drepturilor și obligațiilor juridice ale subiecților răspunderii juridice;
- în plan normativ-juridic, rezultatele investigației extind considerabil viziunile teoretico-doctrinare existente *vis-a-vis* de statutul juridic al subiectului de drept în caz de tragere la răspundere juridică ce va contribui la perfecționarea cadrului normativ de reglementare a acestor drepturi și obligații specifice;
- în plan didactico-metodic, la predarea cursurilor de Teorie Generală a Dreptului și a unui curs special, opțional, *Teoria răspunderii și responsabilității juridice*, de asemenea la capitolele *Răspunderea juridică* în ramurile de drept constituțional, civil, administrativ, penal, contravențional, al muncii etc.

Aprobarea rezultatelor cercetării. Rezultatele cercetării au fost expuse în comunicările științifice prezentate în cadrul conferințelor științifice naționale și internaționale dintre care nominalizăm:

1. *Generalități privind răspunderea juridică.* În: Conferința internațională științifico-practică. Ediția a IV-a: Integrarea europeană: aspecte economico-juridice, 21 decembrie, Chișinău: USEM, 2018, pp.300-304.

2. *Unele reflecții privind construcția spațial-temporală și structural sistemică a fenomenului răspunderii juridice.* În: Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională: Statul și dreptul între tradiție și modernitate. Chișinău: USM, 2019, pp. 271-280.

3. *Unele considerente teoretice privind funcțiile răspunderii juridice.* În: Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Republica Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare. Conferința internațională științifico-practică. Chișinău, 1-2 noiembrie, 2019, pp. 8-14.

4. *Unele reflecții referitor la desfășurarea răspunderii juridice ca fenomen.* În: Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății internaționale. Culegere de articole elaborate în baza materialelor Conferinței științifico-practice internaționale, USM, 12-13 decembrie 2019, Chișinău. pp. 271-283.

5. *The Dynamics of Legal Liability and its Development Stages: some Key Considerations*. În: European Interaction Realities and perspectives. The 16 Edition of the International Conference. ELBR 2021. Galați 2021, p. 471-476. ISSN 2067-9211.

6. *Problematica responsabilității și răspunderii juridice în doctrina juridică contemporană*. În: Materialele Simpozionului Internațional științifico-practic "Reglementarea utilizării resurselor naturale: realizări și perspective", Chișinău: UASM, 01-02.10.2021.

Structura tezei de doctorat. Prezenta lucrare de doctorat debutează cu introducere, care vine să argumenteze necesitatea studiului, novia pe care o aduce. Teza este structurată în patru capitole, divizate în subcapitole, urmate de concluzii generale și recomandări. Teza, de asemenea, cuprinde adnotările, cuvintele cheie, lista abrevierilor utilizate în teză, lista bibliografiei.

Introducerea în studiu o constituie argumentarea științifică a tezei propuse spre cercetare: Introducerea cuprinde următoarele compartimente - actualitatea și importanța temei cercetate; gradul de cercetare al temei; scopul și obiectivele propuse spre realizare; noutatea științifică a rezultatelor obținute; problema științifică soluționată; importanța teoretică și valoarea aplicativă a tezei; baza metodologică; modalitatea de aprobare a rezultatelor cercetării.

Capitolul 1 intitulat **Analiza teoretică și normativă a fenomenului subiectelor și etapelor materiale și procesuale ale răspunderii juridice** conține o expunere a lucrărilor științifice și a actelor normative ca țin de tema tezei de doctorat publicate în Republica Moldova și alte state. Examinarea respectivă este efectuată în ordinea și consecutivitatea evoluției ideilor despre răspunderea juridică.

1.1. Analiza teoretico-științifică a statutului juridic al subiectului răspunderii juridice la diferite etape de evoluție a ei, reflectă analiza bibliografică a doctrinei juridice cu privire la drepturile și obligațiile subiectului răspunderii juridice la diferite etape de evoluție a răspunderii, fiind aplicată metode după cum analiza, sinteza și comparația.

În 1.2. *Nivelul și reglementarea juridică a evoluției spațiale și temporale a răspunderii juridice* am indicat și am analizat principalele acte normative din dreptul național, care sub diferite aspecte reglementează răspunderea juridică atât la nivele de subiecte ale răspunderii juridice, cât și la nivel de concretizare, calificare și realizare a răspunderii juridice.

Capitolul se finalizează cu expunerea rezultatelor și problemei științifice soluționate.

Capitolul 2 Calitatea de subiect de drept ca premisă și condiție a declanșării răspunderii juridice aduce argumente teoretice în favoarea cercetării răspunderii juridice din perspectivele delimitării acesteia în etape și studiul statutului juridic al subiectului de drept prin intermediul drepturilor și obligațiilor speciale ale lui. În acest capitol cercetăm: 2.1. *Capacitatea subiectului de drept de a răspunde și acționa liber – formă specială a capacității juridice*, care debutează cu analiza multilaterală a noțiunii capacitatea subiectului de drept de a răspunde și a

acționa liber, prin evidențierea coraportului dintre responsabilitatea și răspunderea juridică, definirea responsabilității juridice ca capacitate a subiectului de drept de a acționa liber și capacitate lui de a răspunde (răspunderea juridică). Conținutul capacității juridice este accentuat de categorii juridice precum: capacitatea de folosință, capacitatea de exercițiu, capacitatea delictuală a subiectului ce prezumă aptitudinea subiectului de a purta răspundere pentru delictele comise. De asemenea, delimităm sensurile de subiect al răspunderii juridice și subiect al faptei ilicite. Alături de aceste categorii am dat și definiția subiectului responsabilității juridice. În 2.2. *Clasificarea subiectelor răspunderii juridice* sunt analizate principalele criterii de clasificare a subiectelor răspunderii juridice: criteriul formelor răspunderii juridice, după care identificăm subiecții răspunderii constituționale, administrative, civile, penale, contravenționale etc. și criteriul general de clasificare a subiectelor de drept în Teoria Generală a Dreptului, și anume: subiecte individuale și subiecte colective ale răspunderii juridice. În 2.3. *Subiectele individuale ale răspunderii juridice* se cercetează cea mai numeroasă categorie, care poartă denumirea de persoane fizice (cetățeni, străini, apatrizi). Cel mai important semn, ce permite tragerea la răspundere juridică a subiectului individual ca persoană fizică este capacitatea delictuală a subiectului. Această capacitate poate fi realizată în baza mai multor factori, care au fost descrise în teză. 2.4. *Subiectele colective ale răspunderii juridice*. În raporturile de răspundere juridică subiectele colective prezintă anumite particularități, care sunt expuse în conținutul tezei. La categoria subiectelor colective se referă: persoana juridică, asociațiile, organizațiile obștești, statul și organele de stat.

Capitolul 3 Statutul juridic al subiectelor răspunderii juridice, caută să vină cu rezultate ce vizează drepturile și obligațiile subiecților răspunderii juridice în cadrul raportului juridic de constrângere. Întreg capitolul cuprinde următoarele compartimente: 3.1. *Conceptul de statut juridic al subiectului răspunderii juridice* unde formulăm propria definiție a acestei noțiuni. 3.2. *Raportul juridic de răspundere – complex de drepturi și obligații materiale și procesuale*, în baza rezultatelor cercetării răspunderii juridice concluzionăm că, drepturile și obligațiile subiecților răspunderii de drept formează un sistem complex. 3.3. *Sistemul de drepturi și obligații ale subiectelor răspunderii juridice în diferite ramuri de drept* sunt specificate drepturile speciale ale subiectelor răspunderii juridice. 3.4. *Drepturile și obligațiile speciale ale subiectelor răspunderii juridice*. Prin intermediul normelor juridice sunt reglementate raporturile juridice de răspundere, raport dintre cel ce a comis fapta ilicită și stat.

Capitolul 4 Etapele materiale și procesuale ale răspunderii juridice vine cu anumite rezultate ce vizează fazele dinamice ale evoluției răspunderii juridice din momentul comiterii faptei ilicite până la executarea sancțiunii juridice. 4.1. *Construcția spațio-temporală și structural-*

sistemică în abordarea etapizată a răspunderii juridice. 4.2. Fazele dinamice materiale și procesuale ale evoluției răspunderii juridice. 4.3. Liberarea de răspundere juridică.

La finele capitolelor sunt prezentate și concretizate concluziile de rigoare în abordarea subiectelor investigate în cadrul capitolului concret din perspectiva Teoriei Generale a Dreptului.

În **Concluzii generale și recomandări** sunt expuse rezultatele cercetării finalizate, fiind reflectată atitudinea autorului cu referință la conținutul conceptului de statutul juridic a subiectului de drept la diferite etape de evoluție a răspunderii juridice, considerat oportun doctrinei juridice naționale.

Sunt înaintate propuneri referitoare la studierea răspunderii juridice în cadrul Teoriei Generale a Dreptului, cât și a științelor juridice de ramură, criteriilor de înglobare a statutului juridic al subiectului răspunderii juridice în cadrul răspunderii juridice realizate sau nerealizate.

Bibliografia conține surse din cadrul științei juridice naționale și străine. Volumul de izvoare normative și de specialitate confirmă actualitatea în materie de răspundere juridică.

1. ANALIZA TEORETICĂ ȘI NORMATIVĂ A FENOMENULUI SUBIECTELOR ȘI ETAPELOR MATERIALE ȘI PROCESUALE ALE RĂSPUNDERII JURIDICE

1.1. Analiza teoretico-științifică a statutului juridic al subiectului răspunderii juridice la diferite etape de evoluție a ei

În contextul evoluției continue a societății și, implicit al dreptului, cercetarea științifică consacrată răspunderii juridice, este una din temele centrale, prin prisma exigențelor generale ale Teoriei Generale a Dreptului această temă este actuală și primordială.

Categoria este una ce prezintă interes nu numai în cadrul Teoriei Generale a Dreptului dar și pentru toate științele juridice de ramură. Pentru a analiza acest concept vom prezenta cele mai relevante surse bibliografice și izvoare normative ce țin de acest domeniu prin prisma normelor de drept material și procesual. Doctrina juridică ce cuprinde diverse surse bibliografice va fi analizată pentru identificarea acelor studii care demonstrează legătura dintre răspunderea juridică și evoluția ei la diferite etape de manifestare, în vederea identificării conceptelor de statut juridic al subiectului răspunderii de drept, formele procesuale de manifestare a etapelor și fazelor răspunderii juridice, capacitatea delictuală a subiectului răspunderii juridice.

În știința juridică teoretică răspunderea juridică este analizată nu numai ca o *categorie generală* a dreptului, dar și ca o *instituție* de ramură: instituția răspunderii juridice în dreptul constituțional, civil, penal, contravențional, muncii, financiar etc. La etapa actuală, în situația compexității relațiilor din societate au apărut noi instituții de răspundere juridică. Astfel, sumativ, dezvoltarea legislativă constă în apariția unor forme de răspundere ce cuprind diferite domenii ale dreptului și conferă un nou vector obiectivelor, principiilor și funcțiilor răspunderii juridice.

Problemele răspunderii juridice, din perspectiva Teoriei Generale a Dreptului au fost abordate de autori, precum: Gh. Avornic¹, D. Baltag², V. Bădescu³, L. Barac⁴, I. Craiovan⁵, M. Costin⁶, E. Cojocaru⁷, Gh. Mihai⁸, B. Negru⁹. În doctrina juridică autohtonă o lucrare complexă dedicată cercetării răspunderii juridice, din punct de vedere doctrinar, metodologic și practic

¹ AVORNIC, Gh. *Teoria Generală a Dreptului*. Chișinău: Cartier juridic, 2004. c.656 p. ISBN 9975-79-2775-8

² BALTAG, D. *Teoria răspunderii și responsabilității juridice*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2007. 440 p. ISBN 978-9975-920-49.

³ BĂDESCU, V. *Sanțiunea juridică în teoria, filosofia dreptului și în dreptul românesc*. București: Lumina Lex, 2002. 320 p. ISBN 978-973-129-992.

⁴ BARAC, L. *Răspunderea și sanțiunea juridică*. București: Lumina Lex, 1997. 376 p. ISBN 978-973-655-931-0.

⁵ CRAIOVAN, I. *Tratat de Teoria Generală a Dreptului*. București: Universul juridic, 2015. 600 p. ISBN 978-606-673-612.

⁶ COSTIN, M. *Răspunderea juridică în dreptul R.S.R.* Cluj: Dacia, 1974. 220 p. ISBN 2097-485-2.

⁷ COJOCARU, E. Statul și răspunderea juridică civilă în statul de drept și problemele minorităților naționale. În: *Materialele conferinței științifice internaționale* din 11.12.2002, Chișinău: Universul, 2002, pp.89-93. ISSN 967-304-601.

⁸ MIHAI, Gh. *Teoria dreptului*. Ediția a 3-a. București: C. H. Beck, 2008. 216 p. ISBN 978-973-115-468-8.

⁹ NEGRU, B., NEGRU, A. *Teoria Generală a Dreptului și statutului*. Chișinău: Bons Offices, 2006. 520 p. ISBN 978-9975-928-90-8.

aparține prof. D. Baltag¹. În studiul său prof. D. Baltag tratează așa probleme ca: coraportul dintre răspundere și responsabilitatea juridică, subiectele răspunderii juridice, condițiile și formele de manifestare a răspunderii juridice, funcțiile, principiile răspunderii juridice.

Prof. Gh. Avornic², L. Barac³, I. Craiovan⁴, M. Costin⁵, Gh. Mihai⁶, B. Negru⁷ în studiile dedicate fenomenului răspunderii juridice analizează conceptul, temeiul, finalitatea, subiecții, dar și diferite forme de răspundere juridică.

La momentul actual doctrina nu are un răspuns concret la întrebarea referitoare la ce avem în vedere, când ne referim la subiectul răspunderii juridice. Acestei probleme i se alocă spațiu neînsemnat în lucrările ce tratează răspunderea juridică dintr-o perspectivă sau alta, deși în lumina reformării sistemului de drept al Republicii Moldova problema dobândește o tot mai mare actualitate⁸.

O întrebare actuală în doctrina juridică este și problema subiectului răspunderii juridice și a dezvoltării răspunderii de drept în diferite etape de manifestare. În acest plan, merită atenție studiile destinate conceptului capacității delictuale a subiectului de drept, clasificării subiectelor răspunderii juridice, caracteristicii subiectelor individuale și colective de răspundere juridică, coraportului dintre subiecții responsabilității și subiecții răspunderii juridice ale autorilor A. Negru, O. Chicu⁹, T. Ionașcu¹⁰, E. Bejenaru¹¹, T. Carpov¹², C. Bulai¹³, M. Basarab¹⁴, Xn.

¹ BALTAG, D. *Teoria răspunderii și responsabilității juridice...* 2007.

² AVORNIC, Gh. *Teoria Generală a Dreptului...* Chișinău: Cartier juridic, 2004.c

³ BARAC, L. *Răspunderea și sancțiunea juridică...* București: Lumina Lex, 1997.

⁴ CRAIOVAN, I. *Tratat de Teoria Generală a Dreptului*. București: Universul juridic, 2015. 600 p.

⁵ COSTIN, M. *Răspunderea juridică în dreptul R.S.R.* Cluj: Dacia, 1974. 220 p.

⁶ MIHAI, Gh. *Fundamentele dreptului*. Vol. V. Teoria răspunderii juridice. București: C. H. Beck, 2006. 292 p. ISBN 963-9578-12-9.

⁷ NEGRU, B. Responsabilitatea și răspunderea juridică într-un stat de drept. În: *Revista Națională de Drept*, 2006, nr. 12, pp.39-47. ISSN 1811-0770.

⁸ DOBÎNDA, V. Conceptul și clasificarea subiectelor răspunderii juridice. În: *Jurnalul juridic național*, 2020, nr. 3, pp. 18-22. ISSN 2345-1130.

⁹ NEGRU, A., CHICU, O. Interacțiuni doctrinare dintre răspunderea juridică și responsabilitatea juridică. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2018, nr. 8, pp.35-44. ISSN 1814-3199.

¹⁰ IONAȘCU, T. *Persoana fizică în dreptul R.P.R.* București: Ed. Academiei române, 1963. 486 p. ISBN OCLC Number: 177-23-38-8.

¹¹ BEJENARI, E. Despre pluralitatea de infracțiuni și participația penală: aspecte obiective și subiective. În: *Studia universitatis Modldaviae*, 2018, nr. 3, p.81-89. ISSN 1814-3199.

¹² CARPOV, T., BORODAC, A., BUJOR, V., BRÂNZĂ, S. et. al. *Drept penal. Partea generală*. Chișinău, 1994. 381p. ISBN 9975-79-329-0.

¹³ BULAI, C. *Drept penal. Partea generală*. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1987. 437p. ISBN 973-127-049-0.

¹⁴ BASARAB, M. et al. *Drept penal. Partea generală*. Iași: Chemarea, 1992. 434 p. ISBN 978-973-1720-64-7.

Ulianovschii¹, S. Furdui², V. Guțuleac³, M. Bojincă⁴, C. Stătescu, C. Bîrsan⁵, I. Muruianu⁶, O. Brezeanu⁷, S. Botnaru⁸, I. Leș⁹, C. Ioneascu¹⁰, I. Muraru¹¹, M. Florea¹², M. Constantinescu¹³, A. Iorgovan¹⁴, V. Balmuș¹⁵, O. Buruianu¹⁶, V. Grosu¹⁷, V. Păvăleanu¹⁸, N. Ispas¹⁹, A. Smochina²⁰, V. Gamurari²¹, D. Grama²², S. Țurcan²³, E. Moraru²⁴, T. Stahi²⁵, N. V. Vitruk²⁶, M. L.

¹ ULIANOVSCHII, Xn. Răspunderea penală a minorilor. În: *Revista Națională de Drept*, 2012, nr. 3, pp. 57-63. ISSN 1811-0770.

² FURDUI, S. *Drept contravențional*. Chișinău: Cartier juridic, 2005. 189 p. ISBN 9975-79-3010-X.

³ GUȚULEAC, V. *Drept contravențional*. Chișinău: ULIM (Tipogr "Bons Offices"), 2006. 270 p. ISBN 978-9975-934-96-1.

⁴ BOJINCA, M. Fundamentele răspunderii civile. În: *Analele universității C. Brâncuși, Târgu Jiu*, 2013, pp. 110-117. ISSN 1844- 6051.

⁵ STĂTESCU, C., BÎRSAN, C. *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*. București: All, 1993. 885 p. ISBN 978-973-127-864-3.

⁶ MURUIANU, I. Considerații generale referitoare la subiecții răspunderii constituționale. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 3, pp. 23-27. ISSN 1810-309X.

⁷ BREZEANU, O. *Minorul și legea penală*. București: All Beck, 1998. 157 p. ISBN 973-98765-4-4.

⁸ BOTNARU, S. Iresponsabilitatea – cauză care înlătură vinovăția făptuitorului: definitivarea conceptului. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 2, p. 33-37. ISSN 1810-309X.

⁹ LEȘ, I. *Tratat de drept procesual civil*. București, 2015. 498 p. ISBN 978-606-673-334-2.

¹⁰ IONESCU, C. *Tratat de drept constituțional contemporan*. ed. a 2-a, București: C.H. Beck, 2008. 944 p. ISBN 978-973-115-316-2.

¹¹ MURARU, I., CONSTANTINESCU, M. *Drept parlamentar românesc*. București: All Beck, 2005. 440 p. ISBN 973-655-792-8.

¹² FLOREA, M. *Responsabilitatea acțiunii sociale*. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1976. 280 p.

¹³ MURARU, I., CONSTANTINESCU, M. Op. Cit., 2005.

¹⁴ IORGOVAN, A. *Tratat de drept administrativ*. Vol. I. București: All Beck, 2005. 1348 p. ISBN 973-655-730-8.

¹⁵ BALMUȘ, V. Persoana juridică de drept public. În: *Legea și viața*, 2009, nr. 9, pp. 4-8. ISSN 1810-309X.

¹⁶ BURUIANĂ, O., BOTNARU, S. Răspunderea penală a persoanei juridice. În: *Studia universitatis moldaviae*, 2015, nr. 8, pp. 77-80. ISSN 1814-3237.

¹⁷ GROSU V. Persoana juridică și problematica subiectului în dreptul penal. În: *Revista Națională de Drept*, 2001, nr. 3, pp.47-50. ISSN 1811-0770.

¹⁸ PĂVĂLEANU, V. Răspunderea penală a persoanei juridice în România și în dreptul comparat. În: *Revista de drept penal*, 2003, nr. 2, pp. 89-94. ISSN 1223-0790.

¹⁹ ISPAS N. Selectarea și incompatibilitatea funcționarilor publici. În: *Legea și viața*, 2011, nr. 3, pp.31-33. ISSN 1810-309X.

²⁰ SMOCHINĂ, A., CERCHEZ, M. Aspecte teoretice conceptuale privind particularitățile răspunderii juridice penale ale aleșilor locali. În: *Studii juridice universitare*, 2018, nr. 3-4, pp. 57-75. ISSN 1857-4122.

²¹ GAMURARI, V. Răspunderea persoanelor ce se bucură de imunități și privilegii pentru comiterea crimelor erga omnes. În: *Revista moldovenească de drept internațional și relații internaționale*, 2008, nr. 4, pp. 18-26. ISSN 2345-1963.

²² GRAMA, D., GASNAȘ, I. Rolul autorității de reglementare în sfera răspunderii juridice din domeniul comunicărilor electronice. În: *Studii juridice universitare*, 2015, nr. 3-4, pp. 62-73. ISSN 1857-4122.

²³ ȚURCAN, S., GHERLAN, M. Reglementarea constituțională a demiterii șefului statului (analiză comparativă). În: *Studii juridice universitare*, 2017, nr. 1-2, pp. 39-51. ISSN 1857-4122.

²⁴ MORARU, E. Modalitățile tragerii la răspundere juridică a statului și reprezentanților săi. În: *Legea și viața*, 2015, nr. 5, pp. 10-17. ISSN 1810-309X.

²⁵ STAHI, T. *Răspunderea patrimonială – formă a răspunderii juridice*: tz. de doct. în drept. Chișinău: ULIM, 2018. 186 p.

²⁶ ВИТРУК, Н. В. *Общая теория правового положения личности*. М.: Норма ИНФРА, 2017. 448 с. ISBN 978-5-91768-807-7.

Șindeapina¹, S. V. Oblienکو², S. C. Kondratieva³, V. P. Kuznețova⁴, I. N. Tihonenکو⁵, D. A. Lipinskii⁶, A. V. Vinogradov⁷, A. V. Malik⁸, R. Haceuturov, R. Iagutean⁹ etc.

Astfel, M. Florea¹⁰, atribuie termenului responsabilitate, semnificația de asumare conștientă a unei atitudini active și militantă a subiectului de drept față de societate. Dacă responsabilitatea este concepută ca un raport dintre individ și colectivitate, atunci răspunderea se identifică ca un raport juridic dintre individ și autoritatea de stat¹¹.

Deosebirea dintre răspunderea și responsabilitatea subiecților de drept, în opinia prof. V. Bădescu, s-a efectuat pe calea deosebirii dintre "a accepta o normă (de aceea răspunderea juridică este de ordin normativ) și a adera la un obiectiv de realizare eficientă și de aceea responsabilitatea este de ordin valoric"¹².

Transferate în limbaj juridic, în opinia A. Negru și O. Chicu "aceste concepte au păstrat principala distincție, și anume: cea a atitudinii conștiente și cea a atitudinii impuse"¹³. Din acest motiv, prof. N. Popa¹⁴ explică responsabilitatea juridică ca o atitudine deliberată și conștientă a grijii față de modalitatea realizării normelor de drept de către subiectul de drept. Pe când, în opinia prof. M. Costin¹⁵, răspunderea juridică este o obligație a subiectului de drept a suporta urmărire neconformării unor reguli de conduită.

Prof. Gh. Mihai¹⁶ consideră că, capacitatea subiectului de drept de a acționa liber (responsabilitatea) nu există separat de capacitatea delictuală a subiectului de drept (răspunderea), capacitatea delictuală derivă din capacitatea de a acționa liber și conștient.

¹ ШИНДЯПИНА, М. Д. *Стадии юридической ответственности*. Учебное пособие. М.: Книжный мир, 1998. 168 с. ISBN 5-8041-0031-9.

² ОБЛИЕНКО, С. В. *Индивидуальный социально-правовой статус личности и механизм его функционирования (общетеоретический аспект)*. Дис... канд. юрид. наук. Москва, 1997. 240 с.

³ КОНДРАТЬЕВА, С. Л. *Юридическая ответственность: соотношение норм материального и процессуального права*. Дис... канд. юрид. наук. Москва, 1998. 220 с.

⁴ КУЗНЕЦОВА, Н. Ф. *Понятие уголовной ответственности*. В: Курс уголовного права. Общая часть. Т. 1. Под ред. Н. Ф. Кузнецовой и И. М. Тяжковой М.: ИКД: "Зерцало-М", 1999. 624 с. ISBN 5-94373-034-6.

⁵ ТИХОНЕНКО, И. Н. *Основания освобождения от юридической ответственности*. Дис... канд. юрид. наук. М., 1996. 161 с.

⁶ ЛИПИНСКИЙ, Д. А. *Формы реализации юридической ответственности*. Дис... канд. юрид. наук. Самара, 1999. 239 с.

⁷ ВИНОГРАДОВ, В. А. Конституционное правосудие: проблемы реализации мер конституционно-правовой ответственности. В: *Конституционное право: Восточноевропейское обозрение*, 2002, nr. 4 (41), ss. 89-93. ISSN 1560-7828.

⁸ МАЛЬКО, А.В., СУМЕНКОВ, С. Ю. Правовой иммунитет: теоретические и практические аспекты. În: *Журнал российского права*, 2002, № 2, ss. 16-23. ISSN 1605-6590.

⁹ ХАЧАТУРОВ, Р. Л., ЯГУТЯН, Р. Г. *Юридическая ответственность*. Тольятти, 1995. 200 с. ISBN: ББК Х062.08.

¹⁰ FLOREA, M. *Responsabilitatea acțiunii ...* Op. Cit., , 1976.

¹¹ NEGRU, A., CHICU, O. Op. Cit., p.35-44.

¹² BĂDESCU, V. *Sanctiunea juridică ...* Op. Cit. 2002.

¹³ NEGRU, A., CHICU, O. Op. Cit., p.35-44.

¹⁴ POPA, N. *Prelegeri de sociologie juridică*. București: Tipografia Universității București, 1989. 347 p.

¹⁵ COSTIN, M. Noțiunea de conduită ilicită și criteriile de determinare. În: *Revista română de drept*, 1979, pp. 109-15. ISSN 1843-26460; COSTIN, M. *Răspunderea juridică ...* Op. Cit. 1974.

¹⁶ MIHAI, Gh. *Fundamentele dreptului*. Op. Cit., 2006.

Capacitatea juridică a subiectului de drept stă la baza formulării unei altei categorii la fel de importante, capacitatea delictuală a subiectului de drept sau capacitatea lui de a răspunde. La acest subiect pentru noi au fost foarte importante opiniile prof. N. V. Vitruk¹, M. A. Kan², M. D. Șindeapina³, K. V. Oblienکو⁴, K. V. Kondratieva⁵, D. A. Lipinski⁶. Așa, de exemplu, prof. N. V. Vitruk consideră că, capacitatea delictuală prezumă aptitudinea subiectului de a purta răspundere pentru delictele comise. Sintagma de capacitate delictuală caracterizează persoana, mai întâi de toate, ca un potențial autor al unui delict. Altă latură a acestei capacități, este cea care prezumă aptitudinea subiectului de a purta răspundere în fața societății pentru faptele comise⁷.

Determinând sensul de subiect al răspunderii juridice urmează să coraportăm această noțiune cu cea de subiect al faptei ilicite. Nici în acest sens doctrina nu cunoaște o poziție univocă. De exemplu, M. Kan consideră că, aceste noțiuni nu pot fi identice și face referință la dreptul civil unde, autorul faptei ilicite nu întotdeauna este subiect al răspunderii juridice⁸.

Autorul E. Bejenari, la acest subiect, de asemenea consideră că ele nu corespund, făcând referință la instituția participației, concluzia autorului este că nu întotdeauna subiectul colectiv al faptei ilicite va reprezenta și subiectul colectiv al răspunderii juridice⁹. M. D. Șindeapina consideră că, la baza delimitării examinate trebuie să stea instituția liberării de răspundere juridică, în opinia acesteia, subiectul care a comis fapta ilicită, la întrunirea unor condiții, reglementate de lege, este liberat de răspundere, deci, rămâne a fi subiect al faptei ilicite, însă nu este subiect al răspunderii juridice¹⁰.

Autorii D. Baltag¹¹, Gh. Avornic¹², B. Negru¹³, E. Aramă¹⁴, I. Craiovan¹⁵, V. Guțuleac¹⁶ ș.a. în cercetările sale au ajuns la concluzia că, categoria de subiect al faptei ilicite este conexă soluționării problemei referitoare la identificarea temeiului tragerii la răspundere de drept, pe când categoria de subiect al răspunderii de drept este legată de complexul de drepturi și obligații

¹ ВИТРУК, Н. В. *Общая теория правового положения личности*. Op. Cit., 2017.

² КАН, М. А. К вопросу о субъектах юридической ответственности. În: *Вестник Волжского ун-та им. В. Н. Татищева*. Вып. 3. Тольятти. 1999, сс.13-17. ISSN 2076-7919.

³ ШИНДЯПИНА, М. Д. *Стадии юридической ответственности*. Учебное пособие. М.: Книжный мир, 1998. 168 с. ISBN 5-8041-0031-9.

⁴ ОБЛИЕНКО, С. В. *Индивидуальный социально-правовой статус личности...* Op. Cit., 1997.

⁵ КОНДРАТЬЕВА, С. Л. Op. Cit., 1998.

⁶ ЛИПИНСКИЙ, Д. А. *Формы реализации юридической ответственности*. Op. Cit., 1999.

⁷ ВИТРУК, Н. В. *Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе*. М.: Наука, 2004. 229 с. ISBN 978-5-468-00162-2.

⁸ КАН, М. А. Op. Cit., с.13-17.

⁹ БЕЖЕНАРИ, Е. *Despre pluralitatea de infracțiuni și participația penală ...* Op. Cit., p.81-89.

¹⁰ ШИНДЯПИНА, М. Д. *Стадии юридической ответственности*. Учебное пособие. 1998.

¹¹ BALTAG, D. *Teoria răspunderii ...* Op. Cit. 2007.

¹² AVORNIC, Gh. Op. Cit. 2004.

¹³ NEGRU, B., NEGRU, A. *Teoria Generală ...* Op. Cit., 2006.

¹⁴ ARAMĂ, E. *Repere metodologice pentru studierea și aplicarea dreptului*. Chișinău: CEP USM, 2009. 210 p. ISBN 978-9975-71-095-4.

¹⁵ CRAIOVAN, I. *Tratat de Teoria Generală a Dreptului*. București : Universul juridic, 2015. 600 p.

¹⁶ GUȚULEAC, V. *Drept contravențional...* Op. Cit., 2006.

corelative, reciproce ale statului și făptuitorului în cadrul raportului juridic de răspundere generat în mod obiectiv în momentul comiterii faptei ilicite.

Conceptul răspunderii juridice este tratat în doctrină alături de cel al responsabilității juridice. De aici, și caracteristica subiectului răspunderii juridice și subiectului responsabilității juridice. Acest subiect a fost tratat în doctrina juridică de autori precum D. Baltag¹, Gh. Mihai², A. Negru, O. Chicu³, D. A. Lipinskii⁴ ș.a. Responsabilitatea juridică ca și răspunderea se caracterizează prin prezența subiectului. Făcând referire la caracterizarea subiectului responsabilității juridice D. A. Lipinskii menționează că, capacitatea delictuală a acestui subiect include aceleași semne ca și capacitatea delictuală a subiectului răspunderii juridice⁵. Prof D. Baltag⁶, A. Negru, O. Chicu⁷ consideră ca ar fi mai oportun să delimităm acești subiecți și să ne referim la capacitatea de exercițiu ca o categorie mai largă, întru-cât responsabilitatea juridică este mai mult legată de executarea obligațiilor și nu de suportarea unor consecințe juridice negative izvorâte din aplicarea constrângerii de stat.

Clasificarea subiecților răspunderii juridice au constituit unele dintre subiectele de investigație din cadrul științelor juridice de ramură. În doctrină au manifestat preocupări privind problema clasificării așa autori ca: V. Guțuleac⁸, S. Furdui⁹, L. Pop¹⁰, M. Bojincă¹¹, C. Stătescu, C. Bârsan¹², I. Craiovan¹³, I. Muruianu¹⁴, L. Barac¹⁵, S. Botnaru¹⁶, O. Brezeanu¹⁷, I. Muraru¹⁸, C.

¹ BALTAG, D. *Teoria răspunderii ...* Op. Cit. 2007.

² MIHAI, Gh. *Fundamentele dreptului*. Op. cit., 2006.

³ NEGRU, A., CHICU, O. Op. Cit., p.35-44.

⁴ ЛИПИНСКИЙ, Д. А. *Формы реализации юридической ответственности*. Op. Cit., 1999.

⁵ Idem.

⁶ BALTAG, D. Op. Cit. 20007.

⁷ NEGRU, A., CHICU, O. Op. Cit., p.35-44.

⁸ GUȚULEAC, V. Unele aspecte teoretice și aplicative privind conținutul contravenției. În: *Legea și viața*, 2012, nr. 1, pp.4-16. ISSN 1810-309X.

⁹ FURDUI, S. *Drept contravențional*. Chișinău : Cartier juridic, 2005. 189 p. ISBN 9975-79-3010-X.

¹⁰ POP, L., POPA, I. F., VIDU, S. *Tratat elementar de drept civil. Obligațiile conform noului Cod civil*. București : Universul juridic, 2012. 800 p. ISBN 978-973-127-746-2.

¹¹ BOJINCA, M. *Fundamentele răspunderii civile...* Op. Cit., p. 110-117.

¹² STĂTESCU, C., BÎRSAN, C. *Drept civil. ...* Op. Cit., 1993.

¹³ CRAIOVAN, I. *Tratat de Teoria Generală...* Op. cit., 2015.

¹⁴ MURUIANU, I. *Considerații generale referitoare la ...* Op. Cit., pp. 23-27.

¹⁵ BARAC, L. *Drept penal. Partea 22onstit*. Vol. I. Reșița: Universitatea "Eftimie Murgu", 1994. 199 p. ISBN 978-606-8510-63-7.

¹⁶ BOTNARU, S. Iresponsabilitatea – cauză care înlătură vinovăția făptuitorului. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 2, p. 33-37.

¹⁷ BREZEANU, O. *Minorul și legea penală*. București: All Beck, 1998.

¹⁸ MURARU, I., CONSTANTINESCU, M. *Drept parlamentar românesc*. București: All Beck, 2005. 440 p.

Ionescu¹, V. Balmuș², A. Băieșu, S. Băieșu³, I. Bostan⁴, T. Stahi⁵, M. Octavian⁶, V. A. Vinogradov⁷ ș.a.

Majoritatea dintre autori consideră că unul din criteriile de bază în clasificarea subiectelor răspunderii juridice poate servi însăși delimitarea formelor răspunderii juridice, or clasificarea subiectelor în funcție de tipul încălcării, în acest fel deosebim subiecții răspunderii penale, civile, contravenționale, patrimoniale, constituționale etc.

Prof. D. Baltag⁸, B. Negru⁹, Gh. Avornic¹⁰ ș.a. consideră că, clasificarea ar putea fi realizată și în baza altor criterii, criteriilor generale de clasificare a subiectelor de drept folosite de Teoria Generală a Dreptului. În doctrină subiectele de drept au fost clasificate în două categorii: subiecte individuale și subiecte colective, având la bază criteriul numeric precum voința exprimată, din numele cui și în interesele cui acționează și cine anume participă nemijlocit la raportul juridic¹¹. Cea mai numeroasă și neomogenă categorie de subiecte este cea care vizează subiectele individuale ale răspunderii juridice. Subiectele colective reprezintă nu doar un ansamblu de subiecte individuale, ci un subiect cu o structură internă bine organizată. Pentru subiectele colective sunt specifice două tipuri de abateri: încălcările conștiente și pasivitatea socială. Un interes deosebit pentru autorii nominalizați anterior, prezintă răspunderea persoanei juridice și a statului ca subiecte colective de drept.

Statutul juridic al subiectelor răspunderii juridice a constituit unul dintre subiectele de investigare importante. Prin intermediul statutului juridic sunt reglementate raporturile juridice dintre cel ce a comis fapta ilicită și stat, izvorâte anume în virtutea comiterii faptei ilicite¹². În doctrina de specialitate au contribuit cu cercetări în acest domeniu: E. Aramă¹³, Gh. Mihai¹⁴, V.

¹ IONESCU, C. *Tratat de drept constituțional contemporan*. Op. Cit., 2008.

² BALMUȘ, V. Op. Cit., pp. 4-8.

³ BĂIEȘU, A., BĂIEȘU, S., BURUIANĂ, O., EFRIM, O. *Codul Civil al RM*. Comentariu. Vol. I. Chișinău: Tipografia Centrală. 2006. 815 p. ISBN 978-9975-78-465-8.

⁴ BOSTAN, I. Persoana juridică – subiect individual de drept. În: *Conferința tehnico-științifică a colaboratorilor, doctoranzilor și studenților*, 15-17 noiembrie, Vol. II, 2012, Chișinău: Tehnica UTM, 2013, p. 187-190. ISBN 978-9975-108-15-7.

⁵ STAHİ, T. *Răspunderea patrimonială...* Op. Cit., 2018.

⁶ OCTAVIAN, M. Considerații cu privire la respectarea statutului juridic al persoanei în administrarea justiției. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 5, p. 24-33. ISSN 1810-309X.

⁷ ВИНОГРАДОВ, В. А. Op. Cit., c. 89-93.

⁸ BALTAG, D. *Teoria răspunderii ...* Op. Cit. 2007.

⁹ NEGRU, B. *Responsabilitatea și răspunderea juridică ...* Op. Cit., pp.39-47.

¹⁰ AVORNIC, Gh. Op. Cit. 2004.

¹¹ DOBÎNDA, V. *Conceptul și clasificarea subiectelor răspunderii juridice...* Op. Cit., p. 18-22.

¹² DOBÎNDĂ, V. Conceptul de statut juridic al subiectului răspunderii juridice. În: *Legea și viața*, 2020, nr.6-7, pp.49-53. ISSN 1810-309X.

¹³ ARAMĂ, E. *Repere metodologice...* 2009.

¹⁴ MIHAI, Gh. *Teoria dreptului...* Op. Cit., 2008.

Guțuleac¹, D. Micu², G. Liiceanu³, Gh. Mateuț⁴, M. Djuvara⁵, T. Osoianu⁶, C. Manda⁷, V. Hotca⁸, M. Orlov⁹, V. Negruț¹⁰, V. Vîzdoagă, A. Eșanu¹¹, N. V. Vitruk¹², N. M. Matuzov¹³, S. A. Denisov¹⁴, O. A. Leist¹⁵, V. N. Hropaniuk¹⁶, V. V. Pohmelkin¹⁷ ș.a.

Prof. N. V. Vitruk distinge statutul juridic general al persoanei, statutul special și statutul juridic individual. În viață, în opinia autorului, aceste categorii nu se manifestă separat și independent, ele fiind într-o continuă și permanentă interconexiune și interacțiune. Statutul juridic general reflectă cele mai importante conexiuni de ordin juridic dintre stat și societate, stat și cetățeni. Caracteristica statutului juridic al subiectului răspunderii juridice nu se consumă odată cu cunoașterea statutului general al persoanei, diversitatea raporturilor sociale născute ca consecință a unei fapte ilicite dau naștere statutului juridic special și individual al făptuitorului. Generarea statutelor juridice individuale și speciale reprezintă rezultatul reglementării juridice a noilor relații sociale¹⁸.

Cadrul juridic a celui ce a comis fapta ilicită, drepturile, obligațiile și garanțiile lui, reglementate de dreptul material, reprezintă statutul juridic special al subiectului răspunderii juridice. Analizând drepturile și obligațiile celui ce a comis fapta ilicită, menționăm din start că obligația de bază a lui este suportarea consecințelor negative reglementate de sancțiunea normei juridice ce a fost încălcată. Aceste consecințe negative se exprimă în limitări ale unor drepturi, libertăți și interese legitime ale făptuitorului.

¹ GUȚULEAC, V. *Drept contravențional*. Chișinău: ULIM (Tipogr "Bons Offices"), 2006. 270 p.

² MICU, D. *Garantarea drepturilor omului*. București: All Beck, 1998. 376 p. ISBN: 973-98766-3-3.

³ LIICEANU, G. *Despre limită*. București: Humanitas, 2007. 228 p. ISBN 978-973-50-2569-4.

⁴ MATEUȚ, Gh. *Tratat de procedură penală. Partea constit.* Vol. 1. București: C. H. Beck, 2007. 694 p. ISBN 978-973-115-154-0

⁵ DJUVARA, M. *Teoria Generală a Dreptului. Dreptconstitu, izvoare și drept pozitiv*. București: All, 1995. 516 p. ISBN 973-571-033-1.

⁶ OSOIANU, T., VESCO, I. Consacrarea constitut și doctrinară a dreptului la apărare. În: *Avocatul poporului*, nr. 2008, nr. 12, pp. 4-10. ISSN 1810-7141.

⁷ MANDA, C. *Drept administrativ. Curs universitar*. București: Lumina Lex, 2007. 286 p. ISBN 9735-8884-3-2

⁸ LIICEANU, G. *Despre limită*. București: Humanitas, 2007. 228 p. ISBN 978-973-50-2569-4.

⁹ ORLOV, M. *Drept administrativ*. Chișinău: Epigraf, 2001. 216 p. ISBN: 9975-903-35-5.

¹⁰ NEGRUȚ, V. *Drept constituțional*. București: Lumina Lex, 2004. 350 p. ISBN 973-588-831-9.

¹¹ VÎZDOAGĂ, T., EȘANU, A. Datele neadmise ca probe administrative cu încălcarea drepturilor fundamentale ale omului. În: *Revista Institutului național al justiției*, 2018, nr. 2, pp. 9-15. ISSN 1857-2405.

¹² ВИТРУК, Н. В. *Общая теория правового положения личности*. 2017. 448 с.

¹³ МАТУЗОВ, Н. М. *Право и личность*. В книге: Теория права. Курс лекций. Под ред. В. К. Бабаева. Н. Новгород, 1993. 554 с. ISBN 5-7975-0239-9.

¹⁴ ДЕНИСОВ, С. А., ГОТЧИНА, Л. В., НИКУЛЕНКО, А. В. И др. *Уголовное право. Общая часть*. СПб.: СПбУ МВД России, 2017. 336 с. ISBN 978-5-4417-0659-9.

¹⁵ ЛЕЙСТ, О. Э. *Юридическая ответственность*. В: Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Под ред. Проф. М. Н. Марченко. Том 2. Теория права. М.: Изд-во «Зерцало», 1998. 752 с. ISBN 5-8078-0036-2.

¹⁶ ХРОПАНИЮК, В. Н. *Теория государства и права: Учебное пособие для высших учебных заведений*. Под ред. Проф. В. Г. Стрекозова. – М.: «Дабахов, Ткачѳв, Димов», 1997. 377 с. ISBN 5-8438-0020-3.

¹⁷ ПОХМЕЛКИН, В. В. *Социальная справедливость и уголовная ответственность*. Красноярск: Изд-во Краснояр ун-та. 1990. 176 с. ISBN 978-5-466-00427-4.

¹⁸ ВИТРУК, Н. В. *Общая теория правового положения личности*. М.: Норма ИНФРА, 2017. 448 с. ISBN 978-5-91768-807-7.

Referitor la limitări în drepturi și libertăți prof. E. Aramă consideră că, acestea sunt niște metode civilizate în reglementarea libertății persoanei. În opinia autoarei, o caracteristică deosebită a acestor limitări este că, ele minimalizează volumul acestor libertăți, deci și a dreptului ceia ce se face prin introducerea obligațiilor, interdicțiilor, pedepselor. Scopul acestor limitări este de a îngusta libertatea și a împiedica realizarea intereselor antisociale ale persoanei¹.

Limitarea, consideră alții, nu poate fi confundată cu restrângerea. Așa, de exemplu, în opinia prof. Gh. Costache, limitarea este un element de conținut al dreptului², pe când restrângerea, în opinia altui autor A. Regus, se realizează prin măsuri dispuse de către autoritățile statului, prin restrângere se îngreșește exercitarea unui drept în vederea protejării sau realizării unui scop legitim³.

Unii cercetători fac distincție între limitele drepturilor și libertăților și limitarea acestora. Suntem de acord cu D. Micu, care menționează la acest capitol că, ”limita este necesară ca și limitarea, numai că prima oferă deschidere, pe când cea de a doua, îngreșește, și, deci este un fenomen negativ”⁴.

Un alt autor G. Liiceanu, în contextul dat menționa că, ”libertatea are sens numai în condițiile limitei, libertatea umană se interpretează într-un mănunchi de limite, care sunt condiția exercițiului”⁵.

Gradul de limitare nu este același, acesta fiind direct dependent de pericolul social generat de comiterea faptei ilicite, de sancțiunea ce se aplică făptuitorului. În plus, respectarea strictă a tuturor limitărilor impuse reprezintă, la rândul său, o obligație suplimentară ce decurge din statutul juridic al făptuitorului, cea de a suporta sancțiunea impusă și cea de a apărea în calitate de subiect în raporturile juridice procesuale reglementate de legea procesuală. Acest lucru ne indică asupra faptului că, deși raporturile juridice materiale și cele procesuale reprezintă fenomene juridice distincte, în cazul realizării răspunderii juridice ele nu pot evalua separat, dimpotrivă sunt interconectate și interdependente.

Cumulul drepturilor specifice ale subiectului răspunderii la fel ca și volumul de obligații ce îi revin depind de forma răspunderii juridice, subiect al căreia este acesta, însă, probabil urmează să ținem cont de existența unor drepturi care formează fundamentele statutului juridic al oricărei forme de răspundere juridică. La această categorie de drepturi, autoarea D. Mititelu atribuie,

¹ ARAMĂ, E. *Repere metodologice ...* Op. Cit. 2009.

² COSTACHI, Gh., CHETRUS, U. Rolul dreptului în intermedierea constrângerii de către stat. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 4, pp. 4-9. ISSN 1810-309X.

³ REGUS, S. Drepturile și libertățile omului: limitare și restrângere. În: *Закон и жизнь*, 2012, nr. 7, pp.54-57. ISSN 1810-309X.

⁴ MICU, V. Privire generală asupra răspunderii statului contemporan. În: *Legea și viața*, 2016, nr. 10, pp.40-44. ISSN 1810-309X.

⁵ LIICEANU, G. *Despre limită*. București: Humanitas, 2007. 228 p. ISBN 978-973-50-2569-4.

dreptul ca la limitările ce i se impun să se respecte întru totul limitele legale și legea¹, de asemenea în opinia E. Ellis, dreptul la o răspundere proporțională faptei ilicite comise². Un alt drept, în opinia R. Munteanu, este dreptul de a nu suporta chinuri fizice și umilirea demnității umane prin aplicarea sancțiunii³.

La aceste drepturi, susținut de majoritatea autorilor, se referă și dreptul la apărare. În opinia T. Osoianu⁴, C. Olteanu⁵, C. Dima, G. Potrivitu⁶, V. Dabu⁷ acest drept constituțional de natură juridico-materială este acel complex de drepturi subiective garantate de stat, care se pune la dispoziția făptuitorului prin legea materială și la realizarea cărora contribuie obligațiile organelor de stat ce le asigură.

În rezultatul aplicării principiilor egalității, legalității, umanismului, proporționalității, echității, celerității, individualizării mai apare un drept, dreptul la liberare de răspundere juridică sau de pedeapsă în prezența circumstanțelor reglementate expres de lege. Autorii I. Țipa⁸, I. N. Tihonenko⁹ consideră că, drept temei de liberare de răspundere poate servi gradul prejudiciabil redus al faptei, gradul prejudiciabil redus pe care-l prezintă persoana făptuitorului, comportamentul socialmente acceptabil al subiectului răspunderii în urma comiterii faptei ilicite, scurgerea termenului de prescripție, amnistia și grațierea.

Răspunderea juridică, în opinia autorilor B. Negru¹⁰, D. Baltag¹¹, Gh. Avornic¹², M. Costin¹³, L. Barac¹⁴ etc. este un raport juridic de constrângere. Răspunderea juridică, susține Gh. Avornic, este "un raport juridic special"¹⁵, această opinie o găsim și la S. A. Komarov, care consideră că "răspunderea juridică este executarea de către făptuitor a obligațiilor în bază constrângerii de stat"¹⁶. M. Costin sublinia că răspunderea juridică reprezintă un complex de

¹ MITITELU, D. *Principiile răspunderii juridice* : tz. De doct. In drept. Chișinău: ULIM, 2011. 196 p.

² ELLIS, E. *The principle of proportionality in Law of Europa*. Portland: Hart Pulliahing, 1999. 187 p. ISBN 1-8413-007-9.

³ MUNTEANU, R. *Principiul umanismului în cadrul instituției răspunderii juridice* : tz. De doct. In drept. Chișinău: ULIM, 2019. 178 p.

⁴ OSOIANU, T., VESCO, I. Op. Cit., p. 4-10.

⁵ OLTEANU, C. Principiile siguranței persoanei. În : *Avocatul poporului*, 2007, nr. 2, pp. 32-39. ISSN 1810-7141.

⁶ DIMA, C., POTRIVITU, G. Dreptul la apărare. În : *Dreptul*, 2003, nr.3, p.167-171. ISSN 1018-04350.

⁷ DABU, V. *Despre dreptul și arta apărării*. București : Regia autonomă "Monitorul Oficial", 1994. 302 p. ISBN 973-567-065-8.

⁸ TIPA, I. Reflectarea instituției liberării de pedeapsă penală în actele normative internaționale. În: *Revista Națională de Drept*, 2009, nr. 2, pp. 36-38.

⁹ ТИХОХЕНКО, И.Н. *Основания освобождения от юридической ответственности*. Дис... канд. Юрид. Наук. М., 1996. 161 с.

¹⁰ NEGRU, B., NEGRU, A. *Teoria Generală a Dreptului și statului*. Chișinău: Bons Offices, 2006. 520 p.

¹¹ BALTAG, D. *Teoria răspunderii* ... Op. Cit. 2007.

¹² AVORNIC, Gh. *Teoria Generală a Dreptului*. Chișinău: Cartier juridic, 2004.c

¹³ COSTIN, M. *Răspunderea juridică în dreptul R.S.R.* Cluj: Dacia, 1974. 220 p. ISBN 2097-485-28.

¹⁴ BARAC, L. *Răspunderea și sancțiunea juridică*... Op. Cit. 1997.

¹⁵ AVORNIC, Gh. Op. Cit. 2004.

¹⁶ КОМАРОВ. С. А. *Общая теория государства и права*. Курс лекций. М.: Манускрипт, 1996. 416 с. ISBN 978-5-534-05146-9.

drepturi și obligații¹, care luate împreună formează conținutul raportului de răspundere ce apare între stat ca unic subiect activ și autorul faptei ilicite, și persoana subiect pasiv al raportului juridic respectiv.

Cele mai multe neclarități vis-a-vis de răspunderea juridică, ca raport juridic de constrângere, țin de momentul nașterii și stingerii acestuia. De exemplu, B. T. Bazilev consideră că, răspunderea juridică ia naștere în momentul comiterii faptei ilicite². V. V. Șerbakov susține ideea precum că, ia naștere în momentul în care este emis actul, prin care se identifică fapta ilicită și autorul³. O. E. Leist⁴ și M. D. Șindeapina⁵, în cadrul cercetării momentului nașterii și stingerii raportului juridic de răspundere, echivalează momentul nașterii și stingerii atât pentru autorul faptei, care poartă răspundere, cât și pentru organele de aplicare a dreptului.

Prof. D. Baltag, în elucidarea momentului nașterii și stingerii răspunderii juridice, a procesului de evoluție a răspunderii juridice, atrage atenția la anumite faze, adică, nașterea răspunderii juridice, care este în strânsă conexiune cu dezvăluirea ei, constatarea și concretizarea finală a vinovăției autorului faptei și determinării măsurii concrete ce urmează a fi aplicată în suportarea de către făptuitor a măsurilor de sancționare ce i se aplică sau realizarea, materializarea răspunderii juridice⁶.

Examinând răspunderea juridică în calitate de raport juridic de constrângere, am ajuns la concluzia că acesta este unul continuu, iar din aceasta se pot determina mai multe etape de evoluție, care au fost elucidate de noi în conținutul lucrării. Răspunderea juridică în calitate de raport de răspundere juridică în continuă dezvoltare generează și ample discuții în doctrina juridică referitor la așa noțiuni ca: temeiul răspunderii juridice, esența răspunderii juridice, conținutul răspunderii juridice și forma răspunderii juridice⁷.

Teoreticienii dreptului, în general, au o opinie comună referitoare la temeiul răspunderii juridice. Așa, de exemplu, R. H. Makuiev⁸ menționează ca temei fapta ilicită comisă de vinovat, V. N. Hropaniuk⁹, consideră de asemenea că temeiul răspunderii este fapta ilicită, dar cu condiția

¹ COSTIN, M. *Răspunderea juridică...* Op. Cit. 1974.

² БАЗЫЛЕВ, Б. Т. *Юридическая ответственность (теоретические вопросы)*. Красноярск, 1985. 120 с. ISBN 978-5-369-01205-5.

³ ЩЕРБАКОВ, В.В. *Уголовная ответственность и ее основание*. Автореф. Дис. На соиск. Учен. Степ. Канд. Юрид. Наук. Саратов, 1998.с27 с.

⁴ ЛЕЙСТ, О. Э. *Методологические проблемы юридической ответственности*. Учебное пособие. Под ред. М. Н. Марченко. М.: Проспект, 1999.с504 с. ISBN 5-8369-0007-8.

⁵ ШИНДЯПИНА, М. Д. *Стадии юридической ответственности*. Дисс. Канд. Юрид. Наук. М., 1998. 211 с.

⁶ BALTAG, D. *Teoria răspunderii ...* Op. Cit. 2007.

⁷ Idem.

⁸ МАКУЕВ, Р. Х. *Теория государства и права: Учебный курс*. Орёл: Орловская РАГСб 2005. 572 с. ISBN 5-7969-0013-7-03.

⁹ ХРОПАНИУК, В. Н. *Теория государства и права ...* Op. Cit., 1997.

ca ea să conțină componenta faptei ilicite. O. E. Leist¹ menționează, ca temei a răspunderii juridice, fapta ilicită reală sau doar presupusă.

O abordare tradițională a temeiurilor de atragere la răspundere juridică este relevantă și în lucrările D. Baltag. Autorul consideră că, ”drept temeiuri de tragere la răspundere servesc reglementările în vigoare vis-a-vis de aplicarea măsurilor de constrângere ale statului, raportate la situația și la individul concret”².

Există și alte opinii asupra temeiurilor nașterii răspunderii juridice regăsite în lucrările unor specialiști din științele juridice de ramură. De exemplu, R. L. Hacıaturov și R. G. Iagutean³ fac trimitere la alte temeiuri pe lângă cele expuse, acestea fiind o consecință a obiectivelor, funcțiilor și menirii sociale a răspunderii juridice.

După cum am menționat, răspunderea juridică presupune aplicarea unor măsuri de constrângere din partea statului, a căror aplicare este principala modalitate de a răspunde pentru faptele ilicite. Aici, de asemenea, în doctrină menționăm diferiți autori cu opinii diferite. Așa, de exemplu, V. Nedelcu consideră că, aplicarea măsurilor de constrângere posedă nu numai caracter de protecție, dar asigură și restaurarea intereselor încălcate⁴. În procesul executării pedepsei, subliniază prof. M. Babaev, condamnații sunt implicați în mod obligatoriu în munca socialmente utilă, ceea ce permite nu doar educarea lui, dar și compensarea prejudiciul cauzat societății⁵.

Este destul de relevant sub acest aspect prof. V. Guțuleac atunci, când susține că ”orice constrângere de stat este o armă puternică, deoarece ea într-un fel sau altul limitează libertatea celor față de care se aplică, stinge substanțial drepturile și interesele lor, de aceea ea poate fi aplicată doar acolo și în momentul în care ea este cu adevărat necesară”⁶.

G. V. Nazarenko menționează la acest capitol că, nu este suficient de corectă aprecierea esenței răspunderii juridice, doar drept aplicarea forței de constrângere a statului, exemplificând situația persoanelor iresponsabile aflate la tratament forțat în urma normelor juridice, care nu este o răspundere de drept, dar o modalitate de protecție socială⁷.

În opinia noastră, rezumând cele expuse anterior, temeiul, esența, conținutul și forma răspunderii juridice depind de scopul și sarcinile răspunderii juridice ca fenomen social. Răspunderea juridică fiind o formă a răspunderii sociale, se naște în consecința comiterii faptei

¹ ЛЕЙСТ, О. Э. *Юридическая ответственность*. Оп. Cit., 1998.

² BALTAG, D. *Teoria răspunderii și responsabilității juridice...* Оп. Cit. 2007.

³ ХАЧАТУРОВ, Р. Л., ЯГУТЯН, Р. Г. *Юридическая ответственность...* Оп. Cit., 1995.

⁴ NEDELCU, V. Importanța constrângerii juridico-penale în contextul reglementărilor sociale. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2015, nr. 11, pp. 109-114. ISSN 1814-3237.

⁵ БАБАЕВ, М. Статистико-криминалистический анализ состояния и динамики молодежной преступности. В: *Юридический мир*, 2004, №6, сс. 88-96. ISSN 1811-1475.

⁶ GUȚULEAC, V. *Unele aspecte teoretice și aplicative...* Оп. cit., pp.4-16.c

⁷ НАЗАРЕНКО, Г. В. *Теория права и государства*. Учебное пособие. М.: Изд-во Ось-89, 1998. 176 с. ISBN 5-86894-909-9.

ilicite care reprezintă un raport juridic de constrângere între autorul faptei ilicite, stat și partea vătămată. Acest raport tripartit se realizează prin suprapunerea normei juridice, elementelor de componență a faptei ilicite. Identificarea componenței faptei ilicite sau a lipsei acesteia duce la realizarea scopului răspunderii juridice – condamnarea sau liberarea de răspundere juridică, restabilirea drepturilor părții vătămate și compensarea daunei suferite de către acesta, dar și prevenirea comiterii de noi fapte ilicite.

Cercetătorii din domeniu, cum ar fi: M. Djuvara¹, D. Baltag², C. Bulai³, G. Antoniu⁴, I. Postu⁵, V. Guțuleac⁶, V. Hotca⁷, C. Manda⁸, V. Vedinaș⁹, V. Negruț¹⁰, M. Orlov¹¹, E. A. Suhanov¹², M. N. Malein¹³, V. M. Lazarev¹⁴, S. V. Aristov¹⁵, M. S. Bogdanov¹⁶, A. V. Nikiforov¹⁷, L. A. Sîrovatskaia¹⁸ ș.a. acordă o mare importanță cercetării asigurării normative a drepturilor și obligațiilor subiectelor răspunderii juridice survenite în rezultatul comiterii de fapte ilicite. Studiul neconținut al acestei probleme derivă, în primul rând, din numărul mare de fapte ilicite din diferite domenii ale dreptului, din formele de răspundere aplicate, dar și din numeroase raporturi juridice, ce izvorăsc din realizarea acestor drepturi. Actualitatea temei se argumentează și prin existența conflictului dintre interesele părților raportului juridic de răspundere ce își realizează drepturile și sunt constrânse la exercitarea obligațiilor în limitele acestui raport.

¹ DJUVARA, M. Ceva despre ideea de drept subiectiv și obligație. În : *Revista de drept public*, 1939, nr. 3-4, pp. 1-25. ISSN 0259-8876.

² BALTAG, D. *Teoria răspunderii și responsabilității juridice...* Op. Cit. 2007.

³ BULAI, C. Op. Cit. 1987.

⁴ ANTONIU, G. Observații cu privire la anteproiectul unui al doilea nou Cod penal (II). În : *Revista de Drept Penal*, 2007, nr. 4, pp. 12-32. ISSN 1223-0790.

⁵ POSTU, I. Aspecte teoretice privind sistematizarea actelor normative juridice. În : *Studii juridice universitare*, 2019, nr. 1-2, pp. 86-92. ISSN 1857-4122.

⁶ GUȚULEAC, V. Dreptul contravențional – ramură sau subramură de drept al Republicii Moldova. În : *Legea și viața*, 2011, nr. 3, pp. 18-24. ISSN 1810-309X.

⁷ HOTCA, M. A. *Drept contravențional: partea 2* onstit. București: Editas, 2003. 541 p. ISBN 978-606-18-0200-5.

⁸ MANDA, C. *Drept administrativ*. Op. Cit., 2007.

⁹ VEDINAȘ, V. *Drept administrativ*. București: Universul juridic, 2012. 234 p. ISBN 978-973-127-726-4.

¹⁰ NEGRUȚ, V. Op. Cit., 2004.

¹¹ ORLOV, M. Op. Cit., 2001.

¹² СУХАНОВ, Е.А. *Гражданско-правовая ответственность*. В: Гражданское право, Том I, Учебник. Отв. Ред. Проф. Е.А. Суханов. 2-е изд., перераб. И доп. М.: Изд-во БЕК, 1998.

¹³ МАЛЕЙНА, М. Н. *Гражданско-правовая ответственность*. В: Гражданское право. Часть первая: Учебник. Под ред. А. Г. Калпина, А. И. Масляева. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юрист, 2002. 536 с. ISBN 5-7357-0134-7.

¹⁴ ЛАЗАРЕВ, В. В. *Реализация права*. В: Общая теория права. Курс лекций Под ред. В.К.Бабаева. М.: Юрист, 2003. 592 с. ISBN 5-7975-0239-9.

¹⁵ АРИСТОВ, С.В. Законная и договорная ответственность. Условия об уменьшении и освобождении от ответственности. В: *Юрист*, 1997, № 11, с. 21-29. ISSN 1812-3929.

¹⁶ БОГДАНОВ, М. С. Некоторые проблемы понятия правонарушения. В: *Следователь*, 1997, №4, сс. 25-29. ISBN 72083.

¹⁷ НИКИФОРОВ, А. В. *Дисциплинарная ответственность сотрудников органов внутренних дел*: Автореф. Дис... канд. Юрид. Наук. Омск, 1998. 23 с.

¹⁸ СЫРОВАТСКАЯ, Л.А. *Трудовое право*: Учебник. 2-е изд., перераб. И доп. – М.: Юрист, 1998. 312 с. ISBN 506-003-23-10.

Ideea de drept și obligație, în opinia M. Djuvara, se află într-o dublă corelație. Nu există un drept al cuiva fără o obligație a altuia și nici o obligație a cuiva fără un drept al altuia; nu există, în același timp, nici un drept al altcuiva fără obligația ale aceleiași persoane față de ceilalți și nici o obligație fără drepturi față de ceilalți ale aceleiași persoane¹.

Acestea ar fi caracterele generale, teoretice ale dreptului subiectiv și ale obligației, corelative, care trebuie să-i corespundă. Spre a dovedi acest adevăr ne-am inspirat din lucrările autorilor: M. Djuvara², D. Baltag³, C. Chigheci⁴, C. Antoniu⁵, C. Bulai⁶, M. K. Guiu⁷, N. Giurgiu⁸, V. Guțuleac⁹, V. Negruț¹⁰, M. Orlov¹¹, A. A. Cisteakov¹², V. A. Nomokonov¹³, V. V. Pohmelkin¹⁴, A. V. Kladkov¹⁵, A. F. Cerdanțev¹⁶, M. N. Maleina¹⁷, S. V. Aristov¹⁸, V.V. Lazarev¹⁹, M. S. Bogdanov²⁰, A. V. Nikiforov²¹, L. A. Sîrovatskaia²², K. N. Gusov²³ ș.a., care au cercetat modalitățile de asigurare a drepturilor subiective ale subiecților răspunderii juridice în diferite ramuri ale dreptului.

Dreptul subiectiv este vulnerabil dacă nu-i corespunde o obligație corelativă a celeilalte părți, iar obligația își pierde sensul existenței, dacă nici un subiect nu este îndreptățit să ceară executarea acesteia. Caracterizând esența răspunderii penale prof. C. Bulai și C. Mitache

¹ DJUVARA, M. *Ceva despre ideea de drept subiectiv și obligație*. Op. Cit., 1939. P. 1-25.

² Idem.

³ BALTAG, D. *Teoria răspunderii și responsabilității juridice...* Op. Cit. 2007.

⁴ CHIGHECI, C. Considerații generale în legătură cu răspunderea penală. În : *Revista Universul juridic*, 2018, nr. 3, pp. 53-60. ISSN 2393-3445.

⁵ ANTONIU, G. Observații cu privire la anteproiectul unui al doilea nou Cod penal (II). În : *Revista de Drept Penal*, 2007, nr. 4, pp. 12-32. ISSN 1223-0790.

⁶ BULAI, C. Op. Cit., 1987.

⁷ GUIU, M. K. Noțiunea și temeiul răspunderii penale. În: *Dreptul*, 1994, nr. 10-11, pp. 74-77. ISBN 1018-0435-018-1-0.

⁸ GIURGIU, N. *Răspunderea și sancțiunile de drept penal*. Focșani: Neuron, 1995. 280 p. ISBN 739-689-64-7.

⁹ GUȚULEAC, V. Dreptul contravențional – ramură sau subramură de drept al Republicii Moldova. În: *Legea și viața*, 2011, nr. 3, pp. 18-24.

¹⁰ NEGRUȚ, V. Op. Cit., 2004.

¹¹ ORLOV, M. Op. Cit., 2001.

¹² ЧИСТЯКОВ, А.А. Уголовная ответственность (два аспекта единого понятия). Человек: преступление и наказание. В: *Материалы межвузовской научной конференции адъюнктов (аспирантов) и соискателей*. Рязань: Рязанская высшая школа МВД России, 1992. С. 10-17.

¹³ НОМОКОНОВ, В. А. Ответственность и ее перспективы в новом уголовном законодательстве. В: *Правовая реформа и актуальные вопросы борьбы с преступностью*. Владивосток, 1994. сс. 11-23.

¹⁴ ПОХМЕЛКИН, В. В. *Социальная справедливость ...* Op. Cit., 1990.

¹⁵ КЛАДКОВ, А. В. *Уголовная ответственность и её основание*. В: Уголовное право РФ. Общая часть: Учебник. Под ред. Проф. Б. В. Здравомыслова. Изд. 2-е, перераб. И доп. М.: Юристъ, 1999. 479 с. ISBN 5797-5013-6-8.

¹⁶ ЧЕРДАНЦЕВ, А.Ф. *Теория государства и права*: Учебник для ВУЗов. М.: Юрайт, 2002. 432 с. ISBN 5-94227-018-X.

¹⁷ МАЛЕЙНА, М. Н. *Гражданско-правовая ответственность*. Op. Cit., 2002.

¹⁸ АРИСТОВ, С.В. *Законная и договорная ответственность...* Op. Cit., с. 21-29.

¹⁹ ЛАЗАРЕВ, В. В. *Реализация права...* Op. Cit., 2003.

²⁰ БОГДАНОВ, М. С. Op. Cit. pp. 25-29.

²¹ НИКИФОРОВ, А.В. *Дисциплинарная ответственность сотрудников органов внутренних дел*: Автореф. Дис... канд. Юрид. Наук. Омск, 1998. 23 с.

²² СЫРОВАТСКАЯ, Л.А. *Трудовое право...* Op. Cit., 1998.

²³ ГУСОВ, К. Н., ТОЛКУНОВА, В. Н. *Трудовое право России*: Учебник. 2-е изд., доп, испр. М.: Юристъ, 1997. 448 с. ISBN 978-5-482-00773-0.

menționează că, ”răspunderea penală este raportul juridic penal de constrângere născut ca urmare a săvârșirii unei infracțiuni, între stat, pe de o parte, și infractor, pe de altă parte”¹.

Prezintă importanță în doctrina juridică problema referitoare la temeiurile nașterii drepturilor și obligațiilor subiectelor răspunderii juridice penale. Temeiul juridic al răspunderii juridice penale a fost cercetat de mulții penaliști, iar în cadrul cercetării s-au evidențiat câteva direcții de bază. Cercetători ca: A. V. Kladkov², A. P. Cisteakov³, I. Y. Kazacenko⁴ susțin că, componența de infracțiune a faptei ilicite reprezintă temeiul de facto al răspunderii juridice. A. V. Kladkov⁵ consideră că, acesta reprezintă unicul și suficientul temei al răspunderii penale, A. A. Cisteakov menționează că, temeiul răspunderii penale îl constituie fapta, care conform legii penale prezintă toate semnele componenței de infracțiune⁶. I. Y. Kozacenko face referire la abordarea dialectică a activității omului, menționând că unicul temei al răspunderii penale îl reprezintă fapta ilicită, săvârșită cu vinovăție, adică infracțiunea⁷.

După cum vedem temeiul nașterii drepturilor și obligațiilor subiectelor în cadrul răspunderii penale îl constituie fapta ilicită ca infracțiune și componența de infracțiuni.

Temei al nașterii drepturilor și obligațiilor subiectului în cadrul răspunderii civile sunt strâns legate de acțiunile reclamantului și reclamatului. În cadrul răspunderii civile subiectul acesteia nu are obligația de a da seama de acțiunile sale. Astfel, reclamantul nu are dreptul de a cere socoteală pentru acțiunile reclamatului, primul are doar dreptul de a înainta acțiunea, iar persoanele terțe se pot alătura acțiunii prin înaintarea altor pretenții adiacente.

Drepturile și obligațiile în cadrul răspunderii civile au fost caracterizate de către autori ca: E. A. Suhanov⁸, M. N. Maleina⁹, S. V. Aristov¹⁰, care au ajuns la concluzia că, temei al nașterii drepturilor și obligațiilor civile este delictul, a cărei componență include condițiile răspunderii juridice civile. În categoria condițiilor se includ: fapta ilicită, dauna cauzată, legătura cauzală dintre primele două, vinovăția debitorului, sau circumstanța care indică asupra răspunderii fără vinovăție dacă așa prevede legea etc. După cum vedem obligațiile răspunderii civile sunt descrise de pe mai multe poziții, reprezentând elemente importante ale teoriei dar și ale practicii.

¹ BULAI, C., MITRACHE, C. *Drept penal. Partea generală*. București: Șansa, 1992. 382 p. ISBN 978-973-127-961-9.

² КЛАДКОВ, А. В. *Уголовная ответственность ...* Op. Cit., 1999.

³ ЧИСТЯКОВ, А.А. *Уголовная ответственность (два аспекта единого понятия)...* Op. Cit., p. 10-17.

⁴ КАЗАЧЕНКО, И.Я. *Уголовная ответственность*. В: *Уголовное право. Общая часть. Учебник для вузов*. М.: Издат-я группа НОРМА-ИНФРА-М, 2000. 639 с. ISBN 5-89123-235-9 (НОРМА). ISBN 5-86225-835-3.

⁵ КЛАДКОВ, А. В. *Уголовная ответственность и её основание...* Op. Cit., 1999.

⁶ ЧИСТЯКОВ, А.А. Op. Cit., pp. 10-17.

⁷ КАЗАЧЕНКО, И.Я. *Уголовная ответственность...* Op. Cit., 2000.

⁸ СУХАНОВ, Е.А. *Гражданско-правовая ответственность...* Op. Cit., 1998.

⁹ МАЛЕЙНА, М. Н. *Гражданско-правовая ответственность*. Op. Cit., 2002.

¹⁰ АРИСТОВ, С.В. Op. Cit., pp. 21-29.

Sistemul drepturilor și obligațiilor subiecților răspunderii juridice nu este specific exclusiv domeniilor dreptului penal și civil, dimpotrivă, acestea se completează perfect pe un întreg sistem de alte drepturi și obligații, cum ar fi cele ale subiectelor răspunderii contravenționale.

În literatura de specialitate nu există unanimitate de opinii referitor la elementele constitutive obligatorii ale contravenției și de aici drepturile și obligațiile subiecților răspunderii juridice contravenționale. Așa, de exemplu, autoarea M. Orlov consideră că, acestea sunt: subiectul, obiectul, latura obiectivă și latura subiectivă¹; V. Negruț consideră că ele sunt: obiect, subiect, latura obiectivă și latura subiectivă²; A. Barbăneagră susține următoarele: obiectul, latura obiectivă, latura subiectivă, subiectul³; V. Vedinaș: obiect, latura obiectivă, subiect, latura subiectivă⁴. Cea mai des întâlnită, în opinia prof. V. Guțuleac, este ultima variantă⁵.

O multitudine de drepturi și obligații ale subiectelor răspunderii juridice se regăsesc și în sfera raporturilor de muncă la subiectele răspunderii patrimoniale și disciplinare⁶.

Cele expuse, în opinia noastră, sunt destul de bine argumentate, însă ele cu siguranță pot fi completate. În baza rezultatelor cercetărilor teoretice ne putem permite să afirmăm că, drepturile și obligațiile subiectelor răspunderii juridice apar ca un sistem complex, format sau fundamentat pe cele două componente: obiective și subiective. Componenta obiectivă este reprezentată de fapta ilicită (delict, infracțiune, contravenție, abatere disciplinară), care nu poate fi temei suficient fără componenta subiectivă – atitudinea psihică a subiectului. Menționăm că, componenta obiectivă nu este prevăzută detaliat de lege, iar interpretarea acesteia depinde de voința celui care aplică legea.

Alături de drepturile și obligațiile subiecților răspunderii juridice, în diferite ramuri de drept material există și un șir de drepturi și obligații speciale, regăsite în cadrul juridic procesual.

Știința este, astfel, provocată să cerceteze și să înțeleagă pe deplin drepturile și obligațiile speciale ale subiectelor răspunderii juridice, locul și rolul lor în cadrul Teoriei Generale a Dreptului. Analiza tendințelor de evoluție a drepturilor și obligațiilor speciale, ne va permite construirea modelelor teoretice de evoluție a răspunderii juridice.

În doctrină există multiple direcții de abordare a drepturilor și obligațiilor speciale a răspunderii juridice. Studiul drepturilor și obligațiilor speciale ale subiectelor răspunderii juridice nu este posibil fără luarea în considerație a procesului de realizare a acestei răspunderi. Așa, de exemplu, prof. O. E. Leist la subiectul răspunderii penale menționează că, dacă o bună parte a teoreticienilor examinează răspunderea penală din perspectiva obligației de a răspunde pentru

¹ ORLOV, M. Op. Cit., 2001.

² NEGRUȚ, V. Op. Cit., 2004.

³ BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, Gh., BERLIBA, V. Et al. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu*. Chișinău: Centrul de Drept al Avocaților, 2009. 859 p. ISBN 9789-9751-05200-9975-105-20-3.

⁴ VEDINAȘ, V. Op. Cit., 2012.

⁵ GUȚULEAC, V. *Unele aspecte teoretice și aplicative privind conținutul contravenției...* Op. Cit., p.4-16.

⁶ STAHI, T. *Răspunderea patrimonială ...* Op. Cit., 2018.

infracțiunea comisă, atunci specialiștii în drept procesual recunosc unanim dreptul la apărare a învinutului, drept un principiu fundamental al procesului penal (un drept special) în cadrul căruia se realizează răspunderea penală¹. Din perspectiva Teoriei Generale a Dreptului aceste două poziții nici de cum nu pot fi unificate într-un-cât obligația materială nu poate fi compatibilă cu dreptul procesual atât din punct de vedere teoretic, cât și practic.

Alături de dreptul la apărare ca un drept special, mai putem evidenția și alte drepturi: dreptul acuzatului de a cunoaște învinuirea, dreptul la tăcere, dreptul persoanei acuzate de a fi informat cu privire la drepturile și garanțiile procesuale etc.

Conceptul de proces desemnează cadrul formal în care se soluționează diferendul dintre părți, astfel, încât procesul este destinat pentru a contribui la realizarea dreptului. În opinia autorilor I. Leș², V. Moscaliuc³ ș.a. pe parcursul procesului civil subiecții își exercită și valorifică anumite drepturi subiective, însă în același timp își onorează și obligații de acest gen. Astfel, existând un conflict, subiectul face uz de normele materiale, cât și cele procesuale prin intermediul drepturilor speciale (dreptul la apărare, dreptul de a fi informat) exercitându-și aceste drepturi poți fi sigur că drepturile și interesele legitime pot fi protejate.

Drepturile și obligațiile speciale ale subiecților răspunderii juridice pot fi realizate și în activitatea administrativ-contravențională a statului tot în cadrul unui raport juridic procesual. L. Popov împărtășește acest punct de vedere menționând că, răspunderea administrativă reprezintă un cumul de raporturi materiale și procesuale⁴.

Dificultăți specifice iau naștere și în procesul de atribuire a obligațiilor și drepturilor subiecților răspunderii patrimoniale și disciplinare. Așa, de exemplu, T. Stahi⁵, L. A. Sîrovatskaia⁶ consideră că, răspunderea patrimonială nu este tratată univoc în doctrină. Autorii S. V. Komarov și V. A. Maliko⁷ delimitează răspunderea patrimonială de cea disciplinară, întrucât temeiurile de survenire a lor sunt diferite, la cea disciplinară – abaterea disciplinară, iar la cea patrimonială – dauna materială cauzată de către angajați în procesul de muncă.

Inexistența unor cercetări științifice și lipsa de cunoștințe privind subiectele răspunderii în dreptul muncii, generează neclarități și dificultăți în aplicarea normelor de drept și în acest context autoarea T. Stahi vine cu unele argumente în investigarea răspunderii materiale și a răspunderii

¹ ЛЕЙСТ, О. Э. *Методологические проблемы ...* Op. Cit., 1999.

² LEȘ, I. *Tratat de drept procesual civil*. București, 2015. 498 p.

³ MOSCALIUC, V. Participarea la examinarea cauzei civile: drept sau obligație. În: *Revista Institutului Național al Justiției*, 2018, nr. 4, pp. 27-30. ISSN 1857-2405.

⁴ ПОПОВ, Л. Л. *Административная ответственность*. В: Административное право. Учебник. Под ред. М. Козлова. М.: Юрист, 1999. 320 с. ISBN 7975-0193-X.

⁵ STAHİ, T. *Răspunderea patrimonială ...* Op. Cit., 2018.

⁶ СЫРОВАТСКАЯ, Л.А. *Трудовое право...* Op. Cit., 1998.

⁷ КОМАРОВ, С.А., МАЛЬКО, А В. *Теория государства и права*. Учебно-методическое пособие. Краткий учебник для вузов. М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. 448 с. ISBN 5-89123-313-4

patrimoniale în Teoria Generală a Dreptului¹. Autoarea propune substituirea sintagmei *răspundere materială* cu sintagma *răspundere patrimonială*, deoarece, în opinia autoarei răspunderea materială este o răspundere limitată, ea privește numai daunele efective, nu și foloasele nerealizate. Susținem ideea autoarei T. Stahi, că răspunderea în dreptul muncii este o răspundere patrimonială, și de aici decurg și drepturile și obligațiile speciale ale participanților la răspunderea juridică în raporturi de dreptul muncii.

Din punct de vedere filosofic, răspunderea juridică ca dimensiune a fenomenului juridic, reprezintă unitatea dintre conținut și formă, răspunderea nu este doar o stare statică de fapt, dar și o procedură dinamică, deoarece odată cu aplicarea și executarea sancțiunii juridice se schimbă și statutul juridic al delincventului. În evoluția sa, în majoritatea cazurilor răspunderea juridică dobândește forma unui raport juridic de constrângere².

În doctrina juridică există diferite opinii referitoare la relația dintre răspunderea juridică și raportul juridic de constrângere. Mai mulți autori, ca de exemplu: N. Popa³, Gh. Boboș⁴, M. Spatari, N. Nedelcu⁵, C. Buzdugan⁶ exprimă opinia că, răspunderea juridică există și se realizează în limitele și prin intermediul raportului juridic de constrângere. De raționalitatea sistemului măsurilor de constrângere, consideră C. Buzdugan, depinde, în mare parte, efectul social al răspunderii, în a cărei temelie sunt puse ideile echității, diferențierii și identificării răspunderii și sancțiunii⁷. Interpretarea diferențiată a destinației și rolul măsurilor de constrângere permite de a le adapta, în mare parte la particularitățile fiecărei forme delincvențiale și a persoanelor care au comis-o, face posibilă, în fiecare caz în parte, realizarea scopurilor sancțiunii și soluționării sarcinii legii, consideră prof. D. Baltag⁸.

Punctele de reper, în stabilirea constrângerii juridice, le constituie momentul apariției și stingerii raportului juridic de răspundere. Doctrina atestă o diversitate a sensului acordat noțiunilor de subiect al raportului juridic și subiect al răspunderii juridice, conținutul raportului juridic de răspundere, obiectul raportului juridic de răspundere. Cele mai multe discuții sunt purtate în jurul obiectului raportului juridic de răspundere. Autori ca: V. N. Protasov⁹, V. V. Lazarev¹⁰, B. T.

¹ STAHİ, T. *Răspunderea patrimonială ...* Op. Cit., 2018.

² BALTAG, D., DOBÎNDA, V. Unele reflecții referitoare la abordarea etapizată a răspunderii juridice. În: *Legea și viața*, 2020, nr.12, p. 9-15. ISSN 1810-309X.

³ POPA, N. *Teoria Generală a Dreptului*. București: Actami, 1998. 336 p. ISBN 973-9300-19-7.

⁴ BOBOȘ, Gh. *Teoria Generală a Dreptului*. Cluj: Argonaut, 1999. 452 p. ISBN 973-35-0453X.

⁵ SPĂTARI, M., NEDELCU, V. Unele aspecte interpretative privind formele constrângerii în dreptul penal. În: *Legea și viața*, 2018, nr. 2, pp. 55-58. ISSN 1810-309X.

⁶ BUZDUGAN, C. Raportul juridic de constrângere, răspunderea și sancțiunea. În: *Fiat justiția*, 2012, nr. 1, pp. 39-45. ISSN 1224-4015.

⁷ Idem.

⁸ BALTAG, D. *Teoria răspunderii și responsabilității juridice...* Op. Cit. 2007.

⁹ ПРОТАСОВ, В. Н. *Правоотношение как система*. М.: Юридическая литература, 1991. 142 с. ISBN 5-7260-0484-1.

¹⁰ ЛАЗАРЕВ, В. М. *Юридическая ответственность как форма и средство реализации социальной справедливости в советском обществе*. Дис... канд. Юрид. Наук. Академия МВД СССР, М., 1990. 137 с.

Bazîlev¹, V. N. Nazarenko² ș.a. au ajuns la concluzia că, obiectul raportului juridic de răspundere îl formează statutul juridic al subiectului răspunderii juridice, acționând asupra lui se atinge scopul răspunderii juridice.

Examinând răspunderea juridică ca un raport juridic de drept material în dezvoltare, în doctrină s-a ajuns la concluzia că acest raport are anumite faze, în care se realizează constrângerea. Așa, de exemplu, B. T. Bazîlev deosebește trei etape ale răspunderii juridice: formarea (dezvoltarea inițială), concretizarea și realizarea³. V. N. Nazarenko scoate în vedere patru etape ale răspunderii juridice: apariția, relevarea, intermedierea (prevenirea ei în actele oficiale ale organelor competente) și realizarea răspunderii juridice⁴. Autoarea V. Zadneprovskaia examinează două etape: faza stării de drept a drepturilor și obligațiilor răspunderii juridice și faza realizării drepturilor și obligațiilor răspunderii juridice⁵. M. D. Șindeapina elucidează următoarele etape în dezvoltarea răspunderii juridice: apariția, concretizarea și realizarea răspunderii juridice⁶.

Sintetizând opiniile mai multor autori prof. D. Baltag ajunge la concluzia că, drept temei fundamental al etapizării răspunderii juridice vom lua criteriul ce leagă coraportul dintre cunoașterea despre comiterea faptei ilicite de către organele de stat și modificările ce au loc în statutul juridic al subiectului răspunderii juridice la fiecare din aceste etape⁷.

În acest fel, fazele evoluției raportului juridic de răspundere reprezintă anumite etape în care se reflectă corelația dintre volumul drepturilor și obligațiilor subiectului, care a săvârșit fapta ilicită, și activitatea organelor de stat competente în cercetarea și descoperirea faptei ilicite. De aici, deducem că, în măsura în care organele de drept avansează în sensul cunoașterii și cercetării faptei ilicite, se modifică și statutul subiectului răspunderii juridice, acesta devenind un statut juridic special.

De menționat că această evoluție a raportului juridic de răspundere poate fi încheiată la oricare dintre etapele premergătoare realizării răspunderii juridice, dacă se vor aplica normele ce reglementează liberarea de răspundere juridică. Prin evidențierea etapelor răspunderii juridice accentuăm faptul că, aplicarea sancțiunii nu urmează imediat după comiterea faptei ilicite. La o anumită etapă de desfășurare a răspunderii juridice aceasta îmbracă o haină procesuală. Forma procesuală a răspunderii nu reprezintă o etapă distinctă în evoluția ei, ci o reflectare a desfășurării raportului juridic material de răspundere. Raportul de drept material momentan, ca și cum ar trece pa planul doi, reflectându-se prin prisma raporturilor procesuale.

¹ БАЗЫЛЕВ, Б. Т. *Юридическая ответственность* ... Op. Cit., 1985.

² НАЗАРЕНКО, Г. В. *Теория права и государства*... Op. Cit., 1998.

³ БАЗЫЛЕВ, Б. Т. *Юридическая ответственность* ... Op. Cit., 1985.

⁴ НАЗАРЕНКО, Г. В. Op. Cit., 1998.

⁵ ЗАДНЕПРОВСКАЯ, М. В. *Осуществление юридической ответственности и законность*. Дисс. Канд. Юрид. Наук. М., 1984. 190 с.

⁶ ШИНДЯПИНА, М. Д. *Стадии юридической ответственности*. Дисс... Op. Cit., 1998.

⁷ BALTAG, D. *Teoria răspunderii* ... Op. Cit. 2007.

B. T. Bazîlev consideră că, latura procesuală a răspunderii juridice nu poate fi inclusă în însăși noțiunea răspunderii ca fenomen juridic-material¹. Această latură a răspunderii derivă de la însușirile ei și poartă un caracter relativ independent a formelor sale. În calitate de varietăți ale formei procesuale de evoluție a răspunderii juridice se pot evidenția: forma de răspundere procesual-penală, procesual-civilă, procesual-contravențională etc.

Evidențierea raportului juridic de răspundere și evoluția acestuia este reflectat în coraportul dintre latura materială și cea procesuală a dreptului. Dacă latura materială a fost suficient cercetată în doctrina juridică, cea procesuală este insuficient cercetată, cu toate că există multiple opinii referitoare la determinarea formei procesuale, a procedurii juridice, a raporturilor procesuale, a etapelor procesuale în evoluția răspunderii juridice. Concepțiile existente în acest sens sunt diferite, de la echivalarea sensului lor, până la delimitarea fiecăreia dintre categoriile enunțate².

În acest plan ne-am inspirat din cercetările mai multor autori, atât specialiști în dreptul material, cât și specialiști în dreptul procesual. Printre care, D. Baltag³, V. Zaharia⁴, B. Negru⁵, M. Costin⁶, V. Băieșu, I. Căpățină⁷, N. Giurgiu⁸, Gh. Nistoreanu⁹, E. Comarnițaia¹⁰, V. Lungu¹¹, I. R. Mărgineanu¹², V. Guțuleac¹³, E. Belei¹⁴, G. Popa¹⁵, C. A. Lupu¹⁶, A. Ungureanu¹⁷, A.

¹ БАЗЫЛЕВ, Б. Т. *Доказательства в уголовном процессе*. В: Уголовный процесс, Под ред. Божьева В. П. М.: ЮРАЙТ, 2011. 541 с. ISBN 978-5-9916-1224-1.

² DOBÎNDA, V. Unele considerente referitor la latura procesuală a răspunderii juridice. În: *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2020, .Nr. 10, p. 87.

³ BALTAG, D. *Teoria răspunderii ...* Op. Cit. 2007.

⁴ ZAHARIA, V. *Accesul la justiție ca principiu al statului de drept*: tz. De doct. În drept. Chișinău, 2006. 220 p.

⁵ NEGRU, B. Op. Cit., p.39-47.

⁶ COSTIN, M. *Răspunderea juridică ...* Op. Cit. 1974.

⁷ BĂIEȘU, V., CĂPĂȚINĂ, I. *Drept internațional privat*. Note de curs. Chișinău, 2000. 325 p. ISBN 9975-9564-7-5.

⁸ GIURGIU, N. *Drept penal general: doctrină, legislație, jurisprudență*. Iași, 1997. 608 p.

⁹ NISTOREANU, Gh. Et al. *Drept penal. Partea generală*. București: Ed. Europa Nova, 1997. 735 p. ISBN 9739-1834-689-789-7391-834-6-8.

¹⁰ COMARNIȚAIA, E. *Bazele calificării juridice ale comportamentului ilicit*. Chișinău, 2013. 38 p. [Citat 08.12.2019]. Disponibil : www.criminology.md/suport/sup12pdf

¹¹ LUNGU, V., NICOLAE, A. Unele aspecte juridico-teoretice privind actele premergătoare în procesul penal. În: *Закон и жизнь*, 2011, nr. 12, pp. 32-40. ISSN 1810-309X.

¹² MĂRGINEANU, I. *Principiile justiției penale în Republica Moldova*. Chișinău: Monografie, 2006. 204 p. ISBN 978-9975-9747-2-1.

¹³ GUȚULEAC, V. *Drept contravențional...* Op. Cit., 2006.

¹⁴ BELEI, E. Efectele juridice ale hotărârilor judecătorești. În: *Revista Națională de drept*, 2010, nr. 2, pp.46-49. ISSN 1811-0770.

¹⁵ POPA, N. *Teoria Generală a Dreptului...* Op. Cit., 1998.

¹⁶ LUPU, C. A. Procesul normativ și cel organizațional de realizare a amnistiei. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 6, pp. 34-37. ISSN 1810-309X.

¹⁷ UNGUREANU, A. *Drept penal. Partea generală*. București: Lumina Lex, 1995. 462 p. ISBN 973-9186-15-7.

Barbăneagră, Gh. Alecu¹, A. B. Levkov², N. V. Vitruk³, S. V. Bobotov⁴, A. Borșevskiy⁵, A. V. Naumov⁶, V. A. Novikov⁷ ș.a.

Cercetarea răspunderii juridice ca un proces dinamic în continuă dezvoltare, trecând prin anumite faze și etape, are importanță atât teoretică, cât și practică. Aceasta ne face să concluzionăm că, evoluția răspunderii juridice, succesivitatea trecerii ei prin anumite spații temporale permite atingerea scopurilor răspunderii juridice și realizării statutului juridic special al subiectului răspunderii juridice.

În funcție de avansare a răspunderii juridice prin etape evidențiem două noi modalități de răspundere juridică: *răspunderea juridică realizată* (aceasta are loc atunci, când a fost depistat delicventul, tras la răspundere juridică, în legătură cu ce este constrâns să suporte consecințele sancțiunii cu caracter personal sau patrimonial) și *răspunderea juridică nerealizată* (când autorul faptei ilicite nu este identificat sau a dispărut din vizorul organelor competente)⁸.

1.2. Nivelul de reglementare juridică a evoluției spațio-temporale a răspunderii juridice

Explicarea fenomenului răspunderii juridice prin caracterizarea statutului juridic al subiectului de drept la diferite etape de răspundere juridică, ne-a determinat să face și o analiză a reglementărilor legislației naționale și internaționale.

În ce privește statutul juridic al subiecților răspunderii juridice va fi corect să menționăm, în primul rând, reglementările constituționale. Așa, de exemplu, în art. 16 alin. (1) din Constituția Republicii Moldova se evidențiază că, ”respectarea și ocrotirea persoanei constituie o îndatorire primordială a statului”⁹. Respectiv, toate drepturile declarate sunt și garantate de stat. Astfel, în opinia A. Negru și O. Chicu art. 134 alin. (3) din Constituție pune în sarcina Curții Constituționale, garantarea responsabilității statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat¹⁰.

¹ BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, Gh., BERLIBA, V. et al. *Codul penal al Republicii Moldova*. Comentariu... Op. Cit. 2009.

² ЛЕВКОВ, Л. А. *Меры защиты в российском праве*. Автореф. Дисс. Канд. Юрид. Наук. Волгоград. 2002. 216с.

³ ВИТРУК, Н. В. *Общая теория правового положения личности*. 2017.

⁴ БОБОТОВ, С. В. *Конституционная юстиция*. М: Изд-во РПА МЮ РФ, 1994. 127 с. ISBN 5-881-003-6.

⁵ БОРИЩЕВСКИЙ, А. Сравнительный анализ видов освобождения от уголовной ответственности в России, США, некоторых стран Западной Европы и в Молдове. În: *Закон и жизнь*. 2002 №9, сс.50-59. ISSN 1810-309X.

⁶ НАУМОВ, А.В. *Российское уголовное право: Основная часть*. Москва: Изд-во БЕК, 1996. 560 с. ISBN 978-5-392-25751-5.

⁷ НОВИКОВ, В. А. *Освобождение от уголовной ответственности*. Дисс... канд. Юрид. Наук. Краснодар, 2003. 186 с.

⁸ BALTAG, D., DOBÎNDA, V. Fazele dinamice spațio-temporale ale răspunderii juridice. În: *Legea și viața*, 2020, nr.8-9, pp.10-15. ISSN 1810-309X.

⁹ Constituția Republicii Moldova din 27 iulie 1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 1 din 12.08.1994.

¹⁰ NEGRU, A., CHICU, O. Op. Cit., p.40.

Protecția juridică a omului prin norme constituționale, opinează I. Guceac, îi creează individului un comportament orientat din punct de vedere social și juridic, îi formează voința și acțiunile spre utilizarea reală a unor mijloace legale de protecție a drepturilor și obligațiilor sale¹.

Subiectul de drept percepe și interpretează dreptul după ”cum îi permite propria conștiință, cunoștințele, aptitudinile și abilitățile de care dispune”. Cu părere de rău, atitudinea subiecților față de drept variază de la un nihilism juridic, până la idealism, punând în seama dreptului speranțe nu întotdeauna pozitive². Cu toate acestea, recunoaștem că, nici unul din obiectivele majore ale răspunderii juridice nu poate fi realizat fără asigurarea drepturilor și libertăților omului.

Răspunderea juridică este fundamentată de două principii constituționale generale, în primul rând, consacrarea priorității omului și a drepturilor sale în raport cu alte valori sociale, în al doilea rând – supremația legii³. Constituția (art. 1 alin. (3)) recunoaște că ”demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și echitatea reprezintă valori supreme și sunt garantate”⁴.

Grație Curții Constituționale a Republicii Moldova principiul legalității, în calitate de principiu al statului de drept, a devenit o axiomă. Astfel, în opinia Curții nimeni – persoana fizică, persoana juridică sau autoritatea publică – nu poate fi mai presus de lege⁵. Curtea a mai stabilit, subliniează I. Guceac că ”respectarea principiului legalității asigură concomitent respectarea celorlalte principii, deoarece legalitatea este condiția existenței și mijlocul realizării tuturor principiilor constituționale”⁶.

În știința juridică protecția drepturilor omului și a cetățeanului în opinia prof. I. Guceac este interpretată în sens îngust și în sens larg. În sens îngust, protecția este înțeleasă ca tip de procedură, iar în sens larg, ca îndatorire constituțională a statului, activitățile sistemice ale organismelor de protecție a drepturilor omului. De altfel, problema protecției constituționale a omului, vieții și securității acestuia, inclusiv a proprietății sale de diferite atentate criminale, a avut întotdeauna un caracter constant și fundamental⁷.

Cu regret, consideră I. Guceac, în pofida unui arsenal considerabil de mijloace puse la dispoziția subiecților de drept pentru ași proteja drepturile asigurate prin lege, acestea nici pe de parte nu sunt implementate, iar statul stabilește lent procedurile pentru astfel de protecție⁸.

¹ GUCEAC, I. Constituționalismul și statul de drept în Republica Moldova. În: *Akados*, 2017, nr. 3, p. 79.

² Idem.

³ Idem.

⁴ Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 1 din 12.08.1994.

⁵ Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova privind constituționalitatea Decretelor Președintelui Republicii Moldova nr. 116-2 și nr. 117-2 din 07.04.21997 Nr.23 din 21.07.97. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.51-52/27 din 07.08.1997.

⁶ GUCEAC, I. Op. Cit., p. 79.

⁷ Idem.

⁸ Idem. p. 84.

În continuare ne vom referi, din mai multe puncte de vedere, la procedurile legate de evoluția statutului juridic al subiectului răspunderii juridice în diferite ramuri de drept și reglementarea juridică a acestui statut.

Astfel, statutul juridic al subiecților răspunderii juridice ”ca element al constituționalizmului” este nu doar un sistem de reglementare, ci și un sistem de realități juridice¹. Acesta conține o serie de valori și ca parte integrantă a conștiinței și culturii juridice a persoanei presupune, în primul rând, responsabilitate.

Finalizăm retrospectiva constituțională în cauză cu o finalitate subiectivă proprie, care pornește de la faptul că drepturile și libertățile formulate în Constituție garantează capacitatea subiecților de drept de a acționa liber, adică responsabilitatea juridică a subiectului. Elementele acestei capacități, în opinia noastră, sunt: norma de drept cu prescripțiile ei; obligația de a acționa în modul prevăzut de normă; realizarea acestor obligații de acțiune conform normei sub forma stimulării sau încurajării. La rândul său, capacitatea subiectului de drept de a răspunde (capacitatea delictuală) presupune, de asemenea, anumite elemente: obligația de a suporta urmările negative ale acțiunii ilicite și obligarea sau constrângerea subiectului de a accepta un anumit comportament.

La cele expuse, dorim să menționăm că termenul de responsabilitate juridică, în diferite ramuri de drept, are înțeles diferit. De exemplu, în dreptul penal, și contravențional termenul responsabilitate nu corespunde celui invocat de noi anterior, și anume: este stipulat ca o ”stare psihologică a persoanei, care are capacitatea de a înțelege caracterul prejudiciabil al faptei, precum și capacitatea de ași manifesta voința și ași dirija acțiunilor” (art. 22 CP al RM)². Acest termen, în opinia A. Negru și O. Chicu, ”a fost introdus sub influența termenului rus ”*вменяемость*”, ”*невменяемость*” (îrresponsabilitate) și indică, într-adevăr, numai starea psihologică a persoanei și numai în aspect penal și contravențional, din punct de vedere al raporturilor juridice de conflict”³, pe când, în raporturile juridice de conformare, responsabilitatea presupune capacitatea de a conștientiza caracterul faptei produse, precum și capacitatea de ași dirija și manifesta atât voința cât și acțiunile.

Revenind la noțiunea de subiect de drept și noțiunea de subiect al răspunderii menționăm că, ele sunt pur juridice, cu caracter normativ, or subiectul dobândește capacitate delictuală prin voința ordinii juridice. Calitatea de subiect de drept și subiect al răspunderii juridice nu este una inherentă ființei umane sau organizațiilor, asociațiilor. Ele devin subiecte delictuale doar în urma acțiunii unor norme juridice de drept obiectiv material, care se nasc la rândul său din necesitatea sau ordinea socială.

¹ Idem. p. 81.

² Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 72-74 din 14.04.2009.

³ NEGRU, A., CHICU, O. Op. Cit., p. 41.

Reprezentând un element de structură al capacității juridice a subiectului de drept, capacitatea delictuală a subiectului răspunderii juridice poartă un caracter ramural. Acest lucru semnifică faptul că, dreptul penal, dreptul civil, dreptul contravențional etc. în normele sale stabilesc semnele pe care trebuie să le întrunească subiectul pentru a fi tras la răspundere juridică în urma comiterii unei fapte contrare legii.

Determinând sensul noțiunii de subiect al răspunderii juridice, urmează să coraportăm această noțiune cu cea de subiect al faptei ilicite. De regulă, cel ce a comis o faptă ilicită este și subiect al răspunderii juridice, nu contează că este subiect individual sau colectiv. Însă, există și excepții atât în legislația civilă, cât și în legislația penală. Este vorba de răspunderea pentru fapta altuia, reglementată prin dispozițiile art. 2005, 2007, 2008 CC al RM¹, când subiectul faptei ilicite nu este și subiect al răspunderii juridice și că nu întotdeauna subiectul colectiv al faptei ilicite va reprezenta și subiectul colectiv al răspunderii juridice (facem referire la instituția participației penale).

Din conținutul (alin. (3) art. 1998 CC al RM), rezultă că și ”o altă persoană decât autorul prejudiciului este obligată să repare prejudiciul numai în cazurile expres prevăzute de lege”². Este vorba de răspunderea subsidiară, legislația civilă folosește destul de des acest mecanism juridic al angajării răspunderii subsidiare.

De asemenea, anterior am menționat instituția participației penale. În legislația Republicii Moldova definiția participației se dă în art. 41 CP al RM, conform căruia ”se consideră participație cooperarea cu intenție a două sau mai multe persoane la săvârșirea unei infracțiuni intenționate”³.

După cum vedem, dreptul penal prin reglementările sale recunoaște deosebirile dintre subiectul colectiv al faptei ilicite, de subiectul colectiv al răspunderii juridice prin prisma participației penale, prin prisma de comitere a unei infracțiuni de către un grup de persoane, de o bandă criminală.

În plus, infracțiunea poate fi comisă atât de un grup neformal, cât și de unul neformal bine organizat. Totuși specificul formei penale a răspunderii juridice, specificul sancțiunii penale, procesului de realizare a răspunderii determină individualizarea pedepsei, delimitarea subiectului faptei ilicite de subiectul răspunderii juridice. Însă această distincție nu poate pretinde la o semnificație teoretică generalizată aplicabilă tuturor ramurilor de drept, mai ales pentru faptul că anume subiectul colectiv al răspunderii juridice există în toate formele de răspundere juridică.

¹ Codul civil al Republicii Moldova Nr. 1107 din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 66-75 din 01.03.2019.

² Idem.

³ Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 72-74 din 14.04.2009.

La baza delimitării acestor două concepte, subiect al faptei ilicite și subiect al răspunderii juridice trebuie să stea și instituția liberării de răspundere juridică, care constă în faptul că la întrunirea unor condiții reglementate de lege subiectul care a comis fapta ilicită este liberat de răspundere. Deci, rămâne a fi subiect al faptei ilicite, însă nu este subiect al răspunderii juridice. De exemplu, art. 54 CP al RM, liberarea de răspundere penală a minorilor; art. 55 CP al RM liberarea de răspundere penală cu tragere la răspundere administrativ-contravențională; art. 56 CP al RM, liberarea de răspundere penală în legătură cu renunțarea de bună voie la săvârșirea infracțiunii; art. 57 CP al RM liberarea de răspundere penală în legătură cu căința activă; art. 58 CP al RM liberarea de răspundere penală în legătură cu schimbarea situației; art. 59 CP al RM liberarea condiționată de răspundere penală și art. 60 CP al RM prescripția tragerii la răspundere penală¹.

Anterior am subliniat că, categoria de subiect de drept nu poate fi identificată cu categoria de subiect al infracțiunii și subiect al răspunderii juridice penale. Situația dată se referă nu doar la dreptul penal, dar și la dreptul contravențional. Într-adevăr, subiectul contravenției poate fi numai subiectul de dreptul contravențional, însă aceasta nu presupune că toți subiecții de drept contravențional sunt și subiecți activi ai contravenției. O astfel de calitate o dobândește numai acel subiect, ce săvârșește acțiuni ilicite. Subiectul răspunderii contravenționale va fi persoana fizică sau persoana juridică, contra căreia se exercită coerența statului prin aplicarea sancțiunilor de drept².

Determinarea corectă a subiectului răspunderii juridice are nu numai semnificație teoretică, ci și una practică. Funcție de identificare a acestuia se va soluționa și problema practică referitoare la momentul nașterii răspunderii, volumul drepturilor și obligațiilor persoanei concrete ce a comis fapta ilicită.

O prezentare succintă, selectivă, cu titlu ilustrativ, dar *ad litteram*, pentru a evoca și complexitatea răspunderii subiecților de drept civil, în lumina Codului Civil al Republicii Moldova, republicat în 2019, am putea reține: art. 1998 CC al RM Temeiul și condițiile generale ale răspunderii delictuale, alin. (1): ”cel care acționează față de altul în mod ilicit, cu vinovăție este obligat să repare prejudiciul patrimonial, iar în cazurile prevăzute de lege și prejudiciul moral cauzat prin acțiune sau omisiune”, alin. (3) ”o altă persoană decât autorul prejudiciului este obligat să repare prejudiciul numai în cazurile expres prevăzute de lege”, art. 2036 CC al RM Repararea prejudiciului moral; art. 2038 Termenul de prescripție³.

¹ Idem.

² GUȚULEAC, V. *Drept contravențional...* Op. Cit., 2006.

³ Codul civil al Republicii Moldova Nr. 1107 din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 66-75 din 01.03.2019.

De asemenea, o altă formă de răspundere este și răspunderea disciplinară prevăzută în Codul muncii al Republicii Moldova. Subiecte ale răspunderii disciplinare sunt persoanele ce încalcă disciplina muncii în cadrul activității instituțiilor de stat și nestatale, organizații, întreprinderi, instituții de învățământ, persoane care încalcă disciplina statutară în instituțiile în care regulile disciplinare sunt prevăzute de statut sau de dispoziții speciale referitoare la organizarea serviciului (militarii, agenții MAI, SIS). Conform art. 206 CM al RM sancțiunile disciplinare pot fi: avertismentul, concedierea și altele. La aplicarea sancțiunii angajatorul trebuie să țină cont de gravitatea faptei disciplinare comise și de alte circumstanțe obiective¹.

La acest capitol menționăm că în Republica Moldova nu există un act normativ unic care ar reglementa toate regulile și garanțiile răspunderii disciplinare în toate formele sale. Suntem de acord cu unii autori², care propun în scopul a unei mai bune protecții a drepturilor de muncă, adoptarea unui act normativ privind răspunderea disciplinară, specificând formele de sancțiuni disciplinare în actele statutare ale întreprinderilor ce sunt supuse înregistrării de stat, dar și procedura de aplicare a lor³.

În legislație subiectele răspunderii juridice au fost divizate în două categorii: subiecte individuale și subiecte colective. Subiectele individuale sunt, în primul rând, cetățenii statului.

Sintagma de subiect individual de drept a fost propusă în legătură cu faptul că, noțiunea de cetățean presupune o totalitate de drepturi și obligații ce constituie statutul constituțional al individului, dar care cuprinde unele drepturi și obligații specifice ce aparțin și străinilor, apatrizilor, ceea ce influențează asupra situației juridice *de facto* a acestor persoane, inclusiv la realizarea răspunderii juridice.

În ceea ce privește cealaltă categorie de subiecte, subiectele colective, în afara organizațiilor aceasta mai include subdiviziuni structurale (de exemplu, facultatea, postul vamal) și colectivele lor de muncă. Din aceste motive este mai oportună denumirea celei de a doua categorii cu sintagma de subiecte colective, ea redând exact cine este inclus în această categorie. Această stare de lucru este posibilă din punct de vedere teoretic în virtutea faptului că, de exemplu, în conformitate cu legea cu privire la asociațiile obștești din 1996, republicată în 2007, acest tip de organizații se consideră constituite din momentul petrecerii adunării de constituire, iar statutul de persoană juridică îl dobândește din momentul înregistrării de stat⁴.

Cea mai numeroasă categorie de subiecte, este cea, care vizează subiectele individuale ale răspunderii juridice. Pentru a fi tras la răspundere juridică subiectul trebuie să posede capacitate

¹ DOBÎNDA, V. *Conceptul și clasificarea subiectelor răspunderii juridice...* Op. Cit., p. 21.

² STAHİ, T. *Răspunderea patrimonială ...* Op. Cit., 2018.

³ DOBÎNDA, V. Op. Cit., p. 21.

⁴ Legea Republicii Moldova cu privire la asociațiile obștești Nr. 837 din 17.05.1996. (Republicată în temeiul art. IV al Legii nr.178-XVI din 20 iulie 2007, cu renumerotarea elementelor și corespunzător modificarea referințelor.). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 153-156 BIS.

delictuală, această aptitudine se apreciază, în primul rând, în baza criteriului de vârstă, astfel încât individul să poată fi tras la răspundere la atingerea limitei de vârstă reglementată de ramura de drept concretă.

Problema vârstei expusă în normele actelor normative penale, contravenționale, de dreptul muncii, de drept civil este pe larg dezbătută în știință¹. În opinia S. Botnaru și I. Mihailă ”studiile recente din domeniu asupra problemei date au relevat concluzii diferite”², dacă în unele dintre ele autorii susțin că ”vârsta minimă pentru răspunderea penală, contravențională trebuie majorată, alții sunt de părere că această vârstă ar trebui micșorată”³.

Republica Moldova ca un stat tânăr, menționează S. Botnaru și I. Mihailă ”s-a inspirat din legislațiile penale ale altor state, atunci când a stabilit vârsta de 14 ani în Codul penal ca vârstă minimă pentru a fi supus minorul răspunderii penale”⁴. Autorii nominalizați consideră că ”deși a fost stabilită această vârstă minimă, apar situații când subiecți ai unor infracțiuni sunt minori sub vârsta de 14 ani. În aceste situații autoritățile nu au o altă soluție decât să aplice acestor minori măsuri de constrângeri cu caracter educativ, deoarece la vârsta, spre exemplu, de 13 ani, persoana nu este pasibilă de răspundere penală”⁵. S. Botnaru și I. Mihailă de asemenea opinează că și noi susținem aceasă idee că, ”sistemul pedepselor cu referire la minori nu este suficient de bine construit în țara noastră, pornim de la faptul că, rata criminalității în rândul minorilor este în creștere. Deci, necesită a fi adoptate măsuri legislative îndreptate spre soluționarea acestor probleme”⁶.

Pornind de la caracterul dinamic al contravenționalității, ca fenomen social și juridic, procedura de perfecționare a legii contravenționale referitor la vârsta contravențională, la fel are un caracter dinamic. Codul contravențional este în proces de permanentă perfecționare și completare. Una din cele mai complexe modificări la legea contravențională, de la data intrării ei în vigoare (31 mai 2009) a fost efectuată în luna noiembrie 2016 și a intrat în vigoare la 16 mai 2017⁷.

Analizând modificările și completările legii contravenționale dorim să evidențiem unele momente reușite, în opinia noastră, dar și unele discutabile în doctrina juridică. Una din problemele legii contravenționale, ca și a legii penale, despre care am menționat anterior, este problema vârstei răspunderii contravenționale a subiectului de drept. Răspunderea contravențională a persoanelor

¹ BOTNARU, S., MIHALAȘ, I. Vârsta – condiție a răspunderii penale. Aspecte comparative cu legislația altor state. În: *Studia universitatis Moldaviae*, 2018, nr. 3, pp. 31-34. ISSN 2345-1017.

² Idem. P. 32.

³ Idem.

⁴ Idem. P. 33.

⁵ Idem.

⁶ Idem. P. 34.

⁷ GUȚULEAC, V., COMARNIȚCAIA, E. Analiza logico-juridică a modificărilor și completărilor adoptate recent la legea contravențională. În: *Legea și viața*, 2018, nr. 2, p.18.

fizice trebuie să fie stabilite de legiuitor, în opinia mai multor specialiști în dreptul contravențional, nu la 18 ani, cum este în prezent, dar la 16 ani, pentru unele contravenții chiar la 14 ani¹.

O altă problemă care există în legea penală și contravențională este și problema stării psihice a individului, caracterizată prin faptul că la momentul comiterii faptei ilicite autorul acesteia putea conștientiza și controla caracterul periculos al faptei sale. Art. 23 CP al RM, alin. (1) ne spune că, ”nu este pasibilă de răspundere persoana care în timpul săvârșirii unei faptei prejudiciabile se afla în stare de iresponsabilitate...”². Legislația tratează discernământul în opoziție cu lipsa acestuia. Astfel, iresponsabilitatea se stabilește la momentul săvârșirii infracțiunii. Problema care apare în legea penală este delimitarea stării de iresponsabilitate de la stările asemănătoare, de origine psihopatică sau neuropatică, care diminuează discernământul făptuitorului, însă nu-l afectează. În contextul discernământului persoanei sau iresponsabilității ei, legiuitorul a introdus o așa noțiune ca măsurile de siguranță cu caracter medical. În baza izvoarelor formale ale sistemului de drept al Republicii Moldova ce reglementează măsurile de constrângere cu caracter medical figurează: Legea Republicii Moldova privind asistența psihiatrică (mai 1998)³; Legea privind controlul și prevenirea consumului abuziv de alcool, consumul ilicit de droguri și alte substanțe psihotropice (06.12.2001)⁴.

Așa cum am menționat anterior, capacitatea persoanei de a fi trasă la răspundere se apreciază prin prisma a două criterii: de vârstă și cel psihic. Cu regret, legea penală nu delimitează din grupa mare de minori ce au comis infracțiune pe cei ce au diferențe între vârsta biologică și cea socială. Aceasta ultimă categorie specială este tratată exact ca și ceilalți minori de vârstă egală, dar care nu au întârzieri în dezvoltarea fizică și psihică. Considerăm că, ar fi oportun ca legea să prevadă prioritatea aplicării acestei categorii speciale de minori a măsurilor de constrângere cu caracter educativ sau amplasarea lor în locuri speciale cu caracter educativ sau medical-educativ (cu luarea în calcul a gradului de pericol social al faptei comise și a gradului de întârziere în dezvoltarea psihică identificată la minor).

În aceste condiții, discernământul de vârstă limitat prezintă toate premisele pentru analiza și studiul teoretic al acestuia în vederea reglementării lui ulterioare. Implementarea acestui principiu în practică ar contribui la realizarea mult mai deplină a multora dintre principiile răspunderii juridice.

¹ Idem, p. 19.

² Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 72-74 din 14.04.2009.

³ Legea Republicii Moldova privind asistența psihiatrică Nr. 1402 din 16.12.1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 44-46c din 21.05.1998. Disponibil: 01/62.%20Lege%20privind%20s%C4%83n%C4%83tatea%20mental%C4%83.pdf

⁴ Legea Republicii Moldova privind controlul și prevenirea consumului abuziv de alcool, consumului ilicit de droguri și de alte substanțe psihotrope Nr. 713 din 06.12.2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 36-38 din 14.03.2002.

La categoria de subiecte ale răspunderii juridice am menționat și subiectele colective. Majoritatea din ele au forma de organizare de persoană juridică. Noțiunea de persoană juridică este una cu origini în dreptul civil și servește mai întâi de toate pentru caracterizarea subiectului colectiv drept participant al raporturilor juridice civile. Cu toate acestea, persoanele juridice sunt participanți cu drepturi depline ale altor raporturi juridice de răspundere și pot avea calitatea de subiect al răspunderii juridice în diferite ramuri. Așa, de exemplu, alin. (1) art. 171 CC al RM stipulează că ”persoana juridică este subiectul de drept constituit în condițiile legii, având o organizare de sine stătătoare și un patrimoniu distinct și propriu, afectat realizării unui scop conform cu legea, ordinea publică și bunele moravuri”¹.

Una din trăsăturile persoanei juridice este că ea poartă răspundere de sine stătător, cu toate bunurile ce aparțin, pentru obligațiile pe care organele și persoanele sale cu funcție de răspundere și le-au asumat în limitele prevăzute de lege și statut. Conform art. 179 CC al RM, persoanele juridice urmează în mod obligatoriu procedura de înregistrare de stat, și, se consideră create din momentul înregistrării². Astfel, acestea dobândesc, în momentul înregistrării, capacitate de folosință, capacitate de exercițiu și capacitate delictuală³. În consecință, din acest moment, persoana juridică dobândește aptitudinea de a intra în raporturi juridice de orice natură și dispune de posibilitatea organizațională și patrimonială de a deveni subiect al răspunderii juridice. Pentru încălcările legii persoanele juridice răspund în aceleași condiții ca și subiectele individuale.

Răspunderea de drept contravențional a persoanei juridice este reglementată de Codul contravențional al Republicii Moldova, care în art. 17 alin. (1) stipulează că, ”persoana juridică, cu excepția autorităților publice, este pasibilă de răspundere contravențională pentru o faptă prevăzută de prezentul cod...”⁴. La analiza răspunderii contravenționale a persoanei juridice, în calitate sa de subiect al răspunderii juridice apar două probleme: problema răspunderii filialelor și reprezentanțelor, dar și problema corelării răspunderii persoanei juridice cu răspunderea persoanei fizice concrete responsabile de acțiunile ilicite comise.

Problema răspunderii contravențională a filialelor și reprezentanțelor au luat naștere în virtutea gestionării contabilității separate de către acestea, vărsării individuale a impozitelor și taxelor la bugetul de stat, dar și a altor fonduri la fondurile extrabugetare. În consecință, în legislația fiscală a fost introdusă răspunderea contravențională pentru încălcarea obligațiilor fiscale (art. 301¹ CContr. al RM).

¹ Codul civil al Republicii Moldova Nr. 1107 din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 66-75 din 01.03.2019.

² Idem.

³ Idem.

⁴ Codul contravențional al Republicii Moldova Nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 3-6 din 16.01.2009.

Cea de a doua problemă este legată de faptul că, ilegalitatea comisă de persoana juridică este în realitate comisă de individul care a acționat în exercițiul funcției pe care o deține în cadrul persoanei juridice. În astfel de situații pe lângă răspunderea contravențională a persoanei juridice, ca subiect colectiv, apare problema răspunderii individuale a persoanei fizice responsabile de acțiunea/inacțiunea ilicită. Art. 17 alin. (4) CContr. al RM stipulează că, ”răspunderea contravențională a persoanei juridice nu exclude răspunderea persoanei fizice, sau, după caz, a persoanei cu funcție de răspundere pentru contravenția săvârșită”¹. Odată cu operarea ultimelor modificări în legislația contravențională au apărut și dubii referitor la aplicarea sancțiunilor contravenționale persoanei juridice.

Destul de controversată în legislație este și răspunderea penală a persoanei juridice. Pentru tragerea la răspundere se va lua în considerație prevederea de la alin. (3) art. 21 CP al RM: ”persoana juridică, cu excepția autorităților publice, este pasibilă de răspundere penală pentru o faptă prevăzută de legea penală dacă există anumite condiții...”². Acest nou subiect al dreptului penal, în opinia O. Buruiană și S. Botnaru ”se confruntă nu doar cu scepticismul unora dintre doctrinari, dar și cu unele probleme la etapa urmăririi penale, și anume: fuzionare, divizarea, lichidarea și reducerea capitalului social ce sunt niște mijloace prin care persoana juridică se eschivează de la răspundere penală)”³. Deci, în opinia autorilor ”este o lacună în legislație și o cale pentru persoana juridică, care a comis o infracțiune, de a evita răspunderea penală”⁴. Pentru a împiedica aceste practici, în teză susținem unele propuneri de modificare a Codului penal al Republicii Moldova, prin care să se inițieze un șir de măsuri preventive.

Alături de persoana juridică, ca subiect colectiv de răspundere, apar și altele, cum ar fi diferite asociații, organizații obștești, organe de stat, chiar și statul. În acest sens apare și răspunderea autorităților administrației publice locale. În ciuda faptului că această problemă este importantă și actuală, ea este insuficient studiată la nivel teoretic și practic.

De asemenea, problema răspunderii statului, ca subiect colectiv de drept, în legislație este una controversată, oscilând între negarea totală a acesteia și recunoașterea statului ca subiect al anumitor forme de răspundere (de exemplu, răspunderea patrimonială pentru erori judiciare), răspunderea ministerială și răspunderea constituțională.

Explicând ideile expuse în literatura de specialitate (dar nici de cum ignorându-le) considerăm că formele concrete de răspundere juridică a statului sunt consacrate în Constituția Republicii Moldova (o altă variantă fiind faptic exclusă), care în art. 53 stipulează expres

¹ Idem.

² Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 72-74 din 14.04.2009.

³ BURUIANA O., BOTNARU, S. Răspunderea penală a persoanei juridice. În: *Studia Universitatis Moldaviae*. 2015, nr. 8, p.79.

⁴ Idem.

răspunderea statului pentru prejudicierea cetățenilor prin acte administrative și prin erori judiciare. De aici, poate fi dedus faptul că, în funcție de modalitățile de cauzare a prejudiciilor cetățenilor, statul ca subiectiv colectiv al răspunderii juridice este pasibil de: răspundere civil-patrimonială și răspundere administrativ-patrimonială.

Statutul juridic al subiectului răspunderii juridice își regăsește expresia în normele juridice și raporturile juridice *de facto*, reglementate de aceste norme. Prin intermediul statutului juridic sunt reglementate raporturile juridice dintre cel ce a comis fapta ilicită și stat, izvorâte anume în virtutea comiterii faptei ilicite¹.

Proclamând în Constituție și fixând în legi drepturile și obligațiile sale, statul își determină limitele atribuțiilor. În același timp, își asumă obligația, să mențină, să apere, să garanteze și să stimuleze statutul juridic al persoanei, elaborând în acest scop măsuri instituționale și metode juridice eficiente. Un rol important le revine garanțiilor juridice.

Categoria de statutul juridic al subiectului răspunderii juridice este una destul de complexă. Cumulul de drepturi, obligații, interese specifice ale subiectului răspunderii prezintă o mare importanță și o parte indispensabilă a acestuia.

Analizând obligațiile juridice ale subiectului răspunderii juridice, menționăm din start că în raport cu acesta se naște obligația de a suporta consecințele negative reglementate de sancțiunea normei juridice ce a fost încălcată, adică de a purta răspundere juridică. Consecințele negative se exprimă în limitări ale drepturilor, libertăților, intereselor legitime ale făptuitorului.

De rând cu obligația generală a suporta consecințele comiterii faptei ilicite, subiectului i se impută o altă obligație de natură materială – cea de a apărea în calitate de subiect al raporturilor procesuale în calitatea reglementată de lege. Acest lucru ne indică asupra faptului că, deși raporturile juridice materiale și cele procesuale reprezintă fenomene juridice distincte, ele, în cazul realizării răspunderii juridice nu pot evalua separat, dimpotrivă sunt interconectate și interdependente.

Răspunderea juridică este un proces în continuă dezvoltare în cadrul căreia are loc o suprapunere a raporturilor procesuale la cele materiale. Această suprapunere începe din momentul comiterii faptei ilicite și durează până la consumul ei în momentul ispășirii pedepsei, parcurgând anumite etape. Din aceste considerente menționăm că, etapele răspunderii juridice materiale sunt determinate de forma lor procesuală.

Evoluția răspunderii juridice în legislația Republicii Moldova are tendința comună de a crea baza normativă, care ar ajuta la identificarea persoanelor pasibile de răspundere. Ca tendințe noi am putea formula: formarea blocului de raporturi juridice orientate spre evidențierea factorilor

¹ DOBÎNDĂ, V. *Conceptul de statut juridic al subiectului ...* Op. Cit., p.49.

ce nasc răspunderea juridică a persoanelor vinovate de comiterea lor; determinarea unui sistem de raporturi juridice inerente executării pedepsei, dar și diferențierea ulterioară a răspunderii juridice.

Bineînțeles că lista actelor normative ce reglementează statutul juridic al subiectului răspunderii juridice nu se limitează la cele enunțate de noi, ele fiind mult mai numeroase. Important este faptul că, deși actele normative enunțate de noi sunt principalele, care acoperă, din punct de vedere normativ instituția răspunderii juridice, amintim că există multiple acte inferioare legii, care prin natura lor la fel stabilesc măsuri sancționatorii pentru fapte ilicite concrete în domenii de activitate concrete.

Cât privește actele internaționale, ce reglementează statutul juridic al subiectului răspunderii juridice la diferite etape de evoluție a răspunderii juridice, menționăm Declarația Universală a Drepturilor Omului¹, Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale² ca piloni principali, care-și aduc contribuția indirect la aplicarea răspunderii de drept în diferite domenii ale dreptului. Deși acestea nu se referă expres la răspunderea juridică, ele stabilesc drepturile fundamentale ale omului pentru încălcarea cărora survine răspunderea juridică. Prin natura drepturilor și libertăților consfințite de către actele normative internaționale nominalizate acestea se referă la categorii de drepturi și libertăți din diferite domenii ale dreptului.

Ca și altele, aceste acte normative interne și internaționale am considerat oportun a le include în cadrul capitolelor de față., deși lista nu este una limitativă, și cu atât mai mult nu este una exhaustivă, nici în ceea ce privește studiile teoretice și nici în ceea ce privește reglementările juridice ce vizează domeniul răspunderii juridice.

Cercetând tabloul doctinar și legislativ, analizând cele expuse, putem concluziona că, investigarea statutului juridic al subiectelor de drept la diferite etape de răspundere juridică este supusă unei continue evoluții, în primul rând, sub imperiul modificărilor legislative și mai actual a schimbărilor și transformărilor în plan ramural al răspunderii juridice, creînd posibilitatea trasării unor noi discuții în domeniul răspunderii de drept. Prin acest demers științific tindem să ne aducem aportul la completarea cunoștințelor în teoria răspunderii juridice și la elaborarea unor propuneri în completarea suportului teoretic și normativ.

Astfel, teza își propune *ca scop* fundamentarea statutului juridic al subiectului răspunderii juridice, recunoașterea existenței etapelor normative, materiale și procesuale în desfășurarea răspunderii juridice, evoluția statutului juridic special al făptuitorului și problema reglementării

¹ Declarația Universală a Drepturilor Omului Adoptată și proclamată la New York, de Adunarea generală a O.N.U. prin Rezoluția 217 A (III) din 10 decembrie 1948. [citat 18 aprilie 2020]. Disponibil: <http://datepersonale.md/md/international004/>

² Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale Nr. 1950 din 04.11.1950. În: *Tratate Internationale* Nr. 1 din 30.12.1998.

normative ale acestuia, necesitatea operării cu această sintagmă atât la nivel de Teoriei Generale a Dreptului, cât și ramurilor de drept.

Realizarea scopului urmează a se produce prin intermediul atingerii următoarelor *obiective*: ancorarea conceptului răspunderii juridice peste granițele stricte ale științelor juridice de ramură, urmărind ce se află în structura fundamentală a acestei noțiuni; determinarea sensului și definirea categoriilor de subiect al răspunderii juridice, subiect al faptei ilicite, capacitate delictuală a subiectului de drept în paradigma condițiilor generale ale răspunderii juridice; clasificarea subiectelor răspunderii juridice în baza criteriului formelor răspunderii juridice și a criteriului general de clasificare a subiectelor de drept; identificarea și definirea conceptului de statut juridic al subiectului răspunderii juridice, analizând drepturile și obligațiile specifice în cadrul raportului juridic special de răspundere; elaborarea și analiza complexă a conceptului construcție spațio-temporală și structural-sistemică a fenomenului răspunderii juridice; prezentarea și analiza fazelor dinamice ale evoluției răspunderii juridice și impactul lor asupra modificării statutului juridic al subiectului răspunderii juridice; analiza complexă a construcției liberării de răspundere juridică în procesul evoluției răspunderii juridice; elaborarea concluziilor și a recomandărilor care vor îmbogăți cadrul teoretic al răspunderii juridice și detectarea tendințelor actuale în evoluția răspunderii juridice.

Noutatea și originalitatea științifică vin să completeze insuficiența cercetării acestui subiect în doctrina Teoriei Generale a Dreptului și în științele juridice de ramură din nevoia cercetării lui prin intermediul punctelor de vedere actuale, a unor noi metode de investigare, principii și procedee care ne permit abordarea dintr-o nouă perspectivă și de pe alte poziții a categoriei răspunderii juridice.

De asemenea, caracterul de noutate a lucrării stă în principal, pe ipostaza prospectării tendințelor evoluției și realizării răspunderii juridice la diferitele ei etape de manifestare, iar în altă ipostază, în sondarea raportului dintre răspunderea la nivelul diferitor ramuri ale dreptului, din perspectiva integratoare a Teoriei Generale a Dreptului, cu amploarea ce implică dreptul material și dreptul procesual. Teza propune o altă abordare, să identifice puncte între care se structurează rețeaua ce formează fundamentele răspunderii juridice și să pună față în față două fenomene importante ale răspunderii juridice, statutul juridic al subiectului răspunderii juridice și etapele lui de manifestare în evoluția răspunderii juridice, îmbinând elementele lor într-un real caleidoscop juridico-social. Deci putem spune că se constituie într-un tandem de noutate nu numai tema supusă cercetării, ci și perspectiva care se evidențiază.

Cele enunțate anterior justifică să formulăm următoare elemente de noutate științifică regăsite în textul prezentei teze: elaborarea conceptului de construcție spațio-temporală și structural-sistemică a răspunderii juridice; formularea sintagmei capacitate delictuală a subiectului

răspunderii juridice; determinarea sensului de subiect al răspunderii juridice în raport cu cel de subiect al faptei ilicite și criteriile de clasificare a subiectelor răspunderii juridice; formularea și definirea conceptului de statut juridic al subiectului răspunderii juridice ca un bloc special de drepturi și obligații juridice materiale și procesuale; enunțarea etapelor materiale și procesuale ale evoluției răspunderii juridice din momentul săvârșirii faptei ilicite până la executarea sancțiunii; identificarea condițiilor de liberare de răspundere juridică pe parcursul evoluției ei, alături de liberarea de pedeapsă juridică la orice etapă de manifestare a răspunderii.

Rezultatele obținute ce contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante constau în formularea unui concept modern și oportun: statutul juridic al subiectului răspunderii juridice și etapele materiale și procesuale de evoluție a răspunderii juridice, ca fiind concepte ce verifică autenticitatea și justetea realizării sau nerealizării răspunderii juridice în diferite domenii ale dreptului, fapt ce a condus la instituirea și includerea în dicționarul Teoriei Generale a Dreptului a conceptului de statutul juridic al subiectului răspunderii juridice și materializarea lui la diferite etape de răspundere juridică, în vederea stabilirii structurii, trăsăturilor specific ale acestui statut și fazelor dinamice de evoluție și manifestare, orientării practicienilor ce aplică diferite forme de răspundere juridică în raporturile juridice de drept material și procesual.

Din perspectivă teoretică lucrarea elucidează diverse abordări doctrinare ale diferitor forme de răspundere în realizarea drepturilor și obligațiilor juridice specifice anumitor faze de manifestare a ei. Din perspectivă teoretică se urmărește analiza și explicarea diferitor elemente ale statutului juridic al subiectului răspunderii juridice, a etapelor de inițiere, dezvăluire, concretizare și realizare a răspunderii de drept, în așa fel, în cât să se poată opera cu aceste categorii introduse în circuitul științific al Teoriei Generale a Dreptului. Mai mult ca atât, fiecare din elementele și etapele analizate vin cu accente pe cea ce este specifică răspunderii juridice constituționale, civile, penale, contravenționale, a muncii etc.

Alt aspect teoretic relevant este că acest fenomen, statutul juridic al subiectului răspunderii juridice și etapele materiale și procesuale în care el se manifestă, este abordat în felul în care se pune accentul inclusiv pe interacțiunea drepturilor și obligațiilor juridice speciale în diverse domenii ale dreptului.

Rezultatele și concluziile prezentei teze vor putea fi utilizate: în plan teoretico-științific, pentru o abordare conceptualizată a temelor ce țin de fenomenul drepturilor și obligațiilor juridice ale subiecților răspunderii juridice; în plan juridic-normativ, rezultatele investigației largesc mult punctele de vedere teoretico-doctrinare actuale referitor la statutul juridic al subiectului de drept în caz de tragere la răspundere juridică ce va contribui la perfecționarea cadrului normativ de reglementare a acestor drepturi și obligații specifice; în plan didactico-metodic, la predarea cursurilor de Teorie Generală a Dreptului și a unui curs special opțional Teoria răspunderii și

responsabilității juridice, de asemenea la capitolele Răspunderea juridică în ramurile de drept constituțional, civil, administrativ, penal, contravențional, al muncii etc.

1.3. Concluzii la capitolul 1

1. Răspunderea juridică este una din instituțiile de bază ale dreptului, iar orice cercetare ce dezvăluie noi aspecte sau abordări ale acestui fenomen, cu siguranță, contribuie la realizarea mai eficientă a scopului dreptului. Dreptul are menirea de a ordona relațiile sociale, de a le conferi o haină juridică ce ar pune la adăpost participanții la aceste acțiuni de orice abuzuri sau ilegalități. Totuși, singur prin existența sa dreptul nu este în stare să asigure realizarea acestei meniri, iar o imensă contribuție la această realizare aparține anume instituției răspunderii juridice.

2. Interesul în doctrina juridică față de statutul juridic al subiectului de drept, cât și față de problema etapizării în aplicarea dreptului este semnificativă în Teoria Generală a Dreptului și științele juridice de ramură. Mai puțină atenție a fost dată statutului juridic al subiectului răspunderii juridice și etapelor de evoluție a acesteia. Astăzi, acest interes sporește și în teoria răspunderii și responsabilității juridice, ceea ce derivă din tendința de cunoaștere cât mai profundă a acestor fenomene, identificarea conținutului și destinației lor.

3. Studiul răspunderii juridice în dinamică permite deducția faptului că aceasta nu survine în mod automat în rezultatul comiterii faptei ilicite, indiferent de forma răspunderii aceasta prezintă un proces ce demarează în momentul comiterii faptei ilicite și se termină la finele executării sancțiunii aplicate pentru comiterea faptei ilicite. Chiar și atunci, când sancțiunea a fost aplicată imediat după comiterea faptei oricum răspunderea se realizează într-o perioadă determinată de timp. Această perioadă este necesară pentru aplicarea unei măsuri de răspundere juridică echitabilă și corespunzătoare.

4. Doctrina cunoaște doar unele tentative de determinare a etapelor răspunderii juridice, Evidențierea lor este determinată în literatură de diverși factori: consecutivitatea logică a anumitor acțiuni conexe răspunderii juridice, etapele funcționale ale procesului juridic etc. Noi insistăm asupra ideii precum că, evoluția răspunderii juridice este direct dependentă de acțiunile în procesul de cunoaștere a faptei ilicite, realizate de către organele competente și modificările ce se produc în statutul juridic al subiectului răspunderii juridice.

5. Această abordare ne permite soluționarea mai multor sarcini ce anterior nu au fost atinse la examinarea etapelor răspunderii juridice, dar care în opinia noastră, au o semnificație practică și științifică importantă. Mai întâi menționăm că, pe parcursul întregii evoluții a răspunderii juridice statutul juridic al subiectului răspunderii juridice nu rămâne neschimbat și omogen (acesta, se deosebește de statutul general al subiectului de drept prin existența în cadrul său a unor drepturi și obligații specifice). În măsura în care organele competente de stat cunosc mai bine fapta ilicită

se produc modificări nu doar în conținutul statutului juridic special al subiectului răspunderii juridice, ci și în exteriorizarea acestuia.

6. Este important să menționăm că, din momentul comiterii faptei ilicite subiectul răspunderii juridice deține un statut juridic special, Înainte de realizarea acestui statut este necesară descoperirea de către organul de stat competent a faptei ilicite și a identificării măsurilor de răspundere juridică concrete, ci urmează a fi aplicate, ceea ce determină volumul concret de drepturi și obligații specifice ce concretizează sau limitează statutul general al subiectului de drept.

7. În rezultatul analizei doctrinei juridice am ajuns la concluzia că, depistarea conexiunii dintre modificările ce se produc în statutul juridic al făptuitorului și etapele de cunoaștere a faptei ilicite de către organele competente, ne-a permis identificarea: a) momentului nașterii și stingerii răspunderii juridice; b) dezvăluirii conținutului raportului juridic material al răspunderii în cadrul căruia aceasta se dezvoltă; c) concretizării și calificării faptei ilicite; d) realizării răspunderii juridice și e) controlului asupra executării sancțiunii. În afară de aceasta, în plan normativ evidențierea lacunelor normative a reglementării etapelor răspunderii juridice. Concluziile la care am ajuns au fost pe larg analizate și cercetate pe parcursul lucrării.

8. Indiferent de faptul este sau nu este depistată fapta ilicită de către organele competente, răspunderea juridică se naște în momentul comiterii faptei ilicite. Considerăm că, fapta ilicită este unicul temei al răspunderii juridice. În acest sens este necesară consfințirea normativă a noțiunii de faptă ilicită. Legislația civilă și administrativă, dar și a altor ramuri de drept nu conține o asemenea reglementare, ceea ce duce uneori la aplicarea sancțiunii răspunderii juridice nu doar pentru fapte săvârșite cu vinovăție, ci și pentru fapte săvârșite fără vinovăție, cu toate că există prezumția de nevinovăție ca principiu constituțional.

9. Cercetarea răspunderii juridice în dinamică ne duce la constatarea aspectului procesual al răspunderii. Menționăm că, totuși, forma procesuală nu reprezintă o etapă independentă, ci doar o formă de transpunere al conținutului material al raportului juridic de răspundere. Statutul juridic al subiectului răspunderii juridice dobândește formă procesuală; forma coercitivă aplicată făptuitorului poartă un caracter procesual și reprezintă mijlocul de cunoașterii a limitărilor, completărilor și concretizărilor realizate asupra statutului general al subiectului de drept, care împreună formează consecințele negative pe care făptuitorul urmează să le suporte.

2. CALITATEA DE SUBIECT DE DREPT CA PREMISĂ ȘI CONDIȚIE A DECLANȘĂRII RĂSPUNDERII JURIDICE

2.1. Capacitatea subiectului de drept de a răspunde și de a acționa liber – formă specială a capacității juridice

Activitatea umană are o multitudine de dimensiuni prin prisma cărora poate fi apreciată. Una din cele mai importante o reprezintă dimensiunea normativă, care impune un model de comportament pentru a respecta anumite valori sociale¹. Această dimensiune normativă are ca fundament sistemul actelor normative dintr-un stat. Actele normative ce prevăd conduita unui individ în ansamblul lor formează un sistem dinamic cu o structură complexă. Caracterul dinamic impune afirmația, în opinia lui I. Postu, că orice sistem de drept are un început și un sfârșit, adică este finit și are finitudine².

Normele de drept, fiind adoptate sau recunoscute de organele statului sunt îndeplinite de regulă prin convingere, însă, ele prevăd și răspunderea precum și sancționarea. Susținem opinia D. Grama, care consideră că ”răspunderea juridică este o garanție a realizării dreptului, un factor de eficiență al acestuia”³.

Conduita unui individ în acest sistem de acte poate fi descrisă ca o multitudine de atitudini pragmatice, licite sau ilicite, active sau pasive, cu acțiuni și abțineri în diferite circumstanțe, care pot declanșa și răspunderea juridică.

Referitor la răspunderea juridică doctrina are răspunsuri neconturate la întrebarea ce avem în vedere, când ne raportăm la individul sau indivizii ce încalcă o normă juridică ca subiect al răspunderii juridice? Acestei probleme i se alocă mai puțin spațiu în lucrările ce tratează răspunderea juridică dintr-o perspectivă sau alta. Deși în lumina reformării sistemului de drept al Republicii Moldova problema dobândește o tot mai mare actualitate⁴. Spre exemplu, prof. Gh. Mihai⁵ a evidențiat următoarele trăsături cu privire la categoria subiectului răspunderii juridice: ”răspunderea ce decurge dintr-un anumit rol al persoanei, din care derivă anumite obligații, cum ar fi faptul că tatălui în familie îi revin obligații de natură morală, juridică, religioasă; răspundere cauzală, ce poate fi atribuită atât oamenilor, cât și evenimentelor naturale; răspunderea persoanei care încalcă norma juridică, trebuind să suporte o sancțiune, să repare prejudiciul produs”⁶.

¹ BALTAG, D., DOBÂNDA, V. Dimensiunea socială a răspunderii juridice. În: *Studii juridice universitare*, 2018, nr. 3-4, p.76.

² POSTU, I. Op. Cit., p. 86.

³ GRAMA, D., GASNAȘ, I. Op. Cit., pp. 62-73.

⁴⁴ DOBÎNDA, V. Op. Cit., p. 18.

⁵ MIHAI, Gh. *Fundamentele dreptului...* Op. Cit., p. 52.

⁶ NEGRU, A., CHICU, O. Op. Cit., p.36.

Întru analiza multilaterală a noțiunii, capacitatea subiectului de drept de a răspunde și a acționa liber, este necesară în opinia noastră de a face referință la caracteristicile cele mai importante ale coraportului dintre răspundere și responsabilitate juridică, răspundere – când vorbim de capacitatea subiectului de a răspunde și, responsabilitate – capacitatea de a acționa liber¹.

Pe parcursul ultimei jumătăți al sec. XX-lea se observă în abordările răspunderii și responsabilității juridice², în opinia A. Negru și O. Chicu ”interesul investigării doctrinare a unui subiect cercetat de multiple lucrări de valoare, atât în doctrina sovietică, rusă, cât și în cea română și națională, subiect generat anume de diversitatea doctrinară în domeniul răspunderii, de relevanța sporită pentru doctrina juridică, în general, și pentru Teoria Generală a Dreptului, în special”³.

Prof. M. Florea a acordat termenului responsabilitate înțelesul de asumare conștientă a unei atitudini active și militante față de societate, a grijii pentru succesul sau riscul, rezultatul sau eficiența, consecințele și valoarea activității pe care persoana o desfășoară sau conduce. Dacă responsabilitatea este privită ca un raport între individ și colectivitate, atunci răspunderea este concepută ca un raport juridic între individ și autoritatea de stat. Responsabilitatea este dimensiunea conștientă a individului ce prevede o comportare, un act de convingere și autoangajare, iar răspunderea este ceva din exterior, acceptată uneori în mod coercitiv prin supunere⁴.

Se deosebesc aceste două concepte, în opinia prof. V. Bădescu, prin faptul că ea ”s-a efectuat și pe calea distincției dintre a accepta o normă (de aceea răspunderea este de ordin normativ)”⁵ și a adera, după cum menționează B. Negru, ”la un obiectiv și realizare, eficientă și de aceea, responsabilitatea este de ordin valoric”⁶. Această deosebire dintre normă și valoare, în opinia A. Negru și O. Chicu, ”este, totuși, relativă, căci și norma este expresia unei valori, este elaborată în urma aprecierii pozitive a unei experiențe sociale, care conturează un model așteptat de conduită umană”⁷.

Este o certitudine totuși, în opinia autorilor nominalizați că, ”asimilarea totală și absolută a acestei norme, într-o asemenea măsură încât să devină un factor al lumii interioare a omului, este dovada orientării valorice a omului”⁸. Deși sunt deosebite răspunderea juridică și responsabilitatea

¹ DOBÎNDA, V. Op. Cit., p. 19.

² BALTAG, D., DOBÎNDA, V. Problematika responsabilității și răspunderii juridice în doctrina juridică contemporană. În: *Materialele Simpozionului Internațional științifico-practic ”Reglementarea utilizării resurselor naturale: realizări și perspective”*, Chișinău: UASM, 01-02.10.2021.

³ NEGRU, A., CHICU, O. Op. Cit., p.35.

⁴ FLOREA, M. Op. Cit., 1976.

⁵ BĂDESCU, V. *Sanctiunea juridică ...* Op. Cit., p. 57.

⁶ NEGRU, B. Op. Cit., p.44.

⁷ NEGRU, A., CHICU, O. Op. Cit., p.36.

⁸ Idem.

juridică sunt fenomene prezente într-o relație strânsă. Ele vizează legătura dintre individ și societate, fiind forme de integrare a individului în colectivitate¹. Dacă acestea nu coincid, apare un conflict și individul trebuie să aleagă între acțiunile care-i sunt prescrise de normă juridică, de răspunderea propriu-zisă și cele adoptate pe calea alegerii libere și, respectiv, a responsabilității juridice. Transferate în limbaj juridic, susțin A. Negru și O. Chicu ”aceste concepte au păstrat principala distincție, și anume: cea a atitudinii conștiente și cea a atitudinii impuse”².

M. Costin³ abordează răspunderea drept o obligație de a suporta urmările nerespectării unor reguli de drept, obligație ce i se impune autorului faptei contrare acestor reguli și care poartă întotdeauna pecetea dezaprobării din partea societății a unei asemenea conduite.

De asemenea, prof. N. Popa, definind responsabilitatea juridică vorbește de o atitudine conștientă și deliberată de asumare a grijii față de modul de realizare a normelor juridice, de integritatea ordinii de drept, referitor la acțiunile pe care le întreprinde persoana în vederea asigurării unei ordini juridice⁴.

Din aceste definiții observăm că, responsabilitatea este capacitatea subiectului de drept de a acționa liber, iar răspunderea – un complex de drepturi și obligații ale subiectului de drept, care încalcă norma juridică, trebuind să suporte o sancțiune și să repare prejudiciul produs. Acest complex de drepturi și obligații formează conținutul raportului de răspundere juridică. Raportul dat are ca subiecte - statul, iar, pe de altă parte, - pe cel care a ignorat prescripțiile normei juridice, fiind o persoană fizică ca subiect individual sau persoană colectivă (de exemplu, persoana juridică).

Capacitatea subiectului de a acționa liber (responsabilitatea) și capacitatea lui de a răspunde (răspunderea) nu există separat, între răspundere și responsabilitate există o legătură strânsă, căci responsabilitatea are o sferă mai largă de acoperire și o include și pe cea de răspundere sau cel puțin o presupune, deși nu se reduce la ea. Numai cel responsabil poate fi și răspunzător, astfel, responsabilitatea și răspunderea nu se manifestă separat, ci sunt simultane, sunt două dimensiuni ce se întrepătrund, interacționându-se ca capacitate delictuală⁵.

Prof. Gh. Mihai consideră că, capacitatea de a răspunde derivă din capacitatea de a acționa liber, or ”răspunderea derivă din responsabilitate, răspunderea juridică este consecința comiterii responsabile a unei fapte juridice ilicite. Tragerea la răspundere juridică este urmare a săvârșirii cu responsabilitate a unei fapte ilicite”⁶, în așa mod, făcând deosebire dintre răspunderea și

¹ DOBÂNDA, V. Unele considerații privind coraportul răspunderii juridice cu răspunderea socială în Teoria Generală a Dreptului. În: *Legea și viața*, 2019, nr. 11, p. 15-19.

² NEGRU, A., CHICU, O. Op. Cit., p.36; POPA, N. *Prelegeri de sociologie juridică*. București: Tipografia Universității București, 1989. p. 200.

³ COSTIN, M. *Răspunderea juridică ...* Op. Cit. 1974.

⁴ NEGRU, A., CHICU, O. Op. Cit., p.36.

⁵ DOBÎNDA, V. Op. Cit., p. 19.

⁶ MIHAI, Gh. *Fundamentele dreptului...* Op. Cit., p. 34.

responsabilitatea juridică. Susținem această idee și, în același timp, subliniem și punctul de vedere al autorilor A. Negru și O. Chicu, care accentuează faptul că, ”responsabilitatea juridică are la bază norme juridice ce prevăd un minimum de libertate, inclusiv principii generale ale dreptului, care reglementează măsurile de comportament admis în societatea dată într-o perioadă strict determinată”¹. Însă, ea nu se reduce numai la aceste norme, menționează autorii citați ”căci este nevoie de conștientizarea acestor norme, prin luarea de atitudine pozitivă față de ele (optarea în folosul acțiunii, inacțiunii prescrise de norme, decizia) și prin realizarea acelei conduite pe care o cere norma (acțiunea)”². ”Deci, propriu-zis, intervin aceleași condiții ca și în cazul răspunderii, susțin autorii, numai cu semnul plus, fapta licită, voința și conștiința liberă, consecințele juridice favorabile și legătura cauzală dintre faptă și consecințe. Aceasta ne demonstrează încă o dată că responsabilitatea și răspunderea sunt ipostaze ale aceluiași fenomen, al realizării dreptului”³.

Făcând o generalizare a opiniilor prezentate în știința juridică, D. Baltag trage concluzia că, responsabilitatea juridică este o categorie ce ne arată obligația subiectului de drept de a activa conform prescripțiilor normelor juridice, obligație ce se realizează în conduita conformă legii. Răspunderea de drept, în opinia D. Baltag, ”desemnează obligația subiectului de drept responsabil de a suporta consecințele nerespectării unei norme juridice în vigoare, în vederea restabilirii ordinii de drept în societate”⁴. Aceste definiții expuse anterior sunt relevante prin faptul că au stabilit obligația ca categorie a dreptului ce este comună ambelor concepte, atât răspunderii, cât și responsabilității. Deosebirea constă în conținutul lor, este impusă din exterior persoanei în timpul răspunderii și asumată în cadrul responsabilității.

În rezultatul analizei definițiilor expuse în literatura de specialitate, D. Baltag, susțin A. Negru și O. Chicu, a acceptat definiția dată de Gh. Mihai și R. Motică⁵, ”răspunderea juridică este obligația ce revine unui subiect de drept de a suporta consecințele faptei ilicite, prevăzute de legea în vigoare, prin care a adus atingere unui drept subiectiv al altuia”⁶. Referindu-se la categoria științifică a răspunderii juridice, D. Baltag o definește ca fiind ”o categorie, prin care este desemnată obligația subiectului de drept responsabil de a suporta consecințele nerespectării unei norme juridice în vigoare, în vederea restabilirii ordinii de drept din societate”⁷. Din cele expuse autorii A. Negru și O. Chicu constată că în ”definiția dată în lucrarea autorului Gh. Mihai se menționează despre faptă ilicită, iar în cea a autorului D. Baltag nu se face o asemenea mențiune,

¹ NEGRU, A., CHICU, O. Op. Cit., p.37.

² Idem.

³ Idem.

⁴ BALTAG, D. *Teoria răspunderii și responsabilității juridice: aspecte doctrinare, metodologice și practice*. Autoreferat al tz. De doct. habil. în drept. Chișinău, 2008. 27 p.

⁵ NEGRU, A., CHICU, O. Interacțiuni doctrinare dintre răspunderea juridică și responsabilitatea juridică. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2018, nr. 8, p.36.

⁶ BALTAG, D. *Teoria răspunderii ...* Op. Cit., 2007. P. 135.

⁷ Idem.

dar se relatează despre nerespectarea unei norme juridice. Comun este că răspunderea juridică în ambele definiții este interpretată drept o obligație ce survine în rezultatul lezării unui drept subiectiv (Gh. Mihai) sau a ordinii de drept (D. Baltag)”¹.

Analizând opiniile expuse anterior menționăm că, *capacitatea subiectului de a acționa liber* (responsabilitatea) poate fi definită ca o acțiune conștientă și legală a subiectului de drept, îndreptată spre angajarea, realizarea liberă și de bună voie a anumitor obligații juridice. *Elementele sistemice ale acestei capacități sunt*: cerințele prevăzute de norma juridică; angajarea de a acționa în modul prevăzut de această normă; realizarea obligației de a acționa conform normei și reacția societății sub forma încurajării sau stimulării. La rândul său, *capacitatea de a răspunde* presupune următoarele elemente: existența obligației de a suporta consecințele negative ale faptei ilicite și obligarea subiectului de a accepta o anumită conduită.

Pe fondul diversității discuțiilor privind coraportul dintre răspunderea și responsabilitatea juridică venim cu unele opinii ce ar aduce aceste două categorii în acest trend al cercetării la o înțelegere și cunoaștere cât mai reușită.

Existența opiniilor diferite și a disputelor privind natura răspunderii și responsabilității juridice și pornind de la faptul că în doctrină nu s-a conturat încă o definiție unitară a acestor instituții este, în opinia noastră, și un moment pozitiv. Credem că o prezumată definiție unitară a acestor instituții ar fi mai degrabă dogmatică și în orice caz mai puțin fertilă în raport cu disputele ce ar întreține spiritul critic. Mai degrabă, abordarea vie, problematizată a fenomenului, deschide, nu închide, înțelegerea sa, astfel nici odată definitivă.

Dorim să ne oprim la unele aspecte de fond referitor la răspunderea juridică necesare clarificării, în ce privește posibile deplasări de accent în însuși modul comun de a înțelege natura răspunderii și responsabilității juridice. Noi respingem ideia că răspunderea juridică este sancțiunea ca atare pentru o faptă ilicită, ori obligația suportării sancțiunii pentru acea faptă. Răspunderea juridică trimite nu doar la fapte produse deja, ca să comporte doar un aspect retrospectiv, ci și la fapte viitoare în raport cu care subiectul de drept anticipează compartamentul de urmat în baza componenței pozitive a răspunderii sale juridice.

Pozitivă atât în sens moral, dar și în sensul consfințirii sale în normele dreptului pozitiv ca un ”mecanism” de încurajare a comportamentului dezirabil al subiectului, definirea răspunderii juridice, de majoritatea autorilor, ca un raport juridic alcătuit dintr-un ansamblu de drepturi și obligații conexe, instituite prin norme juridice care iau naștere urmare a săvârșirii unei fapte ilicite, constituind cadrul de realizare a constrângerii de stat prin aplicarea sancțiunilor juridice în vederea restabilirii ordinii de drept, este uneori sub semnul întrebării, or în această definiție nu se mai

¹ NEGRU, A., CHICU, O. *Interacțiuni doctrinare ...* Op. Cit., p.38.

regăsește componenta pozitivă, prospectivă a răspunderii juridice, exprimând momentul *subiectual* activ, responsabilitatea persoanei care anticipează și realizează acțiunea dezirabilă.

Deși, în alte definiții se admite că răspunderea juridică poate fi și alteceva decât tragerea la răspundere, adică poate fi o componentă a dreptului pozitiv manifestată ca un etalon al comportamentului, totuși și această opinie, deși mai nuanțată, reduce răspunderea juridică la modelul normativ de urmat, nu evidențiază și mai ales nu implică ideea că răspunderea juridică ține în ambele cazuri – și ca răspundere retrospectivă și ca răspundere prospectivă – dar cea ce este cel mai important pentru geneza și manifestarea ei: *procesul subiectual*, fie de afirmare conștientă a modelului în cazul răspunderii prospective, fie de respingere ori ignorare a lui în cazul răspunderii retrospective.

Abia acest proces exprimă fenomenologic răspunderea juridică ca expresie a conștiinței juridice a subiectului. Doar în acest mod se dezvăluie legătura organică cu responsabilitatea, în afara căreia răspunderea rămâne un fenomen al exteriorității compartamentale, plasat – în abordările teoretice tradiționale – doar în registrul dimensiunii exterioare a personalității umane implicit al reglementărilor dreptului pozitiv.

Înainte de a fi o instituție juridică răspunderea este și trebuie să fie parte a conștiinței juridice prin responsabilitatea ce o fondează ca act și atitudine practică. Numai luată ca o dublă mișcare – năzuință și expresie valorică a binelui ori contestare sau ignorare a sa și totodată obiectivare acțională -, deci ca o dualitate ontologică contradictorie în cazul ilicitului, răspunderea juridică se regăsește în dualitatea sa ontologică, deopotrivă *obiectivă* (normată și sancționată pozitiv sau represiv de către stat) și *subiectuală*.

Redusă la norme și sancțiuni juridice, lumea dreptului exprimă o juridicitate amputată; în realitate, ea este, evident, mult mai bogată, în cât perfecționările pe linia asigurării ordinii de drept țin mai întâi după cum se știe prea bine, de educație și cultură, de climatul social formativ. Or, în acest sens, răspunderea juridică rămâne operantă dacă o privim mai întâi în *ordine subiectuală* a conștiinței, implicit a responsabilității.

Ne întrebări dacă pentru un fapt ilicit poate exista răspundere juridică retrospectivă, bazată pe sancțiune, dacă nu există și responsabilitate aici expiatorie? În oricarele dintre ipostazele ei, responsabilitatea este un fapt de conștiință, nu o instituție juridică. Numai obiectivarea ei în acte și fapte, licite ori ilicite, poartă forma instituționalizată a răspunderii juridice. De aceea, a reifica responsabilitatea, confundând-o cu una din instituțiile juridice, nu leagă mai mult, cum s-ar părea, faptele cu conștiința, ci le autonomizează obiectivist, lipsindu-le de semnificația lor inherent valorică, pozitivă sau negativă.

A admite, de pildă, că în dreptul civil se profilează ipostazele răspunderii juridice întemeiate nu pe ideea de culpă ori vinovăție, ci pe aceia de risc, garanție, culpă socială, înseamnă

oare a legitima, precum uneori acceptăm că poate exista o răspundere juridică exclusiv obiectivă, deci depersonalizată în afara laturii subiectuale în raport cu care, numai, ea își primește sensul valoric pozitiv (prospectiv sau negativ posticipat)? În realitate, dincolo de responsabilitatea asumată într-un fel sau altul răspunderea juridică nu poate opera. Ea e prezentă – fapt prea evident – prin subiectul acțional; nu e o realitate transcendentă, supraindividuală, pur obiectivă.

Dacă negligăm acest fapt elementar atunci însuși politica dreptului, inclusiv al legislației, ar conduce la scurtcircuituri valorice, ajungându-se, paradocsal, la despărțirea dreptului de morală, așa cum, de altfel, se întâmplă astăzi în legislația postmodernistă a globalizării, unde drepturile omului, fetișizate ideologic, își caută formalist justificare în valoarea valorilor conștiinței, în instinctualismul dizolvant al subiectului insular, ignorând lumina formativă a idealurilor călăuzitoare, a noosului juridic.

Analizând cele expuse, putem trage concluzia că, în ambele cazuri, atât a responsabilității, cât și a răspunderii există un proces obiectiv numai că, unul se finalizează cu *stimulare*, iar altul, sub forma condamnării, adică atitudinea și *reacția negativă* a societății.

La cele expuse vrem să mai subliniem că, conceptul de *responsabilitate* este întrebuințat în art.22 din CP al RM într-un sens deosebit, care nu corespunde celui general prezentat în studiul nostru, și anume: „*stare psihologică a persoanei care are capacitatea de a înțelege caracterul prejudiciabil al faptei, precum și capacitatea de a-și manifesta voința și a-și dirija acțiunile*”¹.

Revenind la noțiunea de subiect, dar mai concret subiect de drept, menționăm că ea este una pur juridică sau subiectul dobândește această calitate/capacitate din exterior prin voința ordinii juridice. Calitatea de subiect de drept nu este una inerentă ființei umane sau organizațiilor/asociațiilor. Ele devin subiecte de drept doar în urma acțiunii unor norme juridice de drept obiectiv, care se nasc, la rândul său, din necesitățile sau ordinea rezultată în urma evoluției societății.

Subiecte de drept sunt toți destinatarii normei juridice, astfel, încât toți cei asupra cărora acționează norma juridică, sunt recunoscuți ca subiecte abstracte de drept, potențiali purtători de drepturi și obligații, - indivizii liberi, instituțiile sociale, organizațiile religioase și obștești, organele statului și statul în mod separat. Noțiunea de subiect de drept consemnează asupra recunoașterii semnificației juridice a purtătorilor de drepturi și obligații, care dobândește o posibilitate abstractă de a deveni subiect al drepturilor și obligațiilor.

În opinia prof. N. Vitruk, subiect de drept poate fi ființa umană, care dispune de libertatea relativă a voinței, adică de capacitatea de a conștientiza și controla acțiunile proprii, ceea ce își

¹ Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 72-74 din 14.04.2009.

găsește reflectare juridică în înzestrarea acestuia de către stat cu un statut juridic, cel de subiect de drept¹.

Deci, *capacitatea juridică a subiectului de drept - reprezintă capacitatea persoanelor (cetățenilor, colectivelor de cetățeni, statului și organelor sale) de a deveni subiecte de drept, adică participanți la raporturile juridice, purtători de drepturi și obligații subiective. Aceasta include atât capacitatea de a fi titulari de drepturi și obligații, cât și capacitatea de a le realiza în mod independent.*

Capacitatea juridică, ca fenomen juridic real are, în general, un caracter ramural. Aceasta determină calitățile de care trebuie să dispună subiectul reglementării juridice pentru a dobândi drepturi și a executa obligații în cadrul ramurii concrete de drept. Capacitatea juridică ramurală, de a deveni subiect de drept, reprezintă consfințirea juridică a aptitudinii subiectului de a fi titular și de a realiza drepturi, obligații și interese cu semnificație juridică concretă, corespunzătoare ramurii de drept: constituțional, administrativ, civil, al muncii etc. Recunoscându-i persoanei capacitatea de a deveni subiect de drept cu aptitudinea de a exercita o sferă concretă de drepturi și obligații aparținente unei ramuri de drept, statul prezumă în așa fel aptitudinea subiectului de a avea o activitate conștientă concretă.

Conținutul capacității juridice este accentuat de categorii juridice după cum: capacitatea de folosință, de exercițiu și delictuală a subiectului.

Explicând noțiunile date R. Matefi consideră că, *capacitatea de folosință* este recunoscută tuturor persoanelor, fiind un element intrinsec al oricărei persoane, în absența sa neputând vorbi despre persoană, ca subiect de drept”².

În contextul dat, autoarea R. Matefi, făcând referință la T. Ionașcu menționa că acest termen, explicând conceptul de persoană, în opinia autorului ”nu are accepțiunea din vorbirea curentă, ci una tehnico-juridică: pe de o parte, această accepțiune este mai largă decât în vorbirea curentă, în sensul că se referă nu numai la individ (persoana fizică), ci și la o entitate juridică (persoana juridică); pe de altă parte, are un sens mai restrâns decât în vorbirea curentă, în sensul că nu se referă decât la raporturile sociale ale omului sau entității juridice, supuse unei norme, de drept (deci numai la raporturile juridice)”³.

Referinduse la cadrul de limită a capacității de folosință, explică R. Matefi, ”legiuitorul interzice în mod expres orice formă de îngrădire a acesteia, exceptând cazurile și condițiile expres

¹ ВИТРУК, Н. В. *Общая теория правового положения личности*. Op. Cit., p. 89.

² MATEFI, R. Conținutul capacității de folosință a persoanelor juridice – privire comparativă în dreptul român și cel francez prin prisma modificărilor aduse prin Ordonanța nr. 2016-131/10 februarie 2016. În: *Revista Universul juridic*, 2018, nr. 2, p. 41.

³ IONAȘCU, T. *Persoana fizică în dreptul R.P.R.* București: Ed. Academiei române, 1963. p. 16.

reglementate de lege. Totodată este interzisă orice formă de renunțare, fie totală sau parțială, la capacitatea de folosință”¹.

Referitor la momentul dobândirii capacității de folosință, în cazul persoanei fizice acesta este reprezentat de nașterea persoanei, pe când în privința persoanei juridice acesta se deosebește². Putem face trimitere la art. 176 CC al RM, care stabilește nuanțe diosebite legate de tipul de persoană juridică avut în vedere.

Pentru caracterizarea subiectului răspunderii juridice, pentru noi, prezintă o mai mare relevanță categoriile de capacitate de exercițiu și cea de capacitate delictuală. *Capacitatea de exercițiu* presupune recunoașterea de către stat a aptitudinii subiectului de a dobândi, exercita, modifica, stinge drepturi și obligații juridice atât în raport cu propria persoană, cât și cu alții, și în plus, aceasta mai presupune capacitatea subiectului de a răspunde pentru exercițiul necorespunzător al drepturilor sau neexecutarea obligațiilor ce-i revin³.

Capacitatea de exercițiu, ca categorie generală a dreptului, stă la baza formulării unei alte categorii la fel de importante - capacitatea delictuală. *Capacitatea delictuală* prezumă aptitudinea subiectului de a purta răspundere pentru delictele comise. Capacitatea delictuală a persoanelor fizice, exprimă capacitatea acestora de a acționa conștient și voluntar (funcție de vârsta și starea sănătății lor), de a-și controla acțiunile, adică de a fi autorul deplin al acelor acțiuni/inacțiuni, care pot duce la tragerea la răspundere în calitate de subiect al delictului. Sintagma de capacitate delictuală, caracterizează persoana mai întâi de toate ca un potențial autor al unui delict⁴. Altă latură a acestei capacități este cea care prezumă aptitudinea subiectului de a purta răspundere în fața societății pentru faptele comise, întrucât capacitatea delictuală caracterizează o maturitate socială a individului care îl face să înțeleagă justa valoare socială a faptelor sale și să adopte un comportament ghidat de această maturitate socială⁵.

Reprezentând un element de structură al capacității juridice și capacitatea delictuală poartă un caracter ramural. Acest lucru semnifică faptul că fiecare ramură de drept stabilește semnele pe care trebuie să le întrunească subiectul pentru a fi tras la răspundere juridică în urma comiterii unei fapte contrare legii.

Determinând sensul conceptului de *subiect al răspunderii juridice*, urmează să coraportăm acest concept la cea de *subiect al faptei ilicite*. Nici în acest sens doctrina juridică nu cunoaște o poziție univocă. Așa, de exemplu, autorul M. A. Kan delimitează aceste noțiuni, făcând referire la reglementările Codului Civil din Federația Rusă, care stipulează obligațiunea reparației daunei de

¹ MATEFI, R. Op. Cit., p. 42.

² Idem.

³ ВИПРУК, Н. В. *Общая теория правового положения личности...* Op. Cit., p. 90.

⁴ DOBÎNDA, V. Coraportul dintre capacitatea juridică a subiectului de drept și capacitatea delictuală a subiectului răspunderii juridice. În: *Jurnalul juridic național*, 2019, nr. 10, p. 28-32.

⁵ ВИПРУК, Н. В. Op. Cit. p. 90.

către un terț, care nu a cauzat în persoană acea daună. Dânsul consideră că în această situație, terțul nefiind subiect al faptei ilicite este totuși subiect al răspunderii juridice¹.

Presupunem că acest lucru este determinat de specificul reglementării juridice civile și reprezintă de fapt o excepție de la regula generală conform căreia este tras la răspundere anume subiectul ce a comis fapta ilicită. De aici, și concluzia că delimitarea făcută de autorul M. Kan nu este una oportună.

Concepțiile propuse de alți autori referitor la delimitarea noțiunilor nominalizate au la bază ideea subiectelor individuale și subiectelor colective (de grup) participarea două sau mai multor persoane la săvârșirea unei fapte ilicite. Concluzia este că, nu întotdeauna subiectul colectiv al faptei ilicite va reprezenta și subiectul colectiv al răspunderii juridice. Aici, de exemplu, unii autori specialiști în domeniul dreptului penal, fac referire la *instituția participației penale*².

În doctrină sunt numeroase opinii în ce privește conceptul participației penale, cum ar fi:

- complicitatea (adică participația), e relația pe care legea o determină între două sau mai multe persoane care, cu bună știință, au ajutat la comiterea unei infracțiuni sau ori de câte ori o infracțiune este săvârșită prin activitatea mai multor persoane care s-au înțeles - în mod expres sau tacit în acest scop, înainte sau în timpul comiterii ei, există o participare penală³; sau respectiv de un număr de persoane mai mare decât acela necesar, potrivit naturii faptei⁴; sau participația există atunci când mai multe persoane, între care s-a stabilit o legătură subiectivă (coeziune psihică) cooperează cu acte materiale sau intelectuale la săvârșirea aceleiași infracțiuni, cooperare, care nu este cerută de conținutul legal sau natural al acesteia⁵.

Prof. Xn. Ulianovschii, considerând mai reușite ultimele două opinii expuse anterior, propune propria definiție a participației penale: participația există atunci când mai multe persoane, între care s-a stabilit o legătură subiectivă (coeziune psihică), cooperează cu acte materiale sau intelectuale la săvârșirea aceleiași infracțiuni intenționate, cooperare care nu este cerută de conținutul legal sau natural al acesteia⁶.

În legislația Republicii Moldova, definiția participației este dată în art. 41 CP al RM, conform căruia: ”se consideră participație cooperarea cu intenție a două sau mai multor persoane la săvârșirea unei infracțiuni intenționate”⁷.

Considerăm posibilă delimitarea celor două noțiuni în baza criteriilor propuse de către acești autori, dar trebuie să nu uităm că acestea sunt aplicabile doar dreptului penal și nu pot

¹ KAH, M. A. Op. Cit. c.15.

² BEJENARI, E. *Despre pluralitatea de infracțiuni și participația penală* ... Op. Cit., p.81.

³ CARPOV, T., BORODAC, A., BUJOR, V., BRÂNZĂ, S. Et. Al. Op. Cit. P. 23.

⁴ BULAI, C. Op. Cit. p.50.

⁵ BASARAB, M. et al. *Drept penal*... Op. Cit., p. 225-226.

⁶ ULIANOVSCHII, Xn. Participația la infracțiunile militare. În: *Revista Națională de Drept*, 2015, nr. 5, p.2.

⁷ Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 72-74 din 14.04.2009.

pretinde la semnificație teoretică generalizată aplicabilă tuturor ramurilor de drept, mai ales pentru faptul că anume subiectul colectiv al răspunderii juridice există în toate formele de răspundere juridică.

O altă opinie o exprimă autoarea M. D. Sindeapina, care consideră că la baza delimitării noțiunilor examinate trebuie să stea *instituția liberării de răspundere juridică*. În opinia acesteia, subiectul care a comis fapta ilicită, la întrunirea unor condiții reglementate de lege este liberat de răspundere, deci, rămâne a fi subiect al faptei ilicite însă nu este subiect al răspunderii juridice¹.

Analizând cele expuse, și în general, susținând cele menționate anterior, în opinia noastră, la baza delimitării celor două entități, subiect al răspunderii juridice și subiect al faptei ilicite urmează să stea altceva. Așa cum am mai menționat, răspunderea juridică manifestându-se în calitatea unei *obligații* se realizează în cadrul unui raport juridic de răspundere. În acest sens, considerăm oportun să întrebuițăm noțiunea de subiect al răspunderii juridice pentru caracterizarea persoanei ce a comis fapta ilicită drept parte a raportului juridic material de răspundere obligat la o anumită acțiune impusă din exterior. Pe când subiectul faptei ilicite este reprezentat de persoana *aptă* de răspundere juridică în cazul comiterii unei fapte ilicite din intenție sau imprudență.

Reieșind din opiniile existente în doctrină la acest capitol, prof. V. Guțuleac, specialist în domeniul dreptului contravențional, dă următoarea definiție subiectelor faptei ilicite (de exemplu, contravenției) ”subiecții contravenției (faptei ilicite n.a.) sunt subiecții de drept contravențional, care apar în calitate de părți ale raportului juridic contravențional de conflict, adică persoanele implicate în comiterea contravenției (prin săvârșirea acesteia sau prin suportarea consecințelor sale”².

După cum menționează autorul, subiectul de drept nu poate fi identificat cu subiectul contravenției sau subiectul răspunderii contravenționale. ”Subiect al contravenției poate fi numai un subiect de drept contravențional, însă aceasta nu înseamnă că toți subiecții de drept contravențional sunt și subiecți activi ai contravenției. O asemenea calitate o dobândesc numai cei care săvârșesc fapte ilicite. Subiect al răspunderii juridice contravenționale este persoana fizică sau juridică, contra căreia se exercită constrângerea statului prin aplicarea sancțiunilor juridice”³. În acest sens, noțiunea de subiect al faptei ilicite, dintr-un punct de vedere, răspunde la întrebarea referitoare cine poartă răspundere juridică în cazul comiterii unei fapte ilicite, iar din alt punct, fiind un element constitutiv al componenței faptei ilicite, îndeplinește funcția unuia dintre fundamentele răspunderii juridice.

¹ ШИНДЯПИНА, М. Д. *Стадии юридической ответственности...* Op. Cit., p. 45-48.

² GUȚULEAC, V. *Tratat de drept contravențional*. Chișinău, 2009. P. 109.

³ Idem. P. 12.

Trebuie să subliniem că, categoria de subiect al faptei ilicite reprezintă o categorie abstractă, un instrument utilizat de juriștii teoreticieni și practicieni. Atunci, când cel ce aplică legea va stabili subiectul răspunderii și nu doar subiectul faptei ilicite, ci și celelalte elemente ale componenței specifice a faptei ilicite, această categorie juridică își pierde actualitatea, întrucât și-a îndeplinit funcția una dintre elementele necesare pentru fundamentarea răspunderii juridice.

În acest fel, dacă categoria de subiect al faptei ilicite este conexă soluționării problemei referitoare la stabilirea temeiului tragerii la răspundere juridică, atunci categoria de subiect al răspunderii juridice este legată de drepturi și obligații, corelative, reciproce ale statului și făptuitorului în cadrul raportului juridic de răspundere, generat în mod obiectiv în momentul comiterii faptei ilicite¹.

Subiectul răspunderii juridice este purtătorul real, concret și faptic al drepturilor și obligațiilor subiective concrete ale subiectului acestui raport juridic. Pe lângă acestea, considerăm că, noțiunea de subiect al răspunderii juridice nu trebuie să vizeze și alți participanți ai aceluiași raport juridic (statul și victima), întrucât însăși această sintagmă - subiectul răspunderii juridice - accentuează ideea că subiectul ce a comis fapta ilicită poartă răspundere juridică în calitatea acesteia de obligație specifică.

În ceea ce privește, unul dintre caracterele specifice ale raportului juridic de răspundere, este acela că întotdeauna statul este parte a acestuia². Drepturile și obligațiile corelative ale părților sunt destul, de diverse. Însă, ceea ce le determină în mod principal, esența lui este nașterea dreptului activ al statului derivat din puterea de stat, de al trage la răspundere și obligația de a suporta consecințele negative ale comiterii faptei ilicite de către cealaltă parte - făptuitorul. Obligația comitentului de a suporta măsurile de coerciție statală determină dreptul statului de a-i aplica aceste măsuri. Dreptul statului și obligația făptuitorului sunt de nedespărțit, întrucât făptuitorul nu poate în mod independent să fie tras la răspundere, acesta este dreptul și în același timp obligația statului. Chiar și atunci când delicventul își recunoaște vinovăția în fața organelor competente, când partea care răspunde dorește benevol să achite penalitatea, dreptul statului de a trage la răspundere nu se epuizează.

Determinarea corectă a subiectului răspunderii juridice are nu doar o semnificație teoretică, dar și practică legată de procedura tragerii la răspundere. Funcție de identificarea acestuia se va soluționa și problema practică referitoare la momentul nașterii răspunderii, volumul drepturilor și obligațiilor persoanei concrete care a comis fapta ilicită. În acest context considerăm că, nu trebuie confundate drepturile și obligațiile subiectului răspunderii juridice cu drepturile și obligațiile

¹ ZIDARU, L. Unele considerente privind statutul special al subiectului răspunderii juridice în Teoria Generală a Dreptului. În: *Legea și viața*, 2016, nr. 10, p.34.

² ОБЛИЧЕНКО, С. В. *Индивидуальный социально-правовой статус ...* Op. Cit., p. 145.

subiectului participant la raporturile juridice procesuale. Aici, trebuie să se țină cont de independența raporturilor juridice materiale de cele procesuale. Astfel, dacă noi le considerăm independente, atunci în mod logic urmează să recunoaștem și independența subiectelor acestor raporturi.

Este necesar să menționăm faptul că corelația dintre material și procesual la diferite nivele nu este una și aceeași. Pentru aceasta este necesar să vedem diferența dintre material și procesual la nivelul ramurilor de drept și la cel al normelor juridice.

La nivelul ramurilor de drept constatăm că aceste două laturi nu pot exista separat: procesualul nu poate exista fără material, este incomplet, iar materialul fără procesual este inactiv. Altfel spus nu poate fi considerat drept material, în sensul adevărat al cuvântului, forma de reglementare care nu este asigurată prin posibila intervenție a forței de constrângere a statului, care se realizează de obicei într-o formă procesuală determinată.

La nivelul normelor juridice asemenea interdependență nu există. Normele procesuale dau naștere drepturilor procesuale subiective care nu sunt conexe cu drepturile materiale din punctul de vedere al formei și conținutului, dar reprezintă totuși niște fenomene juridice independente, legătura cărora cu dreptul material este asigurată prin intermediul ramurii de drept procesual căreia-i aparține norma juridică concretă avută în vedere. Din aceste considerente este foarte importantă delimitarea dintre material și procesual în practica de aplicare a dreptului, unde intercalarea acestora duce la încălcarea drepturilor subiective ale cetățenilor și persoanelor juridice, dar și în sfera de creație legislativă, unde trebuie atinsă corelarea reglementărilor din cadrul ramurilor materiale și celor procesuale de drept.

În ceea ce privește corelația dintre raportul juridic material și cel procesual, trebuie acordată atenție corelației concrete dintre drepturile subiective materiale și cele procesuale. În momentul intentării cauzei se delimitează dreptul subiectiv material de cel procesual. Dreptul subiectiv material constituie obiectul apărării judiciare, iar dreptul subiectiv procesual este calea de atingere a acestui scop; existența celui dintâi se presupune, iar existența celui de-al doilea este sigură și reală întrucât acționează. Această relație dintre dreptul subiectiv material și cel procesual se păstrează pe parcursul întregului proces judiciar, până la adoptarea hotărârii instanței¹.

Raporturile juridice materiale și procesuale au un obiect distinct. Obiectul raportului juridic material este reprezentat de realizarea răspunderii juridice, pe când obiectul raporturilor juridice procesuale este reprezentat de modalitățile de soluționare a dosarelor penale, contravenționale etc.; mecanismul procesului juridic nu este altceva decât modalitatea de cunoaștere a tuturor

¹ КОНДРАТЬЕВА, С. Л. *Юридическая ответственность...* Op. Cit., pp. 94-95.

evenimentelor reale realizabilă într-o formă strict stabilită de lege, dar și modalitatea de recunoaștere oficială a faptelor existente.

De asemenea, referitor la delimitarea subiectelor raporturilor materiale și subiectelor raporturilor procesuale, menționăm următoarele, de exemplu, o persoană sau alta ajunge subiect al raportului juridic penal și este obligată să poarte răspundere penală în virtutea faptei penale comise, și nu în virtutea faptului că este recunoscută ca bănuیت, învinuit etc. Subiectele raporturilor juridice procesual-penale sunt caracterizate prin forma dinamică a procesului de identificare a lor, de stabilire a faptelor comise și fixarea lor normativă.

Activitatea procesuală nu formează în mod individual o etapă separată în conținutul răspunderii juridice, reprezintă însă reflecția internă și externă a acestui conținut. Realizarea raportului material de răspundere juridică este îmbrăcată în haina legală de către raportul procesual, ulterior raportul material trecând în plan secund și interacționând cu raportul procesual.

Fapta juridică ce atrage răspunderea are la bază comiterea acesteia și nicidecum actul procesual de intentare a dosarului penal, contravențional, disciplinar etc. sau alte acțiuni procesuale. Legiuitorul leagă anume de comiterea faptei ilicite toate celelalte consecințe reglementate de lege. Subiectul ce a comis fapta ilicită doar ulterior devine bănuیت, învinuit, inculpat, adică subiect al raportului procesual. Așa se întâmplă în majoritatea cazurilor, însă lucrurile pot sta și altfel dacă fapta ilicită nu este cunoscută organelor competente. Din aceste considerente subiectul raportului juridic material poate coincide cu cel al raportului juridic procesual, dar acest lucru nu este categoric și întotdeauna valabil în realitate.

În această situație, subiect al raportului juridic material de răspundere juridică este exclusiv persoana ce a comis fapta ilicită. Subiect al raporturilor procesuale de răspundere juridică poate fi bănuیت, învinuit, inculpatul, condamnatul, persoana în relațiile cu care se desfășoară acțiunile procesuale etc.

Pentru caracteristica generală a subiectului răspunderii juridice este necesar să determinăm și faptul din ce moment subiectul cu capacitate delictuală dobândește acest statut, soluționarea acestei probleme este indisolubil legată de nașterea răspunderii juridice.

Sintetizând opiniile referitoare la momentul nașterii răspunderii juridice prof. D. Baltag le grupează în 3 categorii:

1) raportul juridic de răspundere ia naștere exclusiv în virtutea comiterii faptei ilicite. Conform acestei opinii, răspunderea juridică reprezintă un proces ce demarează la momentul comiterii faptei ilicite și continuă prin trecerea mai multor etape. În acest sens, de exemplu răspunderea penală se naște în momentul comiterii infracțiunii și se stinge la ispășirea pedepsei sau scurgerea termenului de prescripție;

2) momentul nașterii răspunderi este însăși tragerea la răspundere a subiectului ce a săvârșit fapta (de exemplu, în cazul încălcărilor penale - momentul tragerii la răspundere celui ce a comis fapta în calitate de învinuit). În acest caz, de regulă, se identifică două etape ale răspunderii: prima etapă - din momentul tragerii la răspundere a celui ce a comis fapta de către organele competente; al doilea - din momentul adoptării hotărârii de către organele abilitate prin care se confirmă fapta comisă de persoana concret vizată;

3) nașterea răspunderii juridice este legată exclusiv de momentul emiterii/adoptării hotărârii organelor competente¹. Până nu este stabilită conexiunea dintre fapta concretă și persoana concretă nu este posibilă răspunderea acestei persoane².

Opinia autorilor ce leagă nașterea răspunderii juridice de activitatea organelor ce aplică dreptul, în opinia noastră, conține anumite controverse de ordin intern. Ei ajung la concluzia că nașterea răspunderii juridice nu depinde de fenomene obiective ci de calitatea activității organelor ce aplică legea. De aici, rezultă că, nu poartă răspundere cel ce a comis o faptă ilicită dacă nu a fost deconspirat, și dimpotrivă poate fi tras la răspundere subiectul care a fost învinuit pe nedrept de către organele competente.

Unul dintre principalele argumente ale opiniei ca răspunderea juridică se naște doar în virtutea actului de aplicare a dreptului, îl reprezintă referința la prezumția nevinovăției, care presupune că, numai instanța de judecată poate să decidă asupra vinovăției persoanei, sarcina de probare a vinovăției revenind organelor de stat corespunzătoare. Totuși prezumția nevinovăției nu înlătură fundamentul material al acțiunilor organelor judiciare în procesul de stabilire a adevărului obiectiv. Instanța, de fapt nu creează vinovăția persoanei, dar stabilește în procesul de determinare a adevărului că aceasta există în lumea obiectivă. De aceea instanța nu poate genera vinovăție, ea doar judecă vinovatul și îi stabilește pedeapsa în limitele sancțiunii reglementate de norma juridică³.

Analizând cele expuse, considerăm că, problema identificării momentului nașterii răspunderii trebuie soluționată printr-o abordare fundamentală a însăși fenomenului dreptului. Astfel, dreptul este un fenomen al lumii obiective ce există în afara voinței subiective a individului. Acesta include legea, adică voința colectivă a indivizilor exprimată într-o regulă generală de conduită asigurată prin intervenția forței de constrângere a statului. Deciziile voluntare reflectate în textul legii reprezintă reflecția subiectivă a realității obiective. În esența lor, subliniază N. V.

¹ КУЗНЕЦОВА, Н. Ф. *Понятие уголовной ответственности...* Op. Cit., p. 193.

² BALTAG, D. *Teoria răspunderii ...* Op. Cit., p. 284.

³ ТИХОНЕНКО, И.Н. Op. Cit., pp. 30-31.

Vitruk, legile statului (normele juridice pozitive) nu reprezintă dreptul în sine, ci doar procesul de cunoaștere a dreptului, de ignorare sau respectare a lui¹.

Conform acestei abordări a dreptului, dată de prof. N. V. Vitruk, faptul obiectiv al comiterii ilegalității reprezintă nu doar temeiul răspunderii juridice, ci și momentul nașterii acesteia. Acest lucru se întâmplă indiferent de descoperirea faptei ilicite de către organele abilitate. Nici constatarea faptelor ilicite de către organele competente, nici tragerea la răspundere, nici actul de aplicare a sancțiunii juridice, nici aplicarea acesteia nu pot da naștere dreptului statului de a sancționa un alt subiect. Doar comiterea *de facto* a ilegalității naște acest drept. Răspunderea juridică se naște în mod obiectiv, dar nu în virtutea voinței anumitor organe de stat².

Răspunderea juridică își are începutul, existența, odată cu comiterea faptei ilicite. Existența răspunderii juridice este obiectivă exact ca și fapta ilicită și nu depinde de faptul tragerii sau netragerii subiectului la răspundere. Răspunderea există în mod obiectiv și atunci când vinovatul se ascunde de organele competente și se eschivează de răspundere. În acest caz, răspunderea juridică rămâne nerealizată. Tocmai din acest motiv termenele de prescripție de tragere la răspundere se scurg din momentul comiterii faptei și vinovatului i se aplică legea în vigoare la momentul comiterii faptei.

În acest fel, din momentul comiterii faptei ilicite și până la depistarea faptei răspunderea juridică deja există, adică cel ce a comis fapta a dobândit și obligația de a suporta limitările reglementate de sancțiunea normei juridice, însă în virtutea circumstanței că acesta încă nu este depistat de organele competente, el continuă să facă uz de toate drepturile și libertățile în deplinătatea lor. Din aceste considerente inevitabilitatea și cât mai rapida realizare a răspunderii juridice depinde de calitatea muncii celui ce aplică legea, dar într-o oarecare măsură și de nivelul conștiinței juridice a celui ce a comis fapta ilicită. În consecință, considerăm că, subiectul cu capacitate delictuală ajunge subiect al răspunderii juridice din momentul comiterii faptei ilicite.

Din cele expuse anterior putem formula următoarea concluzie: răspunderea de drept nu este ceva abstrac, fără conținut material, răspunderea juridică presupune subiecți de drept determinați, care au încălcat anumite norme de drept. Raportul juridic de răspundere are un element principal, subiectul răspundere fără de care celelalte elemente ar fi un demers fără conținut.

După cum s-a subliniat anterior, pentru ca o persoană fizică sau juridică să devină subiect al răspunderii juridice trebuie să îndeplinească două condiții: să aibă capacitate de a răspunde și să acționeze în mod liber. În opinia noastră, aceste două condiții formează capacitatea delictuală a subiectului răspunderii juridice pe care o putem defini în felul următor: *capacitatea delictuală este*

¹ ВИТРУК, И. В. *Законность: понятие, защита и обеспечение*. Общая теория права. Курс лекций Под. Ред. В. К. Бабаева. М: Юрист, 2003. Р. 521.

² Idem. p. 522.

*o formă distinctă a capacității juridice, o aptitudine intelectuală a persoanei de a evalua corect semnificația sancțiunii juridice corespunzătoare faptei săvârșite, de a da socoteală în fața societății pentru faptele ilicite săvârșite, de a-și dea seama de însemnătatea acțiunilor și a consecințelor acțiunilor în care s-a angajat*¹. În acest sens, capacitatea delictuală reprezintă o condiție esențială de existență a subiectului răspunderii juridice în toate ramurile dreptului.

În baza celor relatate mai sus putem defini atât subiectul răspunderii, cât și subiectul responsabilității juridice. *Subiect al răspunderii juridice este subiectul de drept cu capacitate delictuală ce a comis fapta ilicită, care este înzestrat de lege cu drepturi și obligații subiective în calitate sa de parte a raportului juridic de drept material de răspundere ce a luat naștere în momentul comiterii faptei ilicite. De asemenea, subiect al responsabilității juridice este subiectul cu capacitate de exercițiu ce realizează o activitate determinată de statutul său juridic, căruia legea i-a prescris un comportament socialmente activ în vederea atingerii de rezultate pozitive*².

2.2. Clasificarea subiectelor răspunderii juridice

Alături de explicarea conceptului de subiect al răspunderii juridice o importanță majoră o are și clasificarea acestor subiecte. Problema clasificării fenomenelor vieții sociale are importanță din punct de vedere teoretic. Clasificările științifice au avantajul de a delimita anumite subcategorii cu elemente comune. Astfel, realizarea unei clasificări se fundamentează pe identificarea acelor trăsături ale fenomenelor sistematizate, care reflectă trăsăturile comune și particularitățile specifice ale unor categorii determinate de fenomene³.

Unul dintre *criteriile* de clasificare a subiectelor răspunderii juridice poate servi însăși *delimitarea formelor răspunderii juridice*. Cea mai tradițională este clasificarea subiecților răspunderii juridice în funcție de tipul încălcării. În acest sens, de obicei, se identifică subiecții răspunderii penale, contravenționale, civile, patrimoniale, disciplinare⁴. Actualmente unii autori identifică și subiecții răspunderii constituționale⁵.

Răspunderea penală mereu se caracterizează prin latura sa negativă întrucât în fiecare caz implică suportarea de către subiect a consecințelor negative drept urmare a comiterii faptei ilicite și reprezintă cea mai gravă formă de răspundere cu caracter represiv și de pedeapsă. Aceasta este reglementată de legea penală aplicabilă în situația comiterii celor mai periculoase fapte ilicite. Forma dată de răspundere survine în raport cu persoana concretă care a comis infracțiunea și care a atins vârsta prescrisă de lege⁶.

¹ DOBÎNDA, V. *Coraportul dintre capacitatea juridică a subiectului ...* Op. Cit., p. 31.

² DOBÎNDA, V. Op. Cit., p. 19.

³ Idem.

⁴ Idem.

⁵ MURUIANU, I. *Considerații generale referitoare la subiecții ...* Op. Cit., p. 23-27.

⁶ DOBÎNDA, V. Op. Cit., p. 19.

În opinia A. Smochină și M. Cercez ”infraționalitatea actualmente reprezintă un fenomen cu o amplă răspândire și totodată, o reală problemă cu care se confruntă autoritățile judiciare, atât din perspectiva complexității fenomenului, dar și a pericolului social pe care îl reprezintă”¹.

Considerăm că răspunderea penală poate fi doar cu caracter represiv, atât din perspectiva scopurilor pe care și le stabilește, cât și din cea a conținutului și modalităților de atingere a scopurilor menționate. În cazul responsabilității penale ea nu poate fi identificată cu responsabilitatea în celelalte ramuri ale dreptului, deoarece ea are caracter specific. Este bine cunoscut faptul că în raport cu persoanele responsabile care nu comit faptele expres reglementate de legea penală, această nu se aplică și nici nu se poate aplica, iar răspunderea fără aplicarea legii este un nonsens.

Răspunderea contravențională ca și răspunderea penală este o varietate a răspunderii juridice care apare în toate cazurile de comportament ilegal al persoanei în domeniul dreptului contravențional și se manifestă prin aplicarea față de aceasta a sancțiunilor juridice corespunzătoare, în ordinea stabilită de legislația contravențională. Ea nu poate fi concepută decât în cadrul unui raport juridic, în care se stabilește fapta ilicită, vinovăția făptuitorului și sancțiunea corespunzătoare. Răspunderea contravențională, în opinia prof. V. Guțuleac, exprimă reacția societății față de contravenienți, deoarece aceasta este o consecință a săvârșirii contravenției, care, la rândul său reprezintă premisă incidenței răspunderii contravenționale².

Am mai putea menționa că, răspunderea în dreptul contravențional este o reacție a statului la săvârșirea cu vinovăție a unei acțiuni ilicite contravenționale prin aplicarea de către organul de stat față de comitent a coerciției stabilite de lege, în modalitățile și în termenele care sunt prevăzute. Aplicarea este realizată conform prescripției sancțiunii, de asemenea există obligația contravenientului de a suporta această sancțiune³.

Răspunderea contravențională este strâns legată de responsabilitatea contravențională, întrucât subiectele raporturilor juridice contravenționale sunt interconectate prin drepturi și obligații, fiind reciproc responsabile. Responsabilitatea contravențională indică asupra faptului că subiectul optează pentru un comportament adecvat exigențelor normelor contravenționale și alege un comportament corect. Ca și în dreptul penal responsabilitatea contravențională nu poate fi identificată cu responsabilitatea în celelalte ramuri⁴.

După cum am menționat anterior, atât răspunderea penală, cât și răspunderea contravențională nu pot fi concepute decât în cadrul unui raport juridic și a unor subiecți specifici

Raporturile juridice penale și contravenționale se divizează în:

¹ SMOCHINĂ, A., CERCHEZ, M. Op. Cit., p. 57.

² GUȚULEAC, V. *Unele aspecte teoretice și aplicative ...* Op. Cit., p.4.

³ GUȚULEAC, V. *Tratat de drept contravențional...* Op. Cit., p. 136.

⁴ DOBÎNDA, V. Op. Cit., p. 19.

a) *raporturi de conformare* (de cooperare) - în cazul respectării legii penale sau contravenționale, când subiectele sunt statul, care impune respectarea legii, și persoanele, destinatarii legii, care sunt determinați să respecte legea;

b) *raporturi de conflict* (de contradicție) - în cazul încălcării legii penale sau contravenționale, când subiectele sunt statul, care impune răspunderea penală, contravențională, și persoana chemată să răspundă penal, contravențional, care este obligată să suporte sancțiunea pentru infracțiunea sau contravenția săvârșită¹.

Raportul juridic de conformare, sau o mai numim responsabilitatea subiectului, se naște din momentul intrării și prin intrarea în vigoare a normei juridice, care prevede drepturile și obligațiile participanților la acest raport. În situațiile în care norma cere ca destinatarii săi să aibă o anumită calitate, raportul apare din momentul în care destinatarul respectiv dobândește acea însușire². Putem conchide că, raportul juridic de conformare este o creație a legii și nu depinde de voința destinatarilor acesteia.

La acest capitol menționăm cu justețe opinia prof. V. Guțuleac care, ca exemplu, tratează responsabilitatea în raportul juridic de conformare din perspectiva subiectului aflat în poziția funcționarului de stat³. Responsabilitatea juridică a funcționarului de stat, ca subiect al administrării în domeniul combaterii contravenționalității, poate fi definită ca o atitudine conștientă și deliberată de asumare de către individ a unor răspunderi și riscuri față de modul de onorare a obligațiilor potrivit funcției de stat deținute, excluderea abuzului de drepturi oferite, conformare la regulile de conduită, stabilite în domeniul serviciului ce ține de contracararea fenomenului contravențional, contribuția conștientă la atingerea scopului ce stă în fața organului de stat în care el deține funcția⁴.

În baza opiniilor menționate, ajungem la concluzia că, responsabilitatea apare concomitent cu nașterea raportului juridic de conformare în dreptul penal sau contravențional. Astfel, aceste două noțiuni sunt strâns legate prin coincidența momentului apariției lor. Considerăm că practic asumarea responsabilității penale sau contravenționale nu este altceva, decât nașterea unui raport de conformare, durata căruia se va menține până la încălcarea normei (nașterea raportului de conflict) și survenirea răspunderii penale, contravenționale.

Raportul juridic de conflict penal sau contravențional se deosebește de raportul juridic de conformare ca fiind legătura juridică dintre stat și făptuitorul unui ilicit penal, contravențional, ce se naște în momentul comiterii infracțiunii, contravenției și constă în dreptul statului de a sancționa

¹ GUȚULEAC, V. *Tratat de drept contravențional*. Chișinău, 2009. P. 56-57.

² DOBÎNDA, V. Op. Cit., p. 19..

³ GUȚULEAC, V. Op. Cit., p.57.

⁴ DOBÎNDA, V. *Conceptul și clasificarea subiectelor răspunderii juridice...* Op. Cit., p. 20.

persoana vinovată, obligând-o pe aceasta să suporte, în condiții legale, consecințele juridice stabilite de lege.

În opinia S. Furdui¹, raportul juridic penal sau contravențional de conflict are unele semne specifice: apare prin exprimarea imperativă a voinței statului, adică se naște, în mod obligatoriu, independent de voința destinatarilor legii penale sau contravenționale și deci nu formează obiectul unor cedări sau tranzacții; se modifică sau se stinge fiind impus de stat (legiuitor), apărarea valorilor sociale la care se referă nefiind lăsată la raționamentul destinatarilor legii penale sau contravenționale; posedă un obiect propriu, acestea sunt raporturile de tragere a persoanei vinovate la răspundere; apare doar în baza normei penale sau contravenționale; metoda de realizare a acestui raport este coerciția; are un subiect obligatoriu (subiectul activ) - reprezentantul statului - organul care are competența să soluționeze cazul penal sau contravențional².

Răspunderea juridică civilă, o altă formă de răspundere juridică cu subiecți specifici, survine drept rezultat al comiterii delictului civil (răspunderea delictuală) sau al încălcării normelor contractuale (răspunderea contractuală). Esența ei constă în obligarea persoanei de a suporta consecințe negative patrimoniale. Măsurile specifice răspunderii civile se aplică în calitate de limitări ale persoanei în exercițiul drepturilor și intereselor sale legitime. Astfel, aceste limitări se pot manifesta prin dobândirea unei obligații suplimentare de natură juridico-civilă, sau prin lipsirea subiectului de un oarecare drept de natură juridico-civilă³.

Referitor la noțiunea răspunderii juridice civile, aceasta este disputată în doctrina de specialitate. Schimbările care au intervenit în dinamica societății umane în perioada modernă și în cea contemporană au învederat că, răspunderea civilă poate avea și un alt temei decât culpa⁴. Inventarierea acestor construcții doctrinare a făcut posibilă încadrarea lor în trei grupuri de teorii: teoriile răspunderii subiective, teoriile obiective și teoriile mixte⁵.

Considerăm că, în cadrul acestei forme de răspundere și *responsabilitatea juridică civilă* nu trebuie ignorată. Astfel, subiectului de drept i se prescrie un comportament de către legea civilă și/sau contract, iar el este în drept să urmeze acest comportament prin manifestarea unei atitudini responsabile.

Răspunderea civilă delictuală are drept conținut obligația civilă de reparare a prejudiciului cauzat printr-o faptă ilicită. S-a apreciat că natura juridică a acestei răspunderi este dată de faptul că ea atrage o sancțiune specifică dreptului civil, aplicată pentru săvârșirea faptei ilicite cauzatoare de prejudicii, ea având un caracter reparator, fără a dicta, în același timp, o pedeapsă⁶.

¹ FURDUI, S. Op. Cit., p. 80.

² Idem.

³ DOBÎNDA, V. Op. Cit., p. 20.

⁴ POP, L., POPA, I. F., VIDU, S. Op. Cit., p. 395.

⁵ BOJINCA, M. *Fundamentele răspunderii civile...* Op. Cit., p. 110.

⁶ STĂTESCU, C., BÎRSAN, C. Op. Cit., p. 119.

Afirmând caracterul de sancțiune fără caracter de pedeapsă atras de răspunderea civilă se impune să arătăm că, în contextul interferențelor dintre diferite sancțiuni juridice, nimic nu se opune ca această sancțiune civilă să se asocieze cu o pedeapsă. Astfel, este posibil ca fapta ilicită cauzatoare de prejudicii să fie în același timp și o infracțiune, fără ca asocierea celor două sancțiuni să ducă la pierderea individualității sau la modificarea naturii juridice a fiecăreia dintre sancțiunile aplicabile¹.

Răspunderea civilă contractuală, față de răspunderea civilă delictuală, care este drept comun al răspunderii civile, are un caracter special, derogator. Dacă în cazul răspunderii delictuale, obligația încălcată este o obligație legală, cu caracter general, care revine tuturor, obligația de a nu vătămă drepturile altuia prin fapte ilicite, în cazul răspunderii contractuale obligația încălcată este o obligație concretă stabilită printr-un contract preexistent, valabil, încheiat între cel păgubit și cel care a încălcat obligațiile contractuale².

O prezentare succintă, selectivă, cu titlu ilustrativ – dar *ad literam* – pentru a evoca complexitatea instituției răspunderii civile în lumina Codului Civil, republicat în 2019 ar putea reține (art. 1998 și urm.): art. 1998 – ”Temeiul și condițiile generale ale răspunderii delictuale”; art. 2025 – ”Modul de reparare a prejudiciului”; art. 2036 – ”Reparația prejudiciului moral”; art. 2038 – ”Termenul de prescripție”.

O altă formă de răspundere este *răspunderea patrimonială*, care în forma sa cea mai generală poate fi definită, în opinia T. Stahi, ”drept obligația participantului la raportul juridic de dreptul muncii de a repara dauna cauzată celeilalte părți prin neexecutarea sau executarea necorespunzătoare a obligațiilor sale”³. Această formă a răspunderii și unele modalități ale celei disciplinare sunt reglementate de legislația muncii și are menirea de a susține situația materială a întreprinderilor, instituțiilor, organizațiilor, asigurându-le astfel condiții optime de activitate; de a apăra patrimoniul întreprinderilor și organizațiilor; de a ocroti salariul angajatului contra reținerilor nejustificate și neproportionale; de a educa la angajat atitudinea responsabilă și atentă față de patrimoniul angajatorului⁴.

Răspunderea juridică patrimonială se deosebește de cea juridică civilă prin aceea că decurge din raporturile juridice de muncă. Subiecte ale acestei forme de răspundere pot fi atât persoanele fizice, cât și subiectele colective. Legea stipulează *două forme* ale răspunderii patrimoniale: răspunderea patrimonială a angajatorului față de angajat și răspunderea patrimonială a angajatului față de angajator. Astfel, angajatorul este obligat să compenseze/repere daunele

¹ CRAIOVAN, I. Op. Cit., p. 504.

² DOBÎNDA, V. Op. Cit., p. 20.

³ STAHİ, T. Op. Cit., p.172.

⁴ DOBÎNDA, V. Op. Cit., p. 20.

cauzate angajatului prin lipsirea acestuia de a-și exercita funcția și de a fi remunerat sau prin dauna adusă sănătății angajatului¹.

Analizând mai multe definiții ale răspunderii juridice patrimoniale, considerăm că actualmente a fost configurată concepția răspunderii patrimoniale, la nivelul Teoriei Generale a Dreptului, de către T. Stahi. Caracterizând materia în domeniu, autoarea propune următoarea definiție a răspunderii patrimoniale: ”răspunderea patrimonială este o formă a răspunderii juridice cu caracter reparatoriu, instituită în scopul înlăturării consecințelor dăunătoare cauzate patrimoniului unei persoane fizice și/sau juridice, din contul patrimoniului persoanei responsabile de cauzarea prejudiciului, prin recuperarea integrală a pagubelor, inclusiv a venitului ratat”².

De asemenea, *răspunderea juridică patrimonială* ca una din formele răspunderii juridice poate fi concepută și prin alte criterii, unul dintre criterii este *statutul juridic al subiectelor de drept*, manifestându-se în a) răspunderea patrimonială a salariaților; b) răspunderea patrimonială a angajatorilor; c) răspunderea patrimonială a funcționarilor publici; d) răspunderea patrimonială a judecătorilor; e) răspunderea patrimonială a persoanelor care practică profesii libere; f) răspunderea patrimonială a militarilor etc.³.

Răspunderea juridică disciplinară survine drept efect al comiterii de abateri disciplinare, adică încălcării de disciplină militară, de muncă, de învățământ. Această formă de răspundere se aplică celor ce au comis fapte ilicite în procesul de muncă, de studii. Caracterul specific al acestei forme de răspundere este că ea poate fi aplicată subiectului subordonat de către administrația instituției, organului de stat etc.⁴.

Subiecte ale răspunderii juridice disciplinare sunt persoanele ce încalcă disciplina muncii în cadrul activității instituțiilor de stat și nestatale, organizațiilor, întreprinderilor, persoanele ce încalcă disciplina în cadrul instituțiilor de învățământ, cele care încalcă disciplina statutară în instituțiile în care regulile disciplinare sunt prevăzute de statut sau de dispoziții speciale referitoare la organizarea serviciului (militarii, agenții MAI, SIS etc.). Conform art. 206 Codul Muncii al RM, sancțiunile disciplinare pot fi: avertismentul, concedierea etc. La aplicarea sancțiunii trebuie să se țină cont de gravitatea faptei disciplinare comise și de alte circumstanțe obiective⁵.

Menționăm că în Republica Moldova este lipsă un act unic, care ar reglementa toate garanțiile și regulile răspunderii disciplinare în toate formele sale. Suntem de acord cu unii autori⁶, care propun în scopul protecției drepturilor de muncă adoptarea unui act normativ privind

¹ Idem.

² STAHU, T. Op. Cit., p. 172.

³ DOBÎNDA, V. Op. Cit., p. 20.

⁴ Idem.

⁵ Codul muncii al Republicii Moldova Nr. 154 din 28-03-2003 (modificat prin Legea Nr.19 din 11.03.2019). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 94-99 din 15.03.2019.

⁶ STAHU, T. Op. Cit., p. 137.

răspunderea disciplinară, specificând formele de sancțiuni disciplinare în actele statutare ale întreprinderilor ce sunt supuse înregistrării de stat, dar și procedura de aplicare a lor¹.

Aspecte legate de *responsabilitatea disciplinară* sunt legate de comportamentul uman în timpul exercitării atribuțiilor de serviciu. În cazul dat, responsabilitatea este în strânsă legătură cu comportamentul corespunzător normelor dreptului muncii. Această responsabilitate poate fi divizată în personală și funcțională, iar subiecte ale responsabilității în sfera dreptului muncii pot fi atât angajații luați în mod individual, cât și întregul colectiv de muncă.

Răspunderea juridică constituțională este o formă specifică și una mai puțin cercetată. Delimitarea răspunderii constituționale de alte forme de răspundere este dictată de specificul statutului constituțional al subiectelor de drept, de specificul naturii juridice a comportamentului contrar legii - al delictului constituțional².

Semnele generale ale răspunderii juridice suferă o transformare fiind aplicate sancțiunile răspunderii constituționale. Caracterul specific al acestora este determinat de obiectul și metoda reglementării juridice a relațiilor sociale, dar și de funcțiile pe care le exercită dreptul constituțional în sistemul de drept. În sens larg, răspunderea constituțională reprezintă obligația subiectelor de a acționa conform reglementărilor Legii Supreme, iar în situația eludării legii constituționale - de a suporta anumite limitări legale. În opinia I. Muruianu, "răspunderea constituțională trebuie înțeleasă în felul următor: 1) drept comportament responsabil; 2) drept răspundere; 3) drept rezultat al procesului de tragere la răspundere". Același autor susține că, "ea se manifestă, în primul rând, ca responsabilitatea constituțională, adică exercitarea cu bună-credință a obligațiilor constituționale de către subiect"³. Nu putem să nu acceptăm această poziție întrucât majoritatea normelor constituționale consfințesc anume responsabilitatea constituțională condiționată de statutul juridic al subiectului⁴.

Unul dintre caracterele specifice ale răspunderii constituționale, constă în caracterul politic al acestora care se manifestă în mod evident. Totuși, menționăm că, nu trebuie confundată răspunderea politică cu cea juridică. Prin intermediul dreptului, politicul se transpune în norme juridice și ulterior în realitate. Astfel, atunci când ne referim la răspunderea constituțională, avem în vedere mai întâi de toate încălcarea normelor juridice constituționale. Deosebirea principală dintre răspunderea constituțională și alte forme ale răspunderii juridice constă în faptul că subiectele ce pot fi trase la răspundere constituțională dețin un statut juridic constituțional specific.

La momentul actual doctrinarii de domeniu discută activ asupra problemei subiectelor răspunderii constituționale, nu există o opinie unică vis-a-vis de această categorie.

¹ DOBÎNDA, V. Op. Cit., p. 20.

² Idem.

³ MURUIANU, I. *Considerații generale referitoare la subiecții ...* Op. Cit., pp. 23-27.

⁴ DOBÎNDA, V. Op. Cit., p. 20.

Unii autori, ca de exemplu, V. A. Vinogradov consideră că, subiectele răspunderii constituționale pot fi: 1) cetățenii, 2) deputații, 3) funcționarii, 4) aparatele organelor reprezentative, 5) comisiile electorale, 6) judecătorii și procurorii, 7) statul, de asemenea, poate fi subiect al răspunderii constituționale¹.

Noi considerăm că cercul de subiecte ale răspunderii constituționale este mai îngust decât cel al subiectelor altor forme de răspundere. În virtutea acestui fapt suntem de acord cu autorii care includ în categoria subiectelor răspunderii constituționale doar organele de stat și funcționarii împuterniciți cu luarea celor mai importante decizii în stat².

Cu toate că e mică probabilitatea ca un cetățean sau funcționar luați în mod separat, persoanele juridice sau administratorii lor pot fi recunoscuți ca subiecte ale răspunderii constituționale, întrucât încălcarea normelor constituționale de către aceștia nu aduce daune intereselor generale ale societății sau ale cetățenilor. Totuși ei pot fi subiecte ale răspunderii constituționale, de exemplu, o sancțiune constituțională, care poate fi aplicată cetățenilor este retragerea cetățeniei (art. 23 din Legea Nr. 1024/2000)³.

Faptele ilicite ale acestor subiecte atrag răspunderea penală, administrativă, disciplinară, civilă, dar nicidecum constituțională.

În concluzie, referitor la *primul criteriu* de clasificare a subiecților răspunderii juridice, *după forma de răspundere*, vrem să facem unele precizări. În literatura juridică este utilizată atât noțiunea de subiect al faptei ilicite (subiect al delictului civil, penal, disciplinar, constituțional), cât și noțiunea de subiect al răspunderii juridice penale, civile, contravenționale etc.⁴. De obicei, prin noțiunea de subiect al răspunderii se are în vedere subiectul faptei ilicite sau subiectul delictului. În același timp, în unele situații este nevoie de a deosebi subiectul răspunderii juridice de subiectul faptei ilicite sau al delictului, reieșind din însăși conceptul răspunderii juridice.

În cazul în care răspunderea de drept este definită ca obligație de a suporta consecințele sancțiunii normei de drept, noțiunea de subiect al faptei ilicite coincide cu cea de subiect al răspunderii juridice. În majoritatea cazurilor aceste noțiuni sunt identice.

Dacă răspunderea de drept este concepută ca un raport juridic, atunci subiecții răspunderii juridice sunt atât persoanele față de care se aplică sancțiunea (subiect pasiv), cât și cele care le aplică (subiectul activ). De aici, deducem că, noțiunea de subiect al răspunderii juridice este mai largă ca cea de subiect al faptei ilicite, sau subiect al delictului civil, penal etc.

¹ ВИНОВАТОВ, В. А. Op. Cit., pp. 89-93.

² DOBÎNDA, V. Op. Cit., p. 20.

³ Legea cetățeniei Republicii Moldova* nr.1024 din 02.06.2000. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 98 din 10-08-2000.

⁴ ZIDARU, L. Op. Cit., p.34.

Este important, sub acest aspect faptul că, în funcție de raportul juridic, unul și același subiect poate atât să suporte, cât și să aplice măsurile de răspundere juridică. În lucrarea noastră noi cercetăm conceptul de subiect al răspunderii de drept, ca subiect al faptei ilicite, ca făptuitor, în obligația sa de a suporta consecințele răspunderii juridice.

Clasificarea subiectelor răspunderii juridice o putem face și în temeiul criteriilor generale de clasificare a subiectelor de drept utilizate de teoria dreptului¹.

În doctrină subiectele de drept au fost divizate în 2 categorii: *subiecte individuale* și *subiecte colective*, având la bază criteriul numeric precum voința exprimată, din numele și în interesul cui acționează, și cine anume participă nemijlocit la raportul juridic².

Sintagma de subiect individual de drept a fost propusă în legătură cu faptul că, noțiunea de cetățean implică o totalitate de drepturi și obligații ce formează statutul constituțional al individului însă care nu cuprinde unele drepturi și obligații specifice ce aparțin străinilor, apatrizilor, ceea ce influențează asupra situației juridice de facto a acestor persoane (inclusiv la realizarea răspunderii juridice).

Referitor la cealaltă categorie, subiecte colective, în afara organizațiilor aceasta mai include subdiviziuni structurale (de ex. facultatea, postul vamal etc.) și colectivele lor de muncă. Din aceste motive este mai oportună denumirea celei de-a doua categorii anume cu sintagma de subiecte colective, ea redând exact cine este inclus în această categorie.

Nu este recomandabilă nici confundarea sintagmei de subiect colectiv cu cea de persoană juridică. Noțiunea de persoană juridică este de natură juridico-civilă și cuprinde mai întâi de toate subiectele colective participante la circuitul juridic civil, dar care pot participa și în raporturile juridice de răspundere penală sau administrativă. Însă, în accepțiune generală persoana juridică nu poate fi subiect al răspunderii constituționale, chiar dacă această formă de răspundere vizează și subiectele colective (de ex. organele de stat). Chiar dacă organul de stat dispune de statutul de persoană juridică, acesta poate participa în raporturi juridice civile și administrative și nicidecum constituționale, în cadrul cărora participă exclusiv în calitate de organ de stat.

Pe de altă parte, pot fi subiecte ale răspunderii juridice subiectele colective, care până când nu au statut de persoană juridică. Atare stare de lucruri este posibilă teoretic în virtutea faptului că, în conformitate cu Legea nr. 837/1996 cu privire la asociațiile obștești³ acest tip de organizații se consideră constituite din momentul petrecerii adunării de constituire, iar statutul de persoană juridică îl dobândesc din momentul înregistrării de stat.

¹ DOBÎNDA, V. Op. Cit., p. 21.

² AVORNIC, Gh., ARAMĂ, E., NEGRU, B., COSTAȘ, R. *Teoria generală a dreptului*. Chișinău: 2004. p. 417.

³ Legea Republicii Moldova cu privire la asociațiile obștești Nr. 837 din 17.05.1996. (Republicată în temeiul art. IV al Legii nr.178-XVI din 20 iulie 2007, cu renumerotarea elementelor și corespunzător modificarea referințelor.). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 153-156 BIS.

În conformitate cu cele expuse *propunem* delimitarea a două categorii de subiecte ale răspunderii juridice: *subiecte individuale și subiecte colective*. În același context urmează să delimităm ca o categorie separată de subiecte ale răspunderii - *statul și subiectele lui* (unitățile autonome), întrucât în virtutea mai multor elemente specifice, această categorie de subiecte nu poate fi catalogată nici ca individuală, nici ca colectivă¹.

Deosebiriile dintre responsabilitatea juridică și răspunderea juridică permit ca acest fapt să fie considerat drept criteriu de clasificare și a subiectelor responsabilității juridice. În consecință, deosebim *subiecte ale responsabilității juridice și subiecte ale răspunderii juridice*².

Din cele expuse anterior, tragem concluzia că, subiectele răspunderii juridice (individuale sau colective, de drept penal, civil, contravențional, disciplinar etc.) dispun de câteva particularități: sunt participanți în raporturile juridice de drept public și drept privat, adică dispun de capacitatea juridică delictuală; sunt obligate să răspundă pentru comportamentul lor, adică să suporte consecințele nerespectării sancțiunii normei juridice; în procesul evoluției răspunderii juridice este prevăzută posibilitatea de a suporta anumite limitări în realizarea unor drepturi și libertăți, adică modificări în statutul juridic inițial al subiectului de drept.

2.3. Subiectele individuale ale răspunderii juridice

Subiect al răspunderii juridice poate fi subiectul individual, adică acel individ care poate să conștientizeze sensul acțiunilor sale, sensul prescripțiilor normative și poate suprapune normele juridice comportamentului său. Cel mai important semn ce permite tragerea lui la răspundere este capacitatea delictuală a subiectului răspunderii juridice.

Astfel, realizarea unei clasificări a subiectelor individuale se fundamentează pe identificarea acelor trăsături specifice ale formelor și modalităților sistematizate de răspundere juridică, ce reflectă trăsăturile lor comune și în același timp particularitățile specifice ale unor categorii de subiecte determinate de fenomenul răspunderii.

Înzestrarea individului cu *capacitate delictuală* se poate realiza dacă în baza cunoștințelor contemporane în domeniul medicinei, psihologiei, pedagogiei se poate afirma cu siguranță că acesta conștientizează sensul social al faptelor sale. În drept, această aptitudine se apreciază, în primul rând, în *baza criteriului de vârstă*, astfel încât individul să poată fi tras la răspundere la atingerea limitei de vârstă reglementată de ramura concretă de drept.

¹ DOBÎNDA, V. Op. Cit., p. 22.

² Idem.

Dacă în dreptul civil vârsta nu joacă un rol atât de important ca semn al subiectului individual, în dreptul penal și contravențional vârsta este unul dintre atributele persoanei fizice pentru a fi concepută ca subiect al infracțiunii sau contravenției (alin. (1-2) art. 21 CP al RM)¹.

Problematica legată de vârsta de la care persoana poate fi atrasă la răspundere, adică devine subiect al infracțiunii, a fost suficient studiată de știință. Astfel, O. Brezeanu susține că, ”odată cu atingerea vârstei de 12-13 ani minorul este în stare să-și dea seama de propriul comportament, să prevadă care sunt consecințele lui, iar în legătură cu aceasta - să aleagă varianta care-i convine mai mult, care corespunde intereselor sale”².

Tratatele internaționale printre care Convenția Organizației Națiunilor Unite cu privire la drepturile copilului stabilește, în art. 40, că ”statele vor fixa o vârstă minimă sub care copiii vor fi prezumați, neavând capacitatea de a viola legea penală”³. Deși, în Convenție nu se stabilește direct vârsta concretă, care ar duce la dobândirea capacității delictuale penale, S. Botanu subliniază că ”comitetul ONU responsabil de monitorizarea conformării cu cerințele Convenției a criticat jurisdicțiile în care vârsta minimă a răspunderii penale este de 12 ani sau inferioară acesteia”⁴.

S. Botnaru și I. Mihalaș enumără vârsta minimă de la care persoana poate devini subiect al infracțiunii în mai multe state: ”în India și Elveția - 7 ani, în Irlanda - 10-12 ani; în Germania, Rusia, Japonia, Republica Moldova - 14 ani, în Suedia, Danemarca, Finlanda și Polonia - 15 ani , în SUA și Kazahstan - 16 ani”⁵.

În Republicii Moldova, Codul penal menționează următoarele categorii: până la 14 ani – cei care nu răspund penal, chiar dacă comit infracțiuni; între 14 și 16 ani minorii, care sunt trași la răspundere doar pentru comiterea unor anumitor infracțiuni, stabilite expres și exhaustiv în art. 21 alin.(2) CP al RM; și cei ce depășesc vârsta de 16 ani, minorii care răspund penal conform Codului penal Părtea specială⁶.

Cercetările actuale asupra problemei date au venit cu diferite concluzii. Unii dintre autorii susțin că vârsta minimă pentru răspunderea penală trebuie majorată. Alți autori, cum este de exemplu, X. Ulianovschii, sunt de părere că vârsta ar trebui micșorată⁷.

¹ Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 72-74 din 14.04.2009.

² BREZEANU, O. Op. Cit. p. 34.

³ Convenția ONU cu privire la drepturile copilului Nr. 1989 din 20.11.1989. În : *Tratate Internationale*, Nr. 1 din 30.12.1998.c

⁴ BOTNARU, S., MIHALAȘ, I. Vârsta – condiție a răspunderii penale. Aspecte comparative cu legislația altor state. În: *Studia universitatis Moldaviae*, 2018, nr. 3, pp. 31-34.

⁵ BOTNARU, S., MIHALAȘ, I. Op. Cit., p. 31.

⁶ Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 72-74 din 14.04.2009.

⁷ ULIANOVSCHII, Xn. Răspunderea penală a minorilor. În: *Revista Națională de Drept*, 2012, nr. 3, p. 57. (pp. 57-63). ISSN 1811-0770.

În această ordine de opinii, consideră S. Botnaru și I. Mihalăși, ”în unele state s-au elaborat norme, pentru a răspunde situațiilor de posibilă retardare în dezvoltarea fizică și intelectuală de socializare insuficientă a minorului, care împiedică conștientizarea și dirijarea deplină a faptelor sale în anumite condiții concrete”¹. Așa, de exemplu, I. A. Kazacenko face trimitere la Codul penal al Federației Ruse, art. 20 alin. (3) prin care chiar dacă minorul atinge vârsta legală, dar în urma întârzierii psihice nu-și poate da seama de acțiunile sale, poate fi eliberat de răspundere penală.

În această ordine de idei, autoarea S. Botnaru se referă la Legea privind tribunalele pentru minori din Germania, din 1953, care face trimitere la minorii cu vârsta între 14-18 ani ”un tânăr este penalmente responsabil dacă la momentul comiterii faptei, după nivelul său de dezvoltare morală și spirituală, este destul de apt a conștientiza răul pe care îl prezintă fapta sa”².

Astfel, stabilirea în legea penală a vârstei de 16 ani, iar în unele cazuri și de 14 ani, înseamnă, în opinia S. Botnaru că, ”începând cu această vârstă, minorul este deja un potențial subiect al infracțiunii și poate fi tras la răspundere penală pentru faptele comise de el ce constituie infracțiuni. Or, aceasta încă nu înseamnă că în dreptul penal el este privit ca un matur, statutul său fiind diferit de cel al adulților. Călăuzindu-se de principiul umanismului, legislația penală a Republicii Moldova a instituit un regim mai blând al răspunderii și pedepsei penale când este vorba de persoanele care nu au atins vârsta de 18 ani, al căror nivel de socializare, maturitate și discernământ nu poate fi asimilat cu cel al unui adult”³.

Legislația penală a Republicii Moldova stipulează în art. 21 alin.(1) că, ”sunt pasibile de răspundere penală persoanele fizice responsabile care, în momentul săvârșirii infracțiunii, au împlinit vârsta de 16 ani”⁴. Ca excepție de la această regulă sunt infracțiunile pentru care individul poate fi tras la răspundere penală odată cu atingerea vârstei de 14 ani. Ele fiind expres și exhaustiv prevăzute în alin.(2) art.21.

În opinia S. Botnaru problema dintre cele mai importante, ce urmează a fi clarificată în cazul tragerii la răspundere penală a unui minor, este stabilirea exactă a vârstei sale - anul, luna, ziua nașterii. În acest cadru facem referință la Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova ”Cu privire la practica judiciară în cauzele penale privind minorii, nr.39 din 22.11.2004”⁵ ce menționează ”că persoana a atins o vârstă anumită nu în ziua nașterii, ci începând cu ziua următoare, adică începând cu ora 24.00 a zilei următoare”⁶.

¹ BOTNARU, S., MIHALAȘ, I. Op. Cit., p. 32.

² Idem. pp. 31-34.

³ Idem. p. 33.

⁴ Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 72-74 din 14.04.2009.

⁵ Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la practica judiciară în cauzele penale privind minorii, nr.39 din 22.11.2004. [citat 27 decembrie 2019]. Disponibil :http://jurisprudenta.Csj.md/db_hot_expl.php

⁶ BOTNARU, S., MIHALAȘ, I. Op. Cit., p. 32.

Referitor la legislația penală a Republicii Moldova, consideră S. Botnaru ”sistemul pedepselor nu este suficient de bine construit în țara noastră și necesită măsuri legislative spre soluționarea acestei probleme”¹.

Susținem opinia autorilor S. Botnaru, S. Savca, S., A. Grosu, V. Grama ² care consideră că ”vârsta de la care survine răspunderea în legislația penală a Republicii Moldova ar trebui micșorată de legiuitor cu cel puțin un an, fiindcă progresul tehnic din ziua de astăzi, accesul pe larg la resursele media, televiziune, la spațiul *on-line* face posibil ca minorii să cunoască încă de la o vârstă fragedă ce este bine și ce este rău, ce este permis și ce este interzis”. De asemenea, susținem și opinia că ”în legislația penală a Republicii Moldova să fie instituită prezumția relativă de iresponsabilitate pentru minorul cu vârsta între 14 și 18 ani, dacă la momentul săvârșirii faptei sale minorul avea un nivel de dezvoltare moral și intelectual care nu putea să-i permită să înțeleagă caracterul ilicit al conduitei sale. Aceasta prezumție poate fi înlăturată prin dovedirea maturității sale morale și a capacității de înțelegere a caracterului ilicit al faptei săvârșite”³.

Pornind de la caracterul dinamic al contravenționalității, ca fenomen social și juridic, procedura de perfecționare a legii contravenționale, referitor la vârsta contravențională, la fel, are un caracter dinamic. Codul Contravențional al Republicii Moldova este în proces de permanentă perfecționare și completare. Una dintre cele mai complexe modificări la Codul Contravențional, în opinia autorilor V. Guțuleac și E. Comarnițaia, a fost efectuată în luna noiembrie 2016 și a intrat în vigoare la 16 martie 2017⁴.

Una din probleme, ca și în dreptul penal, este vârsta răspunderii contravenționale, care, în opinia V. Guțuleac, ”a fost și rămâne una dintre cele mai discutate atât în doctrina juridică, cât și în rândurile celor care aplică legea contravențională”.

Cunoaștem că, potrivit Codului contravențiilor administrative din anul 1985, în Republica Moldova vârsta răspunderii contravenționale a persoanei fizice era stabilită începând cu *16 ani impliniți* deci, persoana fizică, ce a atins vârsta de 16 ani, putea obține statut procesual de subiect al contravenției, iar mai apoi subiect al răspunderii contravenționale. Legea contravențională din 31 mai 2009 a venit cu modificări esențiale în acest sens, modificări, în opinia prof. V. Guțuleac, iraționale, neargumentate și nejustificate, ”*modificări care au venit în contradicție absolută cu izvoarele materiale ale dreptului contravențional, fapt care a atras atenția la numeroși specialiști în domeniul dreptului contravențional*”⁵.

¹ Idem.

² BOTNARU, S., SAVCA, S., GROSU, A., GRAMA, V. *Drept penal. Partea generală*. Chișinău: Cartier, 2005 (Combinatul Poligr.). 624 p. ISBN 9975-79-329-0.

³ BOTNARU, S., MIHALAȘ, I. Op. Cit., p. 34.

⁴ GUȚULEAC, V., COMARNIȚAIA, E. Aspecte socio-juridice privind determinarea vârstei persoanei fizice ca condiție de deținere a statutului de subiect activ al răspunderii contravenționale. În : *Legea și viața*, 2012, nr. 2, p.18.

⁵ Idem.

Așa, de exemplu, Legea contravențională din 31 mai 2009 adevărește că poate fi trasă la răspundere contravențională persoana fizică care în momentul săvârșirii contravenției, a împlinit vârsta de 18 ani¹.

Prof. V. Guțuleac consideră, și noi susținem această opinie că, ”răspunderea contravențională a persoanelor fizice trebuie să fie stabilită începând cu 16 ani. iar pentru unele contravenții începând cu 14 ani”².

Totodată, prof, V. Guțuleac constată că, odată cu modificarea conținutului art. 16 alin. (2) din CContr. al RM carul ”s-a mișcat din loc”³. Norma indicată, de rând cu excluderea ari. 263-311, a fost completată cu 20 de articole noi. Mai mult decât atât, autorul consideră că, stabilirea răspunderii contravenționale începând cu 16 ani la toate cele 20 de contravenții este legitimă, atât social, cât și juridic. Introducerea constrângerii juridice, începând cu 16 ani pentru „Injurie” (art. 69 alin. (1)) și pentru „Vătămarea integrității corporale” (art. 78) vor contribui la sporirea activității privind protecția cinstei și demnității persoanei, integrității corporale ale ei⁴.

Modificarea cerințelor față de subiectul activ al contravențiilor indiscutabil, că va contribui la sporirea eficacității legislației contravenționale.

Al doilea criteriu sau condiție ce trebuie întrunită ca individului să-i fie recunoscuta capacitatea delictuală este *prezența voinței neviciate*.

Aceasta este starea psihică a individului caracterizată prin faptul că în momentul comiterii faptei ilicite autorul acesteia putea conștientiza și controla caracterul periculos al faptelor sale. Avem în vedere nu doar înțelegerea faptică a comportamentului ci și a semnificației sociale a acestuia și concomitenta posibilitate de a-și controla acest comportament, ceea ce este specific doar pentru indivizii neviciați. Conștiința și voința reprezintă funcții psihice ce determină comportamentul individului. Ele mereu sunt determinate de realitatea obiectivă, de condițiile materiale ale vieții sociale, de mediul social în care se află persoana. Acțiunea factorilor externi asupra comportamentului persoanei întotdeauna se produce prin intermediul conștiinței sale. Omul, ca individ inteligent, adoptând anumite decizii, este capabil să aprecieze circumstanțele *de facto* în care el acționează, caracterul și semnificația consecințelor acțiunilor sale și să își folosească comportamentul său pentru atingerea anumitor obiective, adică să aleagă un anumit comportament în acest sens.

Articolul 23 Cod penal R. Moldova alin. (1) ne spune că, ”nu este pasibilă de răspundere persoana care în timpul săvârșirii unei fapte prejudiciabile, se află în stare de iredponsabilitate, adică nu putea să-și dea seama de acțiunile ori inacțiunile sale, nu putea să le dirijeze din cauza

¹ Idem. p. 20.

² Idem. p. 19.

³ Idem. p. 20.

⁴ Idem.

unei boli psihice cronice, a unei tulburări psihice temporare sau a altei stări patologice. Față de o asemenea persoană, în baza hotărârii instanței de judecată pot fi aplicate măsuri de constrângere cu caracter medical prevăzute de prezentul cod”¹.

Legislația tratează discernământul în opoziție cu lipsa acestuia. În sens filozofic lipsa discernământului este tratată ca inexistența subiectului, condiționată de încălcarea patologică a capacităților individului.

În opinia autorilor P. Abraham și E. Derșidan, condițiile ce trebuie să le îndeplinească iresponsabilitatea sunt următoarele: 1) făptuitorul, din cauza incapacității sale psihice să nu dea seama de acțiunile sau inacțiunile sale, ori să nu le poată stăpâni; 2) starea de incapacitate psihică a persoanei va fi existat în momentul comiterii faptei; 3) starea de incapacitate psihică trebuie să se datoreze alienației mintale sau altor cauze; 4) fapta săvârșită de persoana care era în stare de iresponsabilitate să fie o faptă prevăzută de norma penală². Astfel, iresponsabilitatea se stabilește în momentul săvârșirii infracțiunii.

Unii specialiști în domeniul evidențiază mai multe cauze care determină starea de iresponsabilitate. Așa, de exemplu, în opinia autoarei S. Botnaru, ”cauzele care pot duce la iresponsabilitate pot fi tipologizate în felul următor: a) maladii psihice cronice, spre exemplu, schizofrenia; epilepsia; psihoza maniaco-depresivă; b) tulburări psihice temporare – afectul patologic; ebrietatea patologică; c) alte stări excepționale ale psihicului uman, cum ar fi psihozele; d) anomalii psihice de dezvoltare, cum ar fi retardul mental. Cauzele abolirii discernământului pot fi atât maladiile psihice organice, cât și tulburările funcționale”³.

O altă problemă este delimitarea stării de iresponsabilitate de la stările asemănătoare de origine psihopatică sau neuropatică, care diminuează discernământul făptuitorului, însă nu-l afectează. În asemenea cazuri, trebuie precizată prin expertiza medico-legală psihiatrică natura tulburării, în ce măsură este afectat psihicul uman și dacă o astfel de tulburare a fost aptă să-l depraveze pe făptuitor de discernământ sau doar să-l diminueze. Subliniem că problemele care se află la hotarul iresponsabilității și responsabilității sunt multiple, însă rezolvarea acestora nu poate fi obținută fără participarea medicilor specialiști în domeniu.

Așadar, în cazul stabilirii stării de iresponsabilitate, este suficientă doar obținerea concluziilor unei expertize medico-legale psihiatrice prin care s-ar confirma sau infirma prezența unei boli sau stări patologice care a condus la abolirea discernământului în momentul comiterii faptei prevăzute de legea penală.

¹ Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 72-74 din 14.04.2009.

² ABRAHAM, P., DERȘIDAN, E. *Codul penal (Comentat și adăugat) științe naționale*. București: All Beck, 2002. p. 120. (896 p.). ISBN 973-8194-25-3.

³ BOTNARU, S. *Iresponsabilitatea – cauză care înlătură vinovăția făptuitorului...* Op. Cit., p. 33-37.

În același timp, în situația în care apar dubii rezonabile în privința unor tulburări neurotice sau *psihotice borderline* (de hotar), autoarea S. Botnaru insistă ”la efectuarea unei expertize complexe psihologo-psihiatrice, care nu se va limita doar la constatarea unei patologii psihice, ci și la diagnosticarea tulburărilor de personalitate, a anomaliilor comportamentale ale acestuia, și după caz a accentuărilor de caracter, care în anumite condiții favorabile externe, asociate de bagajul genetic predispozant la maladii psihice, poate determina starea de *responsabilitate redusă* în momentul săvârșirii de către făptuitor a infracțiunii incriminate”¹. În aceste condiții, S. Botnaru consideră că, ”aprecierea responsabilității penale trebuie făcută individualizat și nu numai în funcție de diagnosticul stabilit de o expertiză psihiatrică”².

În contextul discernământului persoanei sau a iresponsabilității ei, legiuitorul reglementează aplicarea măsurilor de constrângere cu caracter medical prin mai multe acte normative, cum ar fi: Codul penal al R. Moldova³; Legea R. Moldova privind asistența psihiatrică⁴; Legea privind controlul și prevenirea consumului abuziv de alcool; consumul ilicit de droguri și alte substanțe psihotrope⁵.

Așa cum se menționa anterior, capacitatea persoanei de a fi trasă la răspundere penală sau contravențională se apreciază prin prisma a două criterii: de vârstă și cel psihic. Cu regret, legea penală nu delimitează din grupul mare de minori ce au comis infracțiuni pe cei ce au diferențe între *vârsta biologică* și *cea socială*. Această categorie specială este tratată exact ca și ceilalți minori de vârstă egală dar care nu au întârzieri în dezvoltarea psihică și fizică. Considerăm că ar fi oportun ca legea să prevadă prioritatea aplicării acestei categorii de minori a măsurilor de coerciție cu caracter educativ (cu luarea în calcul a gradului prejudiciabil al faptei comise și a gradului de întârziere în dezvoltarea psihică identificat la minor). În aceste condiții, discernământul de vârstă limitat ar prezenta toate premisele pentru analiza și studiul teoretic al acestuia în vederea reglementării lui ulterioare. Implementarea acestui principiu în practică ar contribui la realizarea mult mai deplină a multora dintre principiile răspunderii juridice.

De obicei, subiectele individuale ale răspunderii juridice se clasifică în cetățeni, străini și apatrizi. Din punct de vedere politico-juridic, individul se caracterizează prin noțiunea de cetățean. Cetățeanul este persoana aflată într-o legătură cu statul și dreptul. Această noțiune indică asupra

¹ Idem, p. 37.

² Idem.

³ Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 72-74 din 14.04.2009.

⁴ Legea Republicii Moldova privind asistența psihiatrică Nr. 1402 din 16.12.1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 44-46c din 21.05.1998.

⁵ Legea Republicii Moldova privind controlul și prevenirea consumului abuziv de alcool, consumului ilicit de droguri și de alte substanțe psihotrope Nr. 713 din 06.12.2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 36-38 din 14.03.2002.

legăturii dintre stat și persoană și asupra unei interacțiuni dintre ei. Altfel spus, cetățeanul este individul în relația sa cu statul, caracterizată printr-un set de drepturi, obligații și răspundere

Raporturile reciproce dintre stat și persoană au o formă juridică specială - cetățenia. Aceasta din urmă servește la caracterizarea elementelor juridice ale statutului persoanei, dar și la indicarea legăturii juridice dintre persoana fizică și stat. Cetățenia este expresia oficială a legăturii dintre individ și stat, care conferă nu numai acestuia din urmă drepturi și obligații, dar și statului. Astfel, din raportul de cetățenie decurge dreptul statului de a cere de la cetățean respectarea legii și executarea obligațiilor sale legale. La rândul său, statul este obligat de a proteja drepturile, libertățile și interesele legitime ale cetățeanului.

Potrivit Constituției Republicii Moldova (art. 19 alin. (1))¹, străinii și apatrizii au aceleași drepturi și îndatoriri ca și cetățenii Republicii Moldova, cu excepția stabilită de lege (cu excepția cetățenilor străini ce dispun de imunitate). De asemenea ei poartă răspundere pentru faptele ilicite comise în condiții generale, deși în anumite situații această categorie de subiecte individuale pot fi tratate ca subiecte speciale ale răspunderii juridice.

De jure, cetățenii străini ce au comis delikte pe teritoriul Republicii Moldova și care sunt subiecte ale răspunderii juridice, au aceleași drepturi ca și cetățenii moldoveni. Judecătorii ce adoptă hotărâri ce-i vizează pe străini și apatrizi trebuie să fie siguri că sancțiunea decisă va fi executată.

În cele ce urmează ne vom opri, de asemenea, și asupra caracteristicii diferitor tipuri de subiecte individuale, ce dispun de o oarecare formă de imunitate (prezidențială, parlamentară, judiciară, diplomatică etc.). Dintre acestea, considerăm că cel mai actual la moment este imunitatea reprezentanților puterii judiciare și a reprezentanților puterii legislative.

În sens legal, imunitatea (inamovibilitatea), reprezintă anumite înlesniri și privilegii conexe eliberării de executarea unor obligații concrete și răspundere reglementate de Constituție, acte subordonate acesteia, acte internaționale în vederea asigurării condițiilor optime pentru desfășurarea activității lor oficiale².

Inamovibilitatea judecătorilor este examinată ca un principiu ce prevede instituirea de către legislație a unor garanții suplimentare a siguranței persoanei și independenței judecătorilor, în mod particular - prin interdicția imixtiunii în activitatea acestora, influenței ilicite de ordin psihic sau fizic asupra activității acestora. Reglementarea constituțională referitoare la inamovibilitatea judecătorilor, consfințind unul din elementele fundamentale ale statutului judecătorului și garanția activității lui profesionale, este îndreptată spre asigurarea orânduirii constituționale referitoare la separarea puterilor. În stat, independența judecătorilor, inamovibilitatea judecătorului nu este un

¹ Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 1 din 12.08.1994.

² МАЛЬКО, А.В., СУМЕНКОВ, С. Ю. *Правовой иммунитет...* Оп. Cit., p. 16-23.

beneficiu al subiectului ce ocupă funcția de magistrat, ci un mijloc de apărare a intereselor publice, și mai întâi de toate a intereselor înfăptuirii justiției.

Însă, inamovibilitatea judecătorilor nu trebuie să servească temei de încălcare a principiului egalității tuturor în fața legii și instanței și nu poate servi drept obstacol în tragerea la răspundere juridică a acestora în situația în care ei comit fapte ilicite. În Opinia D. Ludeț ”o reglementare specială a răspunderii juridice a judecătorilor se impune, în mod necesar și urgent, pentru garantarea unui statut al acestora corespunzător exigențelor unei societăți democratice”¹. În continuare D. Ludeț menționează că ”este necesar pentru aceasta ca formelor clasice ale răspunderii juridice, respectiv răspunderii-sanctiune care este accidentală să li se adauge răspunderea-acțiune, care trebuie să fie permanentă și care înseamnă, într-o ipostază, competență, iar în alta, etică profesională”².

Dacă puterea politică, într-o astfel de societate, menționează P. Avril, se schimbă periodic, judecătorii sunt aceia cărora le revine funcția de a asigura continuitatea indispensabilă dreptului³. Această misiune nu ar putea fi realizată decât dacă democrația, care înseamnă superioritatea voinței legiuitorului, ca reprezentant al deținătorului suveranității - poporul -, este dublată de statul de drept, adică de supunerea voinței legiuitorului față de valorile de justiție și de drepturile fundamentale ale omului⁴ al căror garant este puterea judiciară.

În opinia A. Boar ”judecătorul nu este o autoritate politică, în sensul cu care acest termen este folosit în prezent; dimpotrivă, între el și puterea politică există un conflict necesar, el este instrumentul prin care societatea se pune la adăpost de abuzurile puterii”⁵. Măreția și în același timp dificultatea rolului său, subliniază I. Les, ”constă anume în a avea putere pentru a putea opri puterea (politică), fără însă a putea fi uzurpată”⁶.

Schimbarea regimului politic, consideră C. H. Boyer, trebuie să ducă și la schimbarea aparatului judiciar de persoane devenite indezirabile, bănuite de a fi contribuit la susținerea sistemului judiciar anterior⁷.

Aceasta este o situație arhiactuală, mai ales în urma ultimelor evenimente din țara noastră. Totuși, absența răspunderii politice nu înseamnă pentru magistrat eliberarea de orice subordonare față de voința suverană a poporului⁸. Democrația nu v-a tolera prezența în cadrul său a unui

¹ LUDET, D. Quelle responsabilite pour les magistrats ? În: *Pouvoirs*, 1995, nr. 74, p. 133. ISBN 978-2-02-143249-7.

² Idem.

³ AVRIL, P. Le juge et le representant. În : *Le debit*, 1993, nr. 74, pp. 138-141.

⁴ Idem.

⁵ BOAR, A. Judecătorul – putere și răspundere. În: *Dreptul*, 1998, nr. 1, pp. 24-26. ISSN: 1018-0435.

⁶ LEȘ, I. Statul de drept și răspunderea civilă a judecătorilor. În: *Dreptul*, 1997, nr. 5, p.17-22. ISBN 1018-043501810

⁷ BOYER, Chammard G. Les Magistrats. Paris : Ed. Presses Univ. De France, 1985. P. 59. ISBN : 10 : 213-038-719-5.

⁸ BARBU, S. G. *Constituția Republicii Portugheze*. 364 p. [Citat 02.09.2016]. Disponibil: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:draxyjxWT3gJ>

asemenea personaj iresponsabil. De aceea, afirmația că ”judecătorul nu poate să excepteze de la principiul de bază că nimeni nu poate fi exonerat de răspundere”¹, pare pe deplin justificată. Judecătorii dețin de la lege forța de a reda și aprecia conduita justițiabililor, a celor supuși jurisdicției lor, fără nici o altă limită decât impusă de conștiința lor², iar unele Constituții occidentale proclamă, ca principiu, că judecătorii nu pot fi ținuti răspunzători pentru deciziile lor, în afara excepțiilor consacrate prin lege³. Aceasta ar însemna că răspunderea de drept a judecătorului nu reprezintă regulă, este o excepție, ea neputând fi decât în cazurile în care norma juridică o permite în mod expres.

În opinia noastră, imunitatea judecătorului este o excepție de la principiul egalității în fața legii și după esența sa depășește limitele inviolabilității personale. Acest lucru este condiționat de faptul că statul și societatea înaintând cerințe mari față de activitatea judecătorului, trebuie să-i asigure condiții și garanții pentru înfăptuirea necondiționată a justiției. Judecătorul este chemat să-și exercite funcția indiferent de voința cuiva sau influența pe care cineva încearcă să i-o exercite. În acest sens, Constituția Republicii Moldova înaintează cerințe speciale față de candidații la funcția de judecător și față de procedura de numire a acestora în funcție. Prin intermediul acestor pârghii se asigură independența puterii judiciare. Art. 116 din Constituția R. Moldova alin. (1) legiferează că, ”judecătorii instanțelor judecătorești sunt independenți, imparțiali și inamovibili potrivit legii”. De asemenea, art. 114 din Constituția R. Moldova stipulează că, ”justiția se înfăptuiește în numele legii numai de instanțele judecătorești”⁴.

Problema inviolabilității și independenței judecătorilor a fost o temă de dezbatere și în activitatea Curții Constituționale a Republicii Moldova. Așa, prin Hotărârea Curții Constituționale nr. 12 din 28.03.2017⁵; Hotărârea Curții Constituționale nr. 9 din 26.03.2020⁶; Avizul Curții Constituționale nr. 2 din 03.12.2020⁷ a fost elaborată o adevărată practică judiciară în acest domeniu.

Principalele teze din aceste hotărâri stipulează că ”judecătorii nu pot fi constrânși să-și exercite atribuțiile sub amenințarea unei sancțiuni, fapt care poate influența în mod nefavorabil hotărârile ce urmează a fi adoptate (...)”. Din aceste raționamente aprecierile judecătorului, care

¹ ROTTLEUTHE, H. The conformity of the legal staff. În : *Rechtstheorie*, 1995, nr. 15, p. 441-450.

² LENOBLE, I. Le juge et la modernité. În: *Le debut*, nr. 74, 1993, (p. 175-183). p. 175. ISSN 0246-2346.

³ LUDET, D. Op. Cit., p. 123.

⁴ Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 1 din 12.08.1994.

⁵ Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 12 din 28.03.2017 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 307 din Codul penal (răspunderea penală a judecătorilor). [citat 27 decembrie 2020]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotari&docid=612&l=ro>

⁶ Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldovacnr. 9 din 26.03.2020 pentru interpretarea articolului 137 din Constituție (răspunderea penală a judecătorilor constituționali). [citat 27 decembrie 2020]. Disponibil : <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=726&=ro?tip=hotariri&docid=726&l=ro>

⁷ Avizul Curții Constituționale din Republica Moldova nr. 2 din 03.12.2020 la proiectul de lege pentru modificarea și completarea Constituției (sistemul judecătorec). [citat 12.09.2019]. Disponibil: https://www.constcourt.md/public/ccdoc/avize/a_2_2020_155c_2020_rou.pdf.

au determinat adoptarea unei hotărâri într-o anumită cauză, hotărârea judecătorească care a fost anulată sau modificată, nu pot servi în calitate de temei decisiv pentru sancționarea judecătorului (p. 86) HCC al RM nr. 12 din 28.03.2017¹.

În sensul art. 137 din Constituția Republicii Moldova și ”judecătorii Curții Constituționale dispun de imunitate funcțională, fapt care presupune că judecătorii constituționali nu pot fi trași la răspundere juridică pentru voturile și pentru opiniile exprimate în exercitarea funcției lor (...), cât și după expirarea mandatului acestora” (p. 6) din HCC al RM nr. 9 din 26.03.2020².

Curtea a reținut că noțiunea de ”imunitatea judecătorească” face parte din conceptul de independență judecătorească. Stabilind că ”judecătorii instanțelor judecătorești sunt independenți, imparțiali și inamovibili, potrivit legii”; Constituția a consacrat independența judecătorului pentru a asigura excluderea oricărei influențe din partea altor autorități. Această garanție nu poate fi, însă, interpretată ca determinând lipsa responsabilității judecătorului. Curtea a menționat că ”imunitatea nu trebuie să obstrucționeze principalele funcții și atribuții ale justiției și nici, să împiedice funcționarea principiilor democratice într-un stat de drept” (p. 62 ACC al RM nr. 2 din 03.12.2020)³.

Cu toate acestea practica judiciară a Republicii Moldova, consideră prof. D. Baltag, aduce multe exemple de atitudine neserioasă a judecătorilor față de statutul lor oficial fără ca acest comportament să atragă careva reacții negative din partea statului. Suferă din acest motiv omul, drepturile și demnitatea căruia se încalcă. Limitele inamovibilității existente a judecătorilor și cele ale răspunderii lor nu sunt deocamdată suficient de balansate din perspectiva priorității drepturilor omului⁴.

Susținem opinia S. Țurcan și D. Dulghieru, că în vederea asigurării responsabilității profesionale a judecătorilor, pot fi folosite efectiv toate mijloacele legale în determinarea persoanelor care nu corespund criteriului de integritate, cum ar fi: pe de o parte, prin activitatea organelor specializate ale Consiliului Superior al Magistraturii, Colegiul disciplinar, inspecția judiciară, iar pe de altă parte, prin intermediul Autorității Naționale de Integritate, a cărei funcții constă în asigurarea integrității în exercitarea funcției din domeniul public și prevenirea corupției

¹ Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldovacnr. 12 din 28.03.2017 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 307 din Codul penal (răspunderea penală a judecătorilor). [citât 27 decembrie 2020]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotari&docid=612&l=ro>

² Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldovacnr. 9 din 26.03.2020 pentru interpretarea articolului 137 din Constituție (răspunderea penală a judecătorilor constituționali). [citât 27 decembrie 2020]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=726&=ro?tip=hotariri&docid=726&l=ro>

³ Avizul Curții Constituționale din Republica Moldova nr. 2 din 03.12.2020 la proiectul de lege pentru modificarea și completarea Constituției (sistemul judecătoresc). [citât 12.09.2019]. Disponibil: https://www.constcourt.md/public/ccdoc/avize/a_2_2020_155c_2020_rou.pdf.

⁴ BALTAG, D., GHERNAJA, G.-C. *Răspunderea și responsabilitatea judecătorilor în exercitarea justiției*. Chișinău: ULIM, 2012. p. 134.

realizarea controlului averii și al intereselor personale și privind respectarea regimului juridic al conflictelor de interese¹.

Imunitatea este o garanție și a organelor legislative în sensul de asigurare a activității lor și de a exclude sancționarea administrativă sau penală neîntemeiată a deputaților. Fundamentul normativ al imunității parlamentare îl constituie art. 70 alin. (3) din Constituția R. Moldova în care se stipulează că, ”deputatul nu poate fi reținut, arestat, percheziționat cu excepția cazurilor de infracțiune flagrantă, sau trimis în judecată fără încuviințarea Parlamentului după ascultarea sa”².

De aceea, în opinia M. Erskine, de câte ori un parlamentar ridică problema protecției de care trebuie să se bucure, trebuie să avem în vedere conținutul imunității: suma drepturilor de care se bucură membrii Parlamentului, individual, fără de care nu-și pot exercita atribuțiile³.

Fără a enumera fiecare componentă în parte, această descriere a imunității, expusă de către autorul citat, sugerează scopul și caracterul acesteia. Parlamentul și membrii săi se bucură de drepturi și imunitate pentru a asigura funcționarea corectă a instituției. Trebuie subliniat că aceste drepturi sunt esențiale pentru întreaga instituție, privită ca un corp, ca un întreg, iar membrii săi pot pretinde respectarea acestora în limita, în care refuzul respectării lor sau amenințările la care sunt supuși ar putea împiedica funcționarea ei.

Indiferent de termenul utilizat pentru a-i evidenția conținutul, imunitatea parlamentară, ca măsură de protecție a mandatului parlamentar, în opinia autorilor I. Muruianu și M. Constantinescu, rezultă din însuși rolul Parlamentului în exercițiul puterii suverane⁴, fiind menită să protejeze independența colectivă a Parlamentului de presiunile exterioare și să garanteze membrilor săi libertatea de exprimare și acțiune în îndeplinirea sarcinilor lor. Imunitatea acordată parlamentarilor vizează, în principal, în opinia C. Ionescu, lipsa răspunderii pentru voturile și opiniile politice exprimate în cadrul activității parlamentare⁵. Referitor la imunitatea parlamentarilor Curtea Constituțională a R. Moldova a emis mai multe hotărâri: HCC nr. 30 din 01.10.2013⁶; HCC nr. 29 din 24.11.2015⁷; ACC nr. 1 din 15.04.2021⁸.

¹ ȚURCAN, S., DUGHIERU, D. Garanțiile constituționale ale independenței și responsabilității judecătorilor în jurisprudența Curții Constituționale a R. Moldova. În: *Studii juridice universitare*, 2018, nr. 1-2, pp. 43-49.

² Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 1 din 12.08.1994.

³ ERSKINE MAY, T. *Parliamentary practice*. 22-nd edition, W.R. McKay, D.W. Limon (ed) Londra: Butterworths Law, 1997. p. 65.

⁴ MURARU, I., CONSTANTINESCU, M. Op. Cit., p. 319.

⁵ IONESCU, C. *Drept constituțional și instituții politice...* Op. Cit., 2004.

⁶ Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 30 din 01.10.2013 Nr. 30 din 01.10.2013 pentru interpretarea articolului 85 alin. (1) și alin. (2) din Constituția Republicii Moldova (dizolvarea Parlamentului) (Sesizarea nr. 22b/2013). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 352-357 din 28-11-2014.

⁷ Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova Nr. 29 din 24.11.2015 pentru interpretarea articolului 85 alin. (1) și alin. (4) din Constituția Republicii Moldova (dizolvarea Parlamentului) (Sesizarea nr. 44b/2015). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 69-77 din 25.03.2016.

⁸ Avizul Curții Constituționale din Republica Moldova nr. 1 din 15.04.2021 pentru constatarea circumstanțelor care justifică dizolvarea Parlamentului (sesizarea nr. 71f/2021). [cit. 12.09.2019]. Disponibil: https://www.constcourt.md/public/ccdoc/avi/ze/a_1_2021_71f_2021_rou.pdf.

În concluzie menționăm că, cea mai numeroasă și neomogenă categorie de subiecte este cea care vizează subiectele individuale ale răspunderii juridice. Așa cum spuneam anterior, cel mai important semn ce permite tragerea la răspundere juridică a persoanei este cel ce se referă la *capacitatea delictuală a subiectului*. Doar în prezența capacității delictuale subiectul poate fi tratat ca un potențial participant al raporturilor juridice de răspundere care deține un set întreg de drepturi și obligații specifice.

Această capacitate delictuală poate fi limitată pentru anumite categorii de subiecte individuale prin instituția imunității (prezidențiale, parlamentare, judiciare, diplomatice etc.). Această imunitate este o excepție de la principiul egalității în fața legii și după esența sa depășește limitele inviolabilității persoanei. În ziua de astăzi, în opinia noastră, cu regret, limitele inviolabilității acestor categorii de subiecte de drept nu sunt deocamdată suficient de balansate din perspectiva priorităților drepturilor omului. Înzestrarea subiectului de drept cu capacitate delictuală se apreciază, în general, în baza criteriului de vârstă și a prezenței voinței neviciate. Cu alte cuvinte, se poate afirma cu siguranța că, acestea conștientizează sensul social al faptelor sale.

2.4. Subiectele colective ale răspunderii juridice

Subiectele colective reprezintă grupuri de indivizi bine organizate, care participa la raporturile cu alte subiecte ca un tot întreg. Colectivul este bazat pe un interes comun, pe un scop bine determinat, acționează în baza legii și dispun de mecanisme specifice de autoconducere, iar rolul fiecărui membru este bine determinat.

În raporturile de răspundere juridică subiectele colective prezintă anumite particularități derivate din specificul situației lor juridice. Aceste particularități se referă la specificul identificării subiectului răspunderii, determinării temeiurilor răspunderii, a mecanismului de realizare a sancțiunilor juridice, modalitatea de stabilire a vinovăției, dar și specificul actelor normative ce reglementează această răspundere.

La categoria de subiecte colective ale răspunderii juridice atribuim instituțiile de stat și nestatale, comerciale și non-comerciale, organizațiile obștești, organele de autoadministrare, autoritățile publice și statul.

Pentru subiectele colective sunt specifice două tipuri de abateri: *încălcărilor conștiente* și *pasivitatea socială*. Așa cum cunoaștem, majoritatea acestor subiecte colective au forma de organizare de *persoană juridică*, fapt ce le permite realizarea deplină a drepturilor, dar care justifică atribuirea unor obligații corespunzătoare spre executare acestor subiecte.

Noțiunea de *persoană juridică* este una cu origini în dreptul civil și servește mai întâi de toate pentru caracterizarea subiectului colectiv drept participant al raporturilor juridice-civile. Cu

toate acestea, persoanele juridice sunt participanții cu drepturi depline ale altor raporturi juridice de răspundere și pot avea, deci calitatea de subiecte ale răspunderii juridice în diferite ramuri.

Art. 171alin.(1) CC al RM stipulează că, *”persoana juridică este subiectul de drept constituit în condițiile legii, având o organizare de sine stătătoare și un patrimoniu propriu și distinct, afectat realizării unui anumit scop conform cu legea, ordinea publică și bunele moravuri”*¹.

În literatura juridică s-a relatat că noțiunea teoretică de persoană juridică permite evidențierea unor particularități care fac conceptul de persoană juridică mai accesibil. În acest sens, A. Iorgovan menționează că, persoana juridică este organizația înzestrată cu patrimoniu propriu, destinat realizării scopului propus prin actul de constituire, căreia i se recunoaște, în condițiile legii, capacitatea juridică delictuală, adică poartă răspundere de sine stătător².

Aceste particularități ale persoanei juridice, după cum menționează V. Balmuș, sunt interdependente, nu trebuie privite ca un etalon și pot fi reformulate și altfel³.

Studiind doctrina în acest domeniu, putem afirma cu certitudine că, persoanele juridice sunt un produs al raporturilor dintre oameni sau, altfel spus, un instrument juridic de realizare a scopurilor acestora⁴. În opinia I. Bostan, ”rolul economic al colectivităților de oameni uniți prin mecanismul persoanelor juridice este enorm, iar descoperirea acestora ca mecanism de concentrare a capitalului a fost echivalată de cercetători, pe bună dreptate, cu descoperirea forței aburului și a electricității”⁵.

Revenind la norma juridică din Codul civil, menționăm semnele tradiționale ale persoanei juridice: ”patrimoniu propriu și distinct, afectat realizării unui anumit scop conform legii, ordinea publică și bunele moravuri” (art. 171(alin. (1))); ”poate să dobândească și să exercite în nume propriu, drepturi patrimoniale și personale nepatrimoniale, să-și asume obligații, poate fi reclamant și pârât în instanță de judecată” (art. 171 (alin. (2))); ”persoana juridică răspunde pentru obligațiile sale cu tot patrimoniul ce îi aparține” (art. 184 (alin. (1)))⁶.

Dacă însă e să vorbim despre întreg capitolul 2 al CC al RM⁷ - *Persoana juridică*, putem deduce și alte semne ale persoanei juridice, chiar dacă ele nu sunt expres enumerate în definiție. Condiționat, aceste semne pot fi clasificate în materiale și juridice. La categoria celor materiale,

¹ Codul civil al Republicii Moldova Nr. 1107 din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 66-75 din 01.03.2019.

² IORGOVAN, A. Op. Cit., p. 305.

³ BALMUȘ, V. Op. Cit., pp. 4-8.

⁴ CARPENARU, A., STANSIU, D. *Drept comercial român*. București: ALL Beck, 2001. p. 89.

⁵ BOSTAN, I. *Persoana juridică – subiect individual de drept...* Op. Cit., pp. 187-190.

⁶ Codul civil al Republicii Moldova Nr. 1107 din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 66-75 din 01.03.2019.

⁷ Idem.

în afara propriului patrimoniu, putem atribui următoarele: unitatea organizațională internă și autonomie pe plan extern; unitatea economică și patrimoniul specific; unitatea funcțională.

Art. 171 al CC al RM¹ determină și semne juridice, cum ar fi: capacitatea de a dobândi și exercita din nume propriu drepturi și obligații patrimoniale și nepatrimoniale și un semn procesual-juridic, dreptul de a participa în nume propriu în instanță atât în calitate de reclamant, cât și în cea de pârât. Din aceste considerente, urmează să evidențiem și alte semne de drept ale persoanei juridice: legalitatea constituirii persoanei juridice; capacitatea persoanei juridice; aptitudinea de a răspunde personal; existența statutului. Doar în prezența tuturor acestor semne juridice legiuitorul determină formațiunea colectivă drept persoană juridică și subiect colectiv de răspundere juridică.

Conform art. 179 CC al RM², persoanele juridice urmează în mod obligatoriu procedura de înregistrare de stat, și se consideră create din momentul înregistrării. Astfel, acestea dobândesc în momentul înregistrării *capacitate de folosință, capacitate de exercițiu și capacitate delictuală*. În consecință, din acest moment, persoana juridică dobândește aptitudinea de a intra în raporturi juridice de orice natură și dispune de posibilitatea organizațională și patrimonială de a ajunge subiect al răspunderii juridice.

Pentru încălcările legii persoanele juridice răspund în aceleași condiții ca și subiectele individuale. Pentru tragerea la răspundere acestui subiect de drept trebuie îndeplinite condițiile dreptului comun privind răspunderea juridică³.

În concluzie, putem remarca faptul că răspunderea persoanei juridice este asigurată grație patrimoniului propriu, asupra căruia creditorii au drept de gaj general. Persoana juridică, participând la raporturi juridice, își asumă anumite obligații pe care trebuie să le respecte. Răspunderea persoanei juridice este întotdeauna una patrimonială, independent de caracterul și natura obligației – civile, fiscale, contravenționale sau penale⁴. Odată cu realizarea procesului de privatizare și nașterea sectorului privat al economiei Republicii Moldova, a apărut și necesitatea răspunderii juridice penale și contravenționale a persoanei juridice.

Persoanelor juridice, ca subiect colectiv de răspundere, li se atribuie obligații în sfera de administrare precum și în alte sfere importante. Ele sunt obligate să respecte regulile înregistrării de stat, licențierii genurilor de activitate, achitării impozitelor și taxelor de rigoare, ordinii ecologice, regulile cu privire la monopoluri etc. Corespunzător, când subiectul colectiv acționează în condiții de libertate, este necesară existența unui mecanism de constrângere spre executarea numeroaselor obligații reglementate de lege în fiecare caz separat. De aceea, o sarcină importantă a

¹ Idem

² Idem.

³ BOSTAN, I. *Persoana juridică – subiect...* Op. Cit., p. 189.

⁴ BĂIEȘU, A., BĂIEȘU, S., BURUIANĂ, O., EFRIM, O. *Codul Civil al Republicii Moldova. Comentariu...* Op. Cit. 2006.

răspunderii subiectelor colective constă în asigurarea legalității și a ordinii de drept în activitatea lor inclusiv prin metoda constrângerii de stat. În al doilea rând, semnificația răspunderii lor are menirea ca prin intermediul prohibițiilor și sancțiunilor să se evite grave încălcări ale legislației și grave consecințe ale acestor încălcări. Este important de subliniat că contravențiile administrative comise de persoana juridică, în baza forței sale de acțiune negativă prin consecințele negative generate, de obicei depășesc efectele contravenției comise de un subiect individual întrucât aceasta este comisă de un grup de indivizi.

Răspunderea de drept contravențional a persoanei juridice este reglementată de Codul contravențional al Republicii Moldova, care în art. 17 alin. (1) stipulează că, ”o persoană juridică, cu excepția autorităților publice, este pasibilă de răspundere contravențională pentru o faptă prevăzută de prezentul cod dacă: a) aceasta nu a îndeplinit sau a îndeplinit necorespunzător dispozițiile directe ale legii ce stabilesc îndatoriri sau interdicții privind efectuarea unei anumite activități sau a efectuat o activitate ce nu corespunde actelor sale de constituire sau scopurilor sale declarate; b) fapta a fost săvârșită în interesul persoanei juridice respective de către o persoană fizică împuternicită cu funcții de conducere, care a acționat independent sau ca parte a unui organ al persoanei juridice; c) fapta a fost admisă sau autorizată, sau aprobată, sau utilizată de către persoana împuternicită cu funcții de conducere; d) fapta a fost săvârșită datorită lipsei de supraveghere și control din partea persoanei împuternicite cu funcții de conducere”¹.

La cercetarea răspunderii contravenționale a persoanei juridice, în calitatea sa de subiect colectiv al răspunderii juridice, apar două probleme: problema răspunderii filialelor și reprezentanțelor dar și problema corelării răspunderii persoanei juridice cu răspunderea persoanei fizice concrete responsabile de acțiunile/inacțiunile ilicite comise.

Problema răspunderii contravenționale a filialelor și reprezentanțelor a luat naștere în virtutea gestionării contabilității separate de către acestea, vărsării individuale a impozitelor și taxelor la bugetul de stat dar și a altor fonduri la fondurile extrabugetare. În consecință, în legislația fiscală a fost introdusă răspunderea contravențională pentru încălcarea obligațiilor fiscale (art. 301¹ CContr. al RM).

Cea de-a doua problemă este legată de faptul că ilegalitatea comisă de persoana juridică este în realitate comisă de persoana fizică care a acționat în exercitarea funcției pe care o deține în cadrul persoanei juridice. În astfel de situații, pe lângă răspunderea de drept contravențional a persoanei juridice apare problema răspunderii individuale a persoanei fizice responsabile de acțiunea-inacțiunea ilicită.

¹ Codul contravențional al Republicii Moldova Nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 3-6 din 16.01.2009.

Art. 17 alin. (4) CContr. al RM stipulează la acest capitol că, *”răspunderea contravențională a persoanei juridice nu exclude răspunderea persoanei fizice sau, după caz, a persoanei cu funcție de răspundere pentru contravenția săvârșită”*¹.

În unele cazuri acțiunile persoanei fizice pot să nu întrunească vinovăția subiectivă, dar persoana juridică va fi considerată vinovată de comiterea contravenției administrative, întrucât determinarea vinovăției persoanelor fizice și juridice se deosebesc semnificativ. Acest fenomen este observat de cercetătorii răspunderii juridice contravenționale a persoanei juridice: organizația poartă răspundere pentru propria vinovăție atât în cazul vinovăției vădite a persoanelor fizice responsabile, cât și în cazul imposibilității stabilirii vinovăției lor².

Odată cu operarea ultimelor modificări în legislația contravențională au apărut multe dubii referitor la aplicarea sancțiunilor contravenționale persoanelor juridice. Prof. V. Guțuleac, studiind modificările efectuate în legislația contravențională, consideră că practic este imposibil de perceput politica de penalizare a legislatorului. Dânsul argumentează prin faptul că completarea art. 34 Amenda cu alin. (2²) și (2³) (care este aplicată de regulă la persoanele juridice) a fost efectuată prin ignorarea principiului legalității³.

Prof. V. Guțuleac amintește că, normele nominalizate au următoarea redacție: ”(2²) ”Comiterea repetată de către persoana juridică, în decursul unui an calendaristic, a încălcărilor specificate în partea specială a cărții întâi a prezentului cod se sancționează cu amendă în mărime dublă din suma amenzii în valoarea limitei maxime, indicată în partea specială a cărții întâi”. (2³) „Comiterea de către persoana juridică a treia oară și mai mult, în decursul unui an calendaristic, a încălcărilor specificate în partea specială a cărții întâi a prezentului cod se sancționează cu amendă în mărime triplă din suma amenzii în valoarea limitei maxime, indicată în partea specială a cărții întâi”.

Din textul legii rămâne numai de meditat, constată V. Guțuleac, ”referitor la mecanismul de realizare a acestor prevederi. În ce mod ar fi organizată evidența persoanelor juridice trase la răspundere contravențională? Cine va realiza această evidență? Însă, cel mai important rămâne faptul care va fi baza legală a acestei evidențe?” În cazul dat, consideră V. Guțuleac⁴, prevederile art. 34 alin. (2²) și (2³) se ”bat cap în cap” cu prevederile art. 30 – Prescripția răspunderii contravenționale - alin. (11), lit. b), care are următoarea redacție: ”se consideră că nu a fost supus răspunderii contravenționale contravenientul: b) care a executat integral sancțiunea”.

¹ Idem.

² GUȚULEAC, V., COMARNIȚAIA, E. Analiza logico-juridică a modificărilor și completărilor adoptate recent la legea contravențională. În: *Legea și viața*, 2018, nr. 2, p.18.

³ Idem. P. 2.

⁴ Idem. p. 21.

Din conținutul normei citate, continuă autorul, urmează cu certitudine că, ”raportul juridic de conflict dintre stat și persoana juridică care a avut statut procesual de subiect pasiv al răspunderii contravenționale s-a stins din momentul executării integrale a sancțiunii aplicate. Comiterea unei noi contravenții de către aceeași persoană juridică nu va avea caracter de ”contravenție repetată””.

Cele menționate, consideră V. Guțuleac, provoacă suspiciunea că ”modificările și completările Codului contravențional implementate prin Legea nr. 208 din 17.11.2016¹ nu au urmărit drept scop perfecționarea mecanismului juridic al activității privind combaterea contravenționalității, ci ”cârpirea” găurilor apărute în bugetul de stat”².

Destul de controversată în legislație și doctrina juridică este și *răspunderea juridică penală a persoanei juridice*. S. Copețchi atrage atenția că ”în Europa, răspunderea penală a persoanei juridice a dobândit o nouă dimensiune, mai ales după Congresul internațional de drept penal comparat, care s-a desfășurat la Budapesta în anul 1978, precum și ca urmare a dezbaterilor consacrate în special criminalității economico-financiare sau concurențiale. Plecând de la Recomandarea R(88) din 20.03.1988 a Comitetului de Miniștri a Consiliului Europei prin care statele au fost invitate să admită răspunderea penală a persoanelor morale”. ”Mai multe țări au reglementat această instituție”, susține Gh. Costache și V. Micu³. Aceste acte juridice au o influență directă și asupra legislației Republicii Moldova, ”calitatea de subiect al infracțiunii a fost recunoscută și persoanelor juridice în art. 21 din CP al RM”⁴.

Tragerea la răspundere penală a persoanei juridice se face în baza art. 21 alin. (3) din CP al RM: ”o persoană juridică, cu excepția autorităților publice, este pasibilă de răspundere penală pentru o faptă prevăzută de legea penală dacă există una din următoarele condiții: a) persoana juridică este vinovată de neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare a dispozițiilor directe ale legii, ce stabilesc îndatoriri sau interdicții pentru efectuarea unei anumite activități; b) persoana juridică este vinovată de efectuarea unei activități ce nu corespunde actelor de constituire sau scopurilor declarate; c) fapta care cauzează sau creează pericolul cauzării de daune în proporții considerabile persoanei, societății sau statului a fost săvârșită în interesul acestei persoane juridice sau a fost admisă, sancționată, aprobată, utilizată de organul sau persoana împuternicită cu funcții de conducere a persoanei juridice respective”⁵.

¹ Cod nr. 218-XVI din 24 octombrie 2008 Codul contravențional al Republicii Moldova. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 78-84 din 17-03-2017.

² GUȚULEAC, V., COMARNIȚAIA, E. Analiza logico-juridică a modificărilor și completărilor adoptate recent la legea contravențională. În: *Legea și viața*, 2018, nr. 2, p.21.

³ COPEȚCHI, S. Persoana juridică subiect al infracțiunii. Disponibil: <https://www.bizlaw.md/2016/04/27/persoana-juridica-subiect-al-infracțiunii> (vizitat 11.09.2021)

⁴ COSTACHI Gh., MICU V. Imunitatea penală a statului și a autorităților acestuia. În: *Legea și viața*, 2019, nr. 2, pp. 4-8.

⁵ Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 72-74 din 14.04.2009.

Revenind la răspunderea subiectelor colective, în cele ce urmează, va urma și problema răspunderii unor subiecte colective, cum ar fi răspunderea societăților religioase și obștești. Această examinare se fundamentează pe unele particularități specifice a acestor subiecte colective, care au o anumită influență asupra temeiului, măsurilor și ordinii de realizare a răspunderii juridice.

Dacă vorbim de răspunderea juridică este important faptul că, unele asociații de acest gen pot exista prin crearea de persoane juridice, iar altele chiar și fără această creare. Spre exemplu, cultelor religioase le este oferit dreptul de a nu se înregistra, conform Legii cu privire la cultele religioase și părțile lor componente¹, la fel, Legea prevede existența uniunilor religioase fără statut de persoană juridică, ceea ce constituie temei pentru delimitarea lor în asociații religioase și obștești. În situațiile în care este cerută înregistrarea de stat, calitatea de subiect de drept apare la momentul înregistrării, iar atunci, când nu este cerută această procedură - la momentul adoptării deciziei despre crearea asociației obștești, despre adoptarea statutului și formarea organelor de conducere și control. Aceste decizii se adoptă în cadrul adunării constitutive sau adunării generale, iar din momentul adoptării lor asociația se consideră creată, își demarează activitatea, dobândește drepturi și obligații².

Legislația Republicii Moldova prevede diverse temeiuri ale răspunderii asociațiilor obștești (religioase). Vom exemplifica cu unele dintre ele care atrag lichidarea sau interdicția de activitate a acestor subiecte: 1) încălcarea drepturilor și libertăților de bază ale omului și cetățeanului, instigarea la refuzul de executare a obligațiilor legitime, aducerea de daune moralității și sănătății acestora³; 2) Desfășurarea de activități îndreptate împotriva suveranității și integrității Republicii Moldova⁴; 3) Încălcarea legislației și a documentelor statutare, precum și întreprinderea de acțiuni ce contravin scopurilor lor, sau refuzul de a atinge aceste scopuri.

În funcție de tipul ilegalităților comise, față de aceste subiecte se pot aplica diverse sancțiuni, precum: lichidarea, interzicerea activității, anularea înregistrării de stat.

Este important să delimităm sancțiunile aplicate ca măsuri ale răspunderii juridice asociațiilor obștești de alte măsuri de constrângere de stat. La această din urmă categorie am putea atribui: avertismentul, suspendarea activității, care după natura lor sunt niște măsuri de curmare, având drept scop curmarea acțiunilor/inacțiunilor ilicite, neadmiterea continuării și extinderii acestora... dar și crearea de condiții pentru ulterioara tragere la răspundere a celui vinovat.

¹ Legea Republicii Moldova privind cultele religioase și părțile lor componente Nr. 125 din 11.05.2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 127-130 din 17.08.2007.

² Legea Republicii Moldova cu privire la asociațiile obștești Nr. 837 din 17.05.1996. (Republicată în temeiul art. IV al Legii nr.178-XVI din 20 iulie 2007, cu renumerotarea elementelor și corespunzător modificarea referințelor.). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 153-156 BIS.

³ Legea Republicii Moldova privind cultele religioase și părțile lor componente Nr. 125 din 11.05.2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 127-130 din 17.08.2007.

⁴ Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 1 din 12.08.1994.

O altă categorie de subiecte colective ale răspunderii juridice este reprezentată de autoritățile publice. Problema răspunderii autorităților publice în literatura de specialitate este una controversată, oscilând între negarea totală a acesteia și recunoașterea statului ca subiect al anumitor forme de răspundere, de exemplu, răspunderea patrimonială pentru erori judiciare, răspunderea civil-patrimonială și administrativ-patrimonială¹.

În opinia Gh. Costache și V. Micu, ”statul ar trebui să fie pasibil doar de răspundere civilă pentru prejudiciile cauzate în cadrul raporturilor juridice civile și administrative, corelată cu răspunderea penală a funcționarilor publici implicați în comiterea faptelor prejudiciabile”². Autoritățile publice nu pot fi trase la răspundere penală, cu toate că există în unele state, de exemplu, în Franța, unele opinii care ”destul de insistent pledează, pentru unele situații speciale, introducerea unei răspunderi penale limitate a statului”³, în toate celelalte cazuri există o imunitate penală a autorităților publice. Din altă parte, continuă autorii citați, ”pornind de la faptul că legea penală a Republicii Moldova nu definește noțiunea de autoritate publică, iar mecanismul statal este constituit dintr-un sistem de diferite autorități și instituții publice, trebuie să recunoaștem că norma penală este echivocă și poate fi interpretată în mod diferit”⁴.

În acest context se înscrie și răspunderea juridică a administrației publice locale prin faptul că aceasta, este organizată în baza principiului descentralizării și principiului autonomiei locale, care formează un element component structural al sistemului constituțional⁵.

În ciuda importanței sale, această problema, în opinia E. Moraru, este ”mai puțin studiată la nivel doctrinar în țara noastră”⁶. Cu mult mai dezvoltată din acest punct de vedere este doctrina rusă, unde în știința dreptului municipal a fost elaborată instituția răspunderii juridice a autorităților administrației publice locale.

Studiind, în această ipostază, actele normative ce reglementează modul de organizare și funcționare a organelor administrației publice locale, autorii Gh. Costache și A. Arseni constată ”lipsa unei concepții a răspunderii autorităților respective, fiind cercetate în mod dispersat formele răspunderii, temeiurile survenirii acestora și măsurile de sancționare aplicabile”⁷.

M. Diaconu susține că, pentru o activitate eficientă este nevoie și de un control exercitat asupra activității administrației publice. Această activitate de control trebuie înțeleasă și realizată

¹ MICU, V. *Privire generală asupra răspunderii ...* Op. cit., pp. 40-44.

² COSTACHI, Gh., MICU, V. *Imunitatea penală a statului...* Op. Cit., pp. 4-8.

³ Idem.

⁴ Idem.

⁵ ISPAS N. Op. cit., p.31-33.

⁶ MORARU, E. Op. Cit., p. 10-17.

⁷ COSTACHE, Gh., ARSENI, A. *Reflecții asupra instituției răspunderii în dreptul constituțional. În: Legea și viața*, 2009, nr. 5, p. 48.

în așa fel, încât să nu stopeze spiritul de inițiativă și răspundere al funcționarilor publici și să nu ducă la dereglarea activității organelor administrației publice¹.

Așadar, generalizând cele nominalizate, susținem opinia E. Moraru că ”răspunderea autorităților administrației publice locale trebuie privită ca suportare a urmărilor juridice negative în cazul exercitării ilicite sau, neadecvate a funcțiilor și atribuțiilor de serviciu”².

După cum am menționat, subiect colectiv al răspunderii juridice poate fi și *statul*.

Până a expune succint conceptul răspunderii statului constatăm că, în general, problema răspunderii juridice a statului, după cum am menționat, în doctrină este una controversată³, oscilând între respingerea totală a acesteia și recunoașterea statului ca subiect al unor forme de răspundere (de ex., răspunderea juridică patrimonială (pentru erori judiciare), răspunderea ministerială și răspunderea constituțională⁴; răspunderea civil-patrimonială și răspunderea administrativ-patrimonială⁵ și răspunderea internațională).

Alături de răspunderea politică, morală a statului tot mai mult se reiterează și răspunderea juridică, chemată să asigure și să garanteze legalitatea organizării și funcționării statului. Această formă de răspundere este cu mult mai complexă în raport cu celelalte, moment ce a determinat interpretări diferite în rândul cercetătorilor.

Exceptând ideile expuse în literatura de specialitate (dar nicidecum ignorându-le). consideram că formele concrete de răspundere juridică a statului sunt consacrate în Constituția Republicii Moldova, care în art. 53 expres stipulează răspunderea statului pentru prejudicierea cetățenilor prin acte administrative și prin erori judiciare. De aici, poate fi dedus faptul că, în funcție de modalitățile de cauzare a prejudiciilor cetățenilor, statul este pasibil de răspunderea civil-patrimonială, răspunderea administrativ-patrimonială.

Ideea în cauză a fost transpusă în cadrul normativ național și ca rezultat al impactului dreptului internațional și european asupra dreptului intern. Este cazul să precizăm, consideră V. Micu că, practic ambele forme de răspundere ale statului sunt consacrate în cele mai importante acte internaționale și europene⁶. De exemplu, Convenția Europeană a Drepturilor Omului (în art. 3 al Protocolului nr. 7)⁷ și Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice⁸ (în art. 14

¹ DIACONU, M. Esența și rolul controlului exercitat asupra administrației publice locale. În: *Revista Națională de Drept*, 2001, nr. 8, pp. 51-54.

² MORARU, E. Op. Cit., pp. 10-17.

³ COSTACHI, Gh., MICU, V. Op. Cit., pp. 4-8.

⁴ COSTACHI, Gh. *Prin știință spre un stat de drept*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2001. pp. 320-329.

⁵ MURUIANU, I. Spre o teorie a răspunderii juridice a statului. În: *Contribuții științifice la consolidarea statului de drept. Conferință științifică internațională*, din 3 mai. Chișinău : S.n., 2011, pp. 131-139.

⁶ MICU, V. *Privire generală asupra răspunderii ...* Op. Cit., pp. 40-44.

⁷ Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale Nr. 1950 din 04.11.1950. În: *Tratate Internaționale*, Nr. 1 din 30.12.1998.

⁸ Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice Nr. 1966 din 16.12.1966. În : *Tratate Internaționale*, Nr. 1 din 30.12.1998.

pct. 6) prevăd posibilitatea și necesitatea despăgubirilor pentru prejudiciile aduse prin greșelile din procesele penale, obligând ca statele să răspundă patrimonial pentru astfel de daune¹.

În același timp, ocrotirea drepturilor și libertăților omului contra activității ilegale a autorităților de stat își are fundamentul în: art. 8 din DUDO²; art. 13 din CEDO, art. 2 alin. (3) lit. a) din Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice³, în care este stipulat că ”orice persoană are dreptul să se adreseze în mod efectiv instanțelor judiciare competente împotriva actelor care violează drepturile fundamentale care îi sunt recunoscute prin Constituție și lege”.

În legislația internă a Republicii Moldova, răspunderea civil-patrimonială este prevăzută, în special în: Constituție (art. 53 alin. (2))⁴ și Legea privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești⁵, în timp ce răspunderea administrativ-patrimonială se regăsește consacrată în art. 53 alin. (2) din Constituția Republicii Moldova.

Apreciind în mod deosebit reglementările în cauză, V. Micu consideră că, cercetătorii autohtoni practic au dreptate când susțin că, prin consacrarea acestor instituții juridice, statul urmărește scopul de a ocroti prestigiul său, de a echilibra și a limita manifestările autocratice ale puterii de stat. Prin aceasta se manifestă devotamentul statului față de principiile fundamentale prevăzute în Constituție ale legalității, umanismului, respectării drepturilor și intereselor legale ale persoanei, încălcarea cărora ar însemna lipsa de respect față de lege, putere, autorități publice, cetățean etc.⁶.

După cum am menționat anterior, statul și autoritățile publice ca subiecte de drept prezintă multiple caractere specifice în comparație cu alte subiecte colective. Principalul element specific al acestora este că ele *dispun de puterea de stat*, alt element caracteristic al acestora este că ele pot fi și *subiecte ale răspunderii constituționale*.

Drept subiecte ale răspunderii constituționale, autorităților le este specific un oarecare dualism. Ele nu doar poartă răspundere constituțională, ci și au împuternicirea de a supraveghea ca alte subiecte de drept să își execute corespunzător obligațiile ce le revin, iar în caz de necesitate să asigure executarea silită a lor, inclusiv aplicând sancțiuni constituționale. Organele supreme ale puterii de stat, creând normele juridice constituționale și asigurând respectarea lor, inclusiv prin

¹ MICU, V. Op. Cit., p.44.

² Declarația Universală a Drepturilor Omului Adoptată și proclamată la New York, de Adunarea generală a O.N.U. prin Rezoluția 217 A (III) din 10 decembrie 1948. Disponibil: <http://datepersonale.md/md/international004/>

³ Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice Nr. 1966 din 16.12.1966. În: *Tratate Internaționale*, Nr. 1 din 30.12.1998.

⁴ Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 1 din 12.08.1994.

⁵ Legea Republicii Moldova privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești Nr. 1545 din 25.02.1998. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 50-51 din 04.06.1998.

⁶ MICU, V. Op. Cit., p.44.

aplicarea de sancțiuni altor subiecte de drept, sunt concomitent destinatari ai acestor norme și potențiale subiecte ale încălcării acestora. Astfel se naște situația în care organele supreme ale puterii de stat, în virtutea separării puterilor în stat și neavând altă autoritate ierarhic superioară, în ultimă instanță își stabilesc limitele răspunderii constituționale și concomitent reprezintă instanțe reciproce de răspundere constituțională.

Drept urmare a celor descrise anterior, dar și a insuficienței sancțiunilor constituționale, complexității procedurii de aplicare a acestora organelor superioare ale puterii de stat, dreptul constituțional în această situație se află în dificultate la fel ca și dreptul internațional, în astfel de situație răspunderea constituțională a organelor supreme în stat devine parte a unui sistem de rețineri și contrabalante, iar în consecință este necesar un echilibru al răspunderii organelor de stat ce reprezintă diferite ramuri ale puterii.

Temeiul de jure al răspunderii constituționale este reprezentat de normele de drept constituțional, adică de normele Constituției, legilor constituționale și de cele ale actelor cu semnificație constituțională. Tragerea la răspundere constituțională se poate face exclusiv cu respectarea procedurii reglementate de lege. *Anume lipsa unui act legislativ cu privire la răspunderea constituțională face dificilă realizarea acesteia în cazul comiterii de delict constituționale.* Iar această situație nu poate rămâne fără atenție referitor la legalitatea constituțională în rândurile eșaloanelor de vârf ale puterii de stat. Lipsa de reglementări concrete vis-a-vis de subiectele ce pot iniția procedura de tragere la răspundere constituțională este un argument în plus în favoarea nedezvoltării suficiente a instituției răspunderii constituționale.

Respectarea principiului separării puterii și colaborării ramurilor puterii în stat implică, în opinia S. Țurcan și M. G. Gherlan, nu doar faptul că nici una din ramurile puterii de stat nu intervine în competențele unei alte ramuri, dar și faptul că nici una din aceste puteri nu va neglija să le exercite. Încălcarea normelor constituționale de către autoritățile publice poate declanșa procedura sancționării constituționale a acestora¹.

Analiza Constituției Republicii Moldova permite evidențierea unor temeuri de facto ale *răspunderii constituționale a organelor de stat*, printre care: depășirea competenței legale; executarea necorespunzătoare (neexecutarea) a obligațiilor legale; abuzul de putere; încălcarea prohibițiilor constituționale; încălcarea drepturilor și libertăților omului.

Aceste temeuri își găsise reflectarea și în jurisprudența Curții Constituționale a R. Moldova. De exemplu, HCC nr. 29 din 24.11.2015² au fost stabilite temeurile de dizolvare a

¹ ȚURCAN, S., GHERLAN, M. Op. Cit., p. 39.

² Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova Nr. 29 din 24.11.2015 pentru interpretarea articolului 85 alin. (1) și alin. (4) din Constituția Republicii Moldova (dizolvarea Parlamentului) (Sesizarea nr. 44b/2015). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 69-77 din 25.03.2016.

Parlamentului, de asemenea, în HCC nr. 30 din 01.10.2013¹ a fost stabilit și temeiul de trei luni după care Președintele R. Moldova este obligat să dizolve Parlamentul, dacă a eșuat formarea Guvernului, inclusiv dacă nu s-a acceptat votul de încredere pentru formarea Guvernului.

Specificul răspunderii constituționale a organelor de stat constă în aceea că ele sunt subiecte speciale de drept ce corespund scopurilor și sarcinilor constituționale ale activității lor și care exercită o competență concretă. Depășirea atribuțiilor ce țin de competența lor, dar și nerealizarea competențelor în cazuri concrete reprezintă fapte ilicite. Lor li se permite exclusiv ceea ce prevede legea, actul ce le determină competența, statutul, prerogativele.

O temă aparte de cercetare ar fi și răspunderea internațională a statului și a șefilor de stat. Această problemă este destul de bine elucidată în lucrările V. Gamurari un specialist de vază în dreptul internațional și umanitar².

Problema răspunderii penale a șefilor de state, consideră V. Gamurari, constituie una din cele mai dificile în dreptul internațional³, de asemenea răspunderea prin constrângere este una din elementele caracteristice ale mecanismului de funcționare a dreptului internațional⁴.

Examinând problema *răspunderii subiectelor colective ale răspunderii juridice*, nu putem trece cu vederea aspectul ce ține de vinovăție. Pornind de la premisa că răspunderea juridică survine doar drept consecință a faptei ilicite săvârșite cu vinovăție, considerăm că și în cazul răspunderii juridice a subiectelor colective vinovăția este un semn obligatoriu pentru declanșarea întregului mecanism al răspunderii.

Vinovăția subiectului colectiv se manifestă prin atitudinea acestuia față de propriul comportament și consecințele acestuia. Noțiuni precum intenție, neglijență etc. nu sunt specifice în cazul persoanei juridice și altor subiecte colective, întrucât nu avem de a face cu indivizi luați separat ci cu un colectiv organizat de oameni, în care fiecare acționează conform obligațiilor ce-i revin. De aceea, problema vinovăției subiectelor colective se soluționează diferit în doctrină, legislație, concepții oficiale⁵.

¹ Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 30 din 01.10.2013 Nr. 30 din 01.10.2013 pentru interpretarea articolului 85 alin.(1) și alin. (2) din Constituția Republicii Moldova (dizolvarea Parlamentului) (Sesizarea nr. 22b/2013). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 352-357 din 28-11-2014.

² GAMURARI, V. Locul și rolul sancțiunilor în justiția tranzițională. (Parte I). În: *Revista moldovenească de drept internațional și relații internaționale*, 2010, nr. 4, pp. 43-66. ISSN 2345-1963; GAMURARI, V. Locul și rolul sancțiunilor în justiția tranzițională. (Parte II). În: *Revista moldovenească de drept internațional și relații internaționale*, 2011, nr. 1, pp.33-41. ISSN 2345-1963; GAMURARI, V. Răspunderea persoanelor ce se bucură de imunități și privilegii pentru comiterea crimelor erga omnes. În: *Revista moldovenească de drept internațional și relații internaționale*, 2008, nr. 4, pp. 18-26.

³ GAMURARI, V. *Locul și rolul sancțiunilor... (Parte I)...* Op. Cit., pp. 43-66; GAMURARI, V. *Locul și rolul sancțiunilor... (Parte II)...* Op. Cit., pp.33-41.

⁴ GAMURARI, V. Răspunderea persoanelor ce se bucură de imunități și privilegii pentru comiterea crimelor erga omnes. În: *Revista moldovenească de drept internațional și relații internaționale*, 2008, nr. 4, pp. 18-26.

⁵ URSU, V. *Vinovăția – condiție inherentă a răspunderii juridice* : tz. De doct. în drept. Chișinău: ULIM, 2017. p. 145.

În opinia V. Ursu, vinovăția subiectelor colective este reprezentată de *atitudinea subiectivă* față de acțiunile/inacțiunile ilegale ale colectivului, care este determinată de voința administrației persoanei juridice. Vinovăția persoanei juridice examinată din perspectivă subiectivă urmează a fi înțeleasă drept exprimare a vinovăției persoanelor cu funcții de răspundere; vinovăția poate fi examinată și din perspectivă obiectivă, și anume ca vinovăție a organizației văzută din perspectiva organului de stat care exercită aplicarea sancțiunii¹.

În opinia noastră, această poziție este apropiată de adevăr. În cazul dat nu folosim categoriile psihologice la determinarea vinovăției subiectului colectiv, în astfel de situație vinovăția se rezumă la deducția dacă în condiții normale organizația ar fi putut să își onoreze obligațiile sale legale și dacă aceasta era aptă să prevină și să excludă cauzele încălcărilor admise. În acest caz, pentru identificarea vinovăției este necesar a stabili dacă persoanele competente din cadrul subiectului colectiv au luat toate măsurile necesare pentru neadmiterea cauzării de daune intereselor oricăror alte subiecte. Această poziție a fost luată în considerație și de legiuitor, astfel încât în art. 17 al CContr. al RM² este stipulat că persoana juridică este recunoscută vinovată în comiterea contravenției administrative, dacă se va stabili că a avut posibilitatea de a respecta regulile și normele, pentru încălcarea cărora prezentul cod reglementând răspunderea administrativ-contravențională, însă aceste persoane nu au luat măsurile necesare în vederea excluderii încălcărilor menționate.

În opinia noastră, o atare determinare a vinovăției este universală și este aplicabilă tuturor subiectelor colective, indiferent de ramura de drept care reglementează răspunderea juridică în fiecare caz concret.

În concluzie menționăm că, subiectele colective reprezintă nu doar un ansamblu de subiecte individuale, ci un subiect cu o structură internă bine organizată. Realitatea subiectelor colective nu mai prezintă nici o îndoială, iar obligațiile organelor și organizațiilor care nu coincid cu obligațiile unor persoane cu funcții de răspundere luate în mod individual la fel nu pot fi negate; o altă realitate este și răspunderea organelor și organizațiilor ce este diferită de răspunderea personală a membrilor acestora. Abaterile sociale sunt posibile atât în cazul comportamentului individului cât și în cazul celui al subiectului colectiv, iar pericolul social al celor din urmă nu este mai mic decât cel pe care-l prezintă abaterile comise de indivizi.

¹ Idem.

² Codul contravențional al Republicii Moldova Nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 3-6 din 16.01.2009.

2.5. Concluzii la capitolul 2

1. Într-o analiză multilaterală a noțiunilor, capacitatea subiectului de drept de a răspunde este necesară la caracteristicile cele mai importante ale coraportului dintre răspundere și responsabilitate juridică, răspundere – când vorbim de capacitatea subiectului de drept de a răspunde, și responsabilitate – capacitatea de a acționa liber.

2. Din definițiile doctrinare observăm că, responsabilitatea este capacitatea subiectului de drept de a acționa liber, iar răspunderea, o totalitate de drepturi și obligații ale subiectului de drept, care îmbracă norma juridică, trebuind să suporte o sancțiune. Acest complex de drepturi și obligații formează conținutul unui raport juridic de răspundere, care are ca subiecte, pe de o parte, statul, iar, pe de altă parte, pe cel ce a ignorat prescripțiile normei juridice.

3. Capacitatea subiectului de a acționa liber (responsabilitatea) este definită ca o acțiune legală și conștientă a subiectului de drept, orientată spre asumarea și executarea liberă și benevolă a anumitor obligații juridice. Elementele structurale ale ei sunt: cerințele prevăzute de normă; obligația de a acționa în modul prevăzut de normă; realizarea obligației de a acționa conform normei și reacția societății în formă de stimulare sau încurajare. La rândul său, capacitatea de a răspunde presupune următoarele elemente: existența obligației de a suporta consecințele nefavorabile ale faptei ilicite și obligația de a accepta o anumită conduită.

4. Conținutul capacității juridice este accentuat de categorii juridice precum capacitatea de folosință, capacitatea de exercițiu, capacitatea delictuală a subiectului, ce prezumă aptitudinea subiectului de a purta răspundere pentru delictele comise. Sintagma de capacitatea delictuală caracterizează persoana ca un potențial autor al unui delict. Altă latură a acestei capacități este cea, care prezumă aptitudinea subiectului de drept de a purta răspundere în fața societății pentru faptele comise, întrucât capacitatea delictuală caracterizează o maturitate socială a individului, care îl face să înțeleagă justa valoare socială al faptelor sale și să adopte un comportament ghidat de această maturitate socială.

5. Determinând sensul de subiect al răspunderii juridice urmează să coraportăm această noțiune cu cea de subiect al faptei ilicite. În opinia noastră delimitarea acestor două fenomene are importanță majoră. În sensul dat considerăm oportun să utilizăm noțiunea de subiect al răspunderii juridice pentru caracterizarea persoanei ce a comis fapta ilicită și este atras la răspundere juridică, pe când subiectul faptei ilicite este reprezentat de persoana aptă de răspundere în cazul comiterii unei faptei ilicite din intenție sau imprudență.

6. Concluzionând în urma celor analizate menționăm că, subiect al responsabilității juridice este subiectul cu capacitate de exercițiu ce realizează o activitate determinată de statutul său juridic și căruia legea îi a prescris un comportament socialmente activ în vederea atingerii de rezultate pozitive. De asemenea, subiect al răspunderii juridice este subiectul de drept cu capacitate

delictuală, care a comis fapta ilicită și care este înzestrat de lege cu drepturi și obligații subiective în calitate sa de parte a raportului juridic de drept material de răspundere ce a luat naștere la momentul comiterii faptei ilicite.

7. Problema clasificării subiecților răspunderii juridice are o importanță deosebită din punct de vedere teoretic. Reieșind din cele expuse propunem următoarele criterii de clasificare, criteriul formelor răspunderii juridice, după care identificăm subiecții răspunderii constituționale, civile, administrative, penale, contravenționale, patrimoniale, disciplinare, internaționale etc. Un alt criteriu este, criteriul general de clasificare a subiectelor de drept în Teoria Generală a Dreptului, și anume, subiecte individuale și subiecte colective ale răspunderii juridice. La prima categorie se referă cetățenii, străinii și apatrizii, la cea de a doua categorie persoanele juridice, statul și organele de stat ș.a.

8. Cea mai numeroasă și neomogenă categorie de subiecte este cea care vizează subiectele individuale ale răspunderii juridice. Cel mai important semn ce permite tragere la răspundere juridică a subiectului individual, ca persoană fizică, este capacitate delictuală a subiectului. Această capacitate poate fi realizată în baza mai multor criterii: criteriul de vârstă, reglementat de ramura concretă de drept; prezența voinței neviciate (starea psihică sau discernământul subiectului); statutul juridic stabilit prin lege (cetățean, străin, apatrid); imunitatea anumitor subiecți reprezentanți ai puterii legislative și judiciare, prin care capacitatea lor delictuală poate fi limitată. Limitele inviolabilității acestor categorii de subiecte nu sunt deocamdată suficient de balansate din perspectiva priorității drepturilor omului.

9. În raporturile de răspundere juridică subiectele colective, de asemenea, prezintă anumite particularități derivate din specificul situațiilor juridice. Aceste particularități se referă la: specificul identificării subiectului răspunderii; determinării temeiurilor răspunderii juridice; determinării mecanismului de realizare a sancțiunilor juridice; modalității de stabilire a vinovăției; specificul actelor normative ce reglementează răspunderea. Cu toate acestea, abaterile subiectelor colective, pericolul social în cazul încălcării legii, nu este mai mic decât cel pe care-l prezintă abaterile comise de indivizi.

10. Răspunderea statului și a autorităților publice, ca subiecte colective, prezintă multiple caractere specifice în comparație cu alte subiecte colective. Principala trăsătură este că, ele pot fi subiecte ale răspunderii juridice constituționale, formă de răspundere juridică ce se află în dezbateră activă în doctrina juridică. Temeiul de iure a răspunderii constituționale îl reprezintă normele de drept constituțional. Tragerea la răspundere constituțională se poate face exclusiv cu respectarea procedurii reglementată de lege. Însă, lipsa unui act normativ cu privire la răspunderea constituțională face dificilă realizarea acesteia în cazul comiterii de delikte constituționale. Această situație nu poate rămâne fără impact în ceea ce privește legalitatea constituțională în rândurile

eșaloanelor de vârf ale puterii de stat. Lipsa de reglementări concrete vis-a-vis de subiectele ce pot iniția procedura de tragere la răspundere constituțională este un argument în plus în favoarea nedezvoltării suficiente a răspunderii constituționale.

3. STATUTUL JURIDIC AL SUBIECTELOR RĂSPUNDERII JURIDICE

3.1. Conceptul de statul juridic al subiectului răspunderii juridice

La examinarea categoriei de statut juridic, un șir de cercetători de domeniu disting două categorii: situație/cadru juridic și statut juridic¹. Considerăm că, o astfel de distincție nu reprezintă valoare sub aspect practic. În acest sens, autorul N. M. Matuzov consideră că, ambele categorii coincid atât etimologic, cât, din punct de vedere al esenței².

Doctrina juridică deosebește *statutul juridic general*, *statutul juridic special* și *statutul juridic individual al persoanei*³. În viața de toate zilele aceste categorii nu se manifestă separat și independent, ele fiind în continuă și permanentă interacțiune și interconexiune. Statutul juridic general reflectă cele mai importante legături de ordin juridic, pe de o parte, dintre stat și societate, pe de alta, dintre stat și cetățeni. Această categorie cuprinde tot ce este specific tuturor, fără a include ceea ce este particular.

Caracteristica statutului juridic al persoanei nu se consumă odată cu cunoașterea statutului general, diversitatea raporturilor sociale dau naștere diverselor situații juridice, statutelor juridice individual și special. De exemplu, Legea Republicii Moldova privind funcționarul public cu statut special din cadrul MAI, art. 1 alin. (1) stipulează că ”prezenta lege stabilește cadrul juridic al raportului de serviciu al funcționarului public cu statut special din aparatul central al Ministerului Afacerilor Interne, din cadrul autorităților administrative și instituțiilor din subordinea acestuia, în care sunt prevăzute posturi pentru această categorie de personal, de asemenea drepturile, obligațiile, restrângerile, interdicțiile și incompatibilitățile specifice, reglementările privind disciplina muncii, privind protecția sa juridică și socială”⁴.

Diferențierea cadrului juridic a diferitor grupuri de persoane (iar în rezultat configurarea statutelor speciale) este justificată prin ideea de echitate socială, care ne obligă la identificarea și individualizarea contribuției fiecărui cetățean în sistemul social, la individualizarea statutului juridic al fiecăruia, la luarea în considerație a particularităților activității sale. De aceea, generarea statutelor juridice individuale și speciale reprezintă rezultatul reglementării juridice a relațiilor sociale. În rezultatul luării în considerație a particularităților ce generează statutele speciale, această categorie de statute, în opinia L. Zidaru, se caracterizează printr-un grad mai mic de generalitate, întrucât se referă la un grup mai restrâns de persoane unite printr-un semn distinctiv comun (în cazul nostru - comiterea faptei ilicite)⁵.

¹ ВИТРУК, Н. В. *Общая теория правового положения ...* Op. Cit. p. 49.

² МАТУЗОВ, Н. М. *Право и личность...* Op. Cit., p. 224.

³ ВИТРУК, Н. В. Op. Cit. p. 91.

⁴ Legea Republicii Moldova privind funcționarul public cu statut special din cadrul Ministerului Afacerilor Interne Nr. 288 din 16.12.2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 40-49 din 10.02.2017.

⁵ ZIDARU, L. Op. Cit., p.37.

Analizând cele spuse anterior menționăm că, cadrul juridic al celui ce a comis fapta ilicită, drepturile, obligațiile, garanțiile lui reglementate de dreptul material, reprezintă statutul juridic special al subiectului răspunderii juridice. Statutul subiectului răspunderii juridice reprezintă într-o oarecare măsură transformarea statutului juridic general al subiectului în urma comiterii faptei ilicite și, în mod corespunzător, a nașterii în raport cu acesta a unor drepturi și obligații specifice¹.

Categoria de statut juridic este una complexă, în sens larg cuprinde atribute ale persoanei: cetățenia, capacitatea juridică, garanțiile și condițiile fără de care subiectul nu-și realizează în modul practic drepturile și obligațiile de care dispune. Un rol determinant în statutul juridic al subiectului revine drepturilor, libertăților și obligațiilor juridice, altfel spus elementele structurale ale conținutului fundamental al fenomenului examinat, în sens restrâns. Completarea statutului juridic general, se reflectă în dobândirea de către subiect a unor drepturi și libertăți, obligații ce nu sunt caracteristice tuturor subiectelor de drept, putând fi determinate ca specifice. Cumulul drepturilor și obligațiilor, intereselor specifice ale subiectului răspunderii juridice prezintă o mare importanță pentru caracterizarea statutului juridic al acestuia, reprezentând o parte indispensabilă a acestuia.

Analizând *drepturile și obligațiile juridice* ale subiectului răspunderii juridice, din cadrul statutului său special, menționăm, din start că, în raport cu acesta se naște *obligația de a suporta consecințele negative* reglementate de sancțiunea normei juridice ce a fost încălcată, adică de a purta răspundere juridică. Consecințele negative se exprimă în *limitările drepturilor*, libertăților, intereselor legitime ale făptuitorului².

Referitor la limitări în drepturi prof. E. Aramă notează că, ”limitarea se poate considera ca o modalitate civilizată de a reglementa libertatea persoanei în societate”³. Însă limitarea, în opinia autorului A. Regus, nu poate fi confundată cu *restrângerea*. Astfel, între noțiunea de limitare și restrângere, principala distincție este aceea că, prima este un element de conținut al dreptului și e necesară pentru exercitarea sa, în timp ce, restrângerea, prin măsuri dispuse de către autoritățile statului, îngreuează exercitarea unui drept în vederea protejării sau realizării unui scop legitim⁴.

Unii cercetători fac distincție dintre *limitarea* drepturilor și libertăților și *limitele* acestora.

Suntem de acord cu autorul D. Micu, care menționează la acest capitol că, ”*limita* este necesară ca și *limitarea*, numai că prima oferă deschiderea, pe când a doua, îngreuează și deci, este un fenomen negativ”⁵.

¹ DOBÎNDĂ, V. *Conceptul de statut juridic al subiectului ...* Op. Cit., p.50.

² Idem.

³ ARAMĂ, E. *Repere metodologice ...* Op. Cit. 2009.

⁴ REGUS, S. Op. Cit., pp.54-57.

⁵ MICU, D. Op. Cit., p.141.

Un alt autor G. Liiceanu menționa în contextul dat că, ”libertatea are rost numai în condițiile existenței unei limite fiindcă, pentru a se manifesta libertatea trebuie să depindă de ceva, să se încadreze unor coordonate: libertatea umană se analizează într-un mănunchi de limite, care sunt condiția exercițiului¹.

Gradul de limitare nu este același, acesta fiind direct dependent de pericolul social generat de comiterea faptei ilicite, de sancțiunea juridică ce se aplică făptuitorului. De exemplu, subiectele aflate în detenție sunt limitate în circulație, în dreptul de a alege genul de activitate, neavând practic posibilitatea de a-și exercita drepturile în afara locului de detenție. Unele Constituții, de exemplu, a Federației Ruse stipulează expres îngrădirea dreptului de vot al persoanelor aflate în detenție (art. 35 alin. (3))².

Mai puțin dure sunt limitările la care este supus subiectul ce a comis fapte ilicite mai puțin grave. Spre exemplu, limitarea dreptului de a conduce mijlocul de transport limitează proprietarul ce a comis contravenția, în utilizarea propriului mijloc de transport, fapt care în mare parte reprezintă limitarea dreptului de proprietate, care este un drept constituțional. Repararea daunei prin achitarea unei compensații în cazul unei fapte ilicite civile, poate fi înțeleasă ca o limitare a dreptului de a-și administra propriile mijloace financiare. Demiterea din funcție poate fi înțeleasă și ca o limitare în libera alegere a genului de activitate, acest lucru însemnând că, în ciuda voinței proprii, subiectul va trebui să își înceteze activitatea în cadrul întreprinderii/ instituției la care este angajat la momentul comiterii abaterii disciplinare³.

O limitare semnificativă a drepturilor și libertăților persoanei, care a comis fapta ilicită, este identificată și în simplul fapt că aceasta nu are dreptul de a decide *vis-a-vis* de suportarea sau nesuportarea consecințelor negative ce decurg din aplicarea sancțiunii juridice pentru fapta comisă. În plus, respectarea strictă a tuturor limitărilor impuse reprezintă la rândul său o obligație suplimentară ce decurge din situația juridică a făptuitorului. De exemplu, ispășirea pedepsei de detenție în locuri speciale, achitarea amenzii contravenționale în termeni fixați de lege etc. De rând cu obligația materială de a suporta consecințele comiterii faptei ilicite, subiectului i se impută o altă obligație de natură procesuală - cea de a apărea în calitate de subiect al raporturilor procesuale în calitatea reglementată de lege. Acest lucru ne indică asupra faptului că, deși, raporturile juridice materiale și cele procesuale reprezintă fenomene juridice distincte, ele în cazul realizării răspunderii juridice nu pot evolua separat, dimpotrivă sunt interconectate și interdependente⁴.

După cum am menționat, fiecare subiect al raportului juridic de răspundere dispune atât de drepturi cât și de obligații. Această legătură dintre drepturi și obligații, în calitate - de categorie

¹ LIICEANU, G. Op. Cit., p. 11.

² DOBÎNDĂ, V. *Conceptul de statut juridic al subiectului ...* Op. Cit., pp. 49-53.

³ Idem.

⁴ Idem.

filosofică, a fost caracterizată de către prof. Gh. Mihai¹. Conexiunea dintre drepturi și obligații este complicată, se manifestă pe multe planuri și poate fi abordată din multiple perspective. Ea se reflectă în aceea că, uneia și aceleiași persoane îi aparțin atât drepturi cât și obligații. Din acest motiv sarcina de bază este de a garanta exercițiul drepturilor persoanei concomitent cu constrângerea ei să execute obligațiile ce-i revin. Nicidecum nu putem reduce raportul de răspundere juridică la simpla existență a dreptului statului de a pedepsi și a obligației subiectului de a suporta această pedeapsă. Subiectul ce a comis fapta ilicită nu reprezintă doar un obiect asupra căruia va acționa forța de constrângere a statului. Acesta deține și anumite drepturi, în așa fel încât acțiunile cu caracter de sancționare îi pot fi aplicate în corespundere cu fapta ilicită pe care a comis-o, în corespundere cu reglementările din sancțiunea normei juridice, care instituie pedeapsa concretă pentru fapta concretă.

Oricărui drept al statului în raport cu infractorul îi corespunde și un drept al infractorului în raport cu statul. De aceea în opinia S. A. Denisov, și noi susținem această opinie, nu putem accepta poziția expusă de unii autori specialiști în dreptul penal precum că, participanții la raporturile juridice penale dispun fie exclusiv de drepturi, fie exclusiv de obligații². În caz contrar ar trebui să recunoaștem că, subiectele au fie doar drepturi, fie doar obligații, sau că am avea doar subiecte cu drepturi sau doar cu obligații, situație în care se exclude existența instituției juridice denumită statut juridic al subiectului. În cazul ignorării statutului juridic al subiectului răspunderii de drept este exclusă soluționarea pe cale legală a problemei de natură juridică. De aceea, în caz de comitere a faptei ilicite, statul este în drept și totodată obligat să aplice măsuri sancționatorii vis-a-vis de subiectul faptei doar în strictă corespundere cu litera legii și cu statutul juridic al acestuia din urmă³.

Cumulul drepturilor specifice ale subiectului răspunderii juridice, la fel ca și volumul de obligații ce-i revin depind de forma răspunderii juridice, subiect al căreia este acesta, însă, paralel urmează să ținem cont de existența unor astfel de *drepturi care formează fundamentele statutului juridic* al subiectului oricărei forme de răspundere juridică, care reflectă principiile generale ale răspunderii juridice și intermediază cele mai principale conexiuni dintre subiectul faptei ilicite și stat⁴.

La această categorie de drepturi ale subiectului răspunderii juridice atribuim:

1. *Dreptul ca la limitările ce i se impun să se respecte întru totul limitele legale și legea.* Acest drept este legat de principiul legalității, care identifică reglementarea juridică a raporturilor sociale izvorâte în cadrul comiterii faptei ilicite și nașterii răspunderii juridice. Esența principiului

¹ MIHAI, Gh. *Teoria dreptului*. Op. Cit., p. 162.

² ДЕНИСОВ, С. А., ГОТЧИНА, Л. В., НИКУЛЕНКО, А. В. И др. *Уголовное право...* Op. Cit., p. 56.

³ Idem.

⁴ DOBÎNDĂ, V. *Conceptul de statut juridic al subiectului ...* Op. Cit., p. 6.

legalității, în această situație, constă în faptul că, temeiul, măsurile de răspundere juridică întotdeauna sunt strict reglementate de lege și de actele contractuale ce nu contravin legii. Conținutul practic al acestui principiu se rezumă la soluționarea problemelor legate de consfințirea juridică a temeiului răspunderii juridice, a formei acesteia, a limitelor ei, a formei procesuale, dar și a realizării ei inevitabile¹.

Așa, de exemplu, realizarea scopurilor procesului judiciar, în soluționarea unei cauze penale sau civile este posibilă doar în situația executării stricte și fără de neclarități a prevederilor legii procesual penale și civile².

În privința noțiunii de *legalitate* în literatura de specialitate întâlnim diferite opinii. De exemplu, din legalitatea procesului penal, în opinia autorului Gh. Mateuț, derivă că procedura de urmărire penală și de judecată are loc numai în condițiile și în formele prevăzute de lege³.

Astfel, principiul legalității în procesul penal reprezintă o consacrare a principiului *nullum indicium sine lege*, precum și a principiului evidențierii dreptului într-o societate democratică⁴.

Principiul legalității este strâns legat cu principiul contradictorialității. Mecanismul realizării principiului contradictorialității necesită fixare legislativă și executare ireproșabilă a elementelor contradictorialității, după cum prezența părților, acordarea drepturilor egale, independența instanței, independența intervenției instanței cu privire la completarea eforturilor părților etc. Nerespectarea condițiilor date are drept urmare încălcarea principiului legalității cât și a principiului contradictorialității.

2. *Dreptul la o răspundere proporțională faptei ilicite comise*. Autoarea D. Mititelu susține că, această proporționalitate se bazează pe principiile de echitate, oportunitate și individualizare. Din punctul de vedere al echității, varietatea faptelor ilicite trebuie să atragă diverse măsuri de răspundere, făptuitorul urmează să răspundă proporțional⁵. Răspunderea este echitabilă doar atunci, când sancțiunile aplicate corespund gradului de pericol social al faptei, intenției făptuitorului, motivelor comiterii faptei, personalității făptuitorului, gradului de vinovăție, circumstanțelor concrete în care a fost comisă fapta⁶.

¹ MITITELU, D. Op. Cit., p. 113.

² RUSU, A. Contradictorialitatea în coraport cu alte principii ale procesului penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2015, nr. 11, pp. 176-183. ISSN 1814-3199.

³ MATEUȚ, Gh. Op. Cit., p. 172.

⁴ Hotărârea CEDO 20166/92 din 22.11.1995 cauza S. W. vs Marea Britanie. Disponibil: <https://jurisprudencedo.com/SW-contr-Marea-Britanie-Principiul-legalitatii-Previzibilitatea-normei-penale-Conditii.html>

⁵ MITITELU, D. Op. Cit., p. 113.

⁶ Idem.

Principiul proporționalității consacră drepturi, libertăți și interes public (precum în cadrul dreptului constituțional) sau între un interes individual și unul public (ca în cadrul dreptului administrativ)¹.

Autorii D. Sîrcu și A. Morărescu consideră că, ”principiul proporționalității este aplicabil și în cadrul răspunderii juridice, inclusiv sub denumirea de principiul justetei sancțiunii, presupunând că întinderea răspunderii trebuie să fie direct proporțională cu fundamentul acesteia, sancțiunea urmează a fi strict proporțională și corelativă faptei prejudiciabile a delicventului”². ”Principiul justetei sancțiunii presupune, în primul rând, în opinia prof. Gh. Avornic, ”proporționalitatea sancțiunii în raport cu gravitatea faptei ilicite”³.

Principiul proporționalității este declarat cu ocazia unor interese de conflict, determinând prioritatea unuia dintre acestea prin analiza formelor urmăririi unui scop legitim și utilizării de metode adecvate⁴.

3. *Un alt drept este și dreptul de a nu suporta chinuri fizice și umilirea demnității umane prin aplicarea sancțiunii.* Acestea, consideră D. Mititelu, îi corespunde principiul umanismului, care implică: exigențe morale incluse în litera legii, ce asigură aplicarea unor măsuri concrete asupra persoanei, care exclud cruzimea, contribuie la apărarea și dezvoltarea intereselor societății, inviolabilității, respectului drepturilor și libertăților, cinstei și onoarei persoanei⁵. Caracterul uman al măsurilor aplicate în cadrul răspunderii de drept reflectă una din multiplele forme ale umanismului și obligă la o atitudine umanistă, atentă, respectuoasă față de onoare și demnitatea omului.

Esența principiului umanismului, în opinia R. Munteanu constă în faptul că, ”statul asigură drepturile și libertățile de bază ale cetățenilor, protejează respectul persoanei, garantează libertatea și inviolabilitatea acesteia”⁶. Așadar, umanismul nu poate exista fără legalitate și proporționalitate, celeritate, echitate, justiție sau libertate, dar nici fără răspundere⁷.

Generalizând materia în domeniul, susținem definiția dată principiului umanismului răspunderii juridice de către autorul R. Munteanu, care îl consideră a fi ”o formă de realizare a umanismului dreptului ce contribuie la dezvoltarea relațiilor social-juridice și drept consecință, reprezintă și protejează interesele publice, manifestându-se doar în acele relații ce sunt

¹ SÎRCU, D. MORĂRESCU, A. Definirea principiului proporționalității, în lumina jurisprudenței naționale și internaționale. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2013, nr. 3, p. 77. ISSN 1814-3199.

² Idem

³ AVORNIC, Gh. Op. Cit. 2004.

⁴ ELLIS, E. Op. Cit., p. 113.

⁵ MITITELU, D. Op. Cit., p. 113.

⁶ MUNTEANU, R. *Principiul umanismului în cadrul instituției răspunderii juridice*: tz. De doct. în drept. Chișinău: ULIM, 2019. P. 73.

⁷ MUNTEANU, R. Corelația principiului umanismului cu cel al echității și justiției în cadrul răspunderii juridice. În: *Materialele conferinței științifice teoretico-practică internațională: „Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică”*, ULIM. 18 octombrie 2013, pp. 14-20. ISBN 978-9975-101-20-2.

reglementate de normele dreptului. Fiind reglator al acțiunilor subiecților de drept, acesta, fără a suprima individualitatea persoanei, o ajută în alegerea și acceptarea unei soluții independente dintre toate standardele de comportament general acceptate”¹.

4. *Dreptul la apărare* presupune dispunerea de către subiectul răspunderii juridice a tuturor drepturilor, care în mod real îi asigură posibilitatea de a se proteja în fața măsurilor de constrângere, de a identifica și argumenta circumstanțele ce îi justifică acțiunile sau îi atenuează răspunderea, de a-și apăra interesele legitime.

Conținutul dreptului la apărare al subiectului răspunderii juridice, în opinia noastră, este un drept constituțional care are, mai întâi de toate, un conținut juridic material-procesual. Acesta complex de drepturi subiective garantate de stat, i se pune la dispoziția făptuitorului prin legea materială și la realizarea cărora contribuie obligațiile organelor de stat ce le asigură. Astfel, considerăm că, dreptul la apărare ca element de conținut al statutului juridic al subiectului răspunderii juridice dispune de un caracter complex material-procesual și reprezintă una dintre cele mai importante garanții de producție și asigurare a drepturilor și intereselor legitime ale persoanelor.

Dreptul la apărare, într-o accepțiune largă a lui C. Olteanu, cuprinde ”complexul de drepturi și reguli procedurale care oferă persoanei posibilitatea și dreptul de a se apăra împotriva acuzațiilor ce i se aduc, să conteste învinuirile, să scoată la iveală nevinovăția sa”².

Dreptul la apărare, susțin T. Osoianu și T. Vesco că, drept fundamental, este garantat, cel puțin formal, aceasta pornind de la multitudinea de reguli de drept material sau procesual care se referă la conținutul, exercitarea și garanțiile acestuia³.

Cu toate acestea, precizăm că existența cadrului legal necesar pentru garantarea dreptului la apărare este o condiție importantă, însă nu este și suficientă. Numai aplicarea corectă a normelor juridice materiale și procesuale ce consfințește dreptul la apărare poate garanta eficientă acestui drept.

5. *Dreptul la liberare de răspundere juridică sau de pedeapsă* în prezența circumstanțelor reglementate expres de lege. Acesta este rezultatul aplicării principiilor legalității, umanismului, echității, celerității și individualizării. Liberarea de răspundere juridică, în opinia I. N. Tihonenko, semnifică excluderea consecințelor negative reglementate de lege pentru comiterea faptei ilicite vis-a-vis de persoana făptuitorului⁴. Drept temei pentru liberarea de răspundere poate servi gradul prejudiciabil al faptei, gradul prejudiciabil redus pe care-l prezintă persoana făptuitorului,

¹ MUNTEANU, R. *Principiul umanismului în cadrul ...* Op. Cit., p. 95.

² OLTEANU, C. Op. Cit., p. 32.

³ OSOIANU, T., VESCO, I. Op. Cit., pp. 4-10.

⁴ ТИХОНЕНКО, И. Н. Op. Cit., p. 36.

comportamentul socialmente acceptabil al făptuitorului în urma comiterii faptei ilicite, scurgerea termenului de prescripție, amnistia și grațierea.

Ca o completare a celor reflectate referitor la liberarea de răspundere, autorul I. Țipa menționează următoarele: ”a) instituția liberării de răspundere juridică își are un suport internațional ca alternativă a pedepselor privative de libertate; b) reflectă o gamă largă a modalităților sale; c) reprezintă o reflecție a principiului umanismului; d) are ca scop prevenirea săvârșirii infracțiunilor prin asigurarea posibilității condamnatului de a se corecta în regim de libertate; e) exclude iraționalitatea executării sancțiunii mai departe de către pedepsit în cazul în care el a pășit ferm pe calea corectării”¹.

Este evident că inevitabilitatea prevederii instituției liberării de răspundere în legislațiile interne ale statelor este sigură, dar mai cu seamă necesară. Actualmente, practic este inacceptabil ca politica juridico-penală a statelor democratice contemporane să nu prevadă o astfel de instituție penală cum ar fi liberarea de răspundere, deși modalitățile ei variază de la un stat la altul. Însă, deși prezența acestei instituții se dovedește a fi necesară în legislațiile penale interne, aceasta nicidecum nu argumentează faptul că ea urmează a fi aplicată instantaneu în cazul săvârșirii faptelor penale, mai cu seamă reieșind doar din simplul fapt că ea este prevăzută de legea penală.

Subiectul răspunderii juridice dispune de toate aceste și alte drepturi din momentul nașterii raportului material de răspundere juridică și până în momentul stingerii acestuia. Aceste atribuții sunt de natură materială (cu excepția dreptului la apărare care are un caracter complex); ele se reflectă în forme procesuale, se exercită prin intermediul acțiunilor procesuale, dar aceste circumstanțe nu le exclud în nici un caz conținutul material.

Drepturile nominalizate anterior, care fac parte din statutul subiectului răspunderii juridice considerăm că, trebuie să corespundă normelor constituționale și actelor internaționale din domeniul drepturilor și libertăților omului în virtutea respectării unității dintre actele interne și internaționale din același domeniu. Tocmai din această cauză realizarea drepturilor subiective ale subiectului răspunderii juridice urmează a se înscrie în limitele reglementate de lege și să se realizeze cu mijloacele admise de lege.

Astfel, statutul juridic al subiectului răspunderii juridice își găsește reflectare în normele și raporturile juridice reglementate de aceste norme. Prin intermediul acestui statut sunt reglementate raporturile juridice dintre cel ce a comis fapta ilicită și stat, izvorâte anume în virtutea comiterii faptei ilicite.

Drepturile și libertățile persoanei ce caracterizează statutul său juridic, proclamate în Constituție și fixate în legi, reprezintă un instrument prin acțiunile căruia statul își stabilește

¹ TIPA, I. Op. Cit., pp. 36-38.

limitele competenței sale. În același timp, el își asumă obligația să asigure, să protejeze, să garanteze și să valorifice acest statut, creând, în acest scop, mecanisme instituționale și procedee juridice eficiente. Un rol deosebit de important le revine garanțiilor juridice.

3.2. Raportul juridic de răspundere – complex de drepturi și obligații juridice materiale și procesuale

Poate fi considerată tradițională concepția conform căreia *raportul juridic de răspundere* are două subiecte: făptuitorul și statul. În cazul răspunderii juridice se întâlnesc două părți ce nu sunt pe poziție de egalitate: partea învinuită de comiterea faptei ilicite și un grup de funcționari împuterniciți să aplice forța de constrângere a statului din numele acestuia¹. V. P. Malahov apreciază această componență a raportului juridic de constrângere ca bipartită².

Răspunderea juridică nu este un simplu raport juridic dar ”un raport juridic special”, opinează prof. Gh. Avornic. Acest raport constă în obligația de a suporta consecințele prevăzute de lege ca urmare a unei fapte juridice reproșabile, adică sancțiunea³. Această obligație apare în conținutul complex al raportului de răspundere completat de drepturile corelative și conexe ei⁴.

Acest punct de vedere îl descoperim și la cercetătorul din Federația Rusă. S. A. Komarov. Autorul consideră că, răspunderea de drept este îndeplinirea de către făptuitor a obligațiilor în baza coerciției statale, raport juridic ce apare între stat și persoana ce i se solicită obligația de a suporta urmările dezavantage pentru săvârșirea acțiunii ilicite⁵.

La acest capitol prof. Mircea N. Costin argumenta că, răspunderea de drept, avându-și temeiul în faptul ilicit, iar urmările în aplicarea sancțiunii de drept, reprezintă nu o simplă obligație dar un complex de drepturi și obligații care formează *conținutul raportului juridic de constrângere* ce apare între stat și autorul faptei ilicite. Obiectul raport juridic respectiv este sancțiunea juridică, pe care o suportă autorul faptului ilicit, în scopul refacerii ordinii juridice, cu finalitatea predominantă, aceea de a garanta și a asigura respectarea și executarea ordinii de drept⁶.

O asemenea analiză merită apreciere, deoarece încearcă a exprima un concept, surprinzând conținutul, substanța fenomenului, păstrând, în același timp, criteriile oricărei definiții⁷.

Răspunderea de drept înfățișează un raport juridic de coerciție, confirmă D. Mazîlu, conținutul căreia consta în dreptul statului de a atrage la răspundere pe cel ce a încălcat norma

¹ ЛЕЙСТ, О. Э. *Методологические проблемы ...* Op. Cit., p. 472.

² МАЛАХОВ, В. П. *Философия права*. Учебное пособие. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. p. 339. (337 c.). ISBN 978-5-238-01237-7.

³ AVORNIC, Gh., ARAMĂ, E., NEGRU, B., COSTAȘ, R. Op. Cit., p. 488.

⁴ BALTAG, D., DOBÎNDA, V. Categoriile filosofice de esență, conținut și formă în teoria răspunderii juridice. În: *Studii juridice universitare*, 2018, nr. 3-4, pp. 68-77. ISSN 1857-4122.

⁵ КОМАРОВ, С. А. *Общая теория государства ...* Op. Cit., p. 266.

⁶ COSTIN, M. *Răspunderea juridică ...* Op. Cit., p. 27.

⁷ Idem.

juridică, aplicând sancțiunea prevăzută de norma violată și în obligația persoanei vinovate de a răspunde pentru fapta sa ilicită și de a se supune sancțiunii aplicate în baza normei de drept¹.

În opinia noastră, corespondența dintre drepturi și obligații, în cadrul răspunderii juridice, este posibilă exclusiv cu luarea în considerație a faptului că acest raport juridic nu este bipartit după cum anterior menționau unii autori², dar uneori este *tripartit*. În cel mai general mod, putem afirma că, după comiterea faptei ilicite, răspunderea inițial se manifestă în felul următor: *partea vătămată* dispune de dreptul de a se adresa statului în vederea reparării daunei și pedepsirii vinovatului, obligația corelativă este limitarea cerinței de reparare a prejudiciului și a limitei sancțiunii în conformitate cu legea; *făptuitorul* este în drept de a da explicații organelor de stat referitor la faptul comis și obligația corespondentă de a se prezenta în fața autorităților în scopul soluționării problemei; *statul*, la rândul său are obligația de clarificare a faptului comiterii ilegalității și dreptul de a obține informații veridice referitor la acest fapt, acestea avându-le în raport cu persoana părții vătămate, în raport cu făptuitorul, statului îi revine obligația de a se informa și lua în considerație toate probele aduse de către acesta dar și dreptul de a-i asigura participarea acestuia la proces, inclusiv cu aplicarea constrângerii.

Modelul tripartit prezentat este specific mai mult raporturilor juridice civile, diferite ramuri de drept însă prezintă particularități proprii. Spre exemplu în dreptul muncii statul poate să nu fie parte la raportul dintre angajator și angajat, în dreptul penal dauna poate fi cauzată simultan tuturor membrilor societății, iar partea vătămată concretă să fie lipsă, situație în care statul participă concomitent și de partea părții vătămate. Detalii referitoare la aceste situații vor fi prezentate în compartimentele ce urmează.

Cele mai multe neclarități vis-a-vis de răspunderea juridică, ca raport juridic de constrângere, țin de momentul nașterii și stingerii acestuia. B. T. Bazîlev consideră că, răspunderea ia naștere în momentul comiterii faptei ilicite³, V. V. Șerbakov susține ideea precum că răspunderea ia naștere în momentul în care se adoptă actul prin care se identifică fapta ilicită și făptuitorul⁴. Cercetătorii nominalizați abordează răspunderea din perspective diferite, fapt pentru care și opiniile sunt diferite. Dacă primii consideră că răspunderea ia naștere în momentul comiterii faptei ilicite, și tot atunci iau naștere drepturile și obligațiile conexe răspunderii juridice, alții, precum și cea de-a treia categorie scot în lumină importanța acțiunilor organelor de drept și consideră drept moment al nașterii răspunderii pe cel al descoperirii faptei ilicite sau cel al adoptării actului prin care se decide răspunderea unei persoane concrete. În esență, ei se poziționează la un nivel social general, important pentru întreaga societate. Autorul nominalizat

¹ MAZILU, D. *Teoria Generală a Dreptului*. București: Lumina Lex, 2004. p. 310. ISBN 973-655-053-2.

² COSTIN, M. *Răspunderea juridică ...* Op. Cit. 1974.

³ БАЗЫЛЕВ, Б. Т. *Юридическая ответственность ...* Op. Cit., p. 77.

⁴ ЩЕРБАКОВ, В.В. Op. Cit., p. 14.

mai devreme B. T. Bazîlev considerăm că, cercetează problema de pe poziții mult mai înguste, întrucât se referă la elemente într-adevăr importante din punctul de vedere al subiectului faptei ilicite, dar făcând abstracție de intervenția statului și prezența părții vătămate.

Alți autori au reușit totuși să evite astfel de percepții, este vorba de O. E. Leist¹ și M. D. Shindeapina², care în cadrul cercetării momentului nașterii și stingerii răspunderii juridice, echivalează momentul nașterii și stingerii atât pentru făptuitorul care poartă răspunderea, cât și pentru organele de aplicare a dreptului.

Realizarea răspunderii juridice într-un singur moment, adică nașterea și stingerea, nu este specifică doctrinei și nici dreptului. Răspunderea se dezvoltă de regulă o perioadă îndelungată, fapt pentru care unii autori și-au schimbat perspectivele de abordare a fenomenului studiat³. Dânșii au reușit să identifice etape concrete de evoluție a răspunderii, în principal - nașterea, realizarea și stingerea. Deci, după cum vedem, mulți autori studiau esența, conținutul și forma răspunderii, fără însă a acorda atenția cuvenită etapelor de materializare a acesteia, care sunt legate de un *anumit proces*.

În filozofie "esența", „conținutul” și „forma” sunt indisolubil legate între ele, iar în cazul răspunderii, anume forma procesuală de realizare a ei conferă un conținut concret raportului juridic propriu-zis, despre care am vorbit anterior. Forma raporturilor juridice materiale este determinată de realizarea lor procesuală. Abordarea filosofică a esenței, formei și conținutului nu ne permite analizarea răspunderii juridice în afara conexiunii cu forma procesuală de realizare a acesteia. V. V. Butnev a acordat o atenție deosebită anume interconexiunii indisolubile dintre dreptul material și cel procesual în cadrul evoluției răspunderii juridice. Autorul consideră că forma procesuală reprezintă una din formele de existență a răspunderii juridice, care-i organizează conținutul. Forma procesuală mai reprezintă regulile de realizare a răspunderii juridice⁴.

Menționăm că forma este mult mai conservativă decât conținutul, mai cu seamă în jurisprudență.

O. E. Leist susține că, reglementarea procesuală a răspunderii juridice reprezintă o premisă necesară viitoarei monitorizării a procesului de intentare, examinare și soluționare a unor cauze, iar în situația depistării erorilor la vreuna din aceste etape, există oportunitatea de a reîntoarce cauza la etapa precedentă și de a exclude eroarea, sau de a o înceta. Dreptul la apărare și contradictorialitatea sunt consfințite anume la nivel procesual, fapt prin care se realizează normele materiale ce determină componența faptei ilicite și sancțiunile pentru faptele comise⁵.

¹ ЛЕЙСТ, О. Э. *Методологические проблемы юридической ...* Op. Cit., p. 488.

² ШИНДЯПИНА, М. Д. *Стадии юридической ответственности*. Учебное пособие. Op. Cit., p. 162.

³ ЛЕЙСТ, О. Э. Op. Cit., p. 498.

⁴ БУТНЕВ В.В. Механизм защиты субъективных прав. В: *Lex russica (Русский закон)*, 2014, № 3, сс. 274-283.

⁵ ЛЕЙСТ, О. Э. Op. Cit., p. 498.

Prof. D. Baltag la subiectul discutat, în desfășurarea răspunderii juridice, atrage atenția la: nașterea raportului juridic de răspundere în strânsă conexiune cu dezvăluirea faptei ilicite și tragerea la răspundere a vinovatului; constatarea și calificarea finală a vinovăției făptuitorului și determinării măsurii concrete ce urmează a fi aplicată făptuitorului; suportarea de către făptuitor a măsurii de pedeapsă ce i se aplică sau materializarea răspunderii¹.

Examinând răspunderea juridică în calitate de raport juridic de constrângere am ajuns la concluzia că acesta este unul continuu, iar din aceasta se pot determina mai multe etape de dezvoltare. Drept temei de stabilire a etapelor răspunderii juridice se ia de obicei nivelul de cunoaștere a faptului comiterii ilegalității de către organele competente și a modificărilor produse în statutul juridic al făptuitorului ilicitului. Etapele răspunderii juridice se diferențiază prin multitudinea de drepturi și obligații corelative deținute de către făptuitor în funcție de etapele de aflare, identificare, cercetare etc. a faptului comiterii ilegalității de către autoritățile competente².

Deci, după cum vedem, doctrina conține anumite concepte legate de etapele de desfășurare a răspunderii juridice. Ni se pare a fi corectă abordarea etapizată realizată de prof. D. Baltag. Acesta evidențiază: 1) etapa nașterii răspunderii juridice care începe din momentul comiterii faptei ilicite și se consumă în momentul descoperirii faptei ilicite de către organele competente; 2) etapa concretizării și calificării răspunderii juridice, care demarează în momentul depistării faptei ilicite și se consumă la adoptarea actului de aplicare a dreptului prin care se recunoaște comiterea faptei ilicite de către persoana concretă; 3) materializarea răspunderii juridice care începe cu intrarea în vigoare a actului de aplicare a dreptului prin care se recunoaște comiterea faptei ilicite de către persoana concretă și se consumă în momentul ispășirii pedepsei³.

În opina autorului, în dezvăluirea răspunderii este oportună suprapunerea etapelor materiale nominalizate cu etapele procesuale și identificarea particularităților ce nu s-au regăsit în clasificarea nominalizată. În procesul penal, de exemplu, continuă prof. D. Baltag este obișnuită diferențierea următoarelor etape: intentarea procesului, cercetarea prealabilă, acțiuni pregătitoare de ședința de judecată, dezbaterile judiciare, casarea, executarea sentinței⁴.

Etapizarea menționată în opinia noastră, nu cuprinde, însă, două etape specifice procesului penal: precum reexaminarea cauzei în care sentința deja este în proces de executare și cea de depunere a dosarului în baza unor circumstanțe noi apărute. Chiar dacă în raport cu subiectul răspunderea deja se realizează sau a fost realizată în cadrul acestor etape, raporturile juridice conexe stabilirii delictului comis de către subiect sau dacă e necesar - stabilirii pedepsei, continuă să existe. În consecință identificăm încă două etape excepționale ale răspunderii juridice penale,

¹ BALTAG, D. Op. cit., p. 375.

² Idem.

³ Idem. p. 376.

⁴ Idem.

care se referă la perioada din timpul sau după executarea pedepsei, anume în cazul când este verificată legalitatea actului de aplicare a dreptului prin care s-a stabilit pedeapsa și se realizează răspunderea juridică. Tocmai din aceste considerente menționăm că etapele răspunderii juridice sunt determinate de forma procesuală.

După cum vede, studiul răspunderii juridice în calitate de abstracție științifică are nevoie de o abordare sistemică, întrucât este vorba nu de un fenomen izolat, ci de un fenomen cu multiple conexiuni reciproce cu multe alte fenomene complexe. De aici deducem că premise ale nașterii răspunderii juridice sunt acțiunile de căutare în vederea depistării faptei ilicite și a făptuitorului, apoi, urmând activitatea procesuală ce realizează forma materială și activitatea de executare care transpune în realitate decizia organului competent ce stabilește măsura de aplicare a forței de constrângere.

Una din temele de discuție în doctrina abordării etapizate a raportului juridic de răspunde sunt opiniile referitor la *temeiul răspunderii juridice*.

Teoreticienii dreptului, în general au opinie comună referitor la *temeiul răspunderii juridice*. Așa de exemplu, R. H. Makuev menționează că, răspunderea juridică are ca temei fapta ilicită comisă de cel vinovat¹.

V. N. Hropaniuk menționează că, *temeiul răspunderii juridice îl constituie fapta ilicită*. Iar dacă comportamentul făptuitorului nu cade sub incidența normei juridice ce indică componența faptei ilicite, acesta nu va fi tras la răspundere².

O. E. Leist opinează că, *temeiul răspunderii de drept este fapta ilicită (reală sau doar presupusă) răspunderea de drept nu se reduce doar la forța coercitivă a statului, dar se manifestă în timp ce aceasta se aplică și se determină doar după descoperirea faptei ilicite*³. Temei al nașterii răspunderii juridice este fapta ilicită comisă, fiind de o importanță deosebită identificarea în comportamentul făptuitorului a tuturor elementelor componente de infracțiune⁴.

Există și alte puncte de vedere asupra fundamentelor răspunderii de drept care sunt incluse în operele unor specialiști din științele ramurale ale dreptului. De exemplu, R. L. Hachaturov, R. G. Yagutean din Federația Rusă fac referință și la alte temeiuri pe lângă cele deja expuse. Ei consideră că răspunderea de drept are ca fundament premise de ordin social, și anume necesitatea protecției relațiilor din societate, precum și pe cea de creare a condițiilor pentru un trai decent, rezultând din funcțiile, obiectivele și menirea socială a răspunderii juridice⁵.

¹ МАКУЕВ, Р. Х. *Теория государства и права...* Op. Cit., p. 41.

² ХРОПАНИЮК, В. Н. *Теория государства и права.* Op. Cit., p. 334.

³ ЛЕЙСТ, О. Э. *Юридическая ответственность...* Op. Cit., p. 592.

⁴ Idem.

⁵ ХАЧАТУРОВ, Р. Л., ЯГУТЯН, Р. Г. *Юридическая ответственность...* Op. Cit., p. 72-73.

O abordare cunoscută a temeiurilor de tragere la răspundere juridică o găsim și în lucrările D. Baltag¹. Dumnealui consideră că drept temeiuri de tragere la răspundere juridică ne pot servi reglementările de aplicare a măsurilor coercitive ale statului, vis-a-vis de situația și individul concret. Ca urmare este nevoie de a răspunde la două întrebări: în ce temei individul poate fi tras la răspundere și pentru ce fapte urmează să se realizeze acest lucru. În acest sens, după cum s-a menționat anterior prof. D. Baltag distinge două temeiuri ale răspunderii juridice - temeiul *de iure* și temeiul *de facto*².

Considerăm ca cauză generatoare a nașterii răspunderii de drept, este comiterea faptei ilicite, iar pretext oficial al aplicării sancțiunii răspunderii - descoperirea faptei ilicite de către organele competente. Existența faptei ilicite și a subiectului apt de a fi tras la răspundere este *temeiul causal-subiectiv* al răspunderii juridice. Din cele expuse constatăm că fapta ilicită este cauza, iar răspunderea juridică este efectul generat de această cauză.

După cum am menționat, răspunderea juridică presupune, de regulă, aplicarea unor măsuri de coerciție din partea organelor de stat. Aceste măsuri, a căror aplicare este principala modalitate de a răspunde la comiterea de fapte ilicite, contribuie la protejarea intereselor publice de la atentatele criminale³.

Autorul V. Nedelcu consideră că, aplicarea măsurilor de coerciție posedă nu doar aspectul de protecție, dar, de asemenea, permite a asigura restaurarea intereselor încălcate⁴.

De exemplu, importanța aplicării măsurilor de coerciție este importantă pentru sfera socială. Sănătatea fizică și morală a populației sunt componentele esențiale ale unei societăți normale, care are un viitor⁵.

Deci, după cum vedem, în ciuda faptului că într-un stat democratic de drept principala metodă de reglementare este convingerea nu putem nega și existența constrângerii ca metodă ce ar asigura exercitarea funcțiilor statului prin intermediul dreptului⁶.

În același timp, însă, ar fi greșit să credem că constrângerea statală este metoda unică de garantare a ordinii juridice. Este destul de convingător sub acest aspect prof. V. Guțuleac atunci, când susține că orice coerciție din partea statului poate fi și o forță puternică deoarece ea într-o oarecare măsură, dorim sau nu dorim, limitează libertatea individului, atinge libertatea și interesul lui. Din această cauză această constrângere trebuie realizată în timpul și locul potrivit⁷. De aici, trebuie delimitată răspunderea juridică de alte forme de constrângere: a) măsurile profilactice și

¹ BALTAG, D. Op. cit., pp. 148-150.

² Idem.

³ NEDELUCU, V. Op. cit., p. 109.

⁴ Idem.

⁵ БАБАЕВ, М. Статистико-криминалистический анализ... Op. Cit., p. 88.

⁶ COSTACHI, Gh., CHETRUȘ, U. Op. Cit., pp. 4-9.

⁷ GUȚULEAC, V. *Drept contravențional*... Op. Cit., p. 72.

de prevenire aplicate în situații excepționale (pandemia); b) măsuri de protecție, de restabilire a drepturilor specifice dreptului civil și altor ramuri de drept, de exemplu returnarea averii proprietarului dacă aceasta se află în posesia ilegală a altor subiecte etc.

G. V. Nazarenko menționează la acest capitol că, nu este suficient de corectă aprecierea esenței răspunderii juridice, doar drept aplicarea forței de constrângere a statului, exemplificând situația persoanelor iresponsabile aflate la tratament forțat în urma comiterii de fapte ilicite, care nu este răspundere juridică ci o măsură de protecție socială¹.

Reglementarea răspunderii juridice în legislația Republicii Moldova ca raport juridic de constrângere și nu numai are tendința comună de a crea baza normativă care ar ajuta la identificarea persoanelor pasibile de răspundere

Opinia precum că, *scopul răspunderii juridice* ar fi restabilirea ordinii de drept, apărarea ordinii sociale și educarea celor ce comit fapte ilicite, deocamdată nu a fost supusă criticilor. Iar în legătură cu determinarea scopului este oportun să determinăm *sarcinile răspunderii juridice*. Una din sarcinile răspunderii juridice este condamnarea sau îndreptățirea persoanei făptuitorului. Aceasta se realizează prin intermediul suprapunerii normei juridice cu elementele faptei ilicite. Identificarea componenței faptei ilicite sau a lipsei acesteia duce la realizarea sarcinii răspunderii juridice - condamnarea sau liberarea de răspundere.

În concluzie deducem că, *răspunderea juridică este o varietate a răspunderii sociale², ce se naște în consecința comiterii faptei ilicite și care reprezintă un raport juridic stabilit între făptuitor, stat și partea vătămată. Aceasta are drept scop restabilirea drepturilor părții vătămate și compensarea daunei suferite de către acesta, dar și prevenirea comiterii de noi fapte ilicite, ceea ce se realizează prin intervenția forței de constrângere a statului.*

În acest plan, tendințe noi ale cercetării răspunderii juridice sunt: formarea blocului de raporturi juridice orientate spre evidențierea factorilor ce nasc răspunderea juridică și a persoanelor vinovate de comiterea lor, determinarea unui sistem de raporturi juridice inerente executării pedepsei, dar și diferențierea ulterioară a răspunderii juridice.

3.3. Sistemul de drepturi și obligații ale subiectelor răspunderii juridice în diferite ramuri ale dreptului

Cercetătorii de domeniu³ acordă o mare importanță cercetării sistemului drepturilor și obligațiilor subiectelor răspunderii juridice survenite în rezultatul comiterii de fapte ilicite. Studiul neconținut al acestei probleme derivă, în primul rând, din numărul mare de fapte ilicite comise,

¹ НАЗАРЕНКО, Г. В. *Теория права и государства...* Op. Cit., p. 144.

² BALTAG, D., DOBÂNDA, V. *Dimensiunea socială ...* Op. Cit., pp.76-84.

³ ARAMĂ, E. Op. Cit. 2009; AVORNIC, Gh. Op. Cit. 2004; BALTAG, D. Op. Cit. 2007; NEGRU, B. Responsabilitatea și răspunderea juridică într-un stat de drept. În: *Revista Națională de Drept*, 2006, nr. 12, pp.39-47.

din specificul formelor de răspundere realizate, dar și din numeroasele raporturi juridice ce izvorăsc anume din materializarea acestor drepturi. Actualitatea problemei se argumentează și prin existența conflictului între interesele părților raportului juridic de răspundere ce își realizează drepturile și sunt constrânse la executarea obligațiilor în limitele acestui raport.

Drepturile subiective și obligațiile juridice se înfățișează în realitatea răspunderii juridice sub formă de relații între persoane individuale sau colective. Fiecare din aceste drepturi și obligații poate fi privit, fie în mod abstract ca element al unei relații între anumite persoane ca izolate, fie în legătura lui necesară cu drepturile și obligațiile celorlalte persoane și prin urmare cu complexul necesar al relațiilor care formează răspunderea juridică.

Dorind să lămurim natura juridică a drepturilor și obligațiilor subiectelor răspunderii juridice așa cum le cunoaștem ca subiecte de drept, trebuie să desprindem caracterele lor adevărate, deoarece răspunderea juridică este parte componentă a sistemului de drept. În primul rând, când vorbim de drepturile subiective fiecare drept va apărea atât ca implicând o obligație corelativă a altei persoane, cât și obligații ale aceleiași persoane față de ceilalți; tot asemenea o obligație a cuiva va implica atât un drept al altuia, cât și drepturi proprii.

O explicație originală a coraportului dintre drepturi și obligații o realizează M. Djuvara. Deci, spre a înțelege ce este un drept al cuiva, menționează M. Djuvara, trebuie neapărat să legăm această idee de cea a unei obligații, corespunzătoare a altcuiva. Ideea de drept și cea de obligație sunt în acest înțeles corelative: una nu se poate gândi fără cealaltă; tot astfel, spre exemplu, ideea de ceva nu se poate gândi decât în opozițiile cu cea de nimic, ideea de mare decât în legătură cu cea de mic¹. Ideea de drept și cea de obligație, continuă M. Djuvara, se află, prin urmare, într-o dublă corelație. Nu există un drept al cuiva fără o obligație a altuia și nici o obligație a cuiva fără un drept al altuia; nu există, în același timp, nici un drept al cuiva fără obligația ale aceleiași persoane față de ceilalți și nici o obligație fără drepturi față de ceilalți ale aceleiași persoane².

Acestea ar fi caracterele generale teoretice ale dreptului subiectiv și ale obligației corelative, care trebuie să-i corespundă. Spre a dovedi acest adevăr de o mare importanță vom continua cu investigarea drepturilor subiective și obligațiilor juridice ale subiectului răspunderii juridice în diferite raporturi juridice de răspundere penală, contravențională, civilă, disciplinară etc.

Dreptul subiectiv este vulnerabil dacă nu îi corespunde o obligație corelativă a celeilalte părți, iar obligația își pierde sensul existenței dacă nici un subiect nu este îndreptățit să ceară executarea acesteia. Caracterizând *esența răspunderii penale*, menționăm că răspunderea penală are menirea de a submina autoritatea subiectului infracțiunii prin intermediul condamnării acestuia

¹ DJUVARA, M. *Ceva despre ideea ...* Op. Cit., p. 4.

² Idem.

pentru fapta ilicită comisă. Este absolut logic faptul că răspunderea penală este abordată ca un mijloc juridic de *prevenire și soluționare a conflictului* dintre societate și persoană, modalitatea de garantare a ordinii în viața socială.

Ca exemplu, vom lua definiția dată de autorii C. Bulai și C. Mitrache. Reperele acestei definiții sunt: a) raportul juridic penal este un raport de constrângere; b) acest raport se naște în urma săvârșirii unei infracțiuni; c) este un raport complex, conținutul căruia stabilește dreptul statului de al trage la răspundere pe infractor, de ai aplica sancțiunea și obligația făptuitorului de a răspunde, adică de a suporta sancțiunea; d) și obiectul acestui raport, restabilirea ordinii de drept încălcate¹.

În definiția dată identificăm drepturi, pe de o parte, și obligații de ce-alaltă parte, *dreptul subiectiv al statului* de a aplica sancțiunea prevăzută de lege și *obligația făptuitorului* de a răspunde pentru o anumită infracțiune. Dreptul dat, în opinia D. Baltag și G. Tragone ”nu poate fi exercitat în mod direct, ci prin reprezentantul statului, judecătorul care, în anumite situații, poate și abuza de acest drept și, în consecință, să genereze un prejudiciu important persoanei, subiect al răspunderii penale”².

Săvârșirea unei infracțiuni, în opinia C. Chigheci, ”produce întotdeauna un dezechilibru în societate, care impune o reacție de *autoapărare* din partea acesteia. De la apariția primelor forme de organizare statală, sarcina pedepsirii celor care au încălcat normele de conviețuire socială a fost preluată de către stat, nemaifiind lăsată în sarcina exclusivă a persoanelor vătămate”³.

Autoarea menționează în continuare că ”în anumite mari familii, cum este sistemul juridic anglo-saxon, cele doua forme de răspundere nu sunt nici în prezent atât de clar delimitate, astfel încât, în Anglia, răspunderea civilă delictuală nu vizează în principal reparația prejudiciului, ci coerciția”⁴. Din această cauză, atunci când mai multe persoane sustrag o anumită sumă de bani, menționează C. Chigheci, ”fiecare dintre acestea este obligată să plătească în întregime suma sustrasă, fapt care în alte mari familii de drept ar fi de neconceput”⁵.

La cele spuse, conceptul de *răspundere penală* în opinia M. K. Guiu, este și un rezultat al opiniilor contractualiste promovate de Școala Neoclasică italiană (exponenți: Manzini, Massari, Rocco) după care săvârșirea unei infracțiuni duce la apariția dreptului statului de ai aplica infractorului o sancțiune și în același timp obligația ultimului de a suporta consecințele normei violate⁶.

¹ BULAI, C., MITRACHE, C. Op. Cit., p. 176.

² BALTAG, D., TRAGONE, Gh. Unele considerente referitoare la condițiile în care poate fi antrenată răspunderea juridică pentru fapta ilicită. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 7, pp. 15-25. ISSN: 1810-309X.

³ CHIGHECI, C. Op. Cit., p. 53.

⁴ VAN DAM, Cees. *European Tort Law*. 2nd Edition. Oxford University Press, 2006. p. 8. (656p.) ISBN 978-0-19-967226-4.

⁵ CHIGHECI, C. Op. cit., p.53.

⁶ GUIU, M. K. Op. Cit., p. 74.

N. Giurgiu la cele menționate susține dreptul subiectiv al statului de a aplica o sancțiune celor care săvârșesc infracțiuni, dar nu o obligație în cazul când statul poate renunța la acest drept (avem în vedere cauzele care înlătură răspunderea penală)¹.

După cum vedem, cele mai dificile se consideră drepturile și obligațiile subiectelor răspunderii juridice penale. Autorii de domeniu de obicei caracterizează acest complex de drepturi și obligații prin prisma enumerării, în primul rând, a obligațiilor subiectelor răspunderii penale. Spre exemplu, A. A. Cisteakov indică asupra *obligației de a suporta consecințele negative*, menționând că răspunderea juridică penală reprezintă instituția juridică ce conține anumite exigențe reglementate de legislația penală și care prevede aplicarea de efecte negative reale asupra subiectului ce a comis încălcarea, aplicare ce se face prin forța de constrângere a statului².

V. A. Nomokonov abordează mai complex aceeași problemă, menționând că în integrul răspunderea juridică penală poate fi determinată în felul următor: *un complex de obligații* ce revin subiectelor răspunderii penale: a) abținerea de la comiterea infracțiunii cu riscul aplicării sancțiunii penale; b) suportarea forței de constrângere a statului și pedepsei penale, în caz de sancționare a ei, dar și c) executarea altor obligații reglementate expres de legea penală. Altfel spus, răspunderea penală reprezintă conexiunea dintre subiectul răspunderii și prescripțiile legii penale, și anume obligațiile reglementate de aceasta³.

După cum vedem, doctrina atestă abordarea răspunderii penale exclusiv prin prisma obligațiilor subiectelor acesteia. Răspunderea penală, în opinia V. V. Pohmelkin, este executarea obligației rezultate din actul de condamnare adoptat de autoritățile statului drept consecință a comiterii infracțiunii, în scopul corectării și reeducării subiectului infracțiunii. Autorul vede în răspunderea penală o potențială obligație: răspunderea penală este prestabilirea de către autoritățile statului, în textul normelor juridice, a comportamentului ce trebuie urmat, care presupune anume abținerea de la comiterea de infracțiuni, iar în cazul în care acestea se săvârșesc - suportarea acțiunii forței de constrângere a statului⁴.

Un șir de cercetători examinează răspunderea juridică penală în cadrul raportului juridic. De exemplu, I. Ya. Kozachenko argumentează abordarea răspunderii penale ca raport juridic prin aceea că, în calitate de matriță a răspunderii penale apare raportul juridic penal⁵. El consideră că răspunderea penală în sens obiectiv, reprezintă obligația subiectelor de drept să se abțină de la

¹ GIURGIU, N. Op. Cit., p. 12.

² ЧИСТЯКОВ, А.А. Op. Cit., p. 10.

³ НОМОКОНОВ, В.А. Ответственность и ее перспективы в новом уголовном законодательстве. În: Правовая реформа и актуальные вопросы борьбы с преступностью. Владивосток, 1994. (с. 11-23). p. 12.

⁴ ПОХМЕЛКИН, В. В. Социальная справедливость и уголовная ответственность... Op. Cit., p. 71.

⁵ КАЗАЧЕНКО, И.Я. Уголовная ответственность... Op. Cit., p. 60.

comiterea de infracțiuni, paralel cu obligarea subiecților infracțiunii de a suporta consecințele infracțiunii comise¹.

În opinia acestuia drepturile subiecților raportului juridic de drept penal și obligațiile corelative, formează conținutul juridic al acestui raport². În acest fel, răspunderea juridică penală reprezintă un raport între stat și infractor, născut în conexiune cu drepturile personale și patrimoniale ale celui din urmă³.

Prezintă deosebită importanță și problema referitoare *la temeiurile nașterii drepturilor și obligațiilor subiecților răspunderii juridice penale*. Astfel, temeiul răspunderii penale reprezintă un cumul de circumstanțe în rezultatul survenirii cărora se aplică sancțiunea răspunderii penale. A. I. Rarog afirmă în acest sens că, aspectul juridic al problemei identificării temeiului răspunderii juridice, inclusiv a celei penale, reprezintă răspunsul la întrebarea: care comportament atrage ca efect răspunderea juridică?⁴ A. V. Kladkov susține aceeași idee, adăugând că unicul temei al răspunderii de drept penal îl reprezintă prezența componenței de infracțiune săvârșită de subiect⁵.

După cum vedem, în doctrina Federației Ruse, *temeiul juridic al răspunderii penale* a fost cercetat de mulți penaliști iar în cadrul acestor cercetări s-au evidențiat câteva direcții de bază. Primul grup de cercetători susțin că temeiul răspunderii penale îl reprezintă *componența de infracțiune*. Alții că, componența faptei ilicite săvârșite de subiect reprezintă *temeiul de facto al răspunderii juridice*. A. V. Kladkov susține ideea necesității prezenței componenței de infracțiune pentru răspunderea penală, aceasta reprezentând unicul și suficientul temei al răspunderii penale⁶. A. A. Chisteakov menționează că temeiul răspunderii penale îl constituie fapta care conform legii penale prezintă toate semnele componenței de infracțiune⁷.

O altă categorie de cercetători consideră că există câteva temeiuri de naștere a drepturilor și obligațiilor subiecților răspunderii juridice, spre exemplu A. F. Cherdantsev numește: 1) norma de drept ce reglementează răspunderea pentru anumite tipuri de fapte (temeiul juridic); 2) fapta ilicită (temeiul *de jure*); 3) actul de aplicare a dreptului prin care se individualizează pedeapsa (spre ex., hotărârea judecătorească)⁸.

După cum vedem există opinii diferite, comun pentru toți este: existența normei juridice (temeiul *de jure*) și fapta ilicită (temeiul *de facto*).

¹ Idem.

² Idem.

³ Idem, p. 65.

⁴ РАРОГ, А. И. *Уголовная ответственность и состав преступления как её основание. Уголовное право России. Общая часть: Учебник под ред. проф. А. И. Рарога*. М.: Институт международного права и экономики им. А. С. Грибоедова, 1998. с. 58.

⁵ КЛАДКОВ, А. В. *Уголовная ответственность и её основание...* Op. Cit., p. 72.

⁶ Idem, p. 60.

⁷ ЧИСТЯКОВ, А.А. Op. Cit. с. 10.

⁸ ЧЕРДАНЦЕВ, А.Ф. Op. Cit., p. 316.

În dreptul civil, referitor la temeiul nașterii drepturilor și obligațiilor subiecților răspunderii menționat că, mulți autori care abordează problema drepturilor și obligațiilor subiecților răspunderii civile pornesc de la explicarea categoriei de răspundere civilă¹.

Trezește interes posibilitatea realizării *drepturilor subiectelor răspunderii civile*.

Rolul răspunderii civile este că nu se urmărește în principal sancționarea celui care a comis fapta ilicită, ci restabilirea *drepturilor* patrimoniale și nepatrimoniale încălcate². Chiar dacă acest aspect a fost studiat în doctrină în calitate de funcție a răspunderii civile³, totuși cercetarea acestuia nu trebuie limitată la această perspectivă. Anume repararea daunei stimulează subiectul obligat să își execute aceste obligații în conformitate cu reglementările legale sau contractuale⁴. Sancțiunea în cadrul răspunderii civile se aplică nu doar celui ce comite fapta ilicită ci și celui ce răspunde subsidiar, solidar, în plus existând și asigurarea de răspundere civilă.

Puțin diferită este și abordarea *obligațiilor subiectelor răspunderii juridice civile*. Doctrinarii de domeniu abordează divers acest subiect. Unii cercetători obișnuiesc să evidențieze consecințele nefaste și *caracterul reparator al obligației* rezultate din răspunderea civilă. Raporturile reglementate de normele juridice civile sunt preponderent patrimoniale și doar indirect pot influența personalitatea subiectului ce a comis delictul civil - prin limitarea drepturilor subiective patrimoniale ale acestuia. Încălcarea clauzelor contractuale, cauzarea de daune patrimoniale atrag răspunderea juridică civilă prin care se urmărește restabilirea drepturilor patrimoniale, repararea daunelor. O altă caracteristică a răspunderii civile referitor la obligații, constă în caracterul compensatoriu și de restabilire al acesteia. Nu toate sancțiunile prevăzute de dreptul civil au caracter de pedeapsă și limitative de drepturi și libertăți. De exemplu, executarea silită a obligației, anularea contractului etc., ar părea că nu au nimic în comun cu cele menționate. Însă, implicarea forței de constrângere a statului care duce la executarea silită a obligației, reprezintă fără doar și poate o modalitate de manifestare a răspunderii juridice civile⁵.

Alți autori determină obligațiile prin prisma sancțiunilor juridico-civile. V. M. Lazarev atribuie la categoria măsurilor de răspundere civilă *penalitatea*, ea contribuind la majorarea patrimoniului celui care o percepe dar și la funcționarea corespunzătoare a raporturilor bazate pe echivalență⁶. S. V. Aristov la fel atribuie penalitatea, plata dobânzii pentru utilizarea inadecvată a resurselor financiare ale terților etc. la măsurile de răspundere civilă⁷.

¹ КОЛОМИЕЦ, А. Проблемы ответственности по трудовому договору (контракту) за разглашение информации, составляющей коммерческую тайну. В: *Хозяйство и право*, 1998, № 8, сс. 38-45.

² СУХАНОВ, Е.А. *Гражданско-правовая ответственность...* Op. Cit., p.449.

³ МАЛЕЙНА, М. Н. *Гражданско-правовая ответственность...* Op. Cit., p.503.

⁴ КОЛОМИЕЦ, А. Op. Cit., pp. 38-45.

⁵ МАЛЕЙНА, М. Н. Op. cit., p. 504.

⁶ ЛАЗАРЕВ, В. М. *Юридическая ответственность как форма и средство...* Op. Cit., p. 137.

⁷ АРИСТОВ, С.В. Op. cit., p. 21.

Răspunderea civilă și răspunderea juridică în general au caractere fundamentale identice. Pentru ambele categorii este specifică constrângerea de stat. Însă, răspunderii civile, nu-i este specifică orice constrângere de stat, ci doar constrângerea de a suporta consecințe negative rezultate din compensarea daunei cauzate prin neexecutarea, executarea necorespunzătoare a clauzelor contractuale sau din neexecutarea altor obligații extracontractuale.

După cum vedem, drepturile și obligațiile subiectelor răspunderii civile sunt descrise de pe mai multe poziții, reprezentând elemente importante nu doar ale teoriei dar și ale practicii. Temei al nașterii drepturilor și obligațiilor răspunderii civile este fapta ilicită civilă a cărei componență include condițiile răspunderii juridice civile. În categoria condițiilor de obicei se includ: fapta ilicită, prejudiciul, legătura cauzală dintre primele două, vinovăția debitorului, sau circumstanța care indică asupra răspunderii fără vinovăție dacă așa prevede legea etc. Vis-a-vis de vinovăție, doctrina cunoaște multe controverse, întrucât legislația civilă nu leagă întotdeauna răspunderea de vinovăția făptuitorului. Aici, este vorba despre răspunderea fără vinovăție pentru daunele cauzate în virtutea forței majore, cât și alte excepții care în legislația civilă sunt destul de multe.

În dreptul civil se atestă o conexiune specifică între fapta ilicită și obligațiile făptuitorului. M. S. Bogdanov indică în acest sens că, este necesară delimitarea faptei ilicite ca încălcare a normei juridice, de acțiunea ilegală ca temei al răspunderii juridice¹. Orice faptă ilicită încalcă drepturile cuiva și dezordonează normala funcționare a relațiilor sociale. Chiar dacă dauna cauzată este nesemnificativă, s-a încălcat oricum regula de comportament pe care legiuitorul a stabilit-o ca obligatorie. Dacă fapta a fost comisă fără vinovăție, oricum subiectul care a comis-o se consideră obligat să repare dauna cauzată. Deci, apare obligația și nu răspunderea subiectului. Răspunderea intervine doar atunci când subiectul nu își execută această obligație de reparare prejudiciului.

Completul de drepturi și obligații ale subiectelor răspunderii juridice nu este specific, exclusiv domeniilor dreptului civil și penal, dimpotrivă acesta se completează perfect pe un întreg sistem de alte drepturi și obligații, cum ar fi cele ale *subiectelor răspunderii contravenționale*.

În doctrina autohtonă expresia delicventul contravențional este asociată cu expresia subiectul contravenției. În opinia prof. V. Guțuleac acest fapt este cel puțin discutabil. Contravenția, în opinia V. Guțuleac, este o acțiune ilicită atribuită unui subiect de drept ce a încălcat o normă contravențională, neconformându-se dispoziției ei. Sunt potențiali de săvârșirea contravenției toți membrii societății cu unele excepții prevăzute de lege, având calitatea de subiecți activi. Din alt punct de vedere, toți subiecții de drept contravențional sunt purtători de valori sociale, care pot fi prejudiciate prin contravenție, în această situație ei devenind subiecți pasivi.

¹ БОГДАНОВ, М. С. Op. Cit., p. 25.

Concluzia este că toți subiecții de drept, fie activi, fie pasivi pot fi implicați în săvârșirea unei contravenții¹.

Deci, calitatea de subiect de drept nu poate fi identificată cu cea de subiect al răspunderii contravenționale, după cum și cu cea de subiect al contravenției, întradevăr, un subiect de drept poate fi și subiect al contravenției, dar acesta nu înseamnă că toți subiecții contravențiilor sunt și subiecții răspunderii contravenționale.

O atare calitate, în opinia C. Manda, o dobândesc numai acei care săvârșesc fapte ilicite².

După cum opinează M. Costin, ”subiect al răspunderii juridice este persoana fizică sau juridică împotriva căreia se exercită constrângerea statală prin aplicarea sancțiunilor juridice”³.

V. A. Hotca susține opiniile autorilor nominalizați și precizează că orice persoană, fie fizică, fie juridică care încalcă o normă prevăzută de norma contravențională prin neconformare, prin diferite acte de executare, determinare, complicitate poate fi subiect activ al contravenției sau contravenient⁴.

În doctrina juridică, de asemenea, nu există unanimitate de opinii referitor la elementele constitutive obligatorii ale contravenției⁵. Cea mai des întâlnită opinie, susținută și de noi, este următoarea: obiect, latura obiectivă, subiect și latura subiectivă⁶.

Această poziție este, în viziunea prof. V. Guțuleac⁷, ”simplu de explicat”. ”Atât timp cât valoarea socială concretă nu este protejată prin norma materială a dreptului contravențional, această valoare socială nu poate să constituie obiectul atentării (obiectul contravenției)”⁸.

Neconformarea subiectului de drept unei norme juridice de drept contravențional poate servi ca temei de stopare, de aplicare a măsurilor de prevenție sau de inițiere a procedurii contravenționale, dar nu servește drept temei de aplicare a sancțiunii contravenționale, deoarece este nevoie de stabilit latura subiectivă, adică vinovăția subiectului faptei contravenționale. În același timp nu fiecare subiect al acțiunii comise este și subiectul contravenției. Deci, latura subiectivă poate fi stabilită doar după ce a fost stabilit subiectul activ al contravenției⁹.

În legătură cu cele expuse, menționăm că realizarea deplină a drepturilor subiectelor răspunderii juridice contravenționale poate avea loc exclusiv în cadrul raportului juridic de răspundere și a celor două componente ale faptei ilicite: obiectivă și subiectivă.

¹ GUȚULEAC, V. *Unele aspecte teoretice și aplicative privind conținutul contravenției...* Op. Cit., pp.4-16.

² MANDA, C. Op. cit., p. 384.

³ COSTIN, M. *Noțiunea de conduită ilicită ...* Op. Cit., p. 109.

⁴ HOTCA, M. A. Op. cit., p. 124.

⁵ HOTCA, M. A. Op. cit., 2003; NEGRUȚ, V. *Drept administrativ*. Op. Cit., 2004; BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, Gh., BERLIBA, V. et al. *Codul penal al Republicii Moldova*. Comentari. Op. Cit. 2009.

⁶ VEDINAȘ, V. Op. cit., p. 595.

⁷ GUȚULEAC, V. *Tratat de drept contravențional*. Chișinău, 2009. p. 109.

⁸ GUȚULEAC, V., COMARNIȚCAIA, E. *Analiza logico-juridică a modificărilor și completărilor adoptate recent...*, p.18.

⁹ COSTIN, M. Op. Cit., p. 109.

În sfera raporturilor de muncă, legate de disciplina muncii de asemenea se regăsesc o multitudine de drepturi și cu toate că considerăm în literatură nu li se acordă atenție cuvenită cel puțin în perspectivă teoretică.

În ceea ce privește obligațiile *subiectelor răspunderii disciplinare*, teoreticienii le descriu în baza abordărilor științifice generale. A. V. Nikiforov examinează răspunderea disciplinară în calitate de obligație, răspunderea disciplinară este obligația născută din comiterea încălcării normei, prin aplicarea sancțiunilor disciplinare de către autoritățile abilitate¹. L. A. Sîrovatsakaya determină răspunderea disciplinară drept obligația angajatului de a răspunde în fața angajatorului pentru comiterea încălcării disciplinare prin suportarea măsurilor sancționatorii reglementate de legislația muncii². K. N. Gusov, V. N. Tolkunova susțin această opinie și menționează că răspunderea disciplinară reprezintă obligația angajatului de a fi sancționat conform normelor dreptului muncii pentru neîndeplinirea cu vinovăție a obligațiilor sale de muncă³.

De obicei se consideră că temei al nașterii obligațiilor subiectelor răspunderii disciplinare este anume abaterea disciplinară, întrucât anume aceasta și este temeiul nașterii răspunderii disciplinare. În acest sens menționăm, că tragerea la răspundere disciplinară se va face doar în prezența încălcării disciplinare, care este una din categoriile de fapte ilicite. Orice încălcare a obligațiilor reglementate de legislația muncii atrage răspundere juridică, de cele mai multe ori răspundere disciplinară. Cu părere de rău în legislație nu este definită abaterea disciplinară ca faptă ilicită.

În baza rezultatelor cercetărilor teoretice în concluzie ne putem permite să afirmăm că drepturile și obligațiile subiectelor răspunderii juridice în diferite ramuri ale dreptului apar ca un sistem complex, format sau fundamentat pe cele două componente: obiective și subiective. *Componenta obiectivă* este reprezentată de fapta ilicită, care nu poate fi temei suficient fără *componenta subiectivă* - atitudinea psihică a subiectului. Aceasta din urmă include vinovăția subiectului, adică atitudinea psihică a subiectului la momentul comiterii faptei ilicite și alte semne juridice relevante. Menționăm că componenta obiectivă nu întotdeauna este prevăzută detaliat de lege, iar interpretarea acesteia depinde de voința celui care aplică legea.

Din cele expuse deducem necesitatea cercetării drepturilor și obligațiilor subiectelor răspunderii juridice în diferite ramuri de drept în tandem cu *drepturile și obligațiile speciale* ale subiectelor răspunderii juridice.

¹ НИКИФОРОВ, А.В. Дисциплинарная ответственность ... Опр. Cit., p. 9.

² СЫРОВАТСКАЯ, Л.А. Трудовое право... Опр. Cit., p. 232.

³ ГУСОВ, К. Н., ТОЛКУНОВА, В. Н. Трудовое право России... Опр. Cit., p. 315.

3.4. Drepturile și obligațiile speciale ale subiecților răspunderii juridice

În dreptul contemporan în ziua de azi s-a creat un sistem de drepturi și obligații speciale, materiale și procesuale ale subiecților răspunderii juridice regăsite, mai ales în *cadrul juridic procesual*. Știința Teoria Generală a Dreptului este, astfel, provocată să cerceteze și să înțeleagă pe deplin drepturile și obligațiile speciale ale subiecților răspunderii juridice, locul și rolul lor în cadrul răspunderii juridice. Analiza tendințelor de evoluție a drepturilor și obligațiilor speciale menționate ne va permite construirea cu succes a modelelor de dezvoltare a răspunderii juridice.

Doctrina examinează acest complex de drepturi și obligații în corelație cu drepturile și obligațiile generale ale subiecților răspunderii juridice din diferite ramuri de drept. Vom începe cu sistemul de drepturi și obligații speciale ramurale în dreptul penal și procesual penal.

Există multiple direcții de abordare a drepturilor și obligațiilor speciale ale subiecților răspunderii juridice penale și procesual penal. În ultima perioadă drepturile și obligațiile subiecților răspunderii penale au început a fi examinate ca un fenomen complex ce se caracterizează prin câteva elemente de bază. Așa, de exemplu, A. I. Rarog delimitează în cadrul instituției răspunderii penale următoarele componente: *în primul rând*, obligația făptuitorului de a da seamă în fața statului în persoana organelor competente pentru fapta comisă; *în cel de-al doilea rând*, condamnarea faptei și a persoanei exprimată în textul sentinței de condamnare; *pedeapsa penală* destinată făptuitorului; *antecedentele penale* ce rămân ca consecință a executării pedepsei¹.

Prezintă interes cel de-al patrulea element - *antecedentele penale*, ca efect al executării pedepsei. În opinia noastră acesta nu este doar un efect al executării pedepsei ci și o componentă inherentă răspunderii penale - o *obligație specială* a făptuitorului. Acest lucru derivă din faptul că existența antecedentelor penale ulterior își produce efectul asupra unei noi pedepse în cazul în care fapta ilicită se repetă sau făptuitorul comite o altă infracțiune. Respectiv, aceste antecedente penale determină o circumstanță relevantă pentru determinarea și realizarea răspunderii juridice ulterioare, și care indică asupra gradului de pericolozitate a făptuitorului.

Jurisprudența contemporană nu examinează rolul ce-i revine în cadrul realizării răspunderii juridice celui care suferă de pe urma comiterii infracțiunii. Acest lucru apare în virtutea volumului de mic de drepturi și obligații ale acestuia, dar și de posibilități de a le exercita. Practica indică asupra faptului că, cea mai mare parte a cauzelor penale sunt pornite din oficiu, voința victimei neavând nici un rol în acest sens. Este posibilă doar încetarea urmăririi penale în caz de împăcare a părților doar în situația comiterii de infracțiuni ușoare și nu prea grave (art. 285 CPP al RM).

Această particularitate a raporturilor juridice penale poate fi explicată prin faptul că inițial statul nu era considerat parte a raportului, întrucât însăși ramura de drept nu era considerată una

¹ РАРОГ, А. И. *Понятие уголовной ответственности*. В: Уголовное право. Общая часть: Учебник под ред. проф. А. И. Рарога. М.: Изд. «Триада, ЛТД», 1997. с. 54. (320 с.). ISBN 5-699-17072-3.

de reglementare ci doar de protejare. Răspunderea juridică se asocia cu funcția represivă penală aplicată persoanei fizice și care nicidecum nu putea viza statul sau un organ al acestuia. În aceste circumstanțe s-a creat impresia că subiectul răspunderii penale este doar infractorul iar însăși răspunderea se exprimă prin obligarea făptuitorului de a suporta măsurile de coerciție de stat¹. Abia mai târziu au apărut lucrările științifice ce tratau problema din altă perspectivă - cea a existenței a două subiecte ale raportului de răspundere juridică penală: statul și infractorul.

Dezvoltarea instituției răspunderii juridice penale, după cum am menționat anterior, permite să afirmăm despre existența a trei subiecte ale răspunderii penale: statul prin intermediul organelor sale reprezentative, infractorul și victima. Totuși, participanții în raporturile de răspundere penală nu trebuie echivalați cu participanții în raporturile procesual-penale. Obligația de a răspunde în fața statului contravine cerințelor art. 66 a CPP al RM care stipulează că, *depunerea de mărturie* despre comiterea faptei este un drept al învinuitului și nu o obligație. În art. 64 CPP al RM este prevăzut același drept al bănuیتului.

Studiul drepturilor și obligațiilor speciale ale subiectelor răspunderii penale nu este posibil fără luarea în considerație a procesului de realizare a acestei răspunderi. O. E. Leist menționează că dacă o bună parte a teoreticienilor examinează răspunderea penală din perspectiva obligației de a răspunde pentru infracțiunea comisă, atunci procesualiștii recunosc unanim dreptul la apărare a învinuitului ca principiu de bază al procesului penal un drept special, în cadrul căruia se realizează răspunderea penală. Din punctul de vedere al teoriei dreptului, în opinia O. E. Leist, aceste două poziții nicidecum nu pot fi unificate întrucât obligația materială nu poate fi compatibilă cu dreptul procesual nici de pe poziții teoretice, nici de cele practice².

Alături de dreptul la apărare, ca drepturi speciale, după cum am menționat, mai putem evidenția dreptul acuzatului de a cunoaște învinuirea, dreptul la tăcere și neautoîncriminare, dreptul celui acuzat să fie informat privitor la drepturile și garanțiile sale procesuale ș.a.m.d.

Dreptul la apărare este garantat bănuیتului, învinuitului, inculpatului, despre acest drept am vorbit în paragraful precedent ca un drept teoretic ce fundamentează statutul juridic al subiecților răspunderii juridice. Pentru ca acest drept să aibă un caracter practic și efectiv, dar nu pur teoretic, consideră M. Damaschin, exercitarea sa nu trebuie să fie subordonată îndeplinirii unor condiții excesiv de formaliste: revine organelor de justiție sarcina de a asigura caracterul echitabil al unui proces și, în consecință, de a veghea ca unui avocat care, în mod evident, participă la un proces pentru a apăra pe clientul său, în lipsa acestuia, să i se dea posibilitate să o facă³.

¹ Idem.

² ЛЕЙСТ, О. Э. *Методологические проблемы ...* Op. Cit., p. 492.

³ DAMASCHIN, M. *Dreptul la un proces echitabil în materie penală*. București: Universul juridic, 2009. p. 89. ISBN 978-973-127-192-7.

În mod practic, realizarea dreptului la apărare, în opinia T. Vîzdoagă și A. Eșanu, este asigurat prin organizarea și funcționarea organelor de urmărire penală, procuraturii și instanțelor judecătorești, prin dispozițiile procedurale prevăzute de lege, precum și prin asistență juridică¹.

Conținutul complex al dreptului la apărare se manifestă, în opinia autorilor citați, sub trei aspecte principale: dreptul părții de a se apăra prin orice metodă și mijloc legal; obligația organului de urmărire penală și a organelor procuraturii de a lua în considerație din oficiu toate aspectele avantajoase părții, indiferent de faptul dacă cunoaște sau nu acesta despre existența lor și indiferent dacă cooperează sau nu în vederea aflării adevărului; dreptul de a beneficia de asistența juridică calificată. Acest drept are în vedere totalitatea posibilităților și normelor procedurale care pot fi utilizate de o persoană pentru apărarea sa, împotriva învinuirilor ce i se aduc sau împotriva tentativelor de încălcare a drepturilor sale, precum și șansa de a-și valorifica cererile și de a proba seriozitatea pretențiilor adversarului².

Art. 6 §3 din CEDO prevede că, ”orice acuzat are, mai ales, dreptul să fie informat în cel mai scurt termen, într-o limbă pe care o înțelege și în mod detaliat despre natura și motivele acuzației ce i se aduce; să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale și să comunice cu apărătorul pe care și-l alege”³.

Prin urmare, în opinia T. Vîzdoagă și A. Eșanu, neglijarea acestor prevederi poate să conducă la încălcarea dreptului la apărare, iar în consecință - probele obținute cu aceste încălcări să fie declarate inadmisibile în temeiul art. 94 alin.(1) pct.2) din CPP al RM⁴.

Deci, pentru a stabili dacă procedura, în ansamblu, este echitabilă, trebuie să se cerceteze, totodată, și faptul dacă dreptul la apărare este respectat. În fapt, după cum susține A. Ialanji, ”procedurile penale încep de la momentul în care o *învinuire oficială* este adusă *la cunoștință* persoanei vizate. Potrivit jurisprudenței CEDO, în cazul când acest lucru nu este clar sau este imposibil de stabilit data la care acuzarea este adusă la cunoștință suspectului, examinarea începe de la data la care situația acuzatului a fost afectată în mod grav ca urmare a bănuielii apărute împotriva lui, prin efectuarea unor acțiuni ce limitează anumite drepturi ale acestuia, precum ar fi efectuarea de percheziții sau autorizarea unor acțiuni procesuale cu participarea suspectului”⁵.

La acest capitol am putea menționa modul cum abordează B. Ștefănescu dreptul acuzatului la cunoașterea învinuirii. Autorul consideră că obligativitatea impusă de lege organelor judecătorești de a informa părțile participanților la proces despre drepturile procesuale pe care le

¹ VÎZDOAGĂ, T., EȘANU, A. Op. Cit., pp. 9-15.

² Idem.

³ Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale Nr. 1950 din 04.11.1950. În: *Tratate Internationale* Nr. 1 din 30.12.1998.

⁴ VÎZDOAGĂ, T., EȘANU, A. Op. Cit., p. 14.

⁵ IALANJI, A. Dreptul acuzatului de a cunoaște învinuirea în lumina jurisprudenței CEDO. În: *Revista Institutului Național al Justiției*, 2018, nr. 1, pp. 32-36. ISSN 1857-2405.

au și de ai ajuta să-și exercite aceste drepturi, este principala garanție procesuală, căci dacă părțile nu cunosc aceste drepturi ele ar putea rămâne neexercitate sau modalitatea în care ele pot fi realizate ar rămânea în necunoaștere. Referitor la dreptul la apărare impus drept garanție procesuală de Convenție îi va garanta învinutului sau inculpatului că nu va fi reținut sau arestat de cât după ce a fost audiat despre acțiunea sa ilicită, despre faptul că se încadrează în norma juridică respectivă încălcată și despre posibilitatea de a fi asistat de un avocat¹.

Dreptul la tăcere și neautoîncriminare ca un drept special poate fi considerat ca o protecție, o garanție, care se fondează pe dreptul de a avea un proces echitabil. Dreptul dat este stipulat în acte internaționale de o valoare incontestabilă. Astfel, conform art. 14 alin. (3) lit. g) din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice ”orice persoană acuzată de comiterea unei infracțiuni are dreptul, în condiții de deplină egalitate, să nu fie silită să mărturisească împotriva sa însăși sau să se recunoască vinovată”².

Codul procesual penal al Republicii Moldova, la fel, enunță acest drept, consacându-l în art. 21³, care stabilește libertatea persoanei de a nu mărturisi împotriva sa, sau rudelor sale apropiate.

Dacă normele de drept naționale nu definesc dreptul la tăcere și la neautoîncriminare, aceasta nu înseamnă și că ele nu pot să ne ajute în circumscrierea acestor concepte, pornind de la normele juridice care dau expresie concretă acestei garanții procesuale.

Dreptul de a fi informat ca un drept special al persoanei învinuite ce presupune cunoașterea drepturilor și garanțiilor sale de drept procesual, cât și referitor la conținutul acestora, este condiția unei apărări efective.

Cu toate că dreptul de a fi informat este o urmare a dreptului la apărare, acesta este reglementat sub diferite modalități, cum ar fi la art. §3 din CEDO, care prevede că orice acuzat are dreptul să fie informat, în termenul cel mai scurt și într-o limbă pe care o înțelege, despre natura și cauza acuzației aduse împotriva sa⁴. Acest drept îl găsim și în conținutul legislației procesual-penale din Republica Moldova, prin art.11 alin. (5) CPP al RM, ce stipulează că ”persoanei reținute sau arestate i se aduc imediat la cunoștință drepturile sale și motivele reținerii sau arestării, circumstanțele faptei, precum și încadrarea juridică a acțiunii de săvârșirea căreia ea este bănuită

¹ STEFĂNESCU, B. *Garanțiile juridice ale respectării legii procesual penale în activitatea de judecată*. București: Hamangiu, 2007. p. 169. ISBN 978-973-1720-32-6

² Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice Nr. 1966 din 16.12.1966. În : *Tratate Internaționale* Nr. 1 din 30.12.1998.

³ Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova Nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 248-251 din 05.11.2013.

⁴ MITITELU, D. *Principiile răspunderii juridice*. Op. Cit., 2011.

sau învinuită, în limba pe care o înțelege, în prezența unui apărător ales sau a unui avocat care acordă asistență juridică garantată de stat”¹.

R. Chirița susține că, art. 6 §2 din Convenția Europeană este o măsură instituită împotriva unui potențial abuz de putere, dar în același timp, deoarece această informare dă posibilitatea celui acuzat să își formuleze apărarea și să conteste aplicarea măsurii, prevederea este o condiție esențială a egalității armelor în această procedură².

Și în cadrul Uniunii Europene a existat nevoia legiferării dreptului la informare, ce este prevăzut în Directiva 2012/13/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 22 mai 2012³ privind dreptul la informare în cadrul procesului penal cu mici deosebiri. Se poate observa că art. 6 par. 3 CEDO instituie informarea în cel mai scurt timp privind acuzația penală, pe când art. 3 alin. (1) din Directiva 2012/13/UE prevede că: ”persoanele acuzate trebuie informate prompt cu privire la acuzare”. Legislația din Republica Moldova, art. 66 alin. (2) pct. 1) CPP prevede că învinuitul sau inculpatul (persoana acuzată) are dreptul ”să știe pentru ce faptă este învinuit și, în legătură cu aceasta, la punerea sub învinuire, precum și imediat după reținerea în stare de arest sau după ce i s-a adus la cunoștință ordonanța de aplicare a măsurii preventive, să primească de la organul de urmărire penală copia de pe ordonanța de punere sub învinuire”⁴. Dacă facem o comparație cu România, se observă că art. 10 alin. (3) CPP român folosește sintagma ”de îndată” în reglementarea acestui drept⁵. Considerăm că, aceste prevederi arată la durată foarte scurtă de timp care trebuie să treacă de la formularea unei acuzații penale până la aducere la cunoștință persoanei vizate despre acuzații.

Drepturile și obligațiile speciale ale subiectelor răspunderii juridice se regăsesc și în raporturile de *răspundere juridică civilă*.

Aceste drepturi și obligații speciale ale subiectelor răspunderii civile urmează a fi cercetate în cadrul raportului juridic tripartit, întrucât anume în procesul civil acesta este foarte bine exprimat.

În literatura de specialitate, procesul civil este definit ca un ansamblu de acțiuni procesuale și raporturi juridice legate de acestea, reglementate de normele dreptului procesual civil întreprinse

¹ Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova Nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 248-251 din 05.11.2013.

² CHIRIȚA R. *Convenția Europeană a drepturilor omului*. Comentarii și explicații. București: C. H. Beck, 2008. p. 168. ISBN 978-973-115-476-3.

³ Directiva 2012/13/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 22 mai 2012 privind dreptul la informare în cadrul procedurilor penale [citat 02.09.2019]. Disponibil: file:///C:/Users/User/Downloads/CELEX_32012L0013_RO_TXT.pdf.

⁴ Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova Nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 248-251 din 05.11.2013.

⁵ Codul de procedură penală roman din 1 iulie 2010, adoptat prin Legea nr. 135 din 1 iulie 2010 privind Codul de procedură penală. În: *Monitorul Oficial al României*, nr. 486 din 15.07.2010.

de către instanța de judecată și participanții la proces în legătură cu examinarea și soluționarea cauzelor civile și executarea hotărârilor judecătorești¹.

Pe parcursul procesului civil subiecții își exercită și valorifică anumite *drepturi subiective*, însă în același timp își onorează și *obligații* de același gen. Astfel, existând un conflict, subiectul face uz atât de normele materiale, cât și de cele procesuale prin intermediul dreptului la apărare. Exercitându-ți un drept la apărare poți fi sigur că drepturile și interesele legitime îți pot fi protejate datorită asistenței acordate din partea unei persoane competente.

Participarea părților la proces este un drept veritabil al lor sau o obligație subiectivă, această întrebare constituie mereu subiectul discuțiilor doctrinare. Considerăm că, drepturile subiective speciale se deosebesc de obligațiile subiective anume prin posibilitatea de a le exercita sau de a nu le exercita. Acolo unde nu există libertatea alegerii nu pot să existe nici drepturi, fiind înlocuite prin obligații subiective.

În prezent, legislația procesual-civilă a Republicii Moldova soluționează problema neprezentării participanților la proces în conformitate cu art. 206 CPC al RM, care stabilește că, lipsa reclamantului duce fie la scoaterea cererii de pe rol, fie la examinarea cauzei în lipsa reclamantului, dacă aceasta solicită pârâtul, iar în caz de absență a pârâtului, instanța examinează cauza în lipsa acestuia, pe când lipsa ambelor părți duce la amânarea procesului, iar neprezentarea repetată a ambelor părți duce la scoaterea cererii de pe rol².

Ca urmare, vedem că legiuitorul tratează lipsa uneia din părți ca un drept al acesteia de a participa sau nu la examinarea cauzei, iar neprezentarea părții duce la aplicarea prezumției exprimării tacite a voinței acestei părți de a fi examinată cauza în lipsa sa.

Totuși, în opinia V. Moscaliuc, există excepții de la regula generală, când legiuitorul, luând în considerație un interes superior voinței părților, impune necesitatea prezentei acestora³.

De cele mai multe ori, opinează A. Prisac ”la soluționarea cauzei în prima instanță există un singur reclamant și un singur pârât, la judecarea în apel un singur apelant și un singur intimat etc. Sunt, însă, destul de frecvente cazurile în care poziția contradictorie există între mai mult de două persoane, deci când, în același proces, două sau mai multe persoane au calitatea de reclamant ori de pârât. O astfel de situație este cunoscută sub denumirea de coparticipare procesuală”⁴. Coparticiparea procesuală, în opinia autorilor din Federația Rusă S. F. Afanasiev și A. I. Zayțev

¹ LEȘ, I. *Tratat de drept procesual civil...* Op. Cit., p. 8.

² Codul de procedură civilă a Republicii Moldova Nr. 225 din 30-05-2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 285-294 din 03-08-2018.

³ MOSCALIUC, V. Op. Cit., pp. 27-30.

⁴ PRISAC, A. Coparticiparea procesuală în lumina Codului de procedură civilă a Republicii Moldova. În: *Legea și viața*, 2017, nr. 5, pp. 31-35.

”este participarea concomitentă în același proces a mai multor reclamanți și/sau a mai multor pârâți, interesele și pretențiile cărora nu se exclud reciproc”¹.

Fenomenul coparticipației procesuale a fost, de asemenea cercetat, de specialiști din domeniul procedurii civile cum ar fi: V. Iarkov², M. Șekarian³ și alții, care o mai numesc și conexare subiectivă a pretențiilor și este specifică mai mult procedurii contencioase.

”Scopul coparticipării procesuale, susține A. Prisac, rezidă în următoarele: de a optimiza examinarea cauzelor civile, contribuind la o economie de timp și a unor cheltuieli; de a apăra pe cale judiciară drepturile și interesele persoanelor într-un mod rapid și eficient; de a nu admite ca drepturile altor persoane ce nu au calitate de parte în proces să fie afectate prin soluționarea unei pricini civile; asigură evitarea pronunțării unor hotărâri contradictorii”⁴.

De asemenea clasificarea acestui fenomen poate fi făcută, în opinia A. Prisac, după mai multe criterii, dintre care cel de bază fiind criteriul material-juridic. Astfel, în opinia autorului ”în funcție de acest criteriu se deosebesc două feluri ale coparticipării procesuale: coparticiparea obligatorie și coparticiparea facultativă. Coparticiparea obligatorie este reglementată de prevederile art. 62 din CPC, iar cea facultativă de prevederile art. 63 din CPC”⁵.

După cum vedem, procesul de realizare a răspunderii civile nu este însoțit de obligația reclamatului de a da seama pentru neexecutarea obligațiilor sale. Conform art. 61 CPC al RM acesta are obligația de a face uz cu bună-credință de drepturile procesuale ce-i revin. Reclamantul și terții nu dispun de dreptul de a-l obliga să dea socoteală pentru faptele sale. De rând cu drepturile reglementate de alin. (1), art. 61 CPC al RM, reclamantul dispune de dreptul de a înainta pretenții prin intentarea acțiunii, iar terții pot înainta pretenții individuale⁶.

O. E. Leist indică asupra unui indiciu procesual esențial al drepturilor și obligațiilor subiectelor răspunderii civile. Cercetându-le, acesta menționează că, specificul faptei ilicite civile constă în aceea că prin comiterea ei se încalcă un drept concret al unui subiect la fel de concret, iar din acest motiv în cadrul raportului de răspundere civilă participă și cel căruia i se încalcă dreptul⁷.

Un caracter specific al drepturilor și obligațiilor speciale ale subiectelor răspunderii civile constă și în posibilitatea realizării lor în forma procesual-penală. Prin intermediul procesului penal,

¹ АФАНАСЬЕВ, С. Ф., ЗАЙЦЕВ, А. И. *Гражданский процесс*. М.: Норма, 2004. p. 133. ISBN 978-5-468-00224-7.

² ЯРКОВ, В. В. *Гражданский процесс*. Учебное пособие. 5-е издание. М.: Статут, 2017. (400 с.). с. 72. ISBN 978-5-8354-1376-8.

³ ШАКАРЯН, М. С. *Гражданское процессуальное право*. М.: Проспект, 2004. (584 с.). с. 84. ISBN 5-86226-578-8.

⁴ PRISAC, A. *Drept procesual civil. Partea generală*. Chișinău: Cartier, 2013. (372 p.). p. 32. ISBN 978-9975-79-849-5.

⁵ Idem.

⁶ Codul de procedură civilă a Republicii Moldova Nr. 225 din 30-05-2003. În: *Monitorul Oficial Republicii Moldova*, Nr. 285-294 din 03-08-2018.

⁷ ЛЕЙСТ, О. Э. *Методологические проблемы юридической ответственности...* Op. Cit., p. 492.

persoana care a suferit o daună materială de pe urma comiterii infracțiunii poate înainta acțiune civilă. Pretențiile din acțiunea civilă se soluționează conform normelor civile, urmând ca pedeapsa penală să fie cumulată cu sancțiunea civilă prin care se prevede repararea/compensarea daunei cauzate. Considerăm că, această posibilitate de cumulare permite la rândul său cumularea drepturilor și obligațiilor speciale ale subiectului ce a suferit dauna materială cu drepturile și obligațiile speciale ale statului.

Acțiunea civilă în procesul penal este cererea făcută de persoana, care a suferit o pagubă materială, produsă prin infracțiune pentru repararea pagubei adresată celui învinuit sau inculpat sau acelei persoane, care poartă răspunderea patrimonială pentru acțiunile sale. Pentru executarea și soluționarea acțiunii civile în procesul penal există mai multe condiții dintre care principala este că infracțiunea trebuie să producă un prejudiciu material și că acest prejudiciu există în prezent.

Subiectul activ al acțiunii civile este *parte civilă*, care de asemenea are anumite drepturi și obligații. Pentru asigurarea acțiunii civile, organul de urmărire penală este obligat să pună sub sechestru averea inculpatului. Modul de reparare a daunei este diferit, repararea daunei în natură sau cu compensarea în bani (art. 219-226 CPP al RM)¹.

Drepturile și obligațiile speciale ale subiectelor răspunderii juridice pot fi realizate și în activitatea administrativă-contravențională a statului, tot în cadrul unui raport juridic prin intermediul formei procesuale. L. L. Popov împărtășește acest punct de vedere, menționând că răspunderea administrativă reprezintă un cumul de raporturi materiale și procesuale². Pe poziții similare se află și alții, care pun, pe primul loc, statutul juridic al subiectului răspunderii juridice: răspunderea administrativă-contravențională în calitate de raport juridic reprezintă conexiunea dintre participanții concreți, dintre care unul este cel vinovat de comiterea faptei ilicite și care este subiect al răspunderii juridice, iar cealaltă parte este statul prin intermediul reprezentanților săi, care sunt cei ce aplică răspunderea administrativă. În conformitate cu cercetările teoretice generale considerăm optimă examinarea în calitate de subiecte ale răspunderii administrative făptuitorul care încalcă norma legală, statul în persoana organelor sale competente și pătimitul.

O particularitate a drepturilor și obligațiilor speciale ale subiectelor răspunderii administrative este că o parte dintre ele se pot realiza în ordine procesual-civilă, fapt confirmat prin existența Codului administrativ al Republicii Moldova, cu un compartiment dedicat contenciosului administrativ³.

¹ Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova Nr.122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 248-251 din 05.11.2013.

² ПОПОВ, Л. Л. *Административная ответственность...* Op. Cit., p. 339.

³ Codul administrativ al Republicii Moldova Nr. 116 din 19.07.2018. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 309-320 din 17.08.2018.

Legislația Republicii Moldova ce reglementează *drepturile și obligațiile speciale ale subiectelor răspunderii contravenționale* are tendința de a separa normele materiale de cele procesuale. În scopul perfecționării normelor procesuale, cu referire la răspunderea contravențională, se depun eforturi în vederea perfecționării procedurii juridice de aplicare a sancțiunilor contravenționale.

Dificultăți specifice iau naștere și în procesul de atribuire a *drepturilor și obligațiilor speciale ale subiectelor răspunderii disciplinare*, mai cu seamă că norme procesuale speciale, în acest sens, nu există, iar procesul de realizare a răspunderii disciplinare a început a fi studiat recent. Indicăm asupra dificultății de determinare a apartenenței ramurale a unor categorii de raporturi juridice de răspundere, întrucât construcția normativă a răspunderii constă din norme procesuale și norme materiale.

Drept premisă de naștere a drepturilor și obligațiilor speciale ale subiectelor răspunderii disciplinare poate servi depistarea abaterilor disciplinare și a subiectelor vinovate de comiterea lor. Menționăm că, consolidarea responsabilității juridice este una dintre principalele condiții de fortificare a disciplinei de stat și a celei de muncă, iar principala modalitate de identificare a subiectelor pasibile de răspundere disciplinară este de obicei controlul.

În calitate de temei al nașterii drepturilor și obligațiilor speciale din cadrul răspunderii juridice disciplinare, în opinia K. N. Gusov și V. N. Tolkunova, de obicei se evidențiază: obiectul abaterii disciplinare, latura obiectivă, subiectul și latura subiectivă¹.

În doctrina de specialitate este destul de răspândită interpretarea extensivă alături de cea subiectivă, adică a vinovăției angajatului în cadrul răspunderii disciplinare. Vinovăția este un semn specific răspunderii disciplinare, și se manifestă fie prin intenție, fie prin neglijență². În legislația muncii lipsește informația referitoare la formele vinovăției, ba mai mult decât atât, interpretarea vinovăției poate fi dată de către cel ce aplică legea nu doar ca latură subiectivă a abaterii disciplinare, ci prin analogie cu răspunderea civilă, și ca element al laturii obiective a faptei ilicite.

La realizarea drepturilor și obligațiilor speciale ale subiectelor răspunderii disciplinare este oportună delimitarea etapelor de realizare a acesteia. Prima etapă, începe din momentul comiterii abaterii și continuă până la inițierea procedurii; a doua etapă, demarează la începutul procedurii și durează până la momentul informării subiectului vinovat despre aplicarea sancțiunii; cel de-al treia etapă, începe din momentul informării și până la stingerea obligațiilor sau până la expirarea prescripției³.

¹ ГУСОВ, К. Н., ТОЛКУНОВА, В. Н. *Трудовое право России...* Op. Cit., pp. 315-316.

² СЫРОВАТСКАЯ, Л.А. *Трудовое право...* Op. Cit., p. 234.

³ ГУСОВ, К. Н., ТОЛКУНОВА, В. Н. *Трудовое право России...* Op. Cit., p. 234.

Și noi împărtășim, etapizarea realizării drepturilor și obligațiilor speciale ale subiectelor răspunderii disciplinare, doar că considerăm că acest lucru trebuie să se producă într-o formă procesuală specifică acestei forme de răspundere, care la momentul actual se reglementează doar fragmentar.

O atenție deosebită merită a i se acorda *exercițiului drepturilor și obligațiilor speciale din cadrul răspunderii patrimoniale a angajatului față de angajator*. Noțiunea de răspundere patrimonială, în opinia T. Stahi, nu este univoc tratată în doctrină¹.

T. Stahi menționează că, răspunderea patrimonială este o formă deosebită a răspunderii juridice cu caracter reparator, în scopul înlăturării urmărilor dăunătoare cauzate patrimoniului unei persoane responsabile din cauza prejudiciului, prin recuperarea integrală a prejudiciului, inclusiv a venitului ratat².

Insuficiența unor cercetări științifice privind subiectele răspunderii în dreptul muncii provoacă neclarități și dificultăți în aplicarea normelor juridice și în acest sens T. Stahi³, vine cu argumente solide în cercetarea răspunderii materiale și a răspunderii patrimoniale în Teoria Generală a Dreptului.

Susținem ideea T. Stahi că, răspunderea în dreptul muncii este o răspundere patrimonială, deoarece răspunderea patrimonială, are o sferă mai largă de cuprindere, decât răspunderea materială⁴.

În doctrină, de obicei, sunt delimitate două genuri de drepturi și obligații speciale ale subiectelor răspunderii patrimoniale parțiale și integrale. În unele surse se mai delimitează și al treilea tip - repararea unică a daunei⁵, de menționat însă că în actualul Cod al Muncii al Republicii Moldova acest tip nu este reglementat.

Unii autori⁶ absolut nu corelează răspunderea disciplinară cu cea patrimonială, întrucât nu le considera parte a întregului. Ei menționează că, atribuirea obligației de reparare a prejudiciului de către angajatul, care a comis abaterea disciplinară nu reprezintă o sancțiune disciplinară⁷.

Considerăm că, raporturile procesuale conexe identificării drepturilor și obligațiilor speciale ale subiectelor răspunderii disciplinare și a limitelor acestora, sunt neomogene. Acestea sunt raporturi procesual-disciplinare în cazul aplicării sancțiunii disciplinare de către administrația angajatorului, sau procesual-civile în cazul examinării cauzei privind repararea daunei de către

¹ STAHU, T. Op. Cit., p. 17.

² Idem. p. 172.

³ Idem.

⁴ Idem.

⁵ СМЕРНОВ, В. Н. Возмещение имущественного ущерба сторонами трудового правоотношения. În: Трудовое право России: Учебник. С. П. Маврина. С.-Пб.: Изд. Дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2005. (448 с.). с.234. ISBN 5-8493-0043-0.

⁶ Idem.

⁷ Idem.

instanța judecătorească. Totuși nu putem confunda răspunderea disciplinară cu răspunderea patrimonială, când angajatorul își încalcă obligațiile fiind obligat la repararea daunei. Dacă răspunderea disciplinară se asociază cu cea patrimonială, atunci raporturile sunt disciplinar-procesuale.

De aici, deducem realizarea procesuală a drepturilor și obligațiilor speciale ale subiectelor răspunderii juridice și posibilitatea acestora de a se transforma reciproc în cadrul raporturilor tripartite ce includ cele trei subiecte ale răspunderii.

Respectarea drepturilor și intereselor cetățenilor în sfera asigurării ordinii de drept, limitarea numărului de fapte ilicite comise pot fi realizate exclusiv în condițiile unui studiu complex și multilateral al circumstanțelor în care se comit faptele ilicite și care au semnificație juridică relevantă pentru corecta calificare a lor. Politica internă a statului în acest domeniu, nu diminuează nicidecum necesitatea tragerii la răspundere corect și echitabil.

Astfel, drepturile și obligațiile speciale ale subiectelor răspunderii au nevoie nu doar să fie reglementate, ci și protejate.

3.5. Concluzii la capitolul 3

1. Statutul juridic al subiectului răspunderii juridice își găsește expresia în normele și raporturile juridice de facto reglementate de aceste norme. Prin intermediul statutului juridic sunt reglementate raporturile juridice dintre cel ce a comis fapta ilicită și stat, și izvorâte anume în virtutea comiterii faptei ilicite. Cadrul juridic al celui ce a comis fapta ilicită, drepturile, obligațiile, garanțiile reglementate de dreptul material, reprezintă statutul juridic special al subiectului răspunderii juridice. Statutul subiectului răspunderii juridice reprezintă, într-o oarecare măsură, transformare statutului juridic general, în urma comiterii faptei ilicite, și în mod corespunzător, a nașterii în raport cu acesta a unor drepturi și obligații specifice.

2. Analizând obligațiile juridice ale subiectului răspunderii juridice, în cadrul statutului său special, menționăm că în raport cu acesta se naște obligația de a suporta consecințele negative reglementate de norma juridică ce a fost aplicată, adică de a purta răspundere. Aceste consecințe se exprimă în limitări ale drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale făptuitorului, ce nu pot fi confundate cu restrângerea lor.

3. Cumulul drepturilor specifice ale subiectului răspunderii juridice, la fel ca și volumul obligației ce îi revin, depind de forma răspunderii juridice, însă, paralel urmează să ținem cont de existența unor drepturi, care formează fundamentul statutului juridic al subiectului oricărei forme de răspundere juridică, care reflectă principiile generale ale dreptului, principiile generale ale răspunderii juridice și intermediază cu cele mai principale conexiuni dintre subiectul răspunderii și stat. La această categorie de drepturi atribuim: dreptul ca la limitările ce i se impun să se respecte

întru totul limitele legale și legea; dreptul la o răspundere proporțională faptei ilicite comise; dreptul de a nu suporta chinuri fizice și umilirea demnității umane prin aplicarea sancțiunii; dreptul la apărare; dreptul la liberarea de răspundere juridică sau de pedeapsă în prezența circumstanțelor reglementate expres de lege.

4. Răspunderea juridică ca raport juridic special este complexul de drepturi și obligații conexe, ce apar ca consecință a săvârșirii unei acțiuni ilicite și care constituie cadrul de realizare a coiercției de stat prin realizarea sancțiunii juridice, în scopul garantării ordinii de drept. Examinând răspunderea de drept, însușirea sa de raport juridic de constrângere concluzionăm că acesta este unul continuu, ce determină mai multe etape de desfășurare. Etapele răspunderii juridice se diferențiază prin volumul drepturilor și obligațiilor materiale și procesuale deținute de către făptuitor și stat.

5. Răspunderea juridică, ca fenomen a preocupat mai mulți cercetători. Studiind definițiile enunțate în TGD propunem următoare definiție a răspunderii de drept: răspunderea juridică este o varietate a răspunderii sociale ce se naște în consecința comiterii unei fapte ilicite și care reprezintă un raport juridic stabilit între făptuitor, stat și partea vătămată. Acesta are drept scop restabilirea drepturilor părții vătămate și compensarea daunei suferite de către aceasta, dar și prevenirea comiterii de noi fapte ilicite, ceea ce se realizează prin intervenția forței coercitive a statului.

6. În baza rezultatelor cercetărilor teoretice am ajuns la concluzia că drepturile și obligațiile subiectelor răspunderii juridice apar ca un sistem complex format și fundamentat pe două componente, obiectiv și subiectiv. Componenta obiectivă este reprezentată de fapta ilicită, care nu poate fi temei suficient al răspunderii fără componenta subiectivă – atitudinea psihică a subiectului. În dreptul public, aceasta din urmă, include vinovăția subiectului, adică atitudinea psihică a subiectului la momentul comiterii faptei ilicite și alte semne juridice relevante, ceea ce este lipsă în dreptul civil. Menționăm că, componenta obiectivă nu întotdeauna este detaliat prevăzută de lege, iar interpretarea acesteia depinde de voința celui care aplică legea.

7. Respectarea drepturilor și intereselor cetățenilor în sfera asigurării ordinii de drept, limitarea numărului de fapte ilicite comise pot fi realizate exclusiv în condițiile unui studiu complex și multilateral al circumstanțelor în care se comit faptele ilicite și care au semnificație juridică relevantă pentru corecta calificare a lor. Politica internă a statului în acest domeniu, precum și creșterea numărului de fapte ilicite nu diminuează nici de cum necesitatea tragerii la răspundere juridică corect și echitabil. Astfel, drepturile și obligațiile subiecților răspunderii juridice materiale și procesuale au nevoie nu doar să fie reglementate ci și protejate.

8. În dreptul contemporan s-a creat un bloc de drepturi speciale și obligații juridice ale subiecților răspunderii juridice mai ales în cadrul juridic procesual. Doctrina examinează această categorie de drepturi și obligații speciale în corelație cu drepturile și obligațiile generale ale

subiectelor răspunderii juridice în diferite ramuri ale dreptului. Dintre aceste drepturi speciale am putea evidenția: dreptul la apărare, dreptul la informație cu privire la drepturile și garanțiile procesuale ale subiectului; dreptul la tăcere, dreptul acuzatului de a cunoaște învinuirea ș.a. Analiza tendințelor de evoluție a drepturilor și obligațiilor speciale menționate ne v-a permite construirea modelelor teoretice de dezvoltare a răspunderii juridice în diferite ramuri de drept.

4. ETAPELE MATERIALE ȘI PROCESUALE ALE RĂSPUNDERII JURIDICE

4.1. Construcția spațio-temporală și structural-sistemică în abordarea etapizată a răspunderii juridice

În pofida numărului considerabil de lucrări științifice ce tratează problematica răspunderii juridice, există destul de multe probleme asupra cărora sa insistat mai puțin. Una din ele este și interpretarea din punct de vedere a Teoriei Generale a Dreptului a conceptului de construcție spațio-temporală și structural-sistemică a răspunderii juridice, care prezintă o importanță teoretică și practică pentru știința juridică. Analiza complexă a acestui concept la nivel de teză va reconfigura mai multe elemente și principii și va permite o analiză multelaterală a acestui fenomen complex¹.

E necesar de remarcat că noțiunea de construcție a fost introdusă printre primii în spațiul juridic de către O. E. Leist în 1981. Același autor, după cum menționează A. Florea explică că ”prin construcție a răspunderii juridice urmează să înțelegem un ansamblu de norme ale dreptului material și procesual ce fixează sancțiuni și alte măsuri de constrângere aplicabile în cazul faptei ilicite, ordinea (procesul) și consecutivitatea de aplicare și realizare a acestor măsuri precum și a normelor ce consfințesc drepturile persoanei trase la răspundere”². O. E. Leist, stabilind construcția răspunderii juridice, folosește șirul de noțiuni normative (legislative), adică apreciază construcția răspunderii juridice ca parte componentă a sistemului normativ și de asemenea a realității juridice³.

Construcția răspunderii juridice poate fi cercetată, în opinia noastră, ca o categorie a Teoriei Generale a Dreptului, deoarece categoriile juridice sunt niște instrumente ale limbajului juridic care permit generalizarea și sistematizarea diferitor fenomene ale realității juridice.

Considerăm că elucidarea științifică a acestei sintagme va oferi noi posibilități, atât în cercetările științifice, cât și la elaborarea și perfecționarea legislației și practicii de realizare a ei, căci reglementarea de drept și nivelul de realizare a răspunderii juridice și principiilor sale fundamentale sunt indicii nu doar a durabilității ordinii de drept, ci și ale regimului politico-juridic al statului.

În acest context opinăm că cizelarea permanentă a construcțiilor juridice este un indicator în dezvoltarea științei juridice.

¹ BALTAG, D., DOBÎNDA, V. Unele reflecții privind construcția spațio-temporală și structural-sistemică a fenomenului răspunderii juridice. În: *Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională: Statul de drept între tradiție și modernitate*. Chișinău: USM. 2019, pp. 271-280. ISBN 978-9975-108-77-5.

² FLOREA, A. Principiul egalității în construcția normativă de drept a răspunderii juridice. teză de doct. Chișinău, 2013.

³ Idem. pp. 123-149.

După cum am menționat noțiunea de construcție juridică este cunoscută de mai mult timp și se folosește cu succes în Teoria Generală a Dreptului și este atribuită mai mult tehnicii juridice ca gen de cunoaștere ce permite folosirea practică a unui fenomen sau a unei legi științifice.

În continuare ne vom opri asupra unor particularități care sunt specifice construcției răspunderii juridice, dar despre care se vorbește mai puțin, este vorba de spațio-temporalitatea și structuralitatea acestei construcții.

Ca și orice fenomen, normele de drept ce stabilesc răspunderea juridică, se raportează la cele două elemente de relație care formează conținutul construcției: *spațiul și timpul*.

În general, teoreticienii juriști folosesc formula *acțiunea în spațiu și timp a normelor juridice*, astfel identificând conceptul de spațiu cu specificitatea spațială și conceptul de timp cu specificitatea duratei normativ-juridice. După cum menționează Gh. Mihai, ”specificitatea normei juridice este socială ... (*Ubi societas, ibi ius*) ... ea este unitatea de măsură a întinderii societății. La fel timpul normei juridice este social (*Tempus regit actum* - timpul guvernează actul juridic) în sensul duratei stabilite de legiuitor, delimitate de termene de la care intră în vigoare (*Terminus a quo*) și până la care este în vigoare (*Terminus ad quem*) norma juridică”¹.

Dacă privim, de exemplu normele juridice ce privesc răspunderea penală în raport cu spațiul, observăm că ele își întind acțiunea pe un anumit teritoriu, iar din punct de vedere al timpului, ele își produc efectele într-o sau pentru o anumită perioadă pentru ca în momentul în care nu mai corespund realității să fie înlocuite cu altele, susține C. Barbu².

Mai riguros spus, spațiul determină limitele înăuntrul cărora se întinde acțiunea legii în raport cu un anumit teritoriu. Pe de altă parte, acțiunile ilicite situându-se totdeauna într-un anumit loc, se raportează la ideea de spațiu. Privite, deci, în raport cu spațiul normele juridice coexistă, iar în raport cu timpul se succed.

De exemplu, în procesul de aplicare a legii penale ne interesează într-o foarte mare măsură determinarea întinderii acesteia în raport cu locul și cu timpul săvârșirii infracțiunii precum și în raport cu persoanele și faptele cărora se aplică³.

Pentru aplicarea unitară a prevederilor legale privind acțiunea normelor juridice penale în spațiu și timp sau adoptat în Codul penal norme care ne arată legea aplicabilă în situațiile menționate mai sus. Aceste norme sunt cuprinse în Capitolul I din Partea generală. Ele alcătuiesc sediul materiei cu privire la aplicarea în spațiu și timp a legii penale. Fiind dispoziții de principiu, acestea dau instanțelor de judecată orientarea permanentă cu privire la problema în discuție.

¹ MIHAI, Gh. Op. Cit., p. 42.

² BARBU, S. G. Op. Cit., p. 35.

³ BALTAG, D., DOBÎNDA, V. Op. Cit., pp. 271-280.

Normele privind limitele aplicării nomelor penale au primit o reglementare în art. 8 - Acțiunea legii penale în timp. Fără a intra în discuții, numai cu titlul de exemplu vom arăta că Codul penal consacră ca regulă de bază a aplicării legii penale în timp, principiul teritorialității. Articolul 8 CP al RM "Acțiunea legii penale în timp" prevede că "caracterul infracțional al faptei și pedeapsa pentru aceasta se stabilește de legea penală în vigoare la momentul săvârșirii faptei¹.

Principiul fundamental, care domină întreaga materie privind aplicarea legii penale în timp este principiul legii active, eficientă și obligatorie pe tot timpul, cât se găsește în vigoare. Potrivit acestui principiu, răspunderea penală se stabilește după legea în vigoare din momentul săvârșirii infracțiunii. "Timpul săvârșirii faptei se consideră timpul când a fost săvârșită acțiunea (inacțiunea) prejudiciabilă, indiferent de timpul survenirii urmărilor" (art. 9 CP al RM).

Și în Codul de procedură penală găsim numeroase norme juridice în funcție de factorul timp. De exemplu, timpul de efectuare a percheziției (dintre orele 6-00 și 22-00 - art. 128 CPP al RM); termenul de apel (15 zile - art. 402 CPP al RM); repunerea în termen (art. 403 CPP al RM); termenul de revizuire a procesului penal, un an (art. 459 CPP al RM). Chiar și în cel mai simplu act procedural - citația, cuprinde data înfățișării, deci o determinare temporală și locul înfățișării, instanța și sediul ei (deci, o determinare spațială)².

Deci, menționăm că orice realitate, ca și răspunderea juridică, există în spațiu și timp. Și sistemului dreptului și sistemului răspunderii juridice le sunt proprii coordonate spațio-temporale.

Sistemele legislative aparțin unor comunități umane distincte, diferite și unor perioade determinate. De aceea sunt extrem de multe situațiile, prezente și în doctrină, dar mai ales în jurisprudență, când e nevoie să se țină seama în interpretarea răspunderii juridice de condițiile de loc și de timp.

Este adevărat că pentru ilustrarea problemei impactului noțiunilor de spațiu și timp asupra răspunderii juridice ne-am referit mai mult la domeniul dreptului penal. Aceasta nu înseamnă că celelalte forme de răspundere juridică sunt lipsite de condiționarea spațio-temporală. Lăsăm la îndemâna cercetătorilor plăcerea efortului surprinderii acesteia, având la îndemână chestiunile de principiu.

După cum am menționat anterior, răspunderea juridică evoluează și se manifestă în condiții de spațiu și timp, adică parcurge anumite etape temporale și spațiale.

În literatura de specialitate nu există un criteriu unic de expunere a etapelor spațiale și temporale a răspunderii juridice, continuității acestora în spațiu și timp. Astfel de exemplu, B. T. Bazilev, distinge trei etape pe care le parcurge răspunderea juridică: 1) formarea (dezvoltarea

¹ Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial Republicii Moldova*, nr. 72-74 din 14.04.2009.

² Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova Nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 248-251 din 05.11.2013.

inițială); 2) concretizarea; 3) realizarea¹. M. D. Șindeapina, de asemenea, evidențiază trei etape: 1) apariția răspunderii juridice; 2) concretizarea; 3) realizarea răspunderii de drept². Despre etapele răspunderii juridice vom vorbi mai amănunțit în paragraful următor.

În pofida diferențelor esențiale ale punctelor de vedere expuse, după cum vedem, autorii menționați evidențiază etapa de realizare a răspunderii juridice. În opinia M. Frățoiță ”răspunderea juridică, care la apariția sa prezintă o legătură dintre drepturile și obligațiile statului și infractorului, ulterior în etapa realizării ei se manifestă în acțiunile de fapt ale părților la raporturile juridice de răspundere și de suportare de către infractor a consecințelor nefavorabile a conduitei contrare dreptului”³. Menirea acestei etape a răspunderii juridice a remarcat-o cu exactitate B. T. Bazîlev: ”... etapa realizării răspunderii juridice este etapa sa principală ea reprezintă sensul existenței răspunderii juridice. Altfel vorbind realizarea pedepsei este acel act care determină apariția și existența raportului juridice de răspundere. În etapa realizării răspunderea juridică se materializează”⁴.

Susținem opinia D. Șindeapina că ”această etapă începe din momentul intrării în vigoare a actului de aplicare a dreptului, care confirmă fapta săvârșită ca faptă ilicită și care fixează măsura și aspectul răspunderii juridice și care se încheie conform regulii generale după ce pedeapsa stabilită va fi realizată”⁵.

Alături de spațialitate și temporalitate, ca atribute ale existenței construcției răspunderii juridice, o proprietate fundamentală a ei o prezintă și structuralitatea, a cărei cunoaștere ajută la înțelegerea mai completă a acesteia. Căci, dacă spațiul ne arată întinderea și așezarea proceselor, timpul ne face cunoscute etapele răspunderii juridice, durata și succesiunea lor, structuralitatea dezvăluie capacitatea diferitor elemente și forme ale răspunderii juridice de a intra în interacțiune, modul cum au loc schimbările pe care le suferă răspunderea juridică aflată în continuă dinamică și care ne vorbesc de conținutul acestui fenomen.

Admiterea structuralității, ca însușire fundamentală și universală a construcției răspunderii juridice, conduce la ideea că orice domeniu al răspunderii juridice penal, civil, administrativ este organizat în structuri omogene și se prezintă ca un ansamblu de sisteme care au o structură (sistemul răspunderii civile, sistemul răspunderii penale, sistemul răspunderii contravenționale).

Așa dar, sistemul răspunderii juridice nu este un simplu conglomerat haotic de părți componente, el este format dintr-un ansamblu de elemente ce interacționează și care depind reciproc unele de altele.

¹ БАЗЫЛЕВ, Б. Т. *Юридическая ответственность*... Op. Cit., p. 296.

² ШИНДЯПИНА, М. Д. *Стадии юридической ответственности*. Op. Cit., pp. 63-64.

³ FRĂȚOIȚĂ, M. Particularitățile etapelor normativ-materiale ale răspunderii juridice. În: *Studii juridice universitate*, 2015, nr. 1-2, pp. 163-167.

⁴ БАЗЫЛЕВ, Б. Т. Op. Cit., p. 296.

⁵ ШИНДЯПИНА, М. Д. Op. Cit., p. 63-64.

Generalizând principiile construcției menționate anterior tragem concluzia că pe parcursul investigației răspunderii de drept acest fenomen trebuie analizat atât din punct de vedere static, cât și din punct de vedere dinamic. Analiza statică ne permite dezvăluirea elementelor sau părților componente, cea de a doua, dinamică ne permite analiza însăși a procesului de dezvoltare a răspunderii juridice.

În cercetarea răspunderii juridice este rațional de a explica și analiza construcția structural-sistemică a răspunderii juridice. Toate sistemele, printre care și sistemul răspunderii juridice, sunt alcătuite dintr-un ansamblu de elemente ordonate într-o anumită structură. De aceea, analiza structurii trebuie realizată numai în unitate cu suportul ei elementar, structura este întotdeauna structura a ceva, relațiile, interacțiunile neputând exista decât între elemente (obiecte, fenomene, procese etc.).

În sociologie sunt evidențiate două tipuri de bază ale structurii: structura obiectelor relativ stabile (materială) și structura proceselor și fenomenelor (procesuală). Prin structura obiectelor relativ stabile înțelegem construcția după metoda spațială de integrare a părților și elementelor obiectului. Structura tipului al doilea cuprinde determinarea succesiunii temporare a etapelor și fazelor procesului. Existența acestor două tipuri de structură materială și procesuală, determină și două metode de analiză a structurii, statică și dinamică, care, ținând cont de anumite particularități, pot fi utilizate și în jurisprudență.

Considerăm necesar să atenționăm și asupra ideii promovate de prof. D. Baltag că, problema identificării formelor răspunderii juridice și criteriilor de delimitare poate fi realizată anume în baza acestor construcții juridice ce reprezintă o organizare unitară a normelor dreptului material ca structură statică și normele dreptului procesual ca răspundere dinamică.

Dacă normele dreptului material prevăd caracteristicile faptei ilicite, sancțiunile ce vor fi aplicate acestor fapte, atunci determinarea faptei ilicite, cine este făptuitorul, a avut loc sau nu a avut loc acțiunea ilicită, stabilirea constrângerii de stat în limitele sancțiunii stabilite de norma materială aplicată, toate acestea sunt reglementate de normele procesuale.

Tendința generală de dezvoltare a conceptului de răspundere juridică este legată de tendința de perfecționare a legislației și nu în ultimul rând a legislației procesuale. În procesul realizării răspunderii juridice sunt aplicate atât normele dreptului material, dar și normele dreptului procesual. Diferența este că normele procesuale sunt aplicate mai frecvent spre deosebire de normele materiale, care sunt aplicate de regulă la fixarea elementelor constitutive ale faptei ilicite și stabilirea sancțiunii. Evoluția normelor juridice ce reglementează răspunderea juridică se îndreaptă spre calea extinderii ramurilor care stabilesc procesul, ordinea realizării răspunderii de drept. Astfel spus, aspirația generală de dezvoltare a normelor juridice cu referire la răspundere se îndreaptă spre reglementarea cât mai detaliată a procesului de realizare a sancțiunilor existente,

prin perfecționarea părții procesuale a răspunderii, dar nu prin majorarea interdicțiilor, elementelor constitutive ale acțiunilor ilicite sau sancțiunilor, aceasta ar fi tendința generală de perfecționare a legislației ca parte componentă a construcției răspunderii juridice¹.

Întrucât construcția răspunderii juridice constă, în primul rând, dintr-un ansamblu de norme materiale și procesuale, întotdeauna au existat dificultăți în stabilirea apartenenței ramurale a unui șir de raporturi și forme ale răspunderii. Aceste dificultăți sunt deosebit de importante acolo unde ramura materială nu e însoțită de dreptul procesual propriu, care ar determina ordinea de aplicare și realizare a sancțiunii existente. Și, invers, acolo unde dreptul procesual este dezvoltat până la nivelul unei ramuri independente se presupune existența a două aspecte a răspunderii - materială și procesuală².

Generalizând opiniile expuse, ajungem la concluzia că elementele structurale ale construcției răspunderii juridice sunt următoarele: normele dreptului material; normele dreptului procesual; sancțiunile normelor juridice; principiile răspunderii juridice; definițiile științifice și concepțiile referitor la temeiurile și limitele răspunderii juridice.

Conceptul de structură se corelează strâns, dar nu se identifică cu cel de structuralitate. Între conceptul de structură și de structuralitate există o legătură indisolubilă de tipul relației dintre obiect și însușire a obiectului.

Astfel, în timp ce structuralitatea exprimă capacitatea sistemului de a se organiza și structura, termenul structură corespunde celui de formă de organizare, desemnând o anumită modalitate concretă de structurare, de obiectivare a structuralității.

Analiza de sistem al răspunderii juridice și analiza structurală a răspunderii juridice sunt foarte importante pentru problematica dreptului, deoarece duc la metoda sistemic-structurală concretă ce evidențiază interacțiunea reciprocă între elementele și relațiile aparținând domeniului juridic.

Noțiunile de spațiu, timp, sistem, structură constituie temeiul unor procedee caracteristice științei contemporane și denumite după caz metode spațio-temporale și sistemic-structurale, adevărate instrumente de cunoaștere și acțiune care influențează profund întreaga știință de cercetare a fenomenului răspunderii juridice.

Și în sfârșit, pentru a contura o concluzie generală, vom constata că, stabilind exact construcția spațio-temporală și structural-sistemică a fenomenului răspunderii juridice, vom putea să rezolvăm un șir de problemele de bază legate de fenomenul răspunderii în drept, cum să asigurăm legalitatea acestui fenomen, în ce mod vom preveni și reprima acțiunile ilicite, și nu în ultimul rând, cum vom ajunge la repararea daunei cauzate de fapta ilicită societății.

¹ BALTAG, D. *Teoria răspunderii ...* Op. Cit., p. 386-412.

² ЛЕЙСТ, О. Э. *Юридическая ответственность*. Op. Cit., p. 178.

Din punct de vedere filosofic răspunderea juridică, ca dimensiune a fenomenului juridic, este unitatea dintre conținut și formă, răspunderea nu este doar o *stare statică de fapt*, dar și o *procedură dinamică*, deoarece odată cu aplicarea și executarea sancțiunii juridice se schimbă și statutul juridic al delincventului.

Întrucât forma este modalitatea de existență și exprimare a conținutului, forma răspunderii juridice reprezintă ceea ce exprimă, manifestă și rezidă conținutul răspunderii. Forma întotdeauna presupune organizarea sau structurarea acestui conținut¹.

După cum am menționat anterior, sancțiunea de drept reprezintă o măsură concretă de răspundere, realizarea căreia are loc în cadrul unui raport juridic de răspundere. În majoritatea cazurilor răspunderea juridică dobândește forma unui raport juridic concret de constrângere.

În doctrina juridică există diferite opinii referitoare la relația dintre răspunderea juridică și raportul juridic de constrângere. Autoarea C. Buzdugan, de exemplu consideră că raportul juridic de constrângere este o categorie mai largă decât cea a răspunderii juridice². Nefiind de acord cu această opinie, totuși menționăm că, la general, răspunderea juridică există și se realizează în limitele și prin intermediul raporturilor juridice de constrângere. Așadar, o încălcare a normei juridice dă naștere unui raport juridic de constrângere. Acesta se stabilește între stat și autorul unui asemenea încălcări³, statul având dreptul de aplicare a forței coercitive.

De raționalitatea sistemului măsurilor de constrângere depinde, în mare parte, efectul social al răspunderii în a cărei temelie sunt puse ideile echității, diferențierii și identificării răspunderii și sancțiunii. Interpretarea diferențiată a destinației și rolul măsurilor de constrângere, permite de a le adapta, în mare parte, la particularitățile fiecărei forme delincvenționale și a persoanelor care au comis-o, face pasibilă, în fiecare caz aparte, realizarea scopurilor sancțiunii și soluționarea sarcinilor legii.

De exemplu, volumul constrângerii penale, în opinia autorilor M. Spătari și V. Nedelcu, este constituit din măsurile de răspundere, măsurile preventiv-resocializatorii de influență juridico-penală și măsurile de siguranță. Cele mai importante dintre acestea sunt măsurile de răspundere, însă, constrângerea penală nu poate fi identificată doar cu răspunderea și pedeapsa. În calitate de forme ale constrângerii penale, de rând cu răspunderea penală, mai urmează a fi recunoscute mijloacele de influență preventiv-resocializatorii, precum și măsurile de siguranță. Raportul juridic de constrângere juridico-penal, fiind element al conținutului răspunderii penale, își găsește exprimarea sa juridică în faptul că este fixat în norma de drept penal în calitate de măsură de pedeapsă penală⁴.

¹ BALTAG, D., DOBÎNDA, V. *Categoriile filosofice de ...* Op. Cit., p. 74.

² BUZDUGAN, C. P. Cit., pp. 39-45.

³ BOBOȘ, Gh. Op. Cit., p. 290.

⁴ SPĂTARI, M., NEDELICU, V. Op. Cit., pp. 55-58.

Punctele de reper în stabilirea constrângerii juridice le constituie momentul apariției și stingeri raportului juridic de răspundere.

De observat că, raportul juridic este un concept abstract, o existență teoretică. De aceea, în realitatea existenței sale raportul juridic există numai în una din formele sale concrete, în funcție de ramura de drept, în care se formează și forma răspunderii juridice. Deci, în realitatea existenței sale raportul juridic există numai ca raport juridic de răspundere concretă, răspundere de drept civil, penal, administrativ, financiar, de dreptul muncii, de dreptul familiei etc.

Apariția sau nașterea unui raport juridic de răspundere are loc întotdeauna în contextul unor premise și/sau condiții. În literatura juridică există mai multe puncte de vedere cu privire la numărul și denumirea acestora în categoria de premise, respectiv, condiții. Astfel, unii¹ consideră că premisele raportului juridic îl constituie normele juridice, în timp ce alții², consideră norma juridică și faptul juridic drept premise sau condiții ale raportului juridic.

Controversă nu o considerăm, ea neafectând esența problemei, deoarece fie le înțelegem ca premise, fie ca condiții elementele respective acționează ca factori anteriori și determinatorii ai nașterii raportului juridic. În ce privește condiția subiect, ea este de la sine înțeleasă, deoarece accepțiunea ei cea mai directă fapta juridică este fapta unui subiect uman, adică acțiunea sau inacțiunea subiectului. Cu alte cuvinte, fapta juridică, în înțelesul ei de acțiune sau inacțiune implică sau presupune, în mod logic și necesar și premisa sau condiția existenței subiectului acestui fapt³.

Referindu-se la subiect, M. Djuvara spunea în acest sens că, relația juridică se desfășoară de la persoană la persoană și a spune că relația juridică se poate stabili între lucruri este o absurditate⁴.

Reieșind din cele elucidate putem afirma următoarele: raportul juridic de răspundere apare ca rezultat al faptei ilicite (răspunderea juridică apare din momentul comiterii delictului); raportul juridic de răspundere apare în urma tragerii persoanei la răspundere (de exemplu, în procesul penal, din momentul tragerii la răspundere a persoanei în calitate de inculpat); raportul juridic de răspundere apare ca rezultat al adoptării hotărârii de către organul competent sau de persoana care recunoaște faptul acțiunii ilicite comise de un subiect concret.

Obligația subiectului de a suporta măsurile de constrângere a statului este în coraport cu dreptul statului de al trage la răspundere. Aceste două obligații și drepturi sunt indisolubil interconectate, întrucât făptuitorul nu își poate aplica singur măsuri de constrângere, acesta fiind

¹ POPA, N. *Teoria Generală a Dreptului*. Op. Cit., p. 240.

² CIOBANU, D. *Introducere în studiul dreptului*. București: Hyperion, 1992. (365 p.). p. 192. ISBN 973-95330-2-7.

³ Raportul juridic. [online]. [citat 26.06.2019]. Disponibil: w.w.w.stiucum.com/drept/drept-general/raportuljuridic82896.pdf

⁴ DJUVARA, M. *Teoria Generală ...* Op. Cit., p. 301.

un drept și în același timp o obligație a statului. Chiar și atunci când făptuitorul își recunoaște fapta ilicită, vinovăția, dreptul statului de a aplica forța de constrângere nu își pierde validitatea. Situația este analogică în cazul recunoașterii vinovăției de către cel ce comite un delict, o abatere disciplinară și răspunderea benevolă a acestuia.

Conținutul raportului de răspundere în aceste cazuri este reprezentat de conexiunea dintre obligația făptuitorului de a suporta aplicarea constrângerii statului asupra sa și dreptul statului de a face acest lucru. În acest sens noțiunile de raport de răspundere juridică și raport de constrângere sunt echivalente. Acest lucru se referă la majoritatea formelor de răspundere în drept, deci, conținutul raportului juridic de răspundere este biaspectual - reprezintă o sinteză a ceea ce este juridic cu ceea ce este faptic (*de jure* și *de facto*).

Structura raportului juridic este examinată tradițional ca un cumul al tuturor elementelor sale componente: subiectele, drepturile și obligațiile lor (conținutul), dar și obiectul raportului juridic.

Subiectele raportului juridic de răspundere sunt specifice. Unul dintre subiecte obligatoriu este statul, din acest motiv raportul este unul autoritar. De concretizat că este vorba de stat și nu de vreun organ al statului, statul fiind subiect al raportului juridic de răspundere de drept material.

Doctrina atestă o diversitate a sensului acordat noțiunilor de *subiect al raportului juridic* și de *subiect al răspunderii juridice*. Cu toate acestea este incontestabilă interconexiunea dintre ele.

Problema referitoare la *conținutul și obiectul raportului juridic* de răspundere este discutabilă (menționăm că de soluționarea acestei probleme depinde determinarea locului și rolului raportului de răspundere juridică în cadrul altor fenomene sociale, dar și descoperirea funcționalității acestuia).

Prof. V. N. Protasov¹, de exemplu, menționează că, nu există un înțeles unic al noțiunii de *obiect al raportului juridic*. Există obiecte ale activității juridice a subiectelor și obiecte ale intereselor participanților sau ale terților rezultate dintr-un anumit raport juridic. Ele pot coincide, însă în general ele reprezintă fenomene diferite. Dânsul explică în continuare: obiectul comportamentului juridic reprezintă obiecte ale fenomenelor lumii materiale și spirituale care se manifestă drept obiecte ale comportamentului juridic. Obiecte ale intereselor sunt reprezentate de beneficiile rezultate anume din existența raportului juridic, iar drept obiect individual al interesului poate fi raportul juridic în sine².

Pe cât de mult aceste explicații corespund înțelesului obiectului raportului juridic de răspundere? Ca oricare alt raport juridic, cel de răspundere își are obiectul propriu. În opinia

¹ ПРОТАСОВ, В. Н. *Теория права и государства. Проблемы теории права и государства: Вопросы и ответы*. М.: Новый Юрист, 1999. 240 с. ISBN 5-7969-0068-4.

² ПРОТАСОВ, В. Н. *Правоотношение как система*. М.: Юридическая литература, 1991. с. 103. (142 с.). ISBN 5-7260-0484-1.

noastră, acesta nu poate fi reprezentat de comportamentul părților întrucât nu acesta este obiectivul urmărit, ci mai degrabă mijlocul de atingere a acestui obiectiv.

Ațiunea asupra conștiinței făptuitorului se exercită prin intermediul limitărilor impuse acestuia reflectate în modificările statutului sau juridic. Deci, am ajuns la concluzia că, anume *statutul juridic al făptuitorului reprezintă obiectul raportului juridic de răspundere*, acționând asupra lui se atinge scopul răspunderii juridice.

Rezultatul dorit al activității, stabilirea activității juridice, obiectivul raportului juridic în integru sunt mai bine descrise prin noțiunea de scop. Dacă judecăm după cele menționate, atunci deducția logică este că statutul juridic al făptuitorului reprezintă obiectul activității juridice, iar din aceste considerente nu are sens să complicăm sensul noțiunii de obiect al răspunderii juridice. Deci, putem face concluzia că, scopul răspunderii juridice este reprezentat de orientarea conexiunii juridice dintre stat și făptuitor.

Examinând răspunderea juridică ca un raport juridic de drept material în dezvoltare deducem și *abordarea etapizată a răspunderii juridice*.

După cum am menționat în doctrina juridică, referitor la etapele dezvoltării răspunderii în timp și spațiu nu există o unanimitate de opinii. De pildă, B. T. Bazîlev deosebește trei faze: formarea inițială, concretizarea și realizarea răspunderii juridice¹.

M. V. Zadneprovskaya distinge două etape: prima, etapa stării de fapt, adică drepturile și libertățile subiectului ce va fi tras la răspundere și a doua etapă, realizarea acestor drepturi². M. D. Șendeapina susține opinia B. T. Bazîlev însă prima fază o numește, apariția răspunderii juridice³.

Generalizând opinia mai multor autori prof. D. Baltag deasemenea propune trei etape în dezvoltarea răspunderii juridice: prima etapă este legată de inițierea răspunderii juridice, odată cu comiterea faptei ilicite, a doua etapă va concretiza și califica fapta ilicită produsă și a treia etapă aplicarea măsurilor de constrângere, deci realizarea răspunderii juridice⁴.

Noi susținem această opinie și o vom dezvolta în continuare în cercetările noastre.

Cele menționate, în opinia E. Moraru pot fi atribuite și fazelor răspunderii în care statul este subiectul care poartă răspunderea. Specific pentru etapizarea răspunderii statului este faptul că dauna urmează a fi compensată din contul statului și numai prin intermediul instanței de judecată⁵.

Punctul de pornire în examinarea problemei ce ține de etapizarea răspunderii juridice este cel de determinare *a momentului nașterii raportului juridic material de răspundere* și a

¹ БАЗЫЛЕВ, Б. Т. *Юридическая ответственность...* Op. Cit., p. 75.

² ЗАДНЕПРОВСКАЯ, М. В. Op. Cit., 90.

³ ШИНДЯПИНА, М. Д. *Стадии юридической ответственности*. Op. Cit., pp. 63-64.

⁴ BALTAG, D. Op. Cit., 2007.

⁵ MORARU, E. Op. Cit., pp. 10-17.

momentului stingerii lui. Aici, putem presupune că: a) raportul juridic de răspundere se naște exclusiv în baza *faptei ilicite*, răspunderea juridică este un proces ce se naște la momentul comiterii faptei ilicite și durează un anumit termen, în cadrul căruia se disting anumite etape de dezvoltare; sau, b) momentul nașterii raportului juridic de răspundere coincide cu momentul tragerii făptuitorului la răspundere într-o anumită calitate concretă reglementată de lege. Spre exemplu, în cazul răspunderii penale este momentul tragerii făptuitorului la răspundere în calitate de bănuț. Reieșind din cele expuse, distingem două etape ale răspunderii: prima din momentul tragerii făptuitorului la răspundere și cea de-a doua din momentul adoptării hotărârii referitoare la recunoașterea faptei ilicite și a autorului acesteia; sau c) nașterea răspunderii juridice este determinată doar în momentul în care organele competente emit hotărâri prin care se recunoaște comiterea faptei ilicite de către persoana concretă. În acest caz, răspunderea juridică se echivalează cu pedeapsa, iar problema etapizării răspunderi juridice decade.

Elementul comun pentru cea de-a doua și a treia presupunere este conexiunea nașterii raportului juridic al răspunderii juridice cu activitatea organelor de stat competente sau, mai bine spus, cu etapele aplicării legii.

Această concepție abordează fenomenul răspunderii juridice și cel al raportului juridic din perspectivă obiectivă, adică examinează nașterea răspunderii juridice ca un fenomen obiectiv ce nu are nici o conexiune cu voința subiectivă a celor ce aplică legea.

În opinia prof. N. Vitruk, soluționarea problemei ce ține de nașterea raportului juridic de răspundere trebuie căutat în dedesubturile înțelegerii fenomenului dreptului. În general, dreptul este un fenomen al lumii obiective ce există independent de voința subiectivă a individului. Dreptul este și voința majorității reflectată în norme de conduită aplicabile tuturor membrilor societății, care se asigură prin intervenția forței coercitive a statului în caz de necesitate. Deciziile voliționale exprimate în textul legii reprezintă reflecția subiectivă a realității obiective. De aceea, în esența lor legislația statului încă nu reprezintă dreptul, ele sunt doar un proces de cunoaștere a dreptului, un proces de îndepărtare sau apropiere de acesta¹.

Reieșind din această abordare a dreptului, faptul obiectiv de comitere a ilegalității nu este doar un temei al nașterii răspunderii juridice, ci, și chiar momentul nașterii raportului juridic de răspundere. Iar acest lucru se întâmplă indiferent de faptul cunoașterii sau necunoașterii despre comiterea ilicității de către organele abilitate.

Nici depistarea faptei ilegale de către organele abilitate, nici tragerea la răspundere a făptuitorului, nici hotărârea de aplicare a sancțiunii juridice, nici realizarea acestei sancțiuni nu pot da naștere dreptului statului de a aplica pedeapsa făptuitorului. Singurul temei în sensul dat este

¹ ВИТРУК, И. В. *Законность: понятие, защита и обеспечение...* Опр. Cit., p.521.

reprezentat anume de comiterea faptei ilicite. Răspunderea juridică se naște în mod obiectiv și nu în virtutea voinței unui sau altui organ de stat.

Problema poate fi soluționată, din punctul nostru de vedere, prin unificarea gnoseologică a cunoașterii fenomenului juridic cu recunoașterea adevărului legal de către organele abilitate printr-un act juridic adoptat de către organele competente. Din momentul comiterii faptei și până la depistarea acesteia raportul juridic de răspundere există ca o legătură ideală și formală dintre participanții acestuia, ca un model de acțiuni viitoare ce le aparțin. Soluționarea problemei referitoare la nașterea raportului răspunderii juridice rezultă din conținutul acestui raport juridic. Specificul constă în aceea că momentul nașterii drepturilor și obligațiilor subiecților poate să nu coincidă cu cel al realizării lor până nu vor fi întreprinse acțiuni concrete în acest sens de către participanții raportului: statul sau făptuitorul.

Legislația Republicii Moldova în vigoare delimitează momentul *comiterii faptei ilicite* de cel al depistării acesteia. Așa de exemplu, alin. (2) și (5) art. 30 al CContr. al Republicii Moldova prevede că: ”(2) termenul general de prescripție al răspunderii contravenționale este de un an”; ”(5) Termenul de prescripție curge de la data săvârșirii contravenției și până la data rămânerii definitive a hotărârii cu privire la cauza contravențională”. ”În cazul contravenției continue și contravenției prelungite, termenul de prescripție curge de la data săvârșirii acestei acțiuni sau a inacțiunii” (alin. (9) art. 30 CContr. al RM)¹.

De asemenea, în conformitatea cu art. 209 CM RM alin. ((1) și (2)) ”sanctiunea disciplinară se aplică de regulă, imediat după constatarea abaterii disciplinare, dar nu mai târziu de o lună din ziua constatării ei și sanctiunea disciplinară nu poate fi aplicată după expirarea a 6 luni din ziua comiterii abaterii disciplinare”. Art. 53 CP RM punct, g) prevede ”liberarea de răspundere de drept penal a persoanei, care a săvârșii o infracțiune în cazul prescripției de tragere la răspundere penală”.

Cele menționate dovedesc faptul că din momentul comiterii faptei ilicite făptuitorul acesteia are obligația de a răspunde pentru aceasta, iar statul are dreptul de a aplică forța de constrângere, în acest sens, suntem în prezenta raportului juridic de răspundere.

În acest fel, *prima etapă* a răspunderii juridice demarează la momentul comiterii faptei ilicite și durează până la depistarea ei de către organele competente. Numim această etapă *apariția sau nașterea răspunderii juridice*.

Toate cele menționate reprezintă diferite etape de evoluție a raportului juridic de răspundere, ce au conținut și continuitate diferite, dar care împreună reprezintă un fenomen unic

¹ Codul contravențional al Republicii Moldova Nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial Republicii Moldova* Nr. 3-6 din 16.01.2009.

răspunderea juridică. Prin evidențierea etapelor răspunderii juridice accentuăm faptul că aplicarea sancțiunii nu urmează imediat după comiterea faptei ilicite.

La o anumită etapă de desfășurare a răspunderii juridice, aceasta îmbracă o haină procesuală. Forma procesuală nu reprezintă o etapă distinctă a răspunderii, ci o reflectare a desfășurării raportului juridic de drept material al răspunderii. Raportul de drept material momentan ca și cum ar trece pe planul doi, reflectându-se prin prisma raporturilor procesuale.

Evidențierea raportului juridic de răspundere și evoluția acestuia este reflectat în coraportul dintre latura materială și cea procesuală a dreptului. Dacă latura materială a fost suficient cercetată în doctrina răspunderii juridice, cea procesuală insuficient cercetată, cu toate că există multiple opinii referitoare la determinarea formei procesuale, a procedurii juridice, a raporturilor procesuale, a etapelor procesuale etc. În evoluția răspunderii juridice concepțiile existente, în acest sens, sunt diferite - de la echivalarea sensului lor, până la delimitarea fiecăreia dintre categoriile enunțate.

Latura procesuală a răspunderii juridice, în opinia B. T. Bazîlev, nu poate fi inclusă în însăși noțiunea răspunderii ca fenomen juridico-material, latura procesuală a răspunderii juridice derivă de la însușirile răspunderii și poartă un caracter relativ independent în formele sale. În calitate de varietăți ale formei procesuale de realizare a răspunderii juridice se pot evidenția: forma de răspundere procesual penală, procesual-administrativă, procesual-civilă etc¹.

A. A. Bessonov de asemenea delimitează răspunderea procesuală în următoarele forme: procesual constituțională, procesual civilă, procesual penală, procesual administrativă și procesual arbitrală². Fiind de acord în linii generale cu o astfel de clasificare, nu putem să nu constatăm că răspunderea procesual constituțională se află în stadiul de formare. În principiu, aceasta o recunoaște indirect însuși A. A. Bessonov, remarcând absența normelor despre răspunderea pentru încălcarea procesului legislativ, neexecutarea deciziilor Curții Constituționale etc. În cazul acesta rămâne doar responsabilitatea juridică. Însă, după cum știm, responsabilitatea juridică fără răspunderea juridică nu poate fi protejată, întrucât nu are garantarea sa, în prezent putem doar constata începutul formării instituției răspunderii juridice procesual constituționale.

Toate aceste forme procesuale de realizare a răspunderii, alături de răspunderea de drept material, posedă un șir de trăsături comune, printre care menționăm:

- 1) stabilirea exactă în lege a ordinii activității de jurisdicție a organelor de stat și persoanelor oficiale împuternicite;
- 2) acordarea dreptului de a participa la activitatea procesuală persoanelor interesate;

¹ БАЗЫЛЕВ, Б. Т. *Юридическая ответственность...* Опр. Cit., p. 98

² БЕССОНОВ, А. А. *Процессуальные нормы российского права*. Дисс. канд. юрид. наук. Саратов, 2001. (194 с.). с. 157.

3) existența unor garanții procesuale determinate în respectarea și protecția intereselor legale ale persoanelor participante la proces (infractor, victimă, pârât, reclamant, martor, expert etc.);

4) necesitatea de a adopta decizii în conformitate cu exigențele legii și în baza faptelor stabilite în modul indicat de lege, adică deciziile vor fi întemeiate și motivate¹.

Deci, putem trage concluzia că, alături de formele de răspundere de drept material există și forme de răspundere de drept procesual, or latura materială a răspunderii este completată de latura ei procesuală.

Orice formă de răspundere de drept material posedă trăsături specifice, care, la rândul lor, determină particularitățile formei procesuale. În cadrul studiului nostru ne vom opri la caracteristica *particularităților* celor mai principale forme procesual-penale de realizare a răspunderii juridice.

O atenție deosebită merită *răspunderea procesual penală*, care până în prezent rămâne obiect de polemică referitor la problemele răspunderii procesual penale, corelația acesteia cu răspunderea penală. În opinia prof. D. Baltag, necesită un studiu minuțios temeiurile, funcțiile și măsurile răspunderii procesual penale. Discutabilă este și problema corelației răspunderii penale, cu răspunderea procesual penală².

În baza cercetării atente a celor mai importante lucrări ce vizează problemele în discuție³, autorii D. Baltag și M. Frățoiaca evidențiază următoarele trăsături ale răspunderii procesual penale. *În primul rând*, temei al răspunderii procesual penale poate fi doar conduita culpabilă. *În al doilea rând*, încălcarea concomitentă de către subiect a normelor procesuale și a altor norme de ramură poate atrage apariția răspunderii juridice penale, disciplinare, de drept civil și a altor forme de răspundere. *În al treilea rând*, e posibilă apariția îmbinării mai multor forme ale răspunderii de drept pentru fapta ilicită procesual-penală. *În al patrulea rând*, ea apare în cadrul procedurii judiciare penale, în cadrul urmăririi penale și dezbaterilor judiciare⁴.

O trăsătură distinctivă a formei procesuale de răspundere juridică penală este asigurarea modalităților necesare de conduită a participanților la proces cu *măsuri procesuale de constrângere*. Forma procesual penală de răspundere posedă o multitudine de măsuri procesuale de constrângere (Titlul 5 din CPP al RM).

¹ DOBÎNDA, V. Unele considerente referitor la latura procesuală a răspunderii juridice. În: *Jurnalul juridic național: teorie și practică*, 2020, nr. 5, (pp. 87-91). p. 87. ISSN 2345-1130.

² BALTAG, D., FRĂȚOAICA, M. Particularitățile și problemele formei procesuale de realizare a răspunderii juridice în diferite ramuri ale dreptului. În: *Legea și viața*, 2016, nr. 10, (pp. 10-17). p. 12. ISSN 1810-309X.

³ Idem.

⁴ BALTAG, D. *Teoria răspunderii...* Op. Cit., p. 337.

O atenție deosebită, în opinia prof. D. Baltag, merită problema delimitării acestor măsuri procesuale de coerciție de răspunderea penală¹. În opinia noastră, măsurile procesuale de coerciție nu pot fi incluse în conținutul răspunderii penale, însă, în unele cazuri acestea pot fi măsuri de răspundere procesual penală, și, nu măsuri de răspundere penală.

Cele mai multe semne comune cu forma de răspundere procesual penală o are forma de *răspundere procesual civilă*. De fapt, această apropiere este explicabilă. Anume pentru aceste forme procesuale este caracteristică existența unui astfel de fenomen de drept ca justiția. De aici, și comunitatea trăsăturilor generale de bază ale formei procesual penale și celei procesual civile:

1) "Examinarea și soluționarea cauzelor de către judecători numiți în ordinea stabilită de lege" (art. 19 din CPC al RM, art. 29 din CPP al RM).

2) "Dezbaterile proceselor se realizează numai în ședințele de judecată, respectând toate garanțiile procesuale" (art. 19 din CPC al RM, art. 25 din CPP al RM).

3) "Asigurarea pentru toate persoanele interesate în rezultatul procesului a posibilității de a participa la soluționarea acestuia de către judecății" (art. 5 din CPC al RM, art. 19 din CPP al RM).

4) "Coresponderea deciziilor judecătorești legii materiale, pronunțarea acestora în conformitate strictă cu legea procesuală" (art. 27 din CPC al RM, art. 25 din CPP al RM).

5) "Posibilitatea persoanelor care participă la cercetarea cauzei cu privire la fapta ilicită de a declara recurs împotriva oricărei decizii judecătorești care nu a intrat în vigoare, în ordinea procedurii de recurs" (art. 397 din CPC al RM, art. 420 din CPP al RM).

6) În conformitate cu art. 25 alin. (2) din Codul de procedură civilă al Republicii Moldova, "dezbaterile judiciare se desfășoară oral și în fața aceleiași complet de judecată, în cazul înlocuirii unui judecător în timpul judecării pricinii, dezbaterile se iau de la început².

Totodată, forma procesual civilă posedă un șir de trăsături specifice: nu întotdeauna este legată de realizarea răspunderii juridico-civile, de exemplu, procesele civile examinate în ordinea procedurii speciale (Capitolele 23-34 din CPC al RM).

Rolul specific pe care îl au obligațiile procesual civile în procesul civil nu poate fi înțeles just fără a înțelege exact însăși natura procedurii judiciare civile ca sistem reglator al raporturilor de putere. În ansamblul raporturilor elementare: a) toți participanții procesului sunt înzestrați cu obligații și drepturi față de instanță, în timp ce instanța deține drepturi și are obligații față de fiecare participant la proces, b) drepturile și obligațiile instanței și ale persoanelor participante la proces poartă un caracter reprezentativ-obligatoriu bilateral: c) natura drepturilor subiective este următoarea: ele, conform regulii generale, au caracter deliberativ asupra exprimării dorinței

¹ Idem. p. 338.

² BALTAGA, D., FRĂȚOAIKA, M. *Particularitățile și problemele formei procesuale...* Op. Cit., p. 13.

unilaterale, ceea ce la rândul său condiționează specificul metodei, reglementarea dinamicii procesului civil. Drepturile și obligațiile instanței în procesul civil sunt legate și de stat, organ al căruia este, în timp ce obligațiile și drepturile altor participanți la proces de judecată sunt legate de stat prin intermediul instanței¹.

Urmează să precizăm lista subiectelor răspunderii procesual civile. Menționăm că la o astfel de răspundere pot fi trași doar participanții la proces. Într-adevăr, pârâtul, reclamantul, martorul, expertul, reprezentantul sunt participanți la proces și subiecte ale acțiunii juridice a răspunderii procesual civile. La altă grupă de subiecte se referă persoanele obligate să contribuie la îndeplinirea justiției. Acestea pot fi persoanele care, pe marginea deciziei judecătorești, au obligația de a prezenta probe; persoane oficiale ale organizațiilor. întreprinderilor, instituțiilor, obligate să efectueze alocări conform titlurilor executorii; persoanele care vor asista în ședință și care au obligația să respecte regulile acceptate de conduită și să nu împiedice îndeplinirii justiției².

Anterior am remarcat că, în cadrul răspunderii procesual penale comportamentul subiectului răspunderii juridice se află sub acțiunea unui sistem de obligații și interdicții. Aceasta, în principiu, se referă și la participanții la procesul civil.

Particularități specifice are și *forma de răspundere procesual contravențională*. Activitatea legală de aplicare a normei materiale, de regulă, norma de drept contravențional, în situații concrete, se îndeplinește pe calea examinării și soluționării unor cauze individuale și este o activitate procesual contravențională.

Procedura contravențională cuprinde normele legale referitoare la constatarea contravenției, aplicarea sancțiunii contravenționale, exercitarea căilor de atac împotriva actelor de sancționare, precum și împotriva măsurilor luate în legătură cu regimul prestării unei activități în folosul comunității și executarea sancțiunilor contravenționale. Faptul că unele aspecte ale ei, cum ar fi cele procedurale, consideră V. Vedinaș se completează cu normele Codului de procedură civilă, nu înseamnă că instituția contravenției încetează să mai fie o instituție a dreptului administrativ și se transferă în ramura dreptului procesual civil³.

Anterior am remarcat existența răspunderii constituționale, cu indicii săi de bază, am vorbit despre complexitatea sa de stabilire și realizare fapte în fond clare. Principala cauză a problemelor menționate este, în opinia noastră, insuficienta cercetare științifică a acestei instituții cu toate că, de acum avem și o practică judiciară în acest domeniu. De exemplu, HCC nr. 28 din 19 noiembrie 2020 și HCC nr. 14 din 27 aprilie 2021.

¹ BALTAG, D. *Teoria răspunderii...* Op. Cit., p. 338.

² BALTAG, D., FRĂȚOAICA, M. Op. Cit., p. 14.

³ VEDINAȘ, V. Op. Cit., p. 303.

Cu toate acestea în prezent, tot mai mult se utilizează noțiunea de *justiție constituțională*. În literatură ea este definită în mod diferit de la definiții concise până la definiții ample¹. În linii generale, justiția constituțională poate fi definită ca activitate a organelor jurisdicției constituționale, constând în examinarea cauzelor al căror obiect îl formează problemele de drept constituțional, legate de asigurarea respectării Constituției de către organele de stat și adoptarea conform acesteia a deciziilor care atrag efecte juridice. De fapt, forma procesual constituțională a răspunderii poate fi examinată ca ansamblu identic al exigențelor de procedură, formulate participanților la procesul constituțional. Elementul cardinal al justiției constituționale îl constituie controlul constituțional - realizarea de către organul judiciar a controlului actelor normative din punctul de vedere al corespunderii acestora Constituției. Justiția constituțională contemporană este menită de asemenea să asigure superioritatea Constituției ca principiu al sistemului juridic național.

În cadrul acestui studiu, prezintă un interes deosebit analiza activității Curții Constituționale a Republicii Moldova privind realizarea răspunderii constituționale. Curtea Constituțională, în pofida tinereții relative, deja a reușit să ocupe un loc demn în sistemul organelor de stat ale țării noastre. Curtea Constituțională prin însuși faptul existenței sale atribuie mecanismului de stat un contur juridic civilizat și a făcut destul de mult pentru protecția drepturilor și libertăților cetățenilor, pentru educarea respectului față de cetățeni de către toate organele de stat și persoanele oficiale.

Analiza competenței Curții Constituționale a Republicii Moldova ne permite să vorbim despre faptul că răspunderea procesuală constituțională nu întotdeauna este legală de realizarea răspunderii constituționale (de exemplu, examinarea cauzelor referitoare la interpretarea Constituției Republicii Moldova). De fapt, aceasta este una dintre trăsăturile caracteristice ale răspunderii procesual constituționale.

În linii generale, particularitățile acestei forme procesuale decurg din caracterul atribuțiilor Curții Constituționale a Republicii Moldova. Fiind un organ de justiție special, ea posedă un specific care o distinge de instanțele ordinare și de organele politice de stat (Parlamentul, Guvernul) și își găsește reflectarea în natura sa, care, după părerea multor autori, poartă un caracter dual. Această dualitate se manifestă prin faptul că, acesta este organul de jurisdicție ce adoptă decizii juridice în conformitate cu procedura formalizată; în același timp, el este organul politic prin caracterul cauzelor soluționate de acesta, al căror obiect îl constituie problemele

¹ *Современный немецкий конституционализм*. Сборник ст. РАН Инст-та государства и права. М., 1994. 52 с. ISBN 975-03-021-023; ЧИРКИН, Е. В., ЮДИН, Е. А., НИКИФОРОВА, М. А. и др. *Сравнительное конституционное право*. М.: «МАНУСКРИПТ», 1996. 730 с. ISBN 93-06-10652; ВИТРУК, Н. В. *Конституционное правосудие в России (1991-2001 годы)*. М.: Городец-издат, 2001. 508 с. ISBN 5-9258-0040-0.

constituționale. Orice problemă constituțională, în opinia autorului S. V. Bobotov, întotdeauna este una politică, pentru că abordează problema repartizării și realizării puterii politice¹. Cu toate acestea, Curtea Constituțională a Republicii Moldova, în opinia noastră, nu este un organ politic, precum sunt alte organe constituționale care participă nemijlocit în procesul politic. Implicarea ei în politică ar contrazice însăși menirii justiției constituționale și de aceea este interzisă expres de lege (art. 1 din Legea cu privire la Curtea Constituțională a Republicii Moldova)².

Specificul *formei procesuale a răspunderii constituționale* decurge din particularitățile conținutului său. Examinând răspunderea constituțională ca răspundere a puterii pentru starea legalității în activitatea elaborării și aplicării dreptului de către stat și a reprezentanților săi, putem vorbi despre astfel de măsuri ale sale ca: anularea actului normativ neconstituțional, înlăturarea din serviciu a persoanelor oficiale superioare etc.

Considerăm că cel mai real, în condițiile statului nostru, ar fi acordarea Curții Constituționale a Republicii Moldova unui număr mai mare de împuterniciri referitor la problemele ce țin de tragerea la răspunderea constituțională, înlăturând totodată lacunele menționate mai sus privind instituția materială a acestui tip de răspundere juridică.

În concluzie menționăm că, toate etapele enunțate anterior reprezintă diferite etape de evoluție a raportului juridic de răspundere, ce au conținut și continuitate diferită, dar care împreună reprezintă un fenomen unic, răspunderea juridică. Prin evidențierea etapelor răspunderii juridice accentuăm faptul că, aplicarea sancțiunii nu urmează imediat după comiterea faptei ilicite. La o anumită etapă de desfășurare a răspunderii juridice aceasta îmbracă haină procesuală. Forma procesuală nu reprezintă o etapă distinctă a răspunderii, ci o reflecție a desfășurării raportului juridic de drept material al răspunderii. Raportul de drept material momentan ca și cum ar trece pe planul doi, reflectându-se prin prisma raporturilor procesuale.

4.2. Fazele dinamice materiale și procesuale ale evoluției răspunderii juridice

După cum am subliniat în paragraful precedent, răspunderea juridică în evoluția sa parcurge mai multe etape, care duc la modificarea statutului juridic al subiectului răspunderii juridice. Acest proces încetează în momentul atingerii scopului răspunderii juridice prin sancționarea făptuitorului. Fiecare etapă de desfășurare a răspunderii juridice materiale îi corespunde o formă procesuală distinctă or fiecărei etape de răspundere îi este specifică o consecutivitate a activităților procesuale³.

¹ БОБОТОВ, С. В. Op. Cit., 1994.

² Legea Republicii Moldova cu privire la Curtea Constituțională Nr. 317 din 13.12.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 8 din 07.02.1995.

³ BALTAG, D., DOBÎNDA, V. *Fazele dinamice spațio-temporale...* Op. Cit., pp. 10-15.

În literatura de specialitate autohtonă problema etapelor dezvoltării răspunderii juridice aparține problemelor mai puțin cunoscute sau controversate. Nu există un criteriu unic de clasificare a acestor etape, limitele lor în timp și spațiu. Mai mult decât atât, în manualele de Teorie Generală a Dreptului, acestei probleme legate de teoria și practica aplicării dreptului, în general, nu se acordă atenție. De exemplu, prof. M. Costin, referitor la problema dată menționa, că o asemenea o teorie, care poate fi elaborată numai de pe pozițiile Teoriei Generale a Dreptului, trebuie să dea răspuns la problemele esențiale ale răspunderii și anume: ce este răspunderea, ce *tendențe de evoluție manifestă aceasta*¹.

După cum afirmă și prof. L. Barac, Teoria Generală a Dreptului este chemată spre a defini răspunderea juridică, a evidenția *tendențele evolutive ale acesteia, evidențierea elementului temporal și organic spațial*, deoarece, răspunderea juridică există și dincolo de încălcarea unei norme juridice, pe de o parte, iar, pe de altă parte, vizează și un construit, adică cadrul furnizat de drept dezvoltării ei².

Răspunderea juridică - forma cea mai gravă a răspunderii sociale, în opinia V. Dvoracek și V. Lupu, este una din instituțiile de bază ale dreptului, care îl însoțește obligatoriu *în timp și spațiu*, ca o garanție a afirmării lui³.

Prof. B. Negru subliniază, și noi susținem această opinie, că răspunderea juridică este un *proces dinamic*, care se întemeiază pe o constatare oficială făcută de regulă de organele de stat, deci răspunderea juridică este strâns legată de activitatea organelor statului⁴.

Credem că este justă concluzia autorilor menționați de noi anterior, care văd în răspunderea juridică nu o simplă obligație de a suporta o sancțiune juridică, dar și modalități, faze de realizare a ei. Apreciem totodată că enunțarea acestei idei nu poate să substituie definiția problemei în discuție, care trebuie să indice *specificul realizării constrângerii de stat* prin intermediul răspunderii juridice.

Răspunderea juridică și sancțiunea juridică sunt două noțiuni diferite, cea dintâi, constituind cadrul juridic de realizare pentru cea de a doua, constituind în același timp un *raport juridic de coerciție*. Vis-a-vis de acest coraport, răspunderea juridică, raport juridic de coerciție, prof. L. Barac menționează, că răspunderea juridică nu poate fi redusă la o simplă obligație, însă ea nu este suficient de definită nici prin asocierea sa la noțiunea de raport juridic de coerciție⁵.

Analiza diferitor forme ale răspunderii juridice, în diferite domenii ale dreptului, atât sub aspect conceptual, cât și sub aspectul temporal-spațial, al materializării lor, ne inspiră ideea și ne

¹ COSTIN, M. *Răspunderea juridică...* Op. Cit., p. 8.

² BARAC, L. *Elemente de teoria dreptului*. București: All Beck, 2001. (384 p.). p. 156. ISBN 978-606-18-0221-0.

³ DVORACEK, V., LUPU, Gh. *Teoria Generală a Dreptului*. Iași: Ed. Fundației „Chemarea”, 1996. p.299. (540 p.). p. 299. ISBN 973-683-986-9.

⁴ NEGRU, B., NEGRU, A. Op. Cit., p. 477.

⁵ BARAC, L. *Elemente de teoria dreptului...* Op. Cit., p. 155.

conduce la înțelegerea în sensul că, răspunderea juridică reprezintă mai mult decât o totalitate de drepturi și obligații corelative, raportul juridic de constrângere fiind de natură a înlesni mai degrabă înțelesul conținutului raportului juridic de răspundere, decât ai defini esența. De aceea, vom admite ideea că, *răspunderea juridică este o instituție juridică ce cuprinde ansamblul normelor de drept material și procesual, ce vizează relațiile juridice ce apar în domeniul activității desfășurate de autoritățile publice odată cu nașterea, concretizarea, calificarea și materializarea răspunderii juridice, împotriva tuturor celor care încalcă ordinea de drept, ea reprezintă o instituție juridică cu toate consecințele ce decurg din aceasta și anume: organizare sistematică și principii proprii ce guvernează întreaga instituție, elementele spațiale și temporale*¹.

Răspunderea juridică își atinge scopul său atunci, când fapta ilicită este descoperită de către organele de stat, mai exact, statul va epuiza toate metodele posibile și va recunoaște sau nu va recunoaște faptul săvârșirii faptei ilicite, care la rândul său, va stabili definitiv volumul drepturilor și libertăților făptuitorului. După cum am menționat anterior, pe măsura cunoașterii faptei ilicite statutul juridic al subiectului răspunderii juridice, se va modifica, capătând trăsături de statut special.

Schimbările în statutul juridic al subiectului faptei ilicite, aduc modificarea raportului juridic de răspundere propriu-zis, prin urmare, va evolua și răspunderea. Acest proces încetează în momentul atingerii scopului răspunderii juridice, prin sancționarea făptuitorului.

După cum vedem, discuțiile în jurul acestei probleme sunt asociate cu diferite concepții asupra naturii, esenței și conținutului răspunderii juridice. În legătură cu aceasta, considerăm că este necesar să se facă distincția între *răspundere juridică la nivel prescriptiv (răspunderea normativă)*, privind orientarea comportamentelor umane și funcționalitatea raporturilor juridice conform totalității prescripțiilor normelor juridice (răspunderea juridică dezirabilă, dar nici odată realizată în totalitate) și *răspunderea juridică subiectivă*, care desemnează răspunderea efectiv realizată cu ajutorul prescripțiilor normelor juridice materiale și procesuale.

În opinia noastră, *răspunderea juridică la nivel prescriptiv*, adică răspunderea normativă, abstractă este răspunderea prevăzută de sancțiunea normei juridice pentru comiterea anumitor delikte din diferite ramuri ale dreptului. Prin *răspundere juridică subiectivă*, se înțelege obligația persoanei ce a comis fapta ilicită să suporte urmările nerespectării unor norme de drept, obligație ce se impune autorului faptei contrare acestor norme și care întotdeauna, poartă amprenta dezaprobării sociale a unui asemenea comportament. În această interpretare *răspunderea juridică subiectivă* se definește ca obligația celui ce a încălcat ordinea de drept, de a suporta o sancțiune juridică.

¹ BALTAG, D., DOBÎNDA, V. *Fazele dinamice spațio-temporale...* Op. Cit., p. 11.

O contribuție importantă la elaborarea etapelor dezvoltării răspunderii juridice a adus-o prof. D. Baltag. Meritul lui constă în stabilirea criteriilor de diferențiere a etapelor dezvoltării răspunderii juridice. Drept criteriu de bază, în delimitarea etapelor dezvoltării răspunderii juridice, prof. D. Baltag, a luat coraportul dintre gradul de cunoaștere a faptei ilegale de către organele abilitate și modificările ce au loc în statutul juridic al făptuitorului.

Luând drept bază criteriul expus anterior, susținem cercetarea etapizată, realizată de prof. D. Baltag¹ și propunem următoarele etape de dezvoltare a răspunderii juridice: a) apariția răspunderii juridice; b) dezvăluirea răspunderii juridice; c) calificarea faptei ilicite și concretizarea răspunderii juridice; d) realizarea răspunderii juridice și e) controlul asupra executării sancțiunii.

Apariția răspunderii juridice în procesul de dezvoltare a dreptului are loc de regulă numai în cazul încălcării cu vinovăție a normelor juridice în vigoare și este urmată, de regulă, de aplicarea constrângerii de stat prin mijloace corespunzătoare gradului prejudiciabil al faptei ilicite săvârșite. Prin urmare, răspunderea juridică nu se confundă cu constrângerea de stat și, ca atare, nu se poate defini prin elementul specific acestuia, adică prin obligația de a suporta o constrângere.

Făcând această constatare menționăm că, prima etapă a răspunderii juridice *apariția răspunderii juridice* poate fi privită ca o *situație juridică de conflict*.

Normele juridice fac să devină factorul ce organizează acțiunile umane, iar întrucât omul are capacitatea de a le însuși sau nu, modalitățile în care se pot realiza prin intermediul conduitei, pot dobândi sens de conformare, sau de *neconformare*, adică sens pozitiv sau negativ aceasta din urmă, prezentându-se la diferite grade. În ambele ipoteze, însă, funcția reglatoare a normelor juridice este evidentă, dar modalitățile concrete, în care ea se realizează sunt cu totul diferite. În timp ce *conformarea* conduitei la anumite cerințe a normelor juridice se face în mod voluntar, benevol, fără a implica intervenția unor forțe coercitive, exterioare individului, ci numai un înalt grad de conștiință civică - *neconformarea*, la fel de voluntară, generează un conflict între individ și societate, care nu reprezintă altceva decât o formă de manifestare a contradicției dintre interesul personal, materializat în acțiunea individului, contrară conform prescripțiilor normelor juridice și interesul general, concretizat în normele de drept². Limitele, proporțiile și remediile unui asemenea conflict sunt stabilite de societate. Ajungem astfel la problema dezvoltării răspunderii juridice, care nu reprezintă altceva decât cadrul și fazele de rezolvare a acestui conflict.

Situația juridică de conflict apare ca o totalitate de drepturi și obligații unite printr-o comunitate specifică de natură să genereze în viitor, pe parcursul dezvăluirii răspunderii o pluralitate de raporturi juridice. Nu situația ca atare atrage efectele juridice, opinează A. Cornescu,

¹ BALTAG, D. *Teoria răspunderii...* Op. Cit., p. 340.

² COSTIN, M. *Răspunderea juridică ...* Op. Cit., p. 16.

ci faptul că dreptul obiectiv cere aceasta. Situația socială devine situație juridică prin atribuirea de consecințe juridice¹.

Cu alte cuvinte *apariția răspunderii juridice* este o situație juridică specifică aplicării sancțiunii juridice, deoarece exercitarea constrângerii de stat, ca o consecință a nerespectării dreptului pozitiv, se realizează tocmai prin aplicarea de sancțiuni juridice, a căror natură și gravitate variază în funcție de natura faptei ilicite și de importanța interesului social lezat prin această faptă.

Astfel, *etapa inițială a răspunderii juridice* începe din momentul comiterii faptei ilicite și durează până la *dezvăluirea ei* de către organele de stat competente sau persoanele oficiale, care este *a doua fază în evoluția răspunderii*.

În sensul cel mai general, fapta ilicită trebuie definită ca fiind împrejurarea ce determină nașterea raporturilor juridice de răspundere. În opinia autoare C. Buzdugan, materializarea în viața socială a forței legii poate avea loc *la nevoie* prin intermediul unui raport juridic de constrângere, care se stabilește între stat și autorul faptei ilicite².

Aceasta ne ajută să confirmăm că, apariția acestui *raport virtual* este și momentul apariției răspunderii juridice. Cadrul temporal al acestei etape de răspundere juridică este diferit, de la câteva minute, când făptuitorul este reținut nemijlocit și până la 25 de ani - termenul de prescripție în dreptul penal. În opinia noastră, răspunderea juridică va fi eficientă, când v-a fi redus la minimum cadrul temporal al acestei etape. Aceasta în cazul când fapta a fost descoperită de organele competente. Dacă însă fapta ilicită n-a fost descoperită această circumstanță nu diminuează existența răspunderii. Este vorba de fapta ilicită *latentă* (o faptă ascunsă care nu se manifestă, dar poate izbucni oricând).

Referindu-ne la etapele răspunderii juridice, anterior am menționat că prima etapă este, *apariția răspunderii juridice prin comiterea faptei ilicite*, care are continuare în dezvoltarea ei ca etapă secundă. Care este, spre exemplu, conținutul acestor etape în cadrul răspunderii penale? *Prima fază* este cuprinsă între momentul săvârșirii infracțiunii și momentul începerii urmăririi penale. În cadrul acestei etape se identifică făptuitorul/făptuitorii, se verifică dacă fapta săvârșită are sau nu are caracter penal și se verifică, de asemenea, existența temeiului tragerii la răspundere juridică penală.

De prima fază este legată și a doua, *dezvăluirii răspunderii penale*, această etapă este cuprinsă între momentul începerii urmăririi penale și până la finalizarea acestei urmăriri. La această etapă se pot lua măsuri de constrângere: reținerea, arestarea preventivă, obligarea de a nu

¹ CORNESCU, A. V. Crearea, modificarea, stingerea și uzajul drepturilor subiective. În: *Analele Universității „C. Brâncuși”, Târgu Jiu, Seria științe juridice*, nr. 1, 2011, pp. 154-167. ISBN 973-7637-25-9.

² BUZDUGAN, C. Raportul juridic de constrângere, răspunderea și sancțiunea. În: *Fiat Iustitia*. 2012, nr. 1, pp. 43-50.

părăsi localitatea etc. Conform Codului de procedură penală prezumția de nevinovăție a făptuitorului, devenit învinuit sau chiar inculpat, se menține.

Presupusul făptuitor ocupă un loc procesual special, lucru condiționat de evoluția raportului material de răspundere. După cum am menționat anterior, fiecărei faze de răspundere juridică îi corespunde un volum de drepturi și obligații. Cu cât este mai prejudiciabilă fapta comisă, cu atât este mai îngust spectrul drepturilor și mai larg cel al obligațiilor acestuia. Acest fapt nicidecum nu afectează prezumția de nevinovăție și nici principiul legalității răspunderii juridice.

Prezumția de nevinovăție, având strict esență procesuală, generează garanții pentru activitatea corectă și obiectivă a organelor competente, la această etapă, în soluționarea cauzei. Menționăm că, Constituția Republicii Moldova ca lege fundamentală garantează prezumția nevinovăției până la proba contrarie. Așa, de pildă, art. 21 din Constituția Republicii Moldova ne spune: ”orice persoană acuzată de un delict este persoană nevinovată până când vinovăția sa v-a fi dovedită în mod legal, în cursul unui proces judiciar public în cadrul căruia i sau asigurat toate garanțiile necesare apărării sale”¹. De asemenea, în plan comparativ vom menționa și Constituția României, care în art. 23 alin. (11) menționează că, ”până la rămânerea definitivă a hotărârii judecătorești de condamnare, persoana este considerată nevinovată”².

Acest principiu sau prezumție poate fi regăsit și aplicabil și altor forme de răspundere, chiar dacă manifestarea lui nu este atât de evidentă ca în cazul răspunderii penale. De exemplu. Codul Contravențional al Republicii Moldova în art. 375 (1) stipulează că ”persoana acuzată de săvârșirea unei contravenții se consideră nevinovată atât timp, cât vinovăția sa nu este dovedită în modul prevăzut de prezentul cod”; (2) ”nimeni nu este obligat să dovedească vinovăția sa”; (3) ”concluziile despre vinovăția persoanei în săvârșirea contravenției nu pot fi întemeiate pe presupuneri. Toate dubiile în probarea învinuirii, care nu pot fi înlăturate în condițiile prezentului cod, se interpretează în favoarea persoanei în a cărei privință a fost pornit un proces contravențional”³.

În așa mod, într-un fel există doar presupunerea despre comiterea fapte ilicite, despre răspunderea juridică, iar în altul avem deja limitări ale drepturilor și libertăților presupusului făptuitor. Aici, aparent avem un conflict între normele dreptului material, conținutul material al raportului și conținutul raporturilor procesuale.

Exact ca orice alt conflict, acesta se fundamentează pe divergențele dintre scopul părților aflate în conflict. Organele ce reprezintă autoritatea de stat vor culege informația ce dovedește

¹ Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 1 din 12.08.1994.

² Constituția României din 21 noiembrie 1991. Revizuită prin Legea României nr. 429/2003. [on-line]. [cit. 25.01.2020]. Disponibil: <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=339>

³ Codul contravențional al Republicii Moldova Nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial Republicii Moldova*, Nr. 3-6 din 16.01.2009.

vinovăția subiectului, cealaltă parte, informația ce îl îndreptățește, astfel, soluționarea conflictului rezidă mai întâi de toate în acumularea acestor informații. În baza informațiilor deținute, organele statului creează versiuni ale faptelor consumate sau ale continuării faptelor ce nu au luat sfârșit, iar în baza acestor versiuni bine fundamentate aplică măsurile de constrângere de stat (reținerea, nepărăsirea localității etc.).

Acțiunile părții opuse se reflectă în realizarea dreptului la apărare, în existența prezumției nevinovăției și alte garanții procesuale reglementate în Constituția Republicii Moldova: de exemplu, art. 26 stipulează că, "(1) "dreptul la apărare este garantat" (2) fiecare om are dreptul să reacționeze independent prin mijloace legitime la încălcarea drepturilor și libertăților sale";. (3) în tot cursul procesului părțile au dreptul să fie asistate de un avocat, ales sau numit din oficiu"¹.

Consfînțirea în Constituția a unor *garanții procesuale* le conferă un caracter general, ceea ce le face aplicabile și valabile pentru toate formele răspunderii juridice. Excepție fac doar acele garanții care se referă expres la infractori.

Considerăm că, soluția problemei privind momentul apariției raportului juridic de răspundere trebuie căutată, pe bună dreptate, în modul general de înțelegere a dreptului. Dreptul este un fenomen al lumii obiective ce există independent de voința subiectivă a individului. Dreptul își găsește expresia în lege. Așa în opinia prof. D. Baltag, în esența lor legile statului (normele juridice pozitive) încă nu constituie dreptul. Ele sunt un proces de cunoaștere a dreptului, un proces de îndepărtare sau apropiere de el².

Data fiind deosebirea dreptului de lege, *fapta ilicită* a delincventului constituie nu numai temeiul răspunderii juridice, ci și însuși *momentul de apariție a raportului juridic de răspundere*. Aceasta are loc indiferent de faptul dacă a fost descoperită sau nu fapta ilicită de către organele competente ale statului, a devenit aceasta obiect al dezbaterilor în judecată sau nu. B.T. Bazîlev în această privință scria: nici constatarea producerii faptei ilicite de către persoanele oficiale competente, nici tragerea la răspundere, sancțiunea, nici executarea acesteia nu pot naște dreptul statului de a pedepsi omul, în afară de realitatea comiterii faptei ilicite. Răspunderea juridică apare în mod obiectiv, și nu la dorința unor sau altor organe de stat³.

Prin urmare, soluționarea problemei își găsește expresie în unitatea gnoseologică, adică în aspectul cognitiv al fenomenului juridic și recunoașterea veridicității lui juridice prin decizia autoritar-volitivă a organului de stat competent sau a persoanei oficiale⁴.

¹ Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 1 din 12.08.1994.

² БАЛТАГ, Д., БАЛТАГА, Е. *Общая теория права*. Курс лекций. Кишинев: Centrul editorial ULIM, 2009. (396 с.). p. 141. ISBN 978-9975-934-72-5.

³ БАЗЫЛЕВ, Б. Т. *Юридическая ответственность...* Op. Cit., p. 90.

⁴ ТОКАРЕНКО, В. *Юридическая ответственность (вопросы теории)*. Кишинев: Сириус, 2002. (152 с.) с. 84. ISBN 978-9975-934-1012-51-0.

Din momentul comiterii faptei ilicite și până la descoperirea ei, raportul juridic de răspundere deja există ca legătură ideală formal existentă între participanți, ca model al acțiunilor lor viitoare. Soluționarea problemei privind apariția raportului juridic de răspundere rezidă în însuși conținutul raportului juridic dat. Specificul constă în faptul că momentul apariției drepturilor și obligațiilor subiectelor raportului juridic de răspundere poate să nu coincidă cu momentul realizării lor până când nu vor urma acțiunile active ale organelor de stat competente și ale persoanelor oficiale.

Legislația în vigoare a Republicii Moldova delimitează momentul comiterii faptei ilicite de momentul descoperirii ei, spre exemplu, conform art. 395 alin. (1) din Codul civil al Republicii Moldova, ”calcularea termenului de prescripție începe în dreptul civil din ziua, când persoana a aflat sau trebuia să afle despre încălcarea dreptului său (adică din momentul comiterii delictului civil)”¹.

Conform art.209 din Codul muncii al Republicii Moldova, ”sanctiunea disciplinară nu poate fi aplicată mai târziu de expirarea a 1 lună de la data constatării abaterii disciplinare și 6 luni de la data comiterii ei”².

În alin. (2) art. 30 din Codul contravențional al Republicii Moldova se afirmă că ”sanctiunea contravențională poate fi aplicată nu mai târziu de un an de la data comiterii contravenției, iar în cazul contravenției continue – de la data săvârșirii ultimei acțiuni a ei”³. Art. 60 din Codul penal al Republicii Moldova prevede ”liberarea de răspunderea penală în legătură cu expirarea termenului de prescripție de la data comiterii faptei ilicite prevăzute în articolul corespunzător”⁴. La calcularea termenului de pedeapsă sub formă de privațiune de libertate în baza sentinței penale se ia în considerare termenul detenției preventive (alin. (1) art. 186 din CPP al RM)⁵, prin aceasta legislația, recunoscând că efectele nefavorabile pentru infractor au apărut cu mult înainte de adoptarea sentinței de judecată. Prevederile din articolele nominalizate arată că din momentul comiterii faptei ilicite persoana care a comis-o este partea obligată să suporte măsurile coercitive legale, iar statul are dreptul să aplice aceste măsuri, adică aici e prezent raportul juridic de răspundere.

¹ Codul civil al Republicii Moldova Nr. 1107 din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 66-75 din 01.03.2019.

² Codul muncii al Republicii Moldova Nr. 154 din 28-03-2003 (modificat prin Legea Nr.19 din 11.03.2019). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 94-99 din 15.03.2019.

³ Codul contravențional al Republicii Moldova Nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial Republicii Moldova*, Nr. 3-6 din 16.01.2009.

⁴ Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.202. În: *Monitorul Oficial Republicii Moldova*, nr. 72-74 din 14.04.2009.

⁵ Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova Nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 248-251 din 05.11.2013.

Astfel, *faza inițială* a răspunderii juridice începe din *momentul comiterii faptei ilicite* și durează până la *dezvăluirea ei* de către organele de stat competente sau persoanele oficiale.

Trebuie menționat că etapele date ale răspunderii juridice pot avea cadru temporal diferit. Ele pot fi de câteva minute (bunăoară, când făptuitorul e prins „pe urme proaspete” sau e reținut în flagrant delict) sau câțiva ani (de exemplu, conform art. 60 din CP al Republicii Moldova termenul de prescripție pentru tragerea la răspundere penală e stabilit până la 25 ani¹; în dreptul civil, ca regulă generală - până la 3 ani (conform art. 391 din CC al RM)². În art. 391 din CC al RM sunt enumerate, de asemenea, cazurile asupra cărora termenul de prescripție nu se extinde³. Legislația contravențională stabilește un termen de prescripție de un an de la data comiterii contravenției administrative, în cazul comiterii abaterii disciplinare termenul de prescripție dat nu depășește 6 luni de la data comiterii (art. 209 din CM al RM)⁴.

În opinia mai multor autori⁵, pe care o susținem și noi, însăși existența instituției răspunderii juridice, aplicarea eficientă a prevederilor ei trebuie să contribuie la reducerea cadrului temporal al primelor etape a răspunderii juridice – apariția și dezvăluirea răspunderii⁶.

Vorbind despre cadrul temporal al etapei date, este necesar să subliniem că răspunderea juridică evoluează astfel numai în cazul în care fapta ilicită, în urma căreia a apărut, a fost totuși descoperită de către organele autorizate. Dacă însă fapta ilicită n-a fost descoperită, această circumstanță nu diminuează existența răspunderii. Este vorba de fapta ilicită latentă⁷. Apărând în urma comiterii faptei ilicite, răspunderea juridică își poate înceta existența odată cu expirarea termenului de prescripție pentru comiterea faptei ilicite, recunoașterea că fapta ilicită comisă nu mai prezintă pericol social și în baza altor temeiuri.

Următoarea etapă a răspunderii juridice este *concretizarea și calificarea*, care începe odată cu *dezvăluirea faptei ilicite* și se încheie cu intrarea în vigoare a actului de aplicare a dreptului ce recunoaște faptul comportamentului ilicit al persoanei concrete și determină măsura răspunderii (sanțiunii).

Conținutul etapei de concretizare și calificare, în cadrul răspunderii juridice constă în obținerea probelor și aprecierea faptelor ce dovedesc sau infirmă comiterea faptei ilicite de către

¹ Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial Republicii Moldova*, nr. 72-74 din 14.04.2009.

² Codul civil al Republicii Moldova Nr. 1107 din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial Republicii Moldova*, Nr. 66-75 din 01.03.2019.

³ Idem.

⁴ Codul muncii al Republicii Moldova Nr. 154 din 28-03-2003 (modificat prin Legea Nr.19 din 11.03.2019). În: *Monitorul Oficial Republicii Moldova*, Nr. 94-99 din 15.03.2019.

⁵ ТОКАПЕВКО, В. О. Cit., p. 90.

⁶ Idem.

⁷ Idem. p. 77.

persoana concretă, în calificarea faptei ilicite comise și în stabilirea măsurii concrete a răspunderii juridice (sanțiunii)¹.

Raporturile juridice ce se formează în etapa de concretizare și calificare, în cadrul răspunderii juridice, au un conținut concret ce rezultă din caracterul activității realizate de participanți. Obiectul acestor raporturi juridice este activitatea organelor de stat abilitate și a persoanelor oficiale orientată spre examinarea rapidă și deplină și soluționarea cazurilor comiterii faptelor ilicite, spre depistarea vinovaților, restabilirea drepturilor și libertăților lezate ale cetățenilor și determinarea măsurilor de răspundere juridică².

În cadrul soluționării oricărui dosar, privind o faptă ilicită, este ca și cum s-ar contopi două fluxuri informaționale, unul venind de la dreptul pozitiv și altul din circumstanțele reale ale cauzei³. Aceasta rezultă direct din prezența a două temeuri ale răspunderii juridice (pe care le-am indicat anterior): *temeul normativ* - normă de drept care stabilește semnele faptei ilicite date; *temeul real* - fapta ilicită propriu-zisă.

Colectarea probelor necesare la procesul juridic privind fapta ilicită, calificarea ei juridică constituie primul element al etapei de concretizare a răspunderii juridice. Conform opiniei V. Tocarenco, aprecierea generală a faptei ca fiind ilicită, prin urmare, și concretizarea definitivă a răspunderii sunt precedate de aprecierile intermediare ale unor elemente distincte ale componenței faptei ilicite, ceea, ce nu poate exercita influență asupra alegerii măsurii răspunderii juridice⁴.

Presupunem că concretizarea și calificarea, în cadrul răspunderii juridice, logic pot fi subdivizate în două faze: prima - *concretizarea și calificarea preliminară*; a doua - *concretizarea și calificarea definitivă* legată de pronunțarea deciziei privind cauza.

Anume în aceste faze procesuale se decide definitiv problema cu privire la însemnătatea juridică a faptei ilicite, în mod corespunzător se face concluzia referitor la existența sau lipsa răspunderii juridice și se stabilește definitiv măsura răspunderii. Scopul acestor faze a procesului jurisdicțional este obiectivitatea maximă a cercetării cauzei cu privire la fapta ilicită. De aceea, legislația procesuală stabilește principii unice (în cadrul anumitor aspecte ale procesului de jurisdicție) și mari exigențe pentru calitatea de examinare a cauzelor. La aceste principii procesuale vom atribui, mai întâi de toate, prezumția de nevinovăție, contradictorialitatea, dreptul învinuitului la apărare etc. În practica judiciară există exemple, când trimiterea cauzei penale în judecată se făcea fără ca persoanei trase la răspundere penală să i se aducă la cunoștință ordonanța de punere sub învinuire și să i se asigure dreptul de a da explicații asupra acuzații aduse ce se consideră o

¹ BALTAG, D., DOBÎNDA, V. Unele reflecții referitor la desfășurarea răspunderii juridice ca fenomen. În: *Materialele conferinței științifice practice internaționale: "Statul, societatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale"*, Chișinău, 2019. (pp. 277-279). p. 277. ISSN 978-9975-3462-2-1 p. 277-279.

² TOKAPEHKO, B. Op. Cit., p. 91.

³ BALTAG, D., DOBÎNDA, V. *Unele reflecții referitor la desfășurarea răspunderii juridice...* Op. Cit., p. 91.

⁴ TOKAPEHKO, B. Op. Cit., p. 92.

încălcarea art.6 paragraful 3 lit. a) din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale¹.

Conform opiniei E. Moraru, cea de *a doua* etapă este o continuare a celei de întâi și se rezumă prin alegerea sancțiunii adecvate, echitabile și proporționale pentru fapta ilicită concretă. În consecință se adoptă actul de aplicare a legii (hotărârea judecătorească) sau se execută benevol actul de realizare a dreptului².

După cum am menționat, *etapa secundă* a răspunderii juridice începe odată cu dezvăluirea faptei ilicite și se încheie cu intrarea în vigoare a actului de aplicare a dreptului ce recunoaște faptul comportamentului ilicit al persoanei concrete și determină măsura răspunderii. Susținem opinia prof. D. Baltag că, această etapă să fie determinată ca concretizare și *calificare a răspunderii juridice* de către organele de stat sau persoane oficial autorizate³.

Spre exemplu, în dreptul internațional privat, calificarea este o operațiune logico-juridică de determinare a sensului exact și complet al noțiunilor juridice, care exprimă conținutul și legătura normei conflictuale, pentru a vedea dacă un raport juridic se include sau nu în aceste noțiuni, sau ca o operațiune de interpretare a unui raport juridic sau situații de fapt concrete, pentru a vedea în conținutul și legătura cărei norme conflictuale intră⁴.

În literatura de specialitate a dreptului penal etapa calificării infracțiunii în cadrul răspunderii penale mai este denumită și încadrarea juridică a faptei⁵.

Anterior, explicând etapele răspunderii juridice am luat ca exemplu, etapele răspunderii juridice penale. Vom continua, menționând că în dreptul penal etapa concretizării și calificării este etapa cuprinsă între terminarea urmăririi penale, sesizarea instanței de judecată și hotărârea definitivă a instanței de judecată. Ea se desfășoară în fața organului judiciar competent să judece cauza în prima instanță și, în mod secundar, în fața judecătoriei de apel sau recurs. Principalul aspect, în acest proces este legat de momentul rămânerii definitive a sentinței pronunțate, din acest moment prezumția de nevinovăție încetează.

Corespunzător exigențelor formulate în actele procesuale, ce finalizează procesul de calificare a faptelor ilicite, partea rezolutivă conține măsura concretă a răspunderii juridice. Astfel, actul procesual ce finalizează procesul de calificare a faptelor ilicite este concomitent și actul concretizării definitive a răspunderii juridice, iar cu intrarea în vigoare a actului de concretizare

¹ Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale Nr. 1950 din 04.11.1950. În: *Tratate Internationale* Nr. 1 din 30.12.1998.

² MORARU, E. Op. Cit., p. 10.

³ BALTAG, D. *Teoria răspunderii...* Op. Cit., p. 394.

⁴ BĂIEȘU, V., CĂPĂȚINĂ, I. Op. Cit., p.106.

⁵ GIURGIU, N. Op. Cit., p. 21.

definitivă a formei răspunderii juridice se finalizează și a doua etapă a dezvăluirii raportului juridico-material al răspunderii¹.

Apariția și dezvăluirea raportului juridic de drept material al răspunderii juridice are loc în cadrul procesului jurisdicțional, la care ne vom opri în continuare. Pentru a arăta complexitatea și importanța acestei etape, vom lua ca pildă dreptul procesual penal și dreptul procesual civil.

Procesul penal are două etape distincte, fiecare de o importanță deosebită: *urmărirea penală și judecata*. Etapa de urmărire penală are drept scop strângerea tuturor probelor pentru a stabili dacă s-a săvârșit o infracțiune, care este identitatea făptuitorului și pentru a se stabili răspunderea acestuia. Urmărirea penală se efectuează de organele de poliție (organe de anchetă) sub supravegherea procurorului (anumite acte se efectuează doar personal de procuror).

Procesul penal se declanșează din oficiu (autosesizare), ca urmare a unui denunț (format de oricine ia cunoștința despre săvârșirea unei infracțiuni) sau ca urmare a unei plângeri formulate de persoana vătămată (în cazul acelor infracțiuni pentru care Codul penal prevede în mod direct aceasta formă de declanșare a procesului penal).

Cele menționate anterior se referă și la procesul civil, numai cu unele note specifice. Așa, de exemplu, *procesul civil* parcurge în mod obișnuit - dar nu și necesar - *două mari faze*: a) *faza judecătii propriu-zise (cognitio)* în fața instanțelor de judecată, care se sfârșește prin pronunțarea unei hotărâri irevocabile; se poate realiza în *două etape*: soluționarea cauzei în fața primei instanțe și soluționarea în căile de atac; soluționarea cauzei în fața primei instanțe (după caz, și în fața instanțelor de control) parcurge o etapă scrisă (în care părțile sunt citate și își comunică reciproc pretențiile și apărările), etapa orală a dezbaterilor publice și contradictorii (în care se administrează probe și se formulează concluzii asupra împrejurărilor cauzei) și etapa deliberării și pronunțării hotărârii judecătorești; b) *faza executării silite a hotărârii (executio)* în cadrul căreia hotărârea definitivă este adusă la îndeplinire de organele de executare, din ordinul și sub controlul instanței de judecată².

Procesul juridic, după cum vedem, este un fenomen de drept ce prezintă în sine trăsături și elemente specifice tuturor formelor de răspundere juridică. Noțiunea de formă procesuală nu reprezintă în sine însuși procesul, ci mai degrabă îndeplinește o funcție de caracteristică a structurii acesteia. Stabilirea și delimitarea elementelor acestei structuri este importantă atât pentru înțelegerea conținutului însăși a procesului, cât și pentru înțelegerea formelor sale.

Forma procesuală se regăsește și în alte sfere în care normele juridice reglementează comportamentul pozitiv al subiectelor, nu doar în cea jurisdicțională. Altfel spus, orice ramură a dreptului material implică acțiunea normelor corespunzătoare de drept procesual. Reieșind din

¹ BALTAG, D. *Teoria răspunderii...* Op. Cit., p. 394.

² Dicționar juridic. [cit. 02.04.2020]. Disponibil: <http://legeaz.net/dictionar-juridic/fazele-si-etapele-procesului-civil>.

sensul extensiv al procesului juridic, se delimitează mai multe forme ale acestuia, procesul de constituire, procesul de creație legislativă, procesul de aplicare a dreptului și procesul de control.

Procesul jurisdicțional este întotdeauna o activitate a organelor de stat și a persoanelor oficiale abilitate. Etapa inițială a răspunderii juridice se finalizează prin descoperirea faptei ilicite de către organele de stat. Prin urmare, problema cu privire la forma ei procesuală își pierde de la sine însemnătatea, întrucât organele competente la această etapă a evoluției raportului juridic de răspundere sunt inactive, fără a presupune dreptul lor de a aplica măsurile răspunderii juridice făptuitorului.

Răspunderea juridică ce a apărut în momentul săvârșirii faptei ilicite, în cadrul raportului juridic de răspundere, de la bun început reprezintă o obligație generală a delicventului de a suporta anumite consecințe. Pentru trecerea acestei obligații generale în obligație concretă de a suporta măsurile răspunderii juridice, apare necesitatea evoluției ulterioare a raportului juridic material al răspunderii. Scopul acestei evoluții este calificarea și concretizarea răspunderii juridice - determinarea măsurii și aspectului răspunderii ce corespunde faptei ilicite săvârșite. La această etapă făptuitorul poate fi limitat de organele sau persoanele oficiale competente ale statului în dreptul de a se deplasa, de a se folosi de bunurile sale, de timpul de lucru și timpul de odihnă etc. Măsurile aplicate față de persoana care a comis fapta ilicită poartă un caracter de prevenție și curmare.

De asemenea, în elucidarea acestei etape este important de a menționa următoarele *momente de concretizare a răspunderii juridice: caracteristicile spațiale și temporale*, adică momentul începerii și momentul finalizării răspunderii juridice, *forma și conținutul* acestei etape a răspunderii juridice. Prin concretizarea faptei ilicite înțelegem fixarea semnelor faptei ilicite de către autoritățile de stat. Forma fixării poate fi diferită: în primul rând, descoperirea nemijlocită a semnelor faptei ilicite de către organele de stat și persoanele oficiale competente; în al doilea rând, comunicarea despre fapta ilicită de delicventul însuși; în al treilea rând, declarațiile și comunicările parvenite de la cetățeni, întreprinderi, instituții și organizații; în al patrulea rând, comunicările în presă. Apropos, e necesar de remarcat rolul crescând al mijloacelor de informare în masă în descoperirea faptelor ilicite.

Astfel, la investigarea suficientă a materialelor de descoperire se pronunță decizia cu privire la intentarea cauzei privitor la fapta ilicită săvârșită, iar apoi și decizia cu privire la tragerea la răspundere juridică.

Fiecărei forme de răspundere juridică îi este specifică o ordine sau o consecutivitate specială a *activităților procesuale*. Acest fapt este constatat și de legislator, care prevede, de exemplu, o procedură separată a depistării abaterilor administrative și disciplinare etc. Etapa calificării și concretizării răspunderii juridice se caracterizează prin activitatea concretă a

organelor de stat și persoanelor oficiale abilitate, orientată spre atingerea unui anumit rezultat, stabilirea și sancționarea delincventului, restabilirea drepturilor încălcate. Această activitate este înfăptuită în cadrul ordinii speciale, formelor și metodelor stabilite de sistemul normelor procesuale. Acest sistem, așa precum am remarcat, reprezintă activitatea procesuală, care întrunește trei componente corelate organic: *raporturile juridice procesuale*, *probatoriul procesual*, *actele procesuale*.

În funcție de aspectul răspunderii juridice la această etapă a evoluției sale, în raporturile procesuale intră diferite subiecte. Participanți la raporturile juridice procesuale pot fi atât persoanele oficiale, cât și cetățenii care posedă capacitate de folosință și capacitate de exercițiu.

Aceste subiecte, în mod diferit, sunt atrase în sfera raporturilor juridice procesuale: - unele în temeiul obligațiilor de serviciu (ca de exemplu, procurorul, ofițerul de urmărire penală); altele - prin realizarea drepturilor lor subiective (victima, reclamantul); din categoria a treia - conform hotărârii reprezentanților puterii (bănuitul, învinuitul, pârâtul, martorul etc.); și ultimele - prin executarea sarcinilor primite de la subiectul de drept (apărătorul, reprezentantul etc.).

În studiul nostru un interes deosebit prezintă cercetarea statutului juridic nu al tuturor subiectelor procesului concretizării răspunderii juridice, ci doar al unora dintre ele, cărora le este incumbată realizarea funcțiilor procesuale.

În știința juridică se evidențiază rolul deosebit al *principalului* raport juridic procesual, ce se formează între organele de stat competente, care cercetează fapta ilicită și care stabilesc sancțiunea și subiectul faptei ilicite (chiar fiind presupus). Bineînțeles, anume acest raport juridic procesual principal conferă sens întregului proces. Cu toate acestea, e necesar de remarcat că în etapa de concretizare a răspunderii juridice se formează și alte raporturi juridice procesuale, de exemplu, raporturile dintre subiectele abilitate cu împuterniciri de puterea statală. Astfel, în procesul penal apar raporturi între instanță și procuror (art. 29, 53 din CPP al RM)¹, între prima instanță și Curtea Supremă de Justiție (art. 29 din CPP al RM)².

Nu putem nega faptul că grupul menționat de raporturi juridice funcționează pentru principalul raport, iar prin acesta și pentru raportul material al răspunderii juridice. Cel din urmă va reprezenta un raport de protecție până în momentul în care nu va fi elucidată apartenența ramurală a răspunderii juridice, stabilită identitatea făptuitorului și gradul vinovăției sale, alte elemente constitutive ale faptei ilicite.

¹ Codul de procedură penală roman din 1 iulie 2010, adoptat prin Legea nr. 135 din 1 iulie 2010 privind Codul de procedură penală. În: *Monitorul Oficial al României*, nr. 486 din 15.07.2010.

² Idem.

Datorită concretizării și individualizării raporturilor procesuale, legătura juridico-materială va evalua până în momentul când în forma juridică indicată se va putea introduce conținutul material respectiv.

Toate subiectele raporturilor juridice procesuale sunt abilitate cu o multitudine de drepturi și obligații prescrise. Prima (indicată de noi) grupă de subiecte ale raporturilor juridice posedă drepturi și obligații specifice în comparație cu altele. Principala sa particularitate distinctivă este posedarea împuternicirilor de putere, cu care sunt abilitate ca organe ce exprimă interesele statului.

Instanța de judecată procurorul, ofițerul de urmărire penală, persoanele ale căror interese sunt atinse în proces (bănuitul, învinuitul, victima) dețin volumul de drepturi și obligații care reprezintă forma internă a procesului.

Raporturile procesuale ce se formează în etapa concretizării răspunderii juridice sunt completate de conținutul concret care decurge din caracterul activității, înfăptuit de toți participanții la ea. Obiectul acestor raporturi juridice este activitatea organelor de stat și a persoanelor oficiale abilitate, orientată spre examinarea și soluționarea rapidă și deplină a cauzelor juridice cu privire la faptele ilicite, demascarea vinovaților, stabilirea măsurilor răspunderii juridice, restabilirea drepturilor și libertăților încălcate.

Dezvoltarea, modificarea și stingerea raporturilor procesuale depind de dezvoltarea sau desfășurarea raportului juridic de drept material al răspunderii juridice. În același timp trebuie să menționăm că raporturile procesuale poartă în sine autoritate de stat și din această cauză asigură dinamica raportului de drept material ce-i stă la bază.

Parte a raportului de drept procesual este organul de stat competent sau funcționarul competent și nicidecum statul în sine, ca la raportul de drept material. De exemplu, în cadrul raporturilor procesual penale acest participant este organul de urmărire penală, procurorul, instanța de judecată: în raporturile administrative, comisiile pentru minori, judecătorii de instrucție, organele MAI, organele inspecțiilor de stat; în raporturile procesual-civile sunt judecătorii de drept comun, judecata arbitrală ele.

Dintre caracteristicile specifice ale raporturilor procesual-penale menționăm posibilitatea ca ambii participanți ai raportului să fie purtători ai autorității de stat, spre exemplu judecătorul de primă instanță și procurorul, judecătorul din prima instanță și cel din instanța superioară. În raporturile procesual-civile purtător al autorității de stat este unul din participanți, și anume instanța de judecată.

Suntem de acord cu opiniile, precum că rolul raporturilor procesuale nu este identic pentru toate categoriile de raporturi materiale, este absolut evident rolul cel mai important al raportului procesual între organele statului ce urmăresc și cercetează fapta penală, și care stabilesc pedeapsa

și subiectul ce a comis fapta ilicită¹. Anume acest raport conferă sens raportului juridic material de răspundere, pe când celelalte raporturi procesuale contribuie la realizarea raportului juridic de răspundere.

În etapele timpurii ale existenței sale, raportul material de răspundere reprezintă în sine un raport general întrucât, încă, nu se cunoaște apartenența ramurală a răspunderii juridice, nu era cunoscută persoana făptuitorului, gradul de vinovăție, nu se cunosc alte elemente ale componenței faptei ilicite. Grație nașterii raporturilor procesuale individualizate, conexiunea material-juridică va evolua până în momentul când conținutul material dobândește o formă concretă.

Conținutul acestei activități la etapa concretizării răspunderii juridice este stabilirea circumstanțelor de fapt ale cauzei juridice cu privire la fapta ilicită. Astfel, sarcina principală a persoanei care aplică dreptul în această etapă a evoluției răspunderii juridice este atingerea adevărului obiectiv în cauza juridică (adică stabilirea esenței faptei ilicite).

Pe lângă raporturile juridice procesuale, apărute în stadiul concretizării răspunderii juridice, activitatea procesuală caracterizează și un astfel de element al său ca *probatoriul procesual*. Scopul probatoriului procesual este cunoașterea însăși a faptei ilicite, adică calificarea acesteia. Legislația reglementează obiectul, timpul și limitele, precum și mijloacele probatoriului procesual.

Ca conținut principal al probatoriului procesual, ce decurge în forma procesuală strict stabilită de normele dreptului, apare totalitatea acțiunilor de acumulare, fixare și examinare a probelor. Suntem de acord cu opinia lui V.T. Bezlepkin², care percepe *probatoriul procesual* ca pe o activitate reglementată de legislația procesuală, a persoanelor oficiale și organelor competente, cu participarea subiectelor interesate în colectarea, controlul și aprecierea datelor referitoare la circumstanțe, a căror stabilire este necesară pentru soluționarea corectă a cauzei juridice cu privire la fapta ilicită³.

Scopul principal al probatoriului procesual este stabilirea adevărului cauzei juridice.

Probatoriul procesual întrunește următoarele elemente: obiectul probatoriului; timpul și limitele probatoriului; subiectele probatoriului procesual; procedeele probatoriului, adică evenimentul delictului, vinovăția făptuitorului, mărimea prejudiciului etc.

De exemplu, obiectul probatoriului penal și a celui contravențional reprezintă semnele elementelor constitutive ale faptei ilicite. Normele materiale ale dreptului penal și contravenționale conțin descrierea conduitei contrare dreptului și stabilesc măsura răspunderii juridice acesteia⁴.

¹ БАЗЫЛЕВ, Б. Т. *Доказательства в уголовном процессе...* Op. Cit., p. 105.

² БЕЗЛЕПКИН, В. *Доказательство в уголовном процессе. Учебник.* Под ред. Божьева В.П. М.: Юрид. лит., 1990. (432 с.). с. 3. ISBN 978-5-89314-577-9.

³ Idem. p. 75.

⁴ БАЛТАГ, Д., БАЛТАГА, Е. *Общая теория права...* Op. Cit., p. 230.

În cadrul procedurii judiciare constituționale, poate fi stabilită necorespunderea actelor normative ale organelor puterii de stat cu Constituția Republicii Moldova, aceasta reprezintă una dintre măsurile răspunderii constituționale. Așadar, obiect al probatoriului procesual constituțional este necorespunderea actului normativ după conținut și formă, ordine de semnare, încheiere, adoptare, publicare sau punere în aplicare, precum și, din punctul de vedere al delimitării obiectelor de punere în aplicare și împuternicirilor între organele puterii de stat (art. 71 din Legea cu privire la Curtea Constituțională a Republicii Moldova)¹. Cu alte cuvinte, fiecare formă de răspundere de drept își are propriul obiect de *probatoriu procesual*.

E necesar de remarcat faptul că procesul de acumulare a probelor decurge adesea în condițiile conflictului, atunci când persoana este interesată în denaturarea adevărului ori împiedică direct stabilirea adevărului, ori se eschivează de la prezentarea informației veridice. Dificultățile reflectării obiective ale datelor de fapt sunt condiționate și de faptul că raporturile dintre persoanele participante în proces nu sunt libere de influența psihologică reciprocă, proprie oricărei forme de comunicare umană.

Unul dintre elementele probatoriului procesual îl reprezintă procedeele probatoriului. Pornind de la sensul de uz general al cuvântului procedeu (mod, metodă de acțiune pentru atingerea unui scop) legislatorul fixează următoarele procedee de stabilire a datelor în cauza juridică cu privire la fapta ilicită: cercetarea la fața locului, percheziție, și alte acțiuni de urmărire penală (art. 118 din CPP al RM, art. 125 CPP al RM)², cercetarea la fața locului, ridicarea obiectelor și documentelor (art. 426, 427 din CContr. al RM)³; declarațiile bănuitului, învinuitului, apărătorului, acuzatorului, victimei, părții civile, părții civilmente responsabile, reprezentanților acestora (art. 93, 103, 112 din CPP al RM)⁴, persoanei în a cărei privință a fost pornit proces contravențional (art. 384 din CContr. al RM)⁵; procedura de revizie; solicitarea de la întreprinderi, instituții, organizații, persoane oficiale a obiectelor și documentelor necesare pentru anchetă (art. 157 din CPP al RM)⁶; explicațiile părților și persoanelor terțe (alin. (1) art. 131 din CPC al RM)⁷;

¹ Legea Republicii Moldova cu privire la Curtea Constituțională Nr. 317 din 13.12.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 8 din 07.02.1995.

² Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova Nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 248-251 din 05.11.2013.

³ Codul contravențional al Republicii Moldova Nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 3-6 din 16.01.2009.

⁴ Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova Nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 248-251 din 05.11.2013.

⁵ Codul contravențional al Republicii Moldova Nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 3-6 din 16.01.2009.

⁶ Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova Nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 248-251 din 05.11.2013.

⁷ Codul de procedură civilă a Republicii Moldova Nr. 225 din 30-05-2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 285-294 din 03-08-2018.

declarațiile martorilor (art. 105 din CPP al RM¹, art. 132 din CPC al RM², art. 388 din CContr. al RM)³; concluziile expertului (art. 142 din CPP al RM⁴, art. 77 din CPC al RM⁵, art. 390 din CContr. al RM⁶, art. 53 din Legea cu privire la Curtea Constituțională a RM)⁷; probele în scris (art. 88 din CPP al RM⁸, art. 120 din CPC al RM⁹, art. 425 din CContr. al RM)¹⁰; corpuri le delictelor (art. 158 din CPP al RM¹¹, art. 120 din CPC al RM¹², art. 431 din CContr. al RM)¹³.

Examinând obiectul și procedeele probatoriului procesual, persoana care aplică dreptul e obligată să stabilească limitele probatorii, adică să determine în ce cazuri informația colectată este necesară și suficientă. Astfel, limita probatoriului este totalitatea probelor necesare și suficiente, care permit a considera circumstanțele ce se referă la obiectul demonstrării ca stabilite. În procesul penal aceste limite sunt prevăzute de art. 93, 98 din CPP al RM¹⁴; în procesul contravențional - art. 425 din CContr. al RM¹⁵; în procesul civil (întrucât nu este precizat exact conținutul faptei ilicite civile), judecata trebuie să determine a avut sau nu a avut loc încălcarea obligațiilor sale pozitive de către subiectul de drept. Astfel, limita probatoriului procesual civil va fi considerată stabilirea existenței (inexistenței) faptului încălcării obligațiilor sale determinate de către subiectul de drept. Legea cu privire la Curtea Constituțională a Republicii Moldova¹⁶ stabilește exact limitele controlului înfăptuit de Curtea Constituțională a Republicii Moldova. Aceste limite apar

¹ Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova Nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 248-251 din 05.11.2013.

² Codul de procedură civilă a Republicii Moldova Nr. 225 din 30-05-2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 285-294 din 03-08-2018.

³ Codul contravențional al Republicii Moldova Nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 3-6 din 16.01.2009.

⁴ Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova Nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 248-251 din 05.11.2013.

⁵ Codul de procedură civilă a Republicii Moldova Nr. 225 din 30-05-2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 285-294 din 03-08-2018.

⁶ Codul contravențional al Republicii Moldova Nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 3-6 din 16.01.2009.

⁷ Legea Republicii Moldova cu privire la Curtea Constituțională Nr. 317 din 13.12.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 8 din 07.02.1995.

⁸ Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova Nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 248-251 din 05.11.2013.

⁹ Codul de procedură civilă a Republicii Moldova Nr. 225 din 30-05-2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 285-294 din 03-08-2018.

¹⁰ Codul contravențional al Republicii Moldova Nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 3-6 din 16.01.2009.

¹¹ Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova Nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 248-251 din 05.11.2013.

¹² Codul de procedură civilă a Republicii Moldova Nr. 225 din 30-05-2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 285-294 din 03-08-2018.

¹³ Codul contravențional al Republicii Moldova Nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 3-6 din 16.01.2009.

¹⁴ Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova Nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 248-251 din 05.11.2013.

¹⁵ Codul contravențional al Republicii Moldova Nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 3-6 din 16.01.2009.

¹⁶ Legea Republicii Moldova cu privire la Curtea Constituțională Nr. 317 din 13.12.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 8 din 07.02.1995.

din trasarea obiectului de activitate a Curții Constituționale a Republicii Moldova, art. 4. Curtea Constituțională a Republicii Moldova recunoaște întregul act normativ al organului puterii de stat ori prevederile separate ce corespund Constituției Republicii Moldova.

Stabilind timpul și limitele probatoriului procesual în etapa concretizării răspunderii juridice, trebuie să subliniem că pentru toate aspectele răspunderii juridice distingem descoperirea faptei ilicite, ca moment inițial al etapei raportului juridic material al răspunderii și tragerea la răspundere juridică de către organele de stat și persoanele abilitate pentru aceasta, ca fapt procesual ce fixează concluziile concretizării preliminare a răspunderii juridice. Decizia tragerii persoanei la răspunderea juridică finalizează etapa concretizării și calificării preliminare a răspunderii.

Persoanelor trase la răspunderea contravențională le pot fi aplicate măsurile procesuale de constrângere în vederea procedurii pe cauzele cu privire la contravențiile administrative: reținerea contravențională, percheziția corporală, controlul obiectelor, ridicarea obiectelor și documentelor. De exemplu, în comiterea contravențiilor administrative, prevăzute de art. 230, 233, 243 din CContr. al RM¹, se aplică privarea de dreptul de a conduce.

Conform normelor Capitolului 2 Titlul 5 din CPP al RM², față de învinuit poate fi aplicată una dintre următoarele măsuri preventive: obligarea de a nu părăsi locul/țara, arestul. Rolul de bază în activitatea procesuală, în opinia autorilor V. Lungu și A. Nicolae, revine actelor procesuale, ca element principal, care în cele din urmă, se manifestă în formă scrisă. Astfel, ansamblul de documente procesuale ca mijloc de fixare a acțiunilor și deciziilor procesuale constituie forma și conținutul fiecărei cauze judiciare³.

Următorul element al procesului jurisdicțional sunt *etapele procesuale* ce reflectă structura dinamică temporară a formei juridice de activitate a organelor competente în soluționarea cauzelor juridice cu privire la fapta ilicită. În baza celor menționate, concretizarea preliminară a răspunderii juridice se manifestă în forma procesuală și corespunde etapelor inițiale ale procesului jurisdicțional: pregătirea cauzei civile pentru dezbateri judiciare; intentarea cauzei penale. Concretizarea preliminară a acestui aspect al răspunderii constituționale, cum ar fi anularea actului normativ neconstituțional, se desfășurează în cadrul examinării preliminare a adresării înaintate în Curtea Constituțională a Republicii Moldova și pregătirea cauzei pentru audiere.

Evidențierea etapei procesuale corespunzătoare în momentul concretizării preliminare a răspunderii disciplinare este mai dificilă. Astfel, considerăm că, solicitarea administrației ca angajatul să dea explicații în scris referitor la faptul abaterii comise se bazează pe descoperirea

¹ Codul contravențional al Republicii Moldova Nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 3-6 din 16.01.2009.

² Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova Nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 248-251 din 05.11.2013.

³ LUNGU, V., NICOLAE, A. Op. Cit., p. 32.

abaterei de către persoana căreia îi este subordonat acest angajat. Adică, însuși faptul solicitării de a da explicații în scris cu privire la abaterea săvârșită este deja o mărturie a concretizării răspunderii disciplinare.

Cunoașterea faptei ilicite și concretizarea răspunderii are loc în continuare în cadrul etapelor ulterioare ale procesului de jurisdicție. Cu toate acestea, etapa procesuală centrală în concretizarea definitivă a răspunderii, cea mai dezvoltată în raportul procesual al răspunderii de drept civil și penal, este dezbaterea judiciară; în concretizarea definitivă a răspunderii contravenționale este etapa de examinare a cauzelor cu privire la contravențiile administrative, în concretizarea definitivă a răspunderii constituționale, de exemplu, anularea actului normativ neconstituțional) este ședința Curții Constituționale a Republicii Moldova.

Precum am menționat anterior, în urma calificării definitive, organul competent de stat pronunță decizia corespunzătoare ce conține măsura concretă a răspunderii juridice. *Intrarea în vigoare a acestei decizii înseamnă finalizarea etapei a treia de evoluție a raportului juridic material de răspundere.*

Dar, etapa concretizării răspunderii juridice nu se finalizează întotdeauna cu pronunțarea deciziei de către organul competent de aplicare a dreptului. Conform regulii generale, decizia cauzei cu privire la fapta ilicită intră în vigoare după expirarea termenului de înaintare a plângerii sau recursului în ordinea stabilită de legislație sau după ce apelul sau recursul nu au fost satisfăcute.

Toată activitatea procesuală a persoanelor oficiale și organelor competente privind examinarea și soluționarea cauzelor juridice cu privire la faptele ilicite (atât la etapa concretizării, cât la etapa materializării răspunderii juridice) se desfășurează în cadrul *regimului procesual*. Regimul procesual reprezintă totalitatea exigențelor care asigură atmosfera rațională ce favorizează procesul și întrunește: *principiile activității procesuale, metodele și mijloacele de realizare a acestora, precum și garanțiile procesuale separate.*

Referitor la principiile generale ale răspunderii juridice în doctrină s-a scris suficient. *Principiile răspunderii juridice în cadrul etapelor procedurale* sunt strâns legate de principiile generale. Totuși, ținând cont de ideile expuse, există mai multe clasificări ale principiilor procedurale. De exemplu, prof. V. Guțuleac¹ propune următoarea clasificare a principiilor procedurale contravenționale: ”principiul legalității aplicării măsurilor de constrângere statală; principiul egalității în fața legii și autorităților; principiul garanției dreptului la apărare; principiul inviolabilității persoanei; principiul aflării adevărului obiectiv; principiul liberării de mărturisire împotriva sa; principiul independenței organelor împuternicite să examineze cazul contravențional; principiile contradictorialității, proporționalității, folosirii limbii materne și

¹ GUȚULEAC, V. *Tratat ... Op. Cit.*, p.252.

principiile examinării publice a cazului”. După cum observăm, autorul ne descrie principiile procedurii contravenționale fără a le mai diviza în alte grupe. Un alt autor, I. Mărgineanu¹, propune următoarele criterii de clasificare a principiilor dreptului procesual penal: ”în primul rând, conform actului normativ, în care aceste principii sunt fixate; în al doilea rând, conform sferei de acțiune a principiilor; în al treilea rând, conform importanței sociale și juridice în hotărârea unor sau altor probleme care stau în fața unei ramuri concrete de activitate”. În continuare autorul propune următoarea clasificare a principiilor: ”a) constituționale; b) procesuale; c) organizării judecătorești”. Printre principiile constituționale autorul numește: ”egalitatea, legalitatea, accesul liber la justiție, prezumția nevinovăției, respectarea demnității umane, dreptul la apărare etc.; printre cele procesuale: oficialitatea, nemijlocirea, oralitatea, aflarea adevărului; și cele ale organizării judecătorești: contradictorialitatea și egalitatea părților, libera apreciere a probelor, independența judecătorilor”².

Dacă luăm în vedere că această clasificare este originală în teoria dreptului procesual penal, ea are o valoare bine meritată, însă, după părerea noastră, autorul confundă unele principii constituționale cu principiile procedurii penale și ale altor ramuri de drept procesual. Așa, de exemplu, principiile legalității, egalității, accesului liber la justiție nu sunt numai principii constituționale, dar și principii procesual penale (art. 3 din art. 5 din CP al RM; principii procesual-contravenționale (art. 5-7 din CContr. al RM), principii procesual civile (art. 22 din CPC al RM) etc.

O astfel de repartizare a principiilor activității procesuale, după părerea noastră, e cea mai optimă. Datorită acestui fapt putem clasifica exact principiile activității procesuale, să le diferențiem, să le stabilim independența relativă, autonomia, să reliefăm acel fapt comun și specific, care le este caracteristic.

Importantă este în cercetarea noastră și *delimitarea fazelor procesului juridic*, a caracteristicilor spațial-temporale, dinamice ale acestuia. Menirea, conținutul și componența fazelor procesuale sunt suficient de bine redată în cadrul studiilor procesuale ramurale. În plan teoretic general problema respectivă este mai puțin abordată. În opinia noastră putem delimita două mari faze ale procesului juridic: *faza consecutivității logice* și *cea a prescrierii funcționale*.

Fazele consecutivității logice se fundamentează pe consecutivitatea logică a întreprinderii de acțiuni întru aplicarea normelor de drept. Prima subetapă, de aici, - este cea a identificării circumstanțelor *de facto* ale comiterii faptei; a doua identificarea fundamentului juridic al cauzei; cea de-a treia soluționarea cauzei. În așa fel, etapa consecutivității logice este un sistem de operații raționale, îndreptat spre rezolvarea situației existente.

¹ MĂRGINEANU, I. Op. Cit., p. 39.

² Idem.

Etapa prescrierii funcționale reprezintă o parte a procesului juridic caracterizată prin condiții și raporturi procesuale specifice. Fiecare subetapă are sarcini concrete de soluționat și se încheie prin adoptarea unui act concret de aplicare a dreptului. Menționăm că etapa prescrierii funcționale este un cumul dinamic de mijloace, metode, forme reglementate de lege care exprimă sau determină realizarea procedurilor strict procesuale ce asigură consecutivitatea logico-funcțională a acțiunilor concrete orientate spre atingerea rezultatului procesual final determinat din punct de vedere material.

Putem identifica unele trăsături specifice fazei funcționale: a) existența propriilor scopuri și sarcini; b) participanți speciali cu statut juridic specific; c) dinamicitate obiectivă a procesului; d) caracterul specific al acțiunilor întreprinse și al consecințelor cu relevanță juridică generate de către acestea; e) o gama concretă specială de fapte juridice; f) specificul rezultatelor de drept material și consfințirea lor procesuală.

Fazele consecutivității logice sunt caracteristice pentru toate formele procesului juridic, ceea ce nu putem spune despre *etapele prescrierii funcționale*. Presupunem că acestea vor fi determinate, în primul rând, de forma răspunderii juridice concrete care a generat procesul. Cu cât fapta ilicită este cu un prejudiciu mai mare, cu atât mai gravă va fi sancțiunea ce se va aplica făptuitorului, iar în legislația procesuală vor fi mult mai largi posibilitățile de satisfacere a exigențelor procesuale.

Spre exemplu în cadrul procesului penal delimităm: 1) etapa cercetării prealabile, 2) etapa dezbaterilor judiciare și 3) etapa executării sentinței. Faze ale procesului contravențional sunt recunoscute: 1) intentarea cauzelor contravenționale; 2) examinarea cauzelor contravenționale; 3) contestarea și revizuirea expunerilor pe marginea cauzei; 4) executarea dispozițiilor actului ce stabilește sancțiunea contravențională.

O trăsătură esențială a formei procesuale este sistematicitatea acesteia. Doctrina contemporană dedicată metodologiei științei juridice examinează abordarea sistemică în cadrul cunoașterii generale a fenomenelor statal-juridice.

Din această perspectivă a abordării sistemice este insuficientă doar evidențierea elementelor structurale ale procesului juridic. Aici, se mai reflectă și necesitatea evidențierii interconexiunilor existente între elementele componente. Anume tendința spre soluționarea cauzei va permite aflarea în interconexiune a tuturor elementelor procesului. Interconexiunea calitativă a acestor elemente este reprezentată de regimul procesual. În dependență de caracterul acestuia se evidențiază procedurile concrete ale căror elemente sunt raporturile juridice procesuale, probarea procesuală și actele oficiale procesuale. Toate procedurile întrunesc fazele procesuale. Trebuie de menționat că unele faze au caracter de încheiere a procedurii (de exemplu, executarea deciziei adoptate).

În acest fel, procesul juridic este un sistem de forme juridice organic interconectate, orientate spre atingerea rezultatului procesual determinat din punct de vedere material în vederea soluționării cauzei concrete. Procesul jurisdicțional se manifestă ca o formă a procesului juridic și este orientat spre evidențierea și realizarea raportului juridic material de răspundere. De aici, deducem, în primul rând: în calitate de raport organizat al procesului jurisdicțional apare raportul juridic material de protecție al răspunderii juridice; în al doilea rând, întrucât este vorba de un proces juridic, este obligatorie prezența subiectului cu autoritate de stat: în al treilea rând, specificul regimului jurisdicțional procesual reprezintă una din garanțiile juridice de asigurare a drepturilor și obligațiilor subiecților de drept: și în final, acesta este reglementat de normele procedural-procesuale.

Concretizarea și calificarea definitivă a răspunderii juridice își găsește exprimarea în pronunțarea deciziei referitor la cauza cu privire la fapta ilicită și intrarea acesteia în vigoare. În procesul cercetării faptei ilicite se întocmesc un șir de documente procesuale.

Corespunzând exigențelor formulate în actele procesuale ce finalizează procesul de calificare a faptelor ilicite, partea rezolutivă conține măsura concretă a răspunderii juridice. Astfel, actul procesual ce finalizează procesul de calificare a faptelor ilicite este concomitent și actul concretizării definitive a răspunderii juridice. Iar cu intrarea în vigoare a actului de concretizare definitivă a răspunderii juridice se finalizează și a treia etapă de evoluție a raportului de drept material al răspunderii.

Ultima etapă, finală, a răspunderii juridice începe din momentul intrării în vigoare a actului de aplicare a dreptului, ca act de dispoziție a instanței¹, care recunoaște fapta săvârșită ca faptă ilicită și care stabilește quantumul și tipul răspunderii juridice, și se finalizează, conform regulii generale, atunci când pedeapsa stabilită este executată. Această etapă poartă denumirea de etapă realizării răspunderii juridice și controlul asupra executării sancțiunii.

Specificul acestei etape constă în realizarea statutului juridic special al făptuitorului, adică a unor asemenea drepturi, libertăți, obligații și interese legitime specifice, care limitează statutul juridic general. Statutului juridic al făptuitorului este condiționat de rolul social negativ al acestuia în societate și de reacția contrară a statului la conduita ilicită. De aici, apare limitarea drepturilor și libertăților generale ale subiecților de drept.

Mai mult decât atât, respectarea restricțiilor de către făptuitor i se impun acestuia în calitate de obligații suplimentare, spre exemplu, respectarea aceluși regim de executare a pedepsei de către condamnat la locul de detenție, plata la timp a amenzii contravenționale etc. E caracteristic faptul

¹ BELEI, E. Op. Cit., p. 46.

că concretizării și limitării îi sunt supuse doar elementele statutului juridic general care sunt în realizarea măsurii concrete a răspunderii.

În baza materialului expus, facem trimitere la autoarea C. Garbuz, care consideră că etapa finală a răspunderii juridice este realizarea răspunderii, care începe din momentul intrării în vigoare a actului de aplicare a dreptului, act ce recunoaște fapta săvârșită ca faptă ilicită și care fixează măsura și forma răspunderii juridice și se finalizează, conform regulii generale, atunci când sancțiunea stabilită este executată¹.

În final, putem trage următoarele concluzii: etapele dezvoltării răspunderii juridice sunt: *apariția sau nașterea răspunderii juridice*, prin comiterea faptei ilicite. La această fază are loc transformarea răspunderii juridice la nivel prescriptiv (prevăzută de lege) în răspundere subiectivă a făptuitorului; *dezvăluirea răspunderii juridice*, care cuprinde momentul începerii cercetării și până la finalizarea acestei cercetări. Această etapă începe cu apariția raporturilor procesuale între făptuitor și organul competent al statului; *concretizarea și calificarea răspunderii juridice*, această etapă este o continuare a celei precedente și se rezumă prin alegerea sancțiunii adecvate, echitabile și proporționale pentru fapta ilicită concretă, în consecință se adoptă actul de aplicare a dreptului (de exemplu, hotărârea judecătorească); *realizarea răspunderii juridice și controlul asupra executării sancțiunii*, care începe odată cu aplicarea sancțiunii și se finalizează cu executarea ei². La această etapă drepturile și obligațiile statului și făptuitorului se manifestă prin acțiuni reale pentru materializarea sancțiunii³.

Fiecare etapă este, în mod clar, importantă și numai succesivitatea trecerii lor, permite atingerea scopurilor răspunderii juridice (prevenirea delictelor, educarea subiectului de drept).

În funcție de avansarea răspunderii juridice prin etapele expuse anterior, de asemenea, eficienței activității organelor de ocrotire a dreptului, putem evidenția două modalități de răspundere juridică⁴:

- *răspunderea juridică realizată*. Această modalitate de răspundere are loc atunci, când a fost depistat făptuitorul, tras la răspundere juridică în legătură cu ce este forțat să suporte consecințele sancțiunii cu caracter personal sau patrimonial;

¹ GARBUIZ, C. Noțiunea realizării răspunderii penale și forme specifice de realizare. În: *Revista Națională de drept*, 2014, nr. 2, (pp.52-59) p.56. ISSN 1811-0770.

² DOBÎNDA, V. The Dynamics of Legal Liability and its Development Stages: some Key Considerations. În: *European Interaction Realities and perspectives*. The 16 Edition of the International Conference. ELBR 2021. Galați 2021, pp. 471-476. ISSN 2067-9211.

³ GUȚULEAC, V. *Unele aspecte teoretice și aplicative ...* Op. Cit., p. 29.

⁴ BALTAG, D., DOBÎNDA, V. Generalități privind răspunderea juridică. În: *Conferința internațională științifico-practică: "Integrarea europeană – aspecte economico-juridice"*, Chișinău: USEM, 12 decembrie 2018, pp. 300-304. ISSN 978-9975-3287-0-8.

- *răspunderea juridică nerealizată*, când autorul faptei ilicite nu este identificat sau a dispărut din vizorul organelor competente. Ponderea răspunderii juridice nerealizate depinde de eficiența activității organelor menite să tragă la răspundere juridică făptuitorul.

4.3. Liberarea de răspundere juridică

Dezvoltarea răspunderii juridice poate înceta la orice etapă în virtutea intervenției instituției *liberării de răspundere juridică*. Menirea socială a instituției liberării de răspundere este de a nu admite sancționare nejustificată: este incorect, inuman și inechitabil să fie sancționat cel ce nu merită doar pentru a trezi frica la ceilalți membri ai societății. Instituția se aplică în dreptul Republicii Moldova în legătură cu realizarea principiilor fundamentale precum legalitatea, echitatea, umanismul, individualizarea răspunderii juridice. În completarea celor expuse anterior, prof. N. Vitruk menționează că, primul principiu ce ar trebui invocat este cel al legalității, întrucât anume realizarea lui implică și realizarea celorlalte. Conținutul legalității este format nu de existența legilor, ci de Constituție, care implementează în mod adecvat principiile dreptului, idealurile și valorile general-umane, necesitățile și interesele omului, tendințele obiective ale progresului social¹.

În acest fel, realizarea legalității la *liberarea de răspundere juridică* se reflectă în următoarele exigențe: în primul rând existența bazei normative a acestei instituții și în cel de-al doilea rând implementarea principiilor echității, umanismului, individualizării răspunderii juridice în construcția instituției liberării de răspundere juridică². Legalitatea la aplicarea instituției liberării de răspundere rămâne a fi o problemă actuală, de aceea la examinarea acestei instituții ne vom baza, în primul rând, invocând principiul legalității.

Noțiunea liberării de răspundere include două momente: existența circumstanțelor ce ar permite deducția referitoare la posibila existență a răspunderii juridice, deci calificarea faptei ca ilicită, însă, concomitent există și circumstanțe ce justifică liberarea de răspundere. Astfel, *liberarea de răspundere* ar putea fi definită drept excluderea consecințelor negative ale aplicării forței de constrângere a statului în condițiile legii pentru subiectul, care a comis fapta ilicită.

Cele menționate obligă la indicarea necesității *delimitării instituției liberării de răspundere juridică* de alte instituții similare, precum *încetarea răspunderii juridice*, *circumstanțele ce exclud răspunderea juridică*, *răspunderea juridică nerealizată*.

Liberarea de răspundere juridică reprezintă situația în care subiectul ce a săvârșit fapta ilicită în nici o circumstanță nu va fi tras la răspundere, deci nu va suporta consecințele juridice

¹ ВИТРУК, И. В. *Законность ...* Op. Cit., p.523.

² DOBÎNDA, V. Unele considerente referitor la liberarea de răspundere a subiectului răspunderii juridice în diferite etape de manifestare a acesteia. În: *Legea și viața*, 2020, nr.10-11, (pp.29-34). p.29. ISSN 1810-309X.

negative ale comiterii faptei. Practica juridică însă atestă și *încetarea răspunderii juridice* alături de *liberarea de răspundere*, ceea ce presupune condiții diferite de survenire și aplicare a instituțiilor enumerate. Răspunderea juridică *încetează*, în primul rând, în virtutea realizării sancțiunii. Dar se mai poate produce în cazul decesului făptuitorului, îmbolnăvirii psihice a acestuia, dispariția pericolului social al faptei comise. În toate aceste cazuri încetarea se produce în virtutea circumstanțelor obiective ce modifică în primul rând statutul juridic al făptuitorului.

După cum am mai menționat, răspunderea juridică survine doar în prezența tuturor condițiilor ce dovedesc fapta ilicită, iar în lipsa lor răspunderea se exclude. Deci, pentru liberarea de răspundere trebuie, mai întâi, să ne convingem că delicventul a comis o faptă ilicită. De aceea, nu pot fi liberați de răspundere cei ce acționează în legitimă apărare sau extremă necesitate, întrucât faptele lor exclud pericolul social. La fel nu putem vorbi despre liberare de răspundere juridică în situația în care se acționează în condiții de forță majoră, lipsește vinovăția, făptuitorului îi lipsește discernământul întrucât aceste circumstanțe exclud caracterul ilicit al faptei. În cazul dat, putem vorbi de *înlăturarea răspunderii juridice*.

În cazul *răspunderii juridice nerealizate* persoana rămâne nepedepsită, încălcându-se astfel principiul inevitabilității răspunderii juridice și cel al legalității. Astfel de situație survine drept consecință a neexecutării obligației de depistare și cercetare a faptei ilicite de către organele competente.

Analiza legislației în vigoare permite evidențierea și analiza temeiurilor de liberare de răspundere, adică a acelor circumstanțe în prezența cărora persoana ce a comis o faptă ilicită ar putea fi liberată de răspundere.

Doctrina Teoriei Generale a Dreptului, mai puțin științele de ramură, a acordat dintotdeauna mai multă atenție temeiurilor de tragere la răspundere juridică, temeiurile liberării de răspundere, în general, tratate mai puțin. De exemplu, în doctrina dreptului penal, referitor la liberarea de răspundere există diferite opinii. Autorii S. Zaharia și A. Borșevschii subliniază că, liberarea de răspundere penală, spre deosebire de pedeapsa penală, poate constitui o formă de realizare a răspunderii¹. După cum evidențiază și T. A. Lesnievski-Kostareva, diferențierea răspunderii penale este realizată prin intermediul liberării de răspundere penală². Liberarea de răspundere penală este reglementată atât prin normele penale generale, cât și normele penale speciale ale Codului Penal.

¹ ЗАХАРИЯ, С., БОРЩЕВСКИЙ, А. Освобождение от уголовной ответственности в Молдове: история и современность. În: *Закон и жизнь*, 2002, №4, сс.40-47. ISSN 1810-309X.

² ЛЕСНИЕВСКИ-КОСТАРЕВА, Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма, 2000. (400 с.) сс. 173-176. ISBN: 978-601-250-086-8.

A. Borșevskii menționează, în continuare, că raporturile juridice penale pot fi realizate în diferite forme, inclusiv prin liberarea persoanei de răspundere penală. Liberarea de răspundere penală constituie acel refuz al instanței de judecată de la pronunțarea sentinței de condamnare față de persoana ce a comis infracțiunea, precum și refuzul de a aplica față de vinovat sancțiunile juridico-penale (pedepsele penale)¹.

În acest context, A. Borșevskii consideră că, liberarea de răspundere penală ca una din formele de aplicare a răspunderii penale - urmează a fi delimitată de instituția liberării de pedeapsă penală - care se include ca element al procesului de realizare a răspunderii penale cu efect de diferențiere. Odată cu dispunerea liberării de răspundere penală are loc realizarea răspunderii penale în această formă, însă în raport cu liberarea de pedeapsă penală - începutul realizării răspunderii penale presupune și precede liberarea de pedeapsă penală². Din aceste considerente și concluzia autorului A.V. Naumov, precum că o barieră critică între aceste două instituții nu ar putea fi trasată, sau cel puțin ar fi incorectă (este cu puțință doar la nivel teoretic)³. Ca și alți autori susținem opinia citată anterior că, răspunderea penală include în sine pedeapsa și alte măsuri de influență juridico-penală, care nu constituie pedepse. Realizarea răspunderii penale include și executarea pedepsei penale. În legătură cu oricare modalitate de liberare de răspundere penală în sensul larg expus, opinează V. A. Novikov, există în același timp și liberarea de pedeapsă penală. În sens îngust, liberarea de răspundere penală esențial se delimitează de liberarea de pedeapsă penală⁴.

Din cele evidențiate, reiese, după cum remarcă T. A. Lesnievski-Kostareva că, la categoria mijloacelor de diferențiere a răspunderii penale nu trebuie atribuită instituția liberării de pedeapsă penală⁵.

Din cele enunțate deducem că, ar trebui găsit răspunsul la întrebarea referitoare la corelația dintre obiectiv și subiectiv în aplicarea instituției liberării de răspundere juridică. Normele juridice ce reglementează temeiurile de liberare de răspundere există în mod obiectiv, iar decizia de liberare în baza acestor norme poate implica deja și subiectivitatea organului competent. Din sensul art. 53-60 CP al RM⁶ și art. 26-31 CContr. al RM⁷ și altele deducem că, liberarea de răspundere juridică este un drept și nu o obligație a organului competent în luarea acestei decizii.

¹ БОРИЩЕВСКИЙ, А. О. Cit., pp. 50-59.

² Idem

³ НАУМОВ, А.В. *Российское уголовное право: Основная часть*. Москва: Изд-во БЕК, 1996. 560 с. ISBN 978-5-392-25751-5.

⁴ НОВИКОВ, В. А. О. Cit., pp. 46-47.

⁵ ЛЕСНИЕВСКИ-КОСТАРЕВА, Т. А. О. Cit., p.176.

⁶ Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 72-74 din 14.04.2009.

⁷ Codul contravențional al Republicii Moldova Nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 3-6 din 16.01.2009.

În acest sens, vom trece în revista unele situații ce prevăd liberarea de răspundere penală:

- *liberarea de răspundere penală a minorilor*, art. 54 Cp al RM¹. Aplicarea acestor măsuri este posibilă doar cu respectarea următoarelor condiții cumulative: infracțiunea trebuie să fie comisă pentru prima oară, să fie ușoară sau mai puțin gravă, instanța de judecată va constata că corectarea făptuitorului infracțiunii poate fi realizată fără ca să fie supus răspunderii penale.

Infracțiunea se consideră comisă pentru prima oară atunci când individul nu a împlinit vârsta de 18 ani și a săvârșit într-adevăr o infracțiune pentru prima oară sau nu pentru prima oară, dar au trecut termenele de prescripție sau au fost stinse antecedentele penale.

Infracțiunea se consideră ușoară sau mai puțin gravă atunci când legea stabilește pedeapsa maximă cu privațiune de libertate până la 2 ani sau până la 5 ani inclusiv.

Deasemenea, minorul poate fi liberat de răspundere penală în condiția unei căințe sincere, autodenunțării, contribuirii active la descoperirea infracțiunii, reparării benevole a daunei pricinuite, înlăturarea daunei cauzate și altor împrejurări. Aceste condiții ar putea servi ca temei de constatare că persoana poate fi corectată fără a fi supusă răspunderii penale.

În situația în care sunt întrunite condițiile expuse față de minori pot fi aplicate o serie de măsuri coercitive cu caracter educativ.

- liberarea de răspundere penală cu tragere la răspundere contravențională, art. 55 CP al RM².

Aplicarea acestei norme juridice este posibilă în existența următoarelor condiții: instanța a constatat că persoana ce a comis infracțiunea poate fi corectată fără să fie supusă răspunderii penale și trasă la răspundere contravențională, deoarece persoana a săvârșit pentru prima oară o infracțiune ușoară sau mai puțin gravă.

Dacă se constată că sunt îndeplinite condițiile enumerate instanța poate înlocui răspunderea penală cu răspunderea contravențională.

- liberarea de răspundere penală în legătură cu renunțarea de bună voie la săvârșirea infracțiunii, art. 56 CP al RM³.

Renunțarea de bună voie la săvârșirea infracțiunii poate fi considerată ca măsură de liberare de răspundere penală în următoarele condiții: persoana pe parcursul executării actelor de pregătire, precum și a tentativei de comitere a infracțiune, renunță la comiterea în continuare a infracțiunii; renunțarea este de bună voie, adică din voință proprie, conștient, fără a fi supus unei constrângeri. Renunțarea nu se consideră de bună voie în situația în care persoana a abandonat comiterea din

¹ Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 72-74 din 14.04.2009.

² Idem

³ Idem.

cauză că a întâlnit unele obstacole, ori în urma convingerii că mijloacele de care dispune nu-i permit să ducă până la sfârșit infracțiunea.

O altă condiție în liberarea de răspundere este că persoana a renunțat definitiv la săvârșirea infracțiunii, adică activitatea infracțională a fost întreruptă pentru întotdeauna.

Renunțarea de bună voie la comiterea infracțiunii poate să se manifeste atât prin formă pasivă, cât și prin formă activă, adică renunțarea la executarea următoarelor acțiuni sau distrugerea mijloacelor și instrumentelor de săvârșire a infracțiunii.

De asemenea, renunțarea de bună voie poate exista ca condiție de liberare numai în cazul în care comportamentul ilicit al făptuitorului nu întrunește condițiile altei infracțiuni. Care sunt motivele care l-au determinat pe făptuitor să renunțe de la infracțiune? Ele pot fi diverse, de la căință, teamă de pedeapsă, remușcare, milă față de victimă până la bănuieli că avantajele materiale ce le-ar obține ar fi prea mici comparativ cu riscul asumat.

În alin. (4) al acestui articol sunt expuse și condițiile speciale de liberare de răspundere a instigatorului, complicei și organizatorului, cum ar fi că măsurile întreprinse au curmat activitatea infracțională, prin înștiințarea la timp a organelor de drept, prin convingerea autorului de a se reține de la comiterea infracțiunii.

- liberare de răspundere penală în legătură cu căința activă, art. 57 CP al RM¹. Conform acestui articol persoana poate fi liberată de răspundere penală dacă sunt întrunite următoarele condiții cumulative: persoana a săvârșit infracțiunea pentru prima dată, infracțiunea este ușoară sau mai puțin gravă, persoana s-a autodenunțat de bună voie, a contribuit de asemenea la descoperirea infracțiunii, a compensat valoarea pagubii materiale pricinuite sau a reparat prejudiciul în alt mod.

Primele condiții au fost expuse anterior, ultima condiție din acest articol presupune autodenunțarea de bună voie, când făptuitorul se prezintă la organele de drept din propria inițiativă pentru ași recunoaște vinovăția. Prin contribuție activă la descoperirea infracțiunii se înțelege faptul că persoana va depune probe care mai devreme nu au fost cunoscute organelor abilitate.

Prin compensarea daunei materiale pricinuite se are în vedere reîntoarcerea bunului, reîntoarcerea echivalentul bunului pierdut, a unui obiect de același fel sau compensarea sub o altă formă a prejudiciului pricinuit. Alin. (2) al acestui articol include și alte modalități speciale de răspundere.

- liberarea de răspundere penală în legătură cu schimbarea situației, art. 58 CP al RM².

Articolul respectiv formulează următoarea dispoziție imperativă, că persoana care a comis pentru prima dată o infracțiune ușoară sau mai puțin gravă, poate fi liberată de răspundere dacă, la

¹ Idem.

² Idem.

data când a avut loc judecarea cauzei, datorită schimbării situației persoana sau acțiunea săvârșită nu va mai prezenta un pericol social.

Prin schimbarea de situație se are în vedere realizarea unor reforme politice, economice, revocarea stării excepționale, care permit ca un anumit tip de infracțiuni să-și piardă gradul prejudiciabil.

Alte condiții ar fi înrolarea persoanei în armată, îmbolnăvirea gravă, condiții care exclud săvârșirea unor infracțiuni analogice, aceste condiții fac ca persoana să mai înceteze de a fi social periculoasă.

Dacă există condițiile enunțate persoana nu mai este supusă măsurilor de constrângere, procedura penală în cauza dată este încetată datorită schimbării situației.

- liberarea condiționată de răspundere juridică penală, art. 59 Cp al RM¹.

Și în cazul acestui articol liberarea de răspundere este posibilă doar în cazul existenței unor condiții cumulative cum ar fi ca, persoana își recunoaște vinovăția, nu prezintă pericol social deoarece este posibilă corectarea după aplicarea pedepsei penale, este pusă sub acuzare pentru comiterea unei infracțiuni ușoare sau mai puțin grave.

Recunoașterea vinovăției presupune că învinuitului i s-a explicat dreptul de a tăcea și de a nu mătrurise împotriva sa, iar el acceptă să depună mărturii și să dea explicații legate de cazul său.

Persoana nu prezintă pericol social, ca condiție de eliberare de răspundere penală, în cazul în care anterior nu a fost condamnată, se căiește de comiterea infracțiunii.

Procedura de suspendare condiționată se dispune pe un termen de un an. În situația în care învinuitul îndeplinește condițiile stabilite de instanță pentru acest an, după ce expiră acest termen, procurorul înaintează un demers ca persoana să fie eliberată de răspundere penală.

- prescripția tragerii la răspundere penală, art. 60 CP al RM².

Vom menționa că prescripția răspunderii penale presupune stingerea dreptului statului de a pedepsi și în același timp și obligația infractorului de a suporta urmările faptei sale, după expirarea unui anumit interval de timp de la data comiterii infracțiunii în dependență de tipul infracțiunii, ușoare, mai puțin grave, grave, deosebit de grave, excepțional de grave.

Dispoziția acestui articol prevede trei condiții cumulative, care se referă la aplicarea prescripției: expirarea termenelor prevăzute de lege pentru infracțiunile săvârșite, pe parcursul acestor termene persoana nu va comite o infracțiune de o anumită gravitate, persoana nu se va sustrage de la urmărirea penală.

Conținutul acestui articol produce efecte asupra tuturor infracțiunilor cu excepția infracțiunilor săvârșite contra păcii și omenirii, infracțiuni de tortură și tratament inuman, care sunt

¹ Idem.

² Idem.

imprescriptibile conform legii penale. Persoanele care săvârșesc asemenea infracțiuni vor fi judecați indiferent de timpul care a trecut de la săvârșirea infracțiunii.

Alături de instituția liberării de răspundere juridică există și instituția liberării de pedeapsă juridică, ca temei, fiind *amnistia* și *grațierea*. Aceste două instituții sunt cercetate în doctrina dreptului penal. Așa, de exemplu, amnistia reprezintă, potrivit opiniei prof. A. Ungureanu o renunțare din partea puterii publice la aplicarea răspunderii și pedepsei penale pentru restabilirea ordinii de drept încălcate, constituind atât un act politic, cât și unul juridic¹. M. Zolyneak consideră că amnistia reprezintă un act de clemență ce se acordă, prin lege, de către Parlament, prin care se înlătură răspunderea penală sau consecințele condamnării pentru infracțiunile ce se încadrează în dispozițiile sale, săvârșite înainte de apariția sa². Unii autori din Republica Moldova, după cum A. Barbăneagră și V. Berliba arată că, amnistia este actul de clemență, acordat prin lege organică, privitor la unele infracțiuni săvârșite anterior datei prevăzute în actul normativ, pe temeiuri social-politice și din rațiuni de politică penală superioară celor care ar fi legitimat reacția coercitivă a societății împotriva infractorilor și care are drept consecință înlăturarea răspunderii penale, a executării pedepsei, precum și a altor efecte ale condamnării³.

Așa cum observăm, din definițiile expuse, accentul este pus fie pe gradul de generalizare a actului de clemență, fie pe gradul de răspândire în doctrină, fie, în general, pe anumite trăsături. Definițiile expuse anterior constata, deopotrivă, asemănări și deosebiri, iar acestea din urmă sunt determinate de trăsătură și sfera lor de cuprindere.

Noi susținem opinia C. A. Lupu că, prin noțiunea de amnistie înțelegem: actul juridic statal de clemență, de liberare de răspundere penală, și pedeapsă penală, acordat prin lege organică, privitor la o categorie determinată de infracțiuni, săvârșite înaintea datei prevăzute în actul normativ, ce are ca temeiuri de acordare motivații social-politice și rațiuni de politică penală⁴.

În opinia prof. L. Barac, amnistia reflectă imperativele umanismului și încrederea statului față de persoanele care au săvârșit infracțiuni. Amnistia se înfățișează ca o instituție juridică complexă, ce cuprinde atât norme juridice de drept constituțional, cât și norme de drept penal⁵. Prin această ultimă opinie, considerăm că amnistia ca act al autorității legiuitoare intervine și este reglementată prin normele dreptului constituțional prin intermediul art. 66 lit. p) și prin art. 72 alin. (3) lit. o) din Constituția Republicii Moldova⁶, actele de amnistie sunt emise de Parlamentul RM în cadrul activității de legiferare, stabilind acele infracțiuni, pentru care se acordă amnistia,

¹ UNGUREANU, A. Op. Cit. 1995.

² ZOLYNEAK, M. *Drept penal. Partea generală*. Iași: Fundația "Chemarea", 1993. 653 p. ISBN 978-606-18-0412-2.

³ BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, Gh., BERLIBA, V. et al. Op. Cit. 2009.

⁴ LUPU, C. A. Mecanismul de realizare a instituției grațierii și căile de perfecționare a acesteia. În: *Revista Națională de drept*, 2013, nr. 3, pp. 45-51.

⁵ BARAC, L. *Răspunderea și ...* Op. Cit., p. 194.

⁶ Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 1 din 12.08.1994.

condițiile în care se acordă și limitele incidenței sale. Arătăm că ordinea de aplicare a legii cu privire la amnistie este, stabilită într-o hotărâre specială separată.

Ca instituție a dreptului penal, amnistia este prevăzută de art. 107 CP al RM¹, care stabilește efectele pe care le produce amnistia intervenită fie înainte, fie după, condamnarea făptuitorului. În mod corespunzător, în legislația de procedură penală a Republicii Moldova sunt prevăzute dispoziții cu privire la procedura aplicării amnistiei și la consecințele procesuale ale acestei măsuri.

Mecanismul de înfăptuire a procedurii juridice a *grațierii* este indicat în normele Codului de executare al Republicii Moldova². Prin art. 273 din prezentul cod, legiuitorul Republicii Moldova reglementează executarea actului de grațiere a persoanelor condamnate. Potrivit alin.(1) al acestui articol, modalitatea ”de examinare a cererilor de grațiere și de acordare a grațierii individuale a condamnaților se stabilește de Regulamentul de examinare a cererilor de grațiere și de acordare a grațierii individuale condamnaților, aprobat prin Decretul Președintelui Republicii Moldova”. Acest mod de examinare a fost stabilit prin Decretul nr.1646 din 05.09.2000³. În conformitate cu Regulamentul menționat, grațierea se acordă în temeiul cererilor depuse de către cei condamnați, de rudele lor, de asemenea de deputați din Parlament, de autoritățile administrației publice locale, de asociații obștești, de avocați care au participat la examinarea cauzelor în care s-au pronunțat sentințe de condamnare la detenție pe viață și în cauzele privind minorii, precum și de conducerea întreprinderilor, instituțiilor și organizațiilor, în care au lucrat anterior persoanele condamnate. În situația în care condamnatul nu dorește să depună cerere de grațiere, celelalte cereri depuse de alte persoane nu se examinează. O condiție de grațiere este că cererile condamnaților se examinează numai după ce sentința pronunțată acestor persoane rămâne definitivă⁴.

În scopul examinării cererilor de grațiere a condamnaților, pe lângă Președintele RM, a fost constituită Comisia pentru problemele grațierii persoanelor condamnate, prin Decretul Președintelui Republicii Moldova nr. 138-III din 13.07.2001⁵. Ședințele Comisiei se convoacă pe măsura intrării materialelor, dar nu mai rar decât o dată în trimestru. La examinarea cererilor de grațiere, se vor lua în considerație caracterul și gradul prejudiciabil al infracțiunii comise, personalitatea condamnatului, comportamentul, starea civilă, atitudinea lui față de cele săvârșite, partea executată a pedepsei, informațiile privind repararea prejudiciilor materiale, opinia

¹ Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 72-74 din 14.04.2009.

² Codul de executare a Republicii Moldova Nr. 443 din 24.12.2004. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 214-220 din 05.11.2010.

³ Decretul Președintelui Republicii Moldova nr.1646 din 05.09.2000 privind aprobarea Regulamentului de examinare a cererilor de grațiere și de acordare a grațierii individuale condamnaților. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 116 din 14.09.2000.

⁴ LUPU, C. A. Op. Cit., p. 44.

⁵ Decretul Președintelui Republicii Moldova nr. 138-III din 13.07.2001 privind constituirea, pe lângă Președintele Republicii Moldova a Comisiei pentru problemele grațierii persoanelor condamnate. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 81 din 20.07.2001.

administrației instituției penitenciare, precum și alte circumstanțe ce merită a fi luate în considerație¹.

Hotărârile Comisiei, împreună cu cererile de grațiere, se prezintă spre examinare Președintelui Republicii Moldova, deciziile căruia privind satisfacerea sau respingerea cererilor de grațiere sunt definitive.

Deci, grațierea are ca efect înlăturarea în tot sau în parte a executării măsurii educative privative de libertate ori a pedepsei principale sau comutarea acesteia în alta mai ușoară (detențiunea pe viață în închisoare sau închisoarea în amenda); nu produce efecte asupra pedepselor executate integral ori a celor pentru care a intervenit prescripția executării pedepsei ori a pedepsei închisorii a cărei executare a fost suspendată sub supraveghere (afară de cazul când legea prevede altfel) aceasta vizând în principiu, pedepsele care se execută efectiv².

Ca o sintetizare la cele enunțate, menționăm că în cadrul Teoriei Generale a Dreptului se delimitează noțiunea de liberare de răspundere juridică de cea de liberare de pedeapsă³. Aceste aspecte au importanță pe plan normativ, astfel Codul penal prevede liberarea de răspundere penală în legătură cu scurgerea termenului de prescripție, liberarea de pedeapsă în aceleași condiții etc.

Cel mai evident această diferență poate fi observată în cazul actelor de amnistie și a celor de *grațiere*. Dacă amnistia se referă la liberarea de răspundere juridică chiar și dacă încă cauza nu a fost examinată de instanța de judecată, atunci grațierea se referă exclusiv la liberarea de pedeapsă integral sau parțial. În consecință amnistia este temei de liberare de răspundere și de pedeapsă, iar grațierea este doar un temei de liberare de pedeapsă. Reieșind din cele expuse mai sus putem deduce și faptul că liberarea de pedeapsă este o parte a liberării de răspundere.

În ceea ce privește *termenul de prescripție*, despre care am vorbit anterior, scurgerea acestuia este un temei de liberare de răspundere juridică și se aplică în momentul în care organul competent stabilește scurgerea acestuia. Aici, nu mai este necesară clarificarea trăsăturilor personalității făptuitorului sau a pericolului social.

Termenul de prescripție în dreptul penal se consideră acel termen reglementat de lege la scurgerea căruia din momentul comiterii faptei ilicite se exclude răspunderea penală. Menționăm că aceste caractere ale termenului de prescripție pot fi utilizate la aplicarea lui în toate ramurile de drept.

Legiuitorul recunoaște că, bucurându-se de aprobarea socială a comportamentului făptuitorului, ceea ce poate servi drept temei de liberare de răspundere, acest lucru fiind

¹ LUPU, C.A. Op. Cit., p. 44.

² UDROIU, M. *Drept penal. Partea generală*. București: C. H. Beck, 2016. (608 p.). p. 537. ISBN 978-606-18-0562-4.

³ BALTAG, D., DOBÎBDA, V. Legal Punishment Problems in General Theory of Law. În: *Jurnal of Danubian Studies and Research*. Vol. 11, 2021, nr. 2, pp. 167-176.

reglementat în vederea stimulării modificării comportamentului făptuitorului, corectării sau cel puțin a abținerii de la repetarea faptelor ilicite nesemnificative.

Toate temeiurile analizate de liberare de răspundere juridică pot fi divizate în 2 grupe: *prima grupă* se referă la circumstanțele ce pot atrage liberarea de răspundere în urma examinării obiective a tuturor circumstanțelor legale de către organul competent, aici fiind incluse: gradul prejudiciabil mic al faptei, gradul prejudiciabil mic al făptuitorului, comportamentul socialmente favorabil al făptuitorului în urma comiterii faptei ilicite. *A doua grupă* se referă la circumstanțele reglementate de lege, care obligă organul competent să libereze de răspundere individual pe cei ce au comis fapta ilicită, fiind incluse aici amnistia, grațierea, scurgerea termenului de prescripție.

Delimitând liberarea de răspundere juridică de liberarea de pedeapsă evidențiem *două etape ale liberării de răspundere: prejudiciară și judiciară*. Menționăm că în cadrul primei etape este posibilă liberarea de răspundere, iar în cadrul celei de-a doua liberarea de pedeapsă.

Noi considerăm că, etapele liberării de răspundere sunt interconectate cu însăși etapele dezvoltării răspunderii juridice, întrucât existența factorilor ce duc la liberarea de răspundere, pot stopa dezvoltarea răspunderii juridice la orice etapă: apariție, concretizare, realizare, materializare.

La etapa apariției răspunderii juridice liberarea de răspundere este posibilă în virtutea scurgerii termenului de prescripție și în baza actului de amnistie. Totuși există situații în care scurgerea termenului de prescripție nu poate fi temei al liberării de răspundere juridică, inclusiv la etapa nașterii răspunderii. De asemenea, liberarea de răspundere penală la etapa nașterii acesteia este posibilă în baza actului de amnistie. De regulă acesta se răsfrânge asupra persoanelor ce au comis fapta înaintea emiterii lui. Deci chiar dacă organul competent încă nu a depistat fapta ilicită, existența obiectivă a acesteia înaintea adoptării actului de amnistie încetează răspunderea juridică.

La etapa concretizării răspunderii juridice este posibilă atât liberarea de pedeapsă, cât și liberarea de răspundere.

La etapa de realizare a răspunderii e posibilă doar liberarea de pedeapsă, întrucât deja la această etapă făptuitorul execută pedeapsa. La această etapă liberarea de pedeapsă se face în baza actului de amnistie și a celui de grațiere.

Cele menționate anterior ne permit să facem următoarele *concluzii*:

Liberarea de răspundere ar putea fi *definită drept excluderea consecințelor negative ale aplicării forței de constrângere a statului în condițiile legii pentru persoana care a comis fapta ilicită. Existența acestei instituții exprimă realizarea principiului fundamental al legalității. Instituția liberării de răspundere juridică urmează a fi diferențiată de cea a încetării răspunderii juridice, circumstanțelor ce exclud răspunderea juridică, răspunderea juridică nerealizată.*

Delimitând noțiunile de liberare de răspundere și cea de liberare de pedeapsă ajungem la concluzia că ultima este o parte a celei dintâi¹.

Temeiurile de liberare de răspundere juridică sunt: gradul mic de pericol social al faptei; gradul mic de pericol social al făptuitorului; comportamentul favorabil din punct de vedere social al făptuitorului în urma comiterii faptei ilicite; scurgerea termenului de prescripție pentru aplicarea răspunderii juridice; actele de amnistie și grațiere.

Evoluția răspunderii juridice poate înceta la oricare dintre etapele sale în virtutea aplicării normelor juridice ce reglementează instituția liberării de răspundere juridică. Prin aceasta se confirmă deducția noastră anterioară referitoare la faptul că răspunderea juridică reprezintă un raport juridic material de protecție ce este conținută în dezvoltare.

4.5. Concluzii la capitolul 4

1. Răspunderea juridică ca dimensiune a fenomenului juridic reprezintă unitatea dintre conținut și formă, deci răspunderea nu este doar o stare statică de fapt, ci și o procedură dinamică, deoarece odată cu aplicarea și executarea sancțiunii juridice se schimbă și statutul juridic al delicventului. Întrucât forma este modalitatea de existență și exprimare a conținutului, forma răspunderii juridice reprezintă ceea ce exprimă, manifestă și rezidă conținutul răspunderii. În majoritatea cazurilor răspunderea juridică dobândește forma unui raport juridic concret de constrângere.

2. Cercetând raportul juridic de răspundere concluzionăm că acest raport apare ca urmare a faptei ilicite (răspunderea juridică apare din momentul comiterii delictului); apare în urma tragerii la răspundere juridică a persoanei vinovate; apare ca rezultat al adoptării unei hotărâri de către organul abilitat sau de persoana ce recunoaște fapta ilicită comisă de un individ concret. Conținutul raportului de constrângere este reprezentat de conexiunea dintre obligația făptuitorului de a suporta aplicarea constrângerii statului asupra sa și dreptul statului de a face acest lucru. În acest sens noțiunile de raport de răspundere juridică și raport de constrângere sunt echivalente. Acest lucru se manifestă la majoritatea formelor de răspundere juridică.

3. Examinând răspunderea juridică ca un raport juridic material în dezvoltare, deducem că acest raport are anumite etape. *Definim* etapele răspunderii juridice ca faze dinamice, în care se reflectă corelația dintre volumul drepturilor și obligațiilor subiectului, care a săvârșit fapta ilicită și activitatea organelor de stat competente în cercetarea faptei ilicite. De aici, deducem că, în măsura în care organele de drept avansează în sensul cunoașterii și cercetării faptei ilicite, se modifică și statutul făptuitorului, acesta devenind un statut juridic special. Modificările în statutul

¹ DOBÎNDA, V. *Unele considerente referitor la liberarea de răspundere a subiectului ...* Op. Cit., pp. 29-34.

juridic al făptuitorului produc modificări și în raportul juridic de răspundere, acesta evoluând. Acest proces se va finaliza doar atunci, când va fi atins scopul răspunderii.

4. Generalizând opiniile mai multor doctrinari am ajuns la concluzia că răspunderea de drept, fiind un raport juridic în continuă dezvoltare, trece prin mai multe faze: apariția, dezvoltarea, calificarea și concretizarea faptei ilicite, realizarea răspunderii, controlul asupra executării sancțiunii. De menționat că această desfășurare a raportului juridic de răspundere poate fi încheiată la oricare dintre etapele premergătoare, dacă se vor aplica normele ce reglementează liberarea de răspundere juridică. Evidențierea raportului juridic de răspundere și evoluția acestuia este reflectat în coraportul dintre latura materială și cea procesuală a dreptului. Latura procesuală a răspunderii juridice este mai puțin cercetată și este exprimată în formele sale specifice: răspundere procesual penală, civilă, contravențională etc.

5. La cele cercetate anterior, propunem următoarea *definiție a răspunderii juridice, instituție juridică ce cuprinde ansamblul normelor de drept material și procesual, ce vizează raporturile juridice care se nasc în sfera activității specifice desfășurată de autoritățile publice odată cu nașterea, concretizarea, calificarea, materializarea răspunderii juridice, împotriva tuturor celor care încalcă ordinea de drept, ea reprezintă o instituție juridică cu toate consecințele ce decurg din aceasta și anume: organizare sistematică și principii proprii ce guvernează întreaga instituție, deci elementele spațiale și temporale.*

6. Reieșind din esența și conținutul răspunderii juridice considerăm că, este necesar să se facă distincție între *răspunderea juridică la nivel prescriptiv* (răspunderea normativă, ca răspunderea juridică dezirabilă, dar nici odată realizată în totalitate) și *răspunderea juridică subiectivă*, care desemnează răspunderea efectiv realizată cu ajutorul prescripțiilor normelor juridice materiale și procesuale.

7. Luând drept bază opiniile expuse în doctrină referitor la evoluția răspunderii juridice propunem următoarele faze de dezvoltare a răspunderii juridice: *a) apariția răspunderii juridice; b) dezvoltarea răspunderii juridice; c) calificarea faptei ilicite și concretizarea răspunderii juridice și d) realizarea sau materializarea răspunderii juridice; e) controlul asupra executării sancțiunii.* Fiecărei îi corespund anumite etape și subetape. Specificul fiecărei faze constă în realizarea statutului juridic al făptuitorului, adică a unor asemenea drepturi, libertăți, obligații și interese legitime specifice, care limitează statutul juridic general. Statutul juridic al făptuitorului este condiționat de rolul social negativ al acestuia în societate și de reacția statului la conduita ilicită.

8. Criteriul de bază în etapizarea răspunderii juridice este coraportul dintre gradul de cunoaștere a faptei ilicite de organul de stat și modificările ce au loc în statutul subiectului răspunderii juridice. Așa, deci: *apariția sau nașterea răspunderii juridice*, la această etapă are loc

transformarea răspunderii juridice la nivel prescriptiv (prevăzută de lege) în răspundere subiectivă a făptuitorului;*dezvăluirea răspunderii juridice*, care cuprinde momentul începerii cercetării și până la finalizarea acestei cercetări. Această etapă începe cu apariția raporturilor procesuale între făptuitor și organul competent al statului; *concretizare și calificarea răspunderii juridice*. Această etapă este o continuare a celei precedente și se rezumă prin alegerea sancțiunii adecvate, echitabile și proporționale pentru fapta ilicită concretă;*realizarea (materializarea) răspunderii juridice*, care începe odată cu aplicarea sancțiunii și se finalizează cu executarea ei; controlul asupra executării sancțiunii ca fază finală.

9. În funcție de avansarea răspunderii juridice prin etape evidențiem două modalități de răspundere juridică: *răspunderea juridică realizată* (această modalitate de răspundere are loc atunci, când a fost depistat făptuitorul, tras la răspundere juridică în legătură cu ce este forțat să suporte consecințele sancțiunii cu caracter personal sau patrimonial) și *răspunderea juridică nerealizată* (când autorul faptei ilicite nu este identificat sau a dispărut din vizorul organelor competente. Ponderea răspunderii juridice nerealizate depinde de eficiența activității organelor menite să tragă la răspundere juridică făptuitorul).

10. Studiarea răspunderii juridice ca un proces dinamic în continuă dezvoltare, trecând prin anumite faze și etape, are importanță atât teoretică, cât și practică. Aceasta ne face să concluzionăm că, evoluția răspunderii juridice, succesivitatea trecerii ei prin anumite spații temporale și spațiale permite atingerea scopurilor răspunderii juridice (prevenirea delictelor, edificarea statului de drept) și realizării statutului special al făptuitorului.

11. Dezvoltarea răspunderii juridice poate înceta la orice etapă în virtutea *instituției liberării de răspundere juridică*. Instituția liberării de răspundere juridică nu poate fi confundată cu alte instituții similare precum *încetarea răspunderii juridice*, *răspunderea juridică nerealizată* și *circumstanțele ce exclud răspunderea juridică*. Temeiurile de liberare de răspundere juridică sunt: gradul mic de pericol social al faptei; gradul mic de pericol social al făptuitorului; comportamentul favorabil din punct de vedere social al făptuitorului în urma comiterii faptei ilicite; scurgerea termenului de prescripție pentru aplicarea răspunderii juridice; actele de amnistie și grațiere.

12. Delimitând liberarea de răspundere juridică de liberarea de pedeapsă evidențiem două etape ale liberării de răspundere: *prejudiciară și judiciară*. Menționăm că în cadrul primei etape este posibilă liberarea de răspundere, iar în cadrul celei de-a doua liberarea de pedeapsă. Considerăm că, aceste etape ale liberării de răspundere sunt interconectate cu însăși etapele dezvoltării răspunderii juridice. Așa de exemplu, la *etapele apariției și dezvăluirii răspunderii juridice*, liberarea de răspundere este posibilă în virtutea scurgerii termenului de prescripție și în baza actului de amnistie; la *etapa concretizării și calificării răspunderii juridice* este posibilă atât

liberarea de pedeapsă, cât și liberarea de răspundere; *la etapa de realizare a răspunderii* e posibilă doar liberarea de pedeapsă, întrucât deja la această etapă făptuitorul execută pedeapsa. Deci, în concluzie definim că, *liberarea de răspundere juridică drept procedee ce prevăd excluderea consecințelor negative ale aplicării forței de constrângere a statului în condițiile legii pentru persoana care a comis fapta ilicită.*

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Rezultatele științifice obținute ca consecință a investigațiilor efectuate si-au găsit reflectare în: analiza multilaterală a instituției răspunderii juridice în diverse ramuri ale dreptului; determinarea coraportului și criteriilor de clasificare a subiectelor răspunderii juridice; formularea și definirea conceptului de statut juridic al subiectului răspunderii juridice, depistarea conexiunilor dintre modificările ce se produc în statutul juridic special al subiectului răspunderii juridice și etapele de evoluție a răspunderii, abordarea etapizată a răspunderii juridice prin faze dinamice specifice; evidențierea lacunelor doctrinare și normative a reglementării etapelor răspunderii juridice; identificarea condițiilor de liberare de răspundere juridică alături de liberarea de pedeapsă juridică la toate etapele de manifestare a ei.

Pornind de la faptul că obiectivele tezei, problema științifică de importanță majoră a fost demonstrată în raport cu ipotezele de cercetare, formulăm următoarele concluzii:

1. La momentul actual doctrina nu are un răspuns concret la întrebarea referitoare la ce avem în vedere când ne referim la categoria de statut juridic al subiectului răspunderii juridice și conexiunea lui logică cu etapele dinamice de evoluție a răspunderii juridice. Doctrina cunoaște mai multe tendințe de determinare a diferitor etape de aplicare a dreptului după cum sunt și etapele răspunderii juridice, ceea ce derivă din tendința de cunoaștere cât mai profundă a dreptului. Evidențierea acestor etape, materiale și procesuale este determinată de factori cum ar fi: consecutivitatea logică a anumitor acțiuni conexe răspunderii juridice; modificările ce se produc în statutul juridic al subiectului de drept la diferite etape de răspundere juridică; fazele funcționale ale procesului juridic. Insistăm asupra ideii precum că dezvoltarea răspunderii juridice pe etape este direct proporțională cu acțiunile subiectelor de drept în procesul de cunoaștere a faptei ilicite, realizate de către organele competente și modificările ce se produc în statutul juridic al subiectului răspunderii juridice (Cap. 1 (2.1)).

2. Determinând sensul de subiect de drept urmează să coraportăm această noțiune cu cea de subiect al faptei ilicite și subiect al răspunderii juridice. Subiectul de drept este ființa umană care dispune de libertatea relativă a voinței, adică capacitatea de a conștientiza și controla acțiunile proprii ceea ce își găsește reflectare juridică în înzestrarea acesteia de către stat cu un statut juridic, cel de subiect de drept. Din aceste considerente calitatea de subiect de drept nu poate fi identificată cu cea de subiect al răspunderii juridice sau subiectul faptei ilicite. Conceptul de subiect al răspunderii juridice îl utilizăm pentru caracterizarea persoanei ce a comis fapta ilicită și este trasă la răspundere, pe când, subiectul faptei ilicite este reprezentat de persoana aptă de răspundere în cazul comiterii unei faptei ilicite din intenție sau jurisprudență. În acest context, dacă noțiunea de subiect al faptei ilicite este conexă soluționării problemei referitoare la identificare temeiului

tragerii la răspundere juridică, atunci conceptul de subiect al răspunderii juridice este legat de drepturi și obligații specifice, corelative ale statului și făptuitorului în cadrul raportului juridic de răspundere. Tragem concluzia că capacitatea delictuală a subiectului de drept caracterizează persoana ca un potențial autor a unui delict, altă latură a acestei capacități este cea care prezumă aptitudinea subiectului de a purta răspundere în fața societății pentru faptele ilicite comise ca unic temei a răspunderii juridice (Cap.2 (2.1)).

3. *Problema clasificării subiecților răspunderii juridice* are importanță atât din punct de vedere teoretic, cât și practic. Reieșind din cercetările efectuate, propunem următoarele criterii de clasificare: criteriul formelor și modalităților răspunderii juridice, conform căruia identificăm subiecții răspunderii constituționale, civile, penale, administrative, contravenționale, de dreptul muncii, familiei etc.; criteriul general de clasificare a subiecților de drept din Teoria Generală a Dreptului: subiecte individuale și subiecte colective a răspunderii juridice. La prima categorie se referă persoanele fizice, la cea de a doua categorie se referă organizațiile, asociațiile, persoanele juridice, statul și organele de stat (Cap. 2 (2.2))

4. *Statutul juridic al subiectului răspunderii juridice* își găsește expresia în normele și raporturile juridice de facto reglementate de aceste norme. Prin intermediul acestui statut sunt reglementate raporturile juridice dintre cel ce a comis fapta ilicită și stat, izvorâte în virtutea comiterii faptei ilicite. Reieșind din cele expuse, *propunem definiția statutului juridic al subiectului răspunderii juridice, ca un cadru juridic al celui ce a comis fapta ilicită, drepturile, obligațiile și garanțiile reglementate de dreptul material, statut ce reprezintă, la rândul său, transformarea statutului juridic general al subiectului de drept în urma comiterii faptei ilicite și, în mod corespunzător, a nașterii în raport cu acesta a unor drepturi și obligații specifice. Fundamentul statutului juridic al subiectului răspunderii juridice* îl constituie un complex de drepturi specifice, care reflectă principiile generale ale dreptului și, la rândul său, principiile răspunderii juridice: dreptul ca la limitările ce se impun să se respecte întru totul limitele legale și legea; dreptul la o răspundere proporțională faptei ilicite comise; dreptul de a nu suporta chinuri fizice și umilirea demnității umane prin aplicarea sancțiunii; dreptul la apărare; dreptul la liberarea de răspundere juridică în prezența circumstanțelor expres prevăzute de lege (Cap 3. (3.1)).

5. Cu toate că există un număr mare de lucrări științifice ce abordează problemele răspunderii juridice, există anumite momente asupra cărora s-a insistat mai puțin. Una din aceste probleme este și definirea generală teoretică a sintagmei construcție spațio-temporală și structural-sistemică a răspunderii juridice. Ca orice realitate, răspunderea juridică există în timp și spațiu, adică parcurge anumite etape temporale și spațiale. Alături de temporalitate și spațialitate, ca attribute ale existenței construcției răspunderii juridice, o proprietate fundamentală a ei o prezintă și structuralitatea. Căci, dacă spațiul ne arată întinderea și așezarea proceselor răspunderii, timpul

ne face cunoscute etapele răspunderii juridice, durata și succesiunea lor, structuralitatea dezvoltării capacității diferitor elemente și forme ale răspunderii juridice de a intra în interacțiune, modul cum au loc infinitele schimbări pe care le suportă răspunderea juridică aflată în continuă dinamică și care ne vorbește de conținutul acestui fenomen. În așa mod, de-a lungul cercetării răspunderii juridice, din punct de vedere al formulării esenței și conținutului ei, este nevoie să aplicăm analiza spațio-temporală și structural-sistemică (Cap. 4 (4.1)).

6. Examinând răspunderea juridică ca un raport juridic material în evoluție deducem că acest raport are anumite faze în dezvoltarea sa. *Definim fazele răspunderii juridice ca etape dinamice în care se reflectă corelația dintre volumul drepturilor și obligațiile subiectului, care a săvârșit fapta ilicită și activitatea organelor de stat competente în cercetarea faptei ilicite.* În măsura în care organele de stat avansează în sensul cunoașterii și cercetării faptei ilicite se modifică și statutul juridic al subiectului răspunderii juridice, acesta devenind un statut juridic special. Modificările în statutul juridic al făptuitorului propun modificări și în raportul juridic de răspundere, acesta evoluând. Acest proces se va finaliza, când va fi atins scopul răspunderii juridice (Cap. 4 (4.2)).

7. Evoluția răspunderii juridice poate înceta la orice etapă în virtutea *instituției liberării de răspundere juridică*. Această instituție nu poate fi confundată cu alte instituții similare precum, încetarea răspunderii juridice, răspunderea juridică nerealizată și circumstanțele care exclud răspunderea juridică. Temeiurile de liberare sunt: gradul mic de pericol social al subiectului în urma comiterii faptei ilicite; scurgerea termenului de prescripție pentru aplicarea sancțiunii răspunderii; actele de amnistie și grațiere (Cap. 4 (4.3)).

Contribuțiile autorului la soluționarea problemei investigate în lucrare și-au găsit materializare în: cercetarea multilaterală a răspunderii juridice în dinamică, menite să sporească sistemul de garanții materiale și procesuale în vederea acordării unei protecții juridice drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale persoanelor fizice și juridice în faza realizării răspunderii juridice. Pentru prima oară în doctrina juridică a fost înaintată problema recunoașterii în cadrul Teoriei Generale a Dreptului a unor concepte pertinente ale răspunderii juridice: statutul juridic special al subiectului răspunderii juridice și etapele dinamice de evoluție a raportului juridic material de răspundere, care să confirme direcția de reglementare a instituției respective în legislația Republicii Moldova. Unei analize multiaspectuale au fost supuse conținutul material și forma procesuală a răspunderii juridice. Din necesitatea racordării acestor concepte la ideile și teoriile existente au fost formulate unele definiții, clasificări, recomandări cu concluziile de rigoare.

Semnificația teoretică a tezei. Lucrarea elucidează diverse abordări doctrinare ale diferitor forme de răspundere juridică în realizarea drepturilor și obligațiilor juridice specifice

anumitor faze de materializare a ei. Din perspectivă teoretică se urmărește analiza și explicarea diferitor elemente ale statutului juridic al subiectului răspunderii juridice, a etapelor de inițiere, dezvoltare, concretizare și realizare a răspunderii, în așa fel, încât să se poată opera cu aceste categorii introduse în circuitul științific al Teorie Generale a Dreptului.

Valoarea aplicativă a tezei. Reiese din impactul elaborărilor determinate de faptul că rezultatele și concluziile prezentei lucrări vor putea fi folosite de legiuitori, judecători, avocați și alți participanți ai procesului de legiferare și materializare a răspunderii juridice, contribuind la uniformizarea practicii juridice. De asemenea, reflectarea practică a conceptelor elaborate în textul tezei, cu siguranță va constitui un început pentru alte studii ce vor detalia anumite aspecte prezentate în lucrare. Ideile și expunerile din textul tezei pot fi utile, de asemenea în cadrul studiilor dedicate Teoriei Generale a Dreptului, în cadrul studiilor ce se focusează pe instituția răspunderii în diferite ramuri de drept.

Rezultând din constatările investigațiilor realizate și devenind conștienți de influența lor asupra cadrului doctrinar al Teorie Generale a Dreptului, după cum și prețuind valoarea lor teoretică și practică înaintăm următoarele **recomandări**:

1. Considerăm necesare introducerea în vocabularul Teoriei Generale a Dreptului a unor noi concepte și definiții cu impact științific și didactic:

- *statutul juridic al subiectului răspunderii juridice*, ca totalitate de drepturi și obligații specifice cuprinse în conținutul raportului juridic de răspundere, în conformitate cu care individul, în calitate de subiect al răspunderii juridice, își stabilește comportamentul social;

- reieșind din esența și conținutul răspunderii juridice considerăm că este necesară distincția între *răspunderea juridică la nivel prescriptiv* (răspundere normativă) și *răspunderea juridică subiectivă*, care desemnează răspunderea efectiv realizată cu ajutorul prescripțiilor normelor juridice materiale și procesuale;

- luând ca bază reglementările normative ale răspunderii juridice propunem următoarele *etape de evoluție a răspunderii juridice*: apariția sau nașterea răspunderii juridice, dezvoltarea răspunderii juridice, concretizarea și calificarea răspunderii juridice, realizarea (materializarea) răspunderii juridice; controlul asupra executării sancțiunii juridice.

- în funcție de avansarea răspunderii juridice prin etape dinamice evidențiem două noi modalități de răspundere juridică: *răspunderea juridică realizată* (are loc atunci, când a fost depistat delicventul, tras la răspundere juridică în legătură cu ce este forțat să suporte consecințele sancțiunii) și *răspundere juridică nerealizată* (când autorul faptei ilicite nu este identificat sau a dispărut din vizorul organelor competente);

- răspunderea juridică poate înceta la orice etapă în virtutea *instituției liberării de răspundere juridică*. Instituția dată nu poate fi confundată cu alte instituții similare, precum:

încetarea răspunderii juridice, răspunderea juridică nerealizată și circumstanțele ce exclud răspunderea juridică. Liberarea de răspundere juridică poate fi definită drept procedee ce prevăd excluderea consecințelor negative ale aplicării forței coercitive a statului în condițiile legii pentru persoana ce a comis fapta ilicită.

Având în vedere că înregistrarea și definirea noțiunilor și categoriilor prezentate alcătuiesc o abordare importantă pentru comunitatea juridică, datorită importanței dominante a conceptului de răspundere juridică în reglementarea relațiilor în societate, indiferent dacă, mai sunt discuții sau puncte de vedere la subiectul dat, considerăm că ele nu au consumat problematica, făcând loc schimbului de opinii academice și științifice.

Sugestii privind potențialele direcții de cercetare legate de tema abordării: în baza discuțiilor materializate în cadrul acestei lucrări de doctorat, au fost identificate și eventualele direcții ale unor cercetări de perspectivă, între care:

- statutul juridic al subiecților răspunderii juridice;
- etapele normative materiale și procesuale în desfășurarea răspunderii juridice;
- subiecții răspunderii de drept în diferite forme de răspundere juridică;
- responsabilitatea și răspunderea juridică ca categorii distincte ale dreptului.

BIBLIOGRAFIE

1. ABRAHAM, P., DERȘIDAN, E. *Codul penal (Comentat și adăugat) științe naționale*. București: All Beck, 2002. 896 p. ISBN 973-8194-25-3.
2. ANTONIU, G. Observații cu privire la anteproiectul unui al doilea nou Cod penal (II). În: *Revista de Drept Penal*, 2007, nr. 4, pp. 12-32. ISSN 1223-0790.
3. ARAMĂ, E. *Repere metodologice pentru studierea și aplicarea dreptului*. Chișinău: CEP USM, 2009. 210 p. ISBN 978-9975-71-095-4.
4. Avizul Curții Constituționale din Republica Moldova nr. 1 din 15.04.2021 pentru constatarea circumstanțelor care justifică dizolvarea Parlamentului (sesizarea nr. 71f/2021). [citată 12.09.2019]. Disponibil: https://www.constcourt.md/public/ccdoc/avize/a_1_2021_71f_2021_rou.pdf.
5. Avizul Curții Constituționale din Republica Moldova nr. 2 din 03.12.2020 la proiectul de lege pentru modificarea și completarea Constituției (sistemul judecătoresc). [citată 12.09.2019]. Disponibil: https://www.constcourt.md/public/ccdoc/avize/a_2_2020_155c_2020_rou.pdf.
6. AVORNIC, Gh. *Teoria Generală a Dreptului*. Chișinău: Cartier juridic, 2004. 656 p. ISBN 9975-79-2775-8.
7. AVORNIC, Gh., ARAMĂ, E., NEGRU, B., COSTAȘ, R. *Teoria Generală a Dreptului*. Chișinău: 2004. 656 p. ISBN 0075-79-274-X.
8. AVRIL, P. Le juge et le représentant. În: *Le debit*, 1993, nr. 74, pp. 138-141. ISSN 0246-2346.
9. BALMUȘ, V. Persoana juridică de drept public. În: *Legea și viața*, 2009, nr. 9, pp. 4-8. ISSN 1810-309X.
10. BALTAG, D. *Teoria răspunderii și responsabilității juridice*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2007. 440 p. ISBN 978-9975-920-49-0.
11. BALTAG, D. *Teoria răspunderii și responsabilității juridice: aspecte doctrinare, metodologice și practice*. Autoreferat al tz. de doct. habil. În drept Chișinău, 2008. 27 p.
12. BALTAG, D., DOBÎNDA, V. Dimensiunea socială a răspunderii juridice. În: *Studii juridice universitare*, 2018, nr. 3-4, pp.76-84. ISSN 1857-4122.
13. BALTAG, D., DOBÎNDA, V. Categoriile filosofice de esență, conținut și formă în teoria răspunderii juridice. În: *Studii juridice universitare*, 2018, nr. 3-4, pp.68-77. ISSN 1857-4122.
14. BALTAG, D., DOBÎNDA, V. Fazele dinamice spațio-temporale ale răspunderii juridice. În: *Legea și viața*, 2020, nr.8-9, pp.10-15. ISSN 1810-309X.
15. BALTAG, D., DOBÎNDA, V. Generalități privind răspunderea juridică. În: *Conferința internațională științifico-practică: "Integrarea europeană – aspecte economico-juridice"*, Chișinău: USEM, 12 decembrie 2018, pp. 300-304. ISSN 978-9975-3287-0-8.
16. BALTAG, D., DOBÎNDA, V. Unele reflecții privind construcția spațio-temporală și structural-sistemică a fenomenului răspunderii juridice. În: *Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională: Statul de drept între tradiție și modernitate*. Chișinău: USM. 2019, pp. 271-280. ISBN 978-9975-108-77-5.
17. BALTAG, D., DOBÎNDA, V. Unele reflecții referitoare la abordarea etapizată a răspunderii juridice. În: *Legea și viața*, 2020, nr.12, pp. 9-15. ISSN 1810-309X.
18. BALTAG, D., DOBÎNDA, V. Unele reflecții referitor la desfășurarea răspunderii juridice ca fenomen. În: *Materialele conferinței științifice practice internaționale: "Statul, societatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale"*, Chișinău, 2019, pp. 277-279. ISSN 978-9975-3462-2-1
19. BALTAG, D., DOBÎNDA, V. Problematika responsabilității și răspunderii juridice în doctrina juridică contemporană. În: *Materialele Simpozionului Internațional științifico-practic "Reglementarea utilizării resurselor naturale: realizări și perspective"*, Chișinău: UASM, 01-02.10.2021, p.
20. BALTAG, D., DOBÎNDA, V. Legal Punishment Problems in General Theory of Law. În: *Jurnal of Danubian Studies and Research*. Vol. 11, nr. 2,/2021, p. 167-176.
21. BALTAG, D., GHERNAJA, G.-C. *Răspunderea și responsabilitatea judecătorilor în exercitarea justiției*. Chișinău: ULIM, 2012. 304 p. ISBN 978-9975-101-85-1

22. BALTAG, D., TRAGONE, Gh. Unele considerente referitoare la condițiile în care poate fi antrenată răspunderea juridică pentru fapta ilicită. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 7, pp. 15-25. ISSN: 1810-309X.
23. BALTAGA, D., FRĂȚOAICA, M. Particularitățile și problemele formei procesuale de realizare a răspunderii juridice în diferite ramuri ale dreptului. În: *Legea și viața*, 2016, nr. 10, pp. 10-17. ISSN 1810-309X.
24. BARAC, L. *Drept penal. Partea generală*. Vol. I. Reșița: Universitatea "Eftimie Murgu", 1994. 199 p. ISBN 978-606-8510-63-7.
25. BARAC, L. *Răspunderea și sancțiunea juridică*. București: Lumina Lex, 1997. 376 p. ISBN 978-973-655-931-0.
26. BARAC, L. *Elemente de teoria dreptului*. București: All Beck, 2001. 384 p. ISBN 978-606-18-0221-0.
27. BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, Gh., BERLIBA, V. et al. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu*. Chișinău: Centrul de Drept al Avocaților, 2009. 859 p. ISBN 9789-9751-05200-9975-105-20-3.
28. BARBU, S. G. *Constituția Republicii Portugheze*. 364 p. [citat 02.09.2016]. Disponibil: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:draxyjxWT3gJ>
29. BASARAB, M. et al. *Drept penal. Partea generală*. Iași: Chemarea, 1992. 434 p. ISBN 978-973-1720-64-7.
30. BĂDESCU, V. *Sancțiunea juridică în teoria, filosofia dreptului și în dreptul românesc*. București: Lumina Lex, 2002. 320 p. ISBN 978-973-129-992-1.
31. BĂIEȘU, A., BĂIEȘU, S., BURUIANĂ, O., EFRIM, O. *Codul Civil al RM. Comentariu*. Vol. I. Chișinău: Tipografia Centrală. 2006. 815 p. ISBN 978-9975-78-465-8.
32. BĂIEȘU, V., CĂPĂȚINĂ, I. *Drept internațional privat*. Note de curs. Chișinău, 2000. 325p. ISBN 9975-9564-7-5.
33. BEJENARI, E. Despre pluralitatea de infracțiuni și participația penală: aspecte obiective și subiective. În: *Studia universitatis Moldaviae*, 2018, nr. 3, p.81-89. ISSN 1814-3199.
34. BELEI, E. Efectele juridice ale hotărârilor judecătorești. În: *Revista Națională de drept*, 2010, nr. 2, pp.46-49. ISSN 1811-0770.
35. BOAR, A. Judecătorul – putere și răspundere. În: *Dreptul*. 1998, nr. 1, pp. 24-26. ISSN: 1018-0435.
36. BOBOȘ, Gh. *Teoria Generală a Dreptului*. Cluj: Argonaut, 1999. 452 p. ISBN 973-35-0453X
37. BOJINCA, M. Fundamentele răspunderii civile. În: *Analele universității C. Brâncuși, Târgu Jiu*, 2013, pp. 110-117. ISSN 1844- 6051.
38. BOSTAN, I. Persoana juridică - subiect individual de drept. În: *Conferința tehnico-științifică a colaboratorilor, doctoranzilor și studenților*, 15-17 noiembrie, Vol. II, 2012, Chișinău: Tehnica UTM, 2013, pp. 187-190. ISBN 978-9975-108-15-7.
39. BOTNARU, S. Iresponsabilitatea – cauză care înlătură vinovăția făptuitorului: definitivarea conceptului. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 2, pp. 33-37. ISSN 1810-309X.
40. BOTNARU, S., MIHALAȘ, I. Vârsta – condiție a răspunderii penale. Aspecte comparative cu legislația altor state. În: *Studia universitatis Moldaviae*, 2018, nr. 3, pp. 31-34. ISSN 2345-1017.
41. BOTNARU, S., SAVCA, S., GROȘU, A., GRAMA, V. *Drept penal. Partea generală*. Chișinău: Cartier, 2005 (Combinatul Poligr.). 624 p. ISBN 9975-79-329-0.
42. BOYER, Ch. G. *Les Magistrats*. Paris: Ed. Presses Univ. de France, 1985. 127 p. ISBN: 10: 213-038-719-5.
43. BREZEANU, O. *Minorul și legea penală*. București: All Beck, 1998. 157 p. ISBN 973-98765-4-4.
44. BULAI, C. *Drept penal. Partea generală*. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1987. 437 p. ISBN 973-127-049-0.
45. BULAI, C., MITRACHE, C. *Drept penal. Partea generală*. București: Șansa, 1992. 382 p. ISBN 978-973-127-961-9

46. BURUIANĂ, O., BOTNARU, S. Răspunderea penală a persoanei juridice. În: *Studia universitatis moldaviae*, 2015, nr. 8, pp. 77-80. ISSN 1814-3237.
47. BUZDUGAN, C. Raportul juridic de constrângere, răspunderea și sancțiunea. În: *Fiat justiția*, 2012, nr. 1, pp. 39-45. ISSN 1224-4015.
48. CARPENARU, A., STANSIU, D. *Drept comercial român*. București: ALL Beck, 2001. 646p. ISBN: 973-588-352-x.
49. CARPOV, T., BORODAC, A., BUJOR, V., BRÂNZĂ, S. et. al. *Drept penal. Partea generală*. Chișinău, 1994. 381p. ISBN 9975-79-329-0.
50. CHIGHECI, C. Considerații generale în legătură cu răspunderea penală. În: *Revista Universul juridic*, 2018, nr. 3, pp. 53-60. ISSN 2393-3445.
51. CHIRIȚA R. *Convenția Europeană a drepturilor omului*. Comentarii și explicații. București: C. H. Beck, 2008. 976 p. ISBN 978-973-115-476-3.
52. CIOBANU, D. *Introducere în studiul dreptului*. București: Hyperion, 1992. 365 p. ISBN 973-95330-2-7.
53. Codul administrativ al Republicii Moldova Nr. 116 din 19.07.2018. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 309-320 din 17.08.2018.
54. Codul civil al Republicii Moldova Nr. 1107 din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 66-75 din 01.03.2019.
55. Codul contravențional al Republicii Moldova Nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 3-6 din 16.01.2009.
56. Codul de executare a Republicii Moldova Nr. 443 din 24.12.2004. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 214-220 din 05.11.2010.
57. Codul de procedură civilă a Republicii Moldova Nr. 225 din 30-05-2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 285-294 din 03-08-2018.
58. Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova Nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 248-251 din 05.11.2013.
59. Codul de procedură penală roman din 1 iulie 2010, adoptat prin Legea nr. 135 din 1 iulie 2010 privind Codul de procedură penală. În: *Monitorul Oficial al României*, nr. 486 din 15.07.2010.
60. Codul muncii al Republicii Moldova Nr. 154 din 28-03-2003 (modificat prin Legea Nr.19 din 11.03.2019). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 94-99 din 15.03.2019.
61. Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.202. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 72-74 din 14.04.2009.
62. COJOCARU, E. Statul și răspunderea juridică civilă în statul de drept și problemele minorităților naționale. În: *Materialele conferinței științifice internaționale* din 11.12.2002, Chișinău: Universul, 2002, pp.89-93. ISSN 967-304-601.
63. COMARNIȚAIA, E. *Bazele calificării juridice ale comportamentului ilicit*. Chișinău, 2013. 38 p. [citat 08.12.2019]. Disponibil: www.criminology.md/suport/sup12pdf.
64. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 1 din 12.08.1994.
65. Constituția României din 21 noiembrie 1991. Revizuită prin Legea României nr. 429/2003. Disponibil: <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=339>
66. Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale Nr. 1950 din 04.11.1950. În: *Tratate Internaționale* Nr. 1 din 30.12.1998.
67. Convenția ONU cu privire la drepturile copilului Nr. 1989 din 20.11.1989. În: *Tratate Internaționale*, Nr. 1 din 30.12.1998.
68. CORNESCU, A. V. *Crearea, modificarea, stingerea și uzajul drepturilor subiective*. În: *Analele Universității „C. Brâncuși”*, Târgu Jiu, Seria științe juridice, nr. 1, 2011. pp. 154-167. ISBN 973-7637-25-9.
69. COPETCHI, S. Persoana juridică subiect al infracțiunii. Disponibil: <https://www.bizlaw.md/2016/04/27/persoana-juridica-subiect-al-infracțiunii> (vizitat 11.09.2021)
70. COSTACHE Gh., ARSENI A. Reflecții asupra instituției răspunderii în dreptul constituțional. În: *Legea și viața*, 2009, nr. 5, pp. 48-53. ISSN 1810-309X.

71. COSTACHI Gh. Prin știință spre un stat de drept. Chișinău: Tipografia Centrală, 2001. 798p. ISBN 9789-9757-898-13.
72. COSTACHI Gh., MICU V. Imunitatea penală a statului și a autorităților acestuia. În: *Legea și viața*, 2019, nr. 2, pp. 4-8. ISSN 1810-309X.
73. COSTACHI, Gh., CHETRUȘ, U. Rolul dreptului în intermedierea constrângerii de către stat. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 4, pp. 4-9. ISSN 1810-309X.
74. COSTIN, M. Noțiunea de conduită ilicită și criteriile de determinare. În: *Revista română de drept*, 1979, pp. 109-15. ISSN 1843-26460
75. COSTIN, M. *Răspunderea juridică în dreptul R.S.R.* Cluj: Dacia, 1974. 220 p. ISBN 2097-485-28.
76. CRAIOVAN, I. *Tratat de Teoria Generală a Dreptului*. București: Universul juridic, 2015. 600 p. ISBN 978-606-673-612-1.
77. DABU, V. Despre dreptul și arta apărării. București: Regia autonomă «Monitorul Oficial», 1994. 302 p. ISBN 973-567-065-8.
78. DAMASCHIN, M. *Dreptul la un proces echitabil în materie penală*. București: Universul juridic, 2009. 324 p. ISBN 978-973-127-192-7.
79. Declarația Universală a Drepturilor Omului Adoptată și proclamată la New York, de Adunarea generală a O.N.U. prin Rezoluția 217 A (III) din 10 decembrie 1948. Disponibil: <http://datepersonale.md/md/international004/>
80. Decretul Președintelui Republicii Moldova nr. 138-III din 13.07.2001 privind constituirea, pe lângă Președintele Republicii Moldova a Comisiei pentru problemele grațierii persoanelor condamnate. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 81 din 20.07.2001.
81. Decretul Președintelui Republicii Moldova nr.1646 din 05.09.2000 privind aprobarea Regulamentului de examinare a cererilor de grațiere și de acordare a grațierii individuale condamnaților. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 116 din 14.09.2000.
82. DIACONU M. Esența și rolul controlului exercitat asupra administrației publice locale. În: *Revista Națională de Drept*, 2001, nr. 8, pp. 51-54. ISSN 1811-0770.
83. *Dicționar juridic*. [citat 02.04.2020]. Disponibil: <http://legeaz.net/dictionar-juridic/fazele-si-etapele-procesului-civil>.
84. DIMA, C., POTRIVITU, G. Dreptul la apărare. În: *Dreptul*, 2003, nr.3, p.167-171. ISSN 1018-04350.
85. Directiva 2012/13/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 22 mai 2012 privind dreptul la informare în cadrul procedurilor penale [citat 02.09.2019]. Disponibil: file:///C:/Users/User/Downloads/CELEX_32012_L0013_RO_TXT.pdf.
86. DJUVARA, M. Ceva despre ideea de drept subiectiv și obligație. În: *Revista de drept public*, 1939, nr. 3-4, pp. 1-25. ISSN 0259-8876.
87. DJUVARA, M. *Teoria Generală a Dreptului. Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*. București: All, 1995. 516 p. ISBN 973-571-033-1.
88. DOBÎNDA, V. Unele considerații privind coraportul răspunderii juridice cu răspunderea socială în Teoria Generală a Dreptului. În: *Legea și viața*, 2019, nr. 11, p. 15-19. ISSN 1810-309X.
89. DOBÎNDA, V. Unele considerente teoretice privind funcțiile răspunderii juridice. În: *Conferința internațională științifico-practică: Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Republica Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare*. Chișinău, 1-2 noiembrie, 2019, pp. 8-14. ISBN 978-9975-3078-1-9
90. DOBÎNDA, V. Conceptul și clasificarea subiectelor răspunderii juridice. În: *Jurnalul juridic național*, 2020, nr. 3, pp. 18-22. ISSN 2345-1130.
91. DOBÎNDA, V. Coraportul dintre capacitatea juridică a subiectului de drept și capacitatea delictuală a subiectului răspunderii juridice. În: *Jurnalul juridic național*, 2019, nr. 10, pp. 28-32. ISSN 1810-1309X.
92. DOBÎNDA, V. Unele considerente referitor la latura procesuală a răspunderii juridice. În: *Jurnalul juridic național: teorie și practică*, 2020, nr. 5, pp. 87-91. ISSN 2345-1130.

93. DOBÎNDA, V. Unele considerente referitor la liberarea de răspundere a subiectului răspunderii juridice în diferite etape de manifestare a acesteia. În: *Legea și viața*, 2020, nr.10-11, pp.29-34. ISSN 1810-309X.
94. DOBÎNDĂ, V. Conceptul de statut juridic al subiectului răspunderii juridice. În: *Legea și viața*, 2020, nr.6-7, pp.49-53. ISSN 1810-309X.
95. DOBÎNDA, V. The Dynamics of Legal Liability and its Development Stages: some Key Considerations. În: *European Iteration Realities and perspectives. The 16 Edition of the International Conference. ELBR 2021. Galați 2021*, p. 471-476. ISSN 2067-9211.
96. DVORACEK, V., LUPU, Gh. *Teoria Generală a Dreptului*. Iași: Ed. Fundației „Chemarea”, 1996. p.299. 540 p. ISBN 973-683-986-9.
97. ELLIS, E. *The principle of proportionality in Law of Europa*. Portland: Hart Pulliahing, 1999. 187 p. ISBN 1-8413-007-9.
98. ERSKINE MAY, T. *Parliamentary practice*. 22-nd edition, W.R. Mckay, D.W. Limon (ed.) Londra: Butterworths Law, 1997. 308 p. ISBN 978-147-431-33-60.
99. FLOREA, M. *Responsabilitatea acțiunii sociale*. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1976. 280 p.
100. FLOREA, A. Principiul egalității în construcția normativă de drept a răspunderii juridice. tez. de doct. Chișinău, 2013. 188 p.
101. FRĂȚOICĂ, M. Particularitățile etapelor normativ-materiale ale răspunderii juridice. În: *Studii juridice universitate*, 2015, nr. 1-2, pp. 163-167. ISSN 1857-4122.
102. FURDUI, S. *Drept contravențional*. Chișinău: Cartier juridic, 2005. 189 p. ISBN 9975-79-3010-X.
103. GAMURARI, V. Locul și rolul sancțiunilor în justiția tranzițională. (Parte I). În: *Revista moldovenească de drept internațional și relații internaționale*, 2010, nr. 4, pp. pp. 43-66. ISSN 2345-1963.
104. GAMURARI, V. Locul și rolul sancțiunilor în justiția tranzițională. (Parte II). În: *Revista moldovenească de drept internațional și relații internaționale*, 2011, nr. 1, pp.33-41. ISSN 2345-1963.
105. GAMURARI, V. Răspunderea persoanelor ce se bucură de imunități și privilegii pentru comiterea crimelor *erga omnes*. În: *Revista moldovenească de drept internațional și relații internaționale*, 2008, nr. 4, pp. 18-26. ISSN 2345-1963.
106. GARBUZ, C. Noțiunea realizării răspunderii penale și forme specifice de realizare. În: *Revista Națională de drept*, 2014, nr. 2, pp.52-59. ISSN 1811-0770.
107. GIURGIU, N. *Drept penal general: doctrină, legislație, jurisprudență*. Iași, 1997. 608 p. ISBN 978-973-7618-16-0.
108. GIURGIU, N. *Răspunderea și sancțiunile de drept penal*. Focșani: Neuron, 1995. 280 p. ISBN 739-689-64-7.
109. GRAMA, D., GASNAȘ, I. Rolul autorității de reglementare în sfera răspunderii juridice din domeniul comunicărilor electronice. În: *Studii juridice universitare*, 2015, nr. 3-4, pp. 62-73. ISSN 1857-4122.
110. GROSU V. Persoana juridică și problematica subiectului în dreptul penal. În: *Revista Națională de Drept*, 2001, nr. 3, pp.47-50. ISSN 1811-0770.
111. GUCEAC, I. Constituționalismul și statul de drept în Republica Moldova. În: *Akadosmos*, 2017, nr. 3, pp. 78-85. ISSN 1857-0461.
112. GUIU, M. K. Noțiunea și temeiul răspunderii penale. În: *Dreptul*, 1994, nr. 10-11, pp. 74-77. ISBN 1018-0435-018-1-0.
113. GUȚULEAC, V. *Drept contravențional*. Chișinău: ULIM (Tipogr “Bons Offices”), 2006. 270 p. ISBN 978-9975-934-96-1.
114. GUȚULEAC, V. Dreptul contravențional – ramură sau subramură de drept al Republicii Moldova. În: *Legea și viața*, 2011, nr. 3, pp. 18-24. ISSN 1810-309X.
115. GUȚULEAC, V. *Tratat de drept contravențional*. Chișinău, 2009. 694 p. ISBN 973-588-105-5.

116. GUȚULEAC, V. Unele aspecte teoretice și aplicative privind conținutul contravenției. În: *Legea și viața*, 2012, nr. 1, pp.4-16. ISSN 1810-309X.
117. GUȚULEAC, V., COMARNIȚCAIA, E. Analiza logico-juridică a modificărilor și completărilor adoptate recent la legea contravențională. În: *Legea și viața*, 2018, nr. 2, pp.18-24. ISSN 1810-309X.
118. GUȚULEAC, V., COMARNIȚCAIA, E. Aspecte socio-juridice privind determinarea vârstei persoanei fizice ca condiție de deținere a statului de subiect activ al răspunderii contravenționale. În: *Legea și viața*, 2012, nr. 2, pp. 8-16. ISSN 1810-309X.
119. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova privind constituționalitatea Decretelor Președintelui Republicii Moldova nr. 116-2 și nr. 117-2 din 07.04.21997 Nr.23 din 21.07.97. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.51-52/27 din 07.08.1997.
120. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova Nr. 29 din 24.11.2015 pentru interpretarea articolului 85 alin. (1) și alin. (4) din Constituția Republicii Moldova (dizolvarea Parlamentului) (Sesizarea nr. 44b/2015). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 69-77 din 25.03.2016.
121. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 30 din 01.10.2013 Nr. 30 din 01.10.2013 pentru interpretarea articolului 85 alin. (1) și alin. (2) din Constituția Republicii Moldova (dizolvarea Parlamentului) (Sesizarea nr. 22b/2013). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 352-357 din 28-11-2014.
122. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 9 din 26.03.2020 pentru interpretarea articolului 137 din Constituție (răspunderea penală a judecătorilor constituționali). Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=726&ro?tip=hotariri&docid=726&l=ro>
123. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 12 din 28.03.2017 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 307 din Codul penal (răspunderea penală a judecătorilor). Disponibil: Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=612&l=ro>
124. Hotărârea CEDO 20166/92 din 22.11.1995 cauza S. W. vs Marea Britanie. Disponibil: <https://jurisprudencedo.com/SW-contr-Marea-Britanie-Principiul-legalitatii-Previzibilitatea-norme-penale-Conditii.html>
125. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la practica judiciară în cauzele penale privind minorii, nr.39 din 22.11.2004. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/db_hot_expl.php
126. HOTCA, M. A. *Drept contravențional: partea generală*. București: Editas, 2003. 541 p. ISBN 978-606-18-0200-5.
127. IALANJI, A. Dreptul acuzatului de a cunoaște învinuirea în lumina jurisprudenței CEDO. În: *Revista Institutului Național al Justiției*, 2018, nr. 1, pp. 32-36. ISSN 1857-2405.
128. IONAȘCU, T. *Persoana fizică în dreptul R.P.R.* București: Ed. Academiei române, 1963. 486 p. ISBN: 177-23-38-8.
129. IONESCU, C. *Drept constituțional și instituții politice*. Ed. A 2-a. București: All Beck, 2004. 432 p. ISBN 978-606-27-1161-0
130. IONESCU, C. *Tratat de drept constituțional contemporan*. ed. a 2-a, București: C.H. Beck, 2008. 944 p. ISBN 978-973-115-316-2.
131. IORGOVAN, A. *Tratat de drept administrativ*. Vol. I. București: All Beck, 2005. 1348 p. ISBN 973-655-730-8.
132. ISPAS N. Selectarea și incompatibilitatea funcționarilor publici. În: *Legea și viața*, 2011, nr. 3, pp.31-33. ISSN 1810-309X.
133. Legea cetățeniei Republicii Moldova* nr.1024 din 02.06.2000. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 98 din 10-08-2000.
134. Legea Republicii Moldova cu privire la asociațiile obștești Nr. 837 din 17.05.1996. (Republicată în temeiul art. IV al Legii nr.178-XVI din 20 iulie 2007, cu renumerotarea

- elementelor și corespunzător modificarea referințelor.). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 153-156 BIS.
135. Legea Republicii Moldova cu privire la Curtea Constituțională Nr. 317 din 13.12.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 8 din 07.02.1995.
 136. Legea Republicii Moldova privind cultele religioase și părțile lor componente Nr. 125 din 11.05.2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 127-130 din 17.08.2007.
 137. Legea Republicii Moldova privind funcționarul public cu statut special din cadrul Ministerului Afacerilor Interne Nr. 288 din 16.12.2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 40-49 din 10.02.2017.
 138. Legea Republicii Moldova privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești Nr. 1545 din 25.02.1998. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 50-51 din 04.06.1998.
 139. Legea Republicii Moldova privind asistența psihiatrică Nr. 1402 din 16.12.1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 44-46 din 21.05.1998.
 140. Legea Republicii Moldova privind controlul și prevenirea consumului abuziv de alcool, consumului ilicit de droguri și de alte substanțe psihotrope Nr. 713 din 06.12.2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 36-38 din 14.03.2002.
 141. LENOBLE, I. Le juge et la modernité. În: *Le debut*, nr. 74, 1993, p. 175-183. ISSN 0246-2346.
 142. LEȘ, I. Statul de drept și răspunderea civilă a judecătorilor. În: *Dreptul*, 1997, nr. 5, pp.17-22. ISBN 1018-043-501-81-0.
 143. LEȘ, I. *Tratat de drept procesual civil*. București, 2015. 498 p. ISBN 978-606-673-334-2.
 144. LIICEANU, G. *Despre limită*. București: Humanitas, 2007. 228 p. ISBN 978-973-50-2569-4.
 145. LUDET, D. Quelle responsabilite pour les magistrats? În: *Pouvoirs*, 1995, nr. 74, pp. 123-142. ISBN 978-2-02-143249-7.
 146. LUNGU, V., NICOLAE, A. Unele aspecte juridico-teoretice privind actele premergătoare în procesul penal. În: *Закон и жизнь*, 2011, nr. 12, pp. 32-40. ISSN 1810-309X.
 147. LUPU, C. A. Mecanismul de realizare a instituției grațierii și căile de perfecționare a acesteia. În: *Revista Națională de drept*, 2013, nr. 3, pp. 45-51. ISSN 1811-0770.
 148. LUPU, C. A. Procesul normativ și cel organizațional de realizare a amnistiei. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 6, pp. 34-37. ISSN 1810-309X.
 149. MANDA, C. *Drept administrativ*. Curs universitar. București: Lumina Lex, 2007. 286 p. ISBN 9735-8884-3-2.
 150. MATEFI, R. Conținutul capacității de folosință a persoanelor juridice – privire comparativă în dreptul român și cel francez prin prisma modificărilor aduse prin Ordonanța nr. 2016-131/10 februarie 2016. În: *Revista Universul juridic*, 2018, nr. 2, 40-46. ISSN 2393-3445.
 151. MATEUȚ, Gh. *Tratat de procedură penală. Partea generală*. Vol. 1. București: C. H. Beck, 2007. 694 p. ISBN 978-973-115-154-0.
 152. MAZILU, D. *Teoria Generală a Dreptului*. București: Lumina Lex, 2004. 431 p. ISBN 973-655-053-2.
 153. MĂRGINEANU, I. *Principiile justiției penale în Republica Moldova*. Chișinău: Monografie, 2006. 204 p. ISBN 978-9975-9747-2-1.
 154. MICU, D. *Garantarea drepturilor omului*. București: All Beck, 1998. 376 p. ISBN: 973-98766-3-3.
 155. MICU, V. Privire generală asupra răspunderii statului contemporan. În: *Legea și viața*, 2016, nr. 10, pp.40-44. ISSN 1810-309X.
 156. MIHAI, Gh. *Fundamentele dreptului*. Vol. V. Teoria răspunderii juridice. București: C. H. Beck, 2006. 292 p. ISBN 963-9578-12-9.
 157. MIHAI, Gh. *Teoria dreptului*. Ediția a 3-a. București: C. H. Beck, 2008. 216 p. ISBN 978-973-115-468-8.

158. MITITELU, D. *Principiile răspunderii juridice*: tz. de doct. în drept. Chișinău: ULIM, 2011. 196 p.
159. MORARU, E. Modalitățile tragerii la răspundere juridică a statului și reprezentanților săi. În: *Legea și viața*, 2015, nr. 5, pp. 10-17. ISSN 1810-309X.
160. MOSCALIUC, V. Participarea la examinarea cauzei civile: drept sau obligație. În: *Revista Institutului Național al Justiției*, 2018, nr. 4, pp. 27-30. ISSN 1857-2405.
161. MUNTEANU, R. Corelația principiului umanismului cu cel al echității și justiției în cadrul răspunderii juridice. În: *Materialele conferinței științifice teoretico-practică internațională: „Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică”*, ULIM. 18 octombrie 2013, pp. 14-20. ISBN 978-9975-101-20-2.
162. MUNTEANU, R. *Principiul umanismului în cadrul instituției răspunderii juridice*: tz. de doct. în drept. Chișinău: ULIM, 2019. 178 p.
163. MURARU, I., CONSTANTINESCU, M. *Drept parlamentar românesc*. București: All Beck, 2005. 440 p. ISBN 973-655-792-8.
164. MURUIANU, I. Considerații generale referitoare la subiecții răspunderii constituționale. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 3, pp. 23-27. ISSN 1810-309X.
165. MURUIANU, I. Spre o teorie a răspunderii juridice a statului. În: *Contribuții științifice la consolidarea statului de drept*. În: *Contribuții științifice la edificarea și consolidarea statului de drept, conferință științifică internațională (din 3 mai 2011, mun. Chișinău)*. Chișinău: S.n., 2011, pp. 131-139. ISBN 978-9975-53-002-9.
166. NEGRU, A., CHICU, O. Interacțiuni doctrinare dintre răspunderea juridică și responsabilitatea juridică. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2018, nr. 8, pp.35-44. ISSN 1814-3199.
167. NEGRU, B. Responsabilitatea și răspunderea juridică într-un stat de drept. În: *Revista Națională de Drept*, 2006, nr. 12, pp.39-47. ISSN 1811-0770.
168. NEGRU, B., NEGRU, A. *Teoria Generală a Dreptului și statului*. Chișinău: Bons Offices, 2006. 520 p. ISBN 978-9975-928-90-8.
169. NEGRUȚ, V. *Drept administrativ*. București: Lumina Lex, 2004. 350 p. ISBN 973-588-831-9.
170. NISTOREANU, Gh. et al. *Drept penal. Partea specială*. București: Ed. Europa Nova, 1997. 735 p. ISBN 9739-1834-689-789-7391-834-6-8.
171. OCTAVIAN, M. Considerații cu privire la respectarea statutului juridic al persoanei în administrarea justiției. În: *Legea și viața*, 2014, nr. 5, pp. 24-33. ISSN 1810-309X.
172. OLTEANU, C. Principiile siguranței persoanei. În: *Avocatul poporului*, 2007, nr. 2, pp. 32-39. ISSN 1810-7141.
173. ORLOV, M. *Drept administrativ*. Chișinău: Epigraf, 2001. 216 p. ISBN: 9975-903-35-5.
174. OSOIANU, T., VESCO, I. Consacrarea normativă și doctrinară a dreptului la apărare. În: *Avocatul poporului*, nr. 2008, nr. 12, pp. 4-10. ISSN 1810-7141.
175. Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice Nr. 1966 din 16.12.1966. În: *Tratate Internaționale Nr. 1 din 30.12.1998*.
176. PĂVĂLEANU, V. Răspunderea penală a persoanei juridice în România și în dreptul comparat. În: *Revista de drept penal*, 2003, nr. 2, pp. 89-94. ISSN 1223-0790.
177. POP, L., POPA, I. F., VIDU, S. *Tratat elementar de drept civil. Obligațiile conform noului Cod civil*. București: Universul juridic, 2012. 800 p. ISBN 978-973-127-746-2.
178. POPA, N. *Prelegeri de sociologie juridică*. București: Tipografia Universității București, 1989. 347 p.
179. POPA, N. *Teoria Generală a Dreptului*. București: Actami, 1998. 336 p. ISBN 973-9300-19-7.
180. POSTU, I. Aspecte teoretice privind sistematizarea actelor normative juridice. În: *Studii juridice universitare*, 2019, nr. 1-2, pp. 86-92. ISSN 1857-4122.
181. PRISAC, A. *Drept procesual civil. Partea generală*. Chișinău: Cartier, 2013. 372 p. ISBN 978-9975-79-849-5.

182. PRISAC, A. Coparticiparea procesuală în lumina Codului de procedură civilă a Republicii Moldova. În: *Legea și viața*. 2017, nr. 5, pp. 31-35.
183. Raportul juridic. [online]. [citat 26.06.2019)]. Disponibil: www.stiucum.com/drept/drept-general/raportuljuridic82896.pdf
184. REGUS, S. Drepturile și libertățile omului: limitare și restrângere. În: *Закон и жизнь*, 2012, nr. 7, pp.54-57. ISSN 1810-309X.
185. ROTTLEUTHE, H. The conformity of the legal staff. În: *Rechtstheorie*, 1995, nr. 15, pp. 441-450. ISSN 0241-079X.
186. RUSU, A. Contradictorialitatea în coraport cu alte principii ale procesului penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2015, nr. 11, pp. 176-183. ISSN 1814-3199.
187. SÎRCU, D. MORĂRESCU, A. Definirea principiului proporționalității, în lumina jurisprudenței naționale și internaționale. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2013, nr. 3, p. 77-81. ISSN 1814-3199.
188. SMOCHINĂ, A., CERCHEZ, M. Aspecte teoretice conceptuale privind particularitățile răspunderii juridice penale ale aleșilor locali. În: *Studii juridice universitare*, 2018, nr. 3-4, pp. 57-75. ISSN 1857-4122.
189. SPĂTARI, M., NEDELCU, V. Unele aspecte interpretative privind formele constrângerii în dreptul penal. În: *Legea și viața*, 2018, nr. 2, pp. 55-58. ISSN 1810-309X.
190. STAHI, T. *Răspunderea patrimonială – formă a răspunderii juridice*: tz. de doct. în drept. Chișinău: ULIM, 2018. 186 p.
191. STĂTESCU, C., BÎRSAN, C. *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*. București: All, 1993. 885 p. ISBN 978-973-127-864-3.
192. STEFĂNESCU, B. *Garanțiile juridice ale respectării legii procesual penale în activitatea de judecată*. București: Hamangiu, 2007. 320 p. ISBN 978-973-1720-32-6
193. TIPA, I. Reflectarea instituției liberării de pedeapsă penală în actele normative internaționale. În: *Revista Națională de Drept*, 2009, nr. 2, pp. 36-38. ISSN 1811-0770.
194. ȚURCAN, S., GHERLAN, M. Reglementarea constituțională a demiterii șefului statului (analiză comparativă). În: *Studii juridice universitare*, 2017, nr. 1-2, pp. 39-51. ISSN 1857-4122.
195. ȚURCAN, S., DUGHIERU, D. Garanțiile constituționale ale independenței și responsabilității judecătorilor în jurisprudența Curții Constituționale a R. Moldova. În: *Studii juridice universitare*, 2018, nr. 1-2, pp. 43-49. ISSN 1857-4122.
196. UDROIU, M. *Drept penal. Partea generală*. București: C. H. Beck, 2016. 608 p. ISBN 978-606-18-0562-4.
197. ULIANOVSCII, Xn. Răspunderea penală a minorilor. În: *Revista Națională de Drept*, 2012, nr. 3, pp. 57-63. ISSN 1811-0770.
198. ULIANOVSCII, Xn. Participația la infracțiunile militare. În: *Revista Națională de Drept*, 2015, nr. 5, pp.2-6. ISSN 1811-0770.
199. UNGUREANU, A. *Drept penal. Partea generală*. București: Lumina Lex, 1995. 462 p. ISBN 973-9186-15-7.
200. URSU, V. Vinovăția – condiție inherentă a răspunderii juridice: tz. de doct. în drept. Chișinău: ULIM, 2017. 186 p.
201. VAN DAM, Cees. *European Tort Law*. 2-nd Edition. Oxford University Press, 2006. 656p. ISBN 978-0-19-967226-4.
202. VEDINAȘ, V. *Drept administrativ*. București: Universul juridic, 2012. 234 p. ISBN 978-973-127-726-4.
203. VÎZDOAGĂ, T., EȘANU, A. Datele neadmise ca probe administrative cu încălcarea drepturilor fundamentale ale omului. În: *Revista Institutului național al justiției*, 2018, nr. 2, pp. 9-15. ISSN 1857-2405.
204. ZAHARIA, V. *Accesul la justiție ca principiu al statului de drept*: tz. de doct. În drept. Chișinău, 2006. 220 p.

205. ZIDARU, L. Unele considerente privind statutul special al subiectului răspunderii juridice în Teoria Generală a Dreptului. În: *Legea și viața*, 2016, nr. 10, pp.34-39. ISSN 1810-309X.
206. ZOLYNEAK, M. Drept penal. Partea generală. Iași: Fundația "Chemarea", 1993. 653 p. ISBN 978-606-18-0412-2.
207. АРИСТОВ, С.В. Законная и договорная ответственность. Условия об уменьшении и освобождении от ответственности. В: *Юрист*, 1997, № 11, с. 21-29. ISSN 1812-3929.
208. АФАНАСЬЕВ, С. Ф., ЗАЙЦЕВ, А. И. Гражданский процесс. М.: Норма, 2004. р. 133. ISBN 978-5-468-00224-7.
209. БАБАЕВ, М. Статистико-криминалистический анализ состояния и динамики молодежной преступности. В: *Юридический мир*, 2004, №6, сс. 88-96. ISSN 1811-1475.
210. БАЗЫЛЕВ, Б. Т. *Доказательства в уголовном процессе*. В: Уголовный процесс, Под ред. Божьева В. П. М.: ЮРАЙТ, 2011. 541 с. ISBN 978-5-9916-1224-1.
211. БАЗЫЛЕВ, Б. Т. *Юридическая ответственность (теоретические вопросы)*. Красноярск, 1985. 120 с. ISBN 978-5-369-01205-5.
212. БАЛТАГ, Д., БАЛТАГА, Е. *Общая теория права*. Курс лекций. Кишинев: Centrul editorial ULIM, 2009. 396 с. ISBN 978-9975-934-72-5.
213. БЕЗЛЕПКИН, В. *Доказательство в уголовном процессе*. Учебник. Под ред. Божьева В.П. М.: Юрид. лит., 1990. 432 с. ISBN 978-5-89314-577-9.
214. БЕССОНОВ, А. А. *Процессуальные нормы российского права*. Дисс. канд. юрид. наук. Саратов, 2001. 194 с.
215. БОБОТОВ, С. В. *Конституционная юстиция*. М.Изд-во РПА МЮ РФ, 1994. 127 с. ISBN 5-881-003-6.
216. БОГДАНОВ, М. С. Некоторые проблемы понятия правонарушения. В: *Следователь*, 1997, №4, сс. 25-29. ISBN 72083.
217. БОРЩЕВСКИЙ, А. Сравнительный анализ видов освобождения от уголовной ответственности в России, США, некоторых стран Западной Европы и в Молдове. În: *Закон и жизнь* 2002 №9, сс.50-59. ISSN 1810-309X.
218. БУТНЕВ В.В. Механизм защиты субъективных прав. В: *Lex russica (Русский закон)*, 2014, № 3, сс. 274-283.
219. ВИНОГРАДОВ, В. А. Конституционное правосудие: проблемы реализации мер конституционноправовой ответственности. В: Конституционное право: Восточноевропейское обозрение, 2002, nr. 4 (41), сс. 89-93. ISSN 1560-7828.
220. ВИТРУК, И. В. *Законность: понятие, защита и обеспечение*. Общая теория права. Курс лекций Под. ред. В. К. Бабаева. М: Юрист, 2003. 592 с. ISBN 5-7975-0239-9.
221. ВИТРУК, Н. В. *Конституционное правосудие в России (1991-2001 годы)*. М.: Городец-издат, 2001. 508 с. ISBN 5-9258-0040-0.
222. ВИТРУК, Н. В. *Общая теория правового положения личности*. М.: Норма ИНФРА, 2017. 448 с. ISBN 978-5-91768-807-7.
223. ВИТРУК, Н. В. *Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе*. М.: Наука, 2004. 229 с. ISBN 978-5-468-00162-2.
224. ГУСОВ, К. Н., ТОЛКУНОВА, В. Н. *Трудовое право России*: Учебник. 2-е изд., доп, испр. М.: Юрист, 1997. 448 с. ISBN 978-5-482-00773-0.
225. ДЕНИСОВ, С. А., ГОТЧИНА, Л. В., НИКУЛЕНКО, А. В. и др. *Уголовное право. Общая часть*. СПб.: СПбУ МВД России, 2017. 336 с. ISBN 978-5-4417-0659-9.
226. ЗАДНЕПРОВСКАЯ, М. В. *Осуществление юридической ответственности и законность*. Дисс. канд. юрид. наук. М., 1984. 190 с.
227. ЗАХАРИЯ, С., БОРЩЕВСКИЙ, А. Освобождение от уголовной ответственности в Молдове: история и современность. În: *Закон и жизнь*, 2002, №4, сс.40-47. ISSN 1810-309X.
228. КАЗАЧЕНКО, И.Я. Уголовная ответственность. В: Уголовное право. Общая часть. Учебник для вузов. М.: Издат-я группа НОРМА- ИНФРА-М, 2000. 639 с. ISBN 5-89123-235-9 (НОРМА) ISBN 5-86225-835-3.

229. КАН, М. А. К вопросу о субъектах юридической ответственности. *Вестник Волжского ун-та им. В. Н. Татищева*. Вып. 3. Тольятти. 1999, сс.13-17. ISSN 2076-7919.
230. КЛАДКОВ, А. В. Уголовная ответственность и её основание. В: Уголовное право РФ. Общая часть: Учебник. Под ред. проф. Б.В. Здравомыслова. Изд. 2-е, перераб. И доп. М.: Юристъ, 1999. 479 с. ISBN 5797-5013-6-8.
231. КОЛОМИЕЦ, А. Проблемы ответственности по трудовому договору (контракту) за разглашение информации, составляющей коммерческую тайну. В: *Хозяйство и право*, 1998, № 8, сс. 38-45. ISSN 0134-2398.
232. КОМАРОВ, С.А., МАЛЬКО, А. В. *Теория государства и права*. Учебно-методическое пособие. Краткий учебник для вузов. М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. 448 с. ISBN 5-89123-313-4.
233. КОМАРОВ. С. А. *Общая теория государства и права*. Курс лекций. М.: Манускрипт, 1996. 416 с. ISBN 978-5-534-05146-9.
234. КОНДРАТЬЕВА, С. Л. *Юридическая ответственность: соотношение норм материального и процессуального права*. Дис... канд. юрид. наук. Москва, 1998. 220 с.
235. КУЗНЕЦОВА, Н. Ф. *Понятие уголовной ответственности*. В: Курс уголовного права. Общая часть. Т. 1. Под ред. Н. Ф. Кузнецовой и И. М. Тяжковой М.: ИКД: "Зерцало-М", 1999. 624 с. ISBN 5-94373-034-6.
236. ЛАЗАРЕВ, В. М. *Юридическая ответственность как форма и средство реализации социальной справедливости в советском обществе*. Дис... канд. Юрид. Наук. Академия МВД СССР, М., 1990. 137 с.
237. ЛАЗАРЕВ, В. В. *Реализация права*. В: Общая теория права. Курс лекций Пол ред. В.К.Бабаева. М.: Юристъ, 2003. 592 с. ISBN 5-7975-0239-9.
238. ЛЕВКОВ, Л. А. *Меры защиты в российском праве*. Автореф. дисс. канд. юрид. наук. Волгоград. 2002. 216 с.
239. ЛЕЙСТ, О. Э. *Методологические проблемы юридической ответственности*. учебное пособие. Под ред. М. Н. Марченко. М.: Проспект, 1999. 504 с. ISBN 5-8369-0007-8.
240. ЛЕЙСТ, О. Э. *Юридическая ответственность*. В: Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Под ред. проф. М. Н. Марченко. Том 2. Теория права. М.: Изд-во "Зерцало", 1998. 752 с. ISBN 5-8078-0036-2.
241. ЛЕСНИЕВСКИ-КОСТАРЕВА, Т. А. *Дифференциация уголовной ответственности*. Теория и законодательная практика. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма, 2000. 400 с. ISBN: 978-601-250-086-8.
242. ЛИПИНСКИЙ, Д. А. *Формы реализации юридической ответственности*. Дис... канд. юрид. наук. Самара, 1999. 239 с.
243. МАЛЕЙНА, М. Н. Гражданско-правовая ответственность. В: *Гражданское право*. Часть первая: Учебник. Под ред. А. Г. Калпина, А. И. Масляева. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2002. 536 с. ISBN 5-7357-0134-7.
244. МАКУЕВ, Р. Х. *Теория государства и права: Учебный курс*. Орёл: Орловская РАГСб 2005. 572 с. ISBN 5-7969-0013-7-03.
245. МАЛАХОВ, В.П. *Философия права*. Учебное пособие. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 337 с. ISBN 978-5-238-01237-7.
246. МАЛЬКО, А.В., СУМЕНКОВ, С. Ю. Правовой иммунитет: теоретические и практические аспекты. *В: Журнал российского права*, 2002, № 2, сс. 16-23. ISSN 1605-6590.
247. МАТУЗОВ, Н. М. *Право и личность*. В книге: Теория права. Курс лекций. Под ред. В. К. Бабаева. Н. Новгород, 1993. 554 с. ISBN 5-7975-0239-9.
248. НАЗАРЕНКО, Г. В. *Теория права и государства*. Учебное пособие. М.: Изд-во Ось-89, 1998. 176 с. ISBN 5-86894-909-9
249. НАУМОВ, А.В. *Российское уголовное право: Основная часть*. Москва: Изд-во БЕК, 1996. 560 с. ISBN 978-5-392-25751-5.

250. НИКИФОРОВ, А.В. *Дисциплинарная ответственность сотрудников органов внутренних дел*: Автореф. дис... канд. юрид. наук. Омск, 1998. 23 с.
251. НОВИКОВ, В. А. *Освобождение от уголовной ответственности*. Дисс... канд. юрид. наук. Краснодар, 2003. 186 с.
252. НОМОКОНОВ, В.А. Ответственность и ее перспективы в новом уголовном законодательстве. В: Правовая реформа и актуальные вопросы борьбы с преступностью. Владивосток, 1994. сс. 11-23.
253. ОБЛИЕНКО, С. В. *Индивидуальный социально-правовой статус личности и механизм его функционирования (общетеоретический аспект)*. Дис... канд. юрид. наук. Москва, 1997. 240 с.
254. ПОПОВ, Л. Л. *Административная ответственность*. В: Административное право. Учебник. Под ред. М. Козлова. М.: Юрист, 1999. 320 с. ISBN 7975-0193-X.
255. ПОХМЕЛКИН, В. В. Социальная справедливость и уголовная ответственность. Красноярск: Изд-во Краснояр ун-та. 1990. 176 с. ISBN 978-5-466-00427-4.
256. ПРОТАСОВ, В. Н. *Правоотношение как система*. М.: Юридическая литература, 1991. 142 с. ISBN 5-7260-0484-1.
257. ПРОТАСОВ, В. Н. *Теория права и государства. Проблемы теории права и государства: Вопросы и ответы*. М.: Новый Юрист, 1999. 240 с. ISBN 5-7969-0068-4.
258. РАРОГ, А. И. *Понятие уголовной ответственности*. В: Уголовное право. Общая часть: Учебник под ред. проф. А. И. Рарога. М.: Изд. «Триада, Лтд», 1997. 320 с. ISBN 5-699-17072-3.
259. РАРОГ, А. И. *Уголовная ответственность и состав преступления как её основание. Уголовное право России. Общая часть: Учебник под ред. проф. А. И. Рарога*. М.: Институт международного права и экономики им. А. С. Грибоедова, 1998. 288 с. ISBN 978-5-392-30818-7.
260. СМИРНОВ, В. Н. *Возмещение имущественного ущерба сторонами трудового правоотношения*. В: Трудовое право России: Учебник. С. П. Маврина. С.-Пб.: Изд. Дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2005. 448 с. ISBN 5-8493-0043-0.
261. *Современный немецкий конституционализм*. Сборник ст. РАН Инст-та государства и права. М., 1994. 52 с. ISBN 975-03-021-023.
262. СУХАНОВ, Е.А. Гражданско-правовая ответственность. В: Гражданское право, Том I, Учебник. Отв. ред. проф. Е.А. Суханов. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Изд-во БЕК, 1998. 816 с.
263. СЫРОВАТСКАЯ, Л.А. *Трудовое право*: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Юрист, 1998. 312 с. ISBN 506-003-23-10.
264. ТИХОНЕНКО, И.Н. *Основания освобождения от юридической ответственности*. Дис... канд. юрид. наук. М., 1996. 161 с.
265. ТОКАРЕНКО, В. *Юридическая ответственность (вопросы теории)*. Кишинев: Сириус, 2002. 152 с. ISBN 978-9975-934-1012-51-0.
266. ХАЧАТУРОВ, Р. Л., ЯГУТЯН, Р. Г. *Юридическая ответственность*. Тольятти, 1995. 200 с. ISBN: ББК Х062.08.
267. ХРОПАНИЮК, В. Н. *Теория государства и права: Учебное пособие для высших учебных заведений*. Под ред. проф. В. Г. Стрекозова. - М.: "Дабахов, Ткачёв, Димов", 1997. 377 с. ISBN 5-8438-0020-3.
268. ЧЕРДАНЦЕВ, А.Ф. *Теория государства и права: Учебник для ВУЗов*. М.: Юрайт, 2002. 432 с. ISBN 5-94227-018-X.
269. ЧИРКИН, Е. В., ЮДИН, Е. А., НИКИФОРОВА, М. А. и др. *Сравнительное конституционное право*. М.: «МАНУСКРИПТ», 1996. 730 с. ISBN 93-06-10652.
270. ЧИСТЯКОВ, А.А. Уголовная ответственность (два аспекта единого понятия). Человек: преступление и наказание. В: Материалы межвузовской научной конференции адъюнктов (аспирантов) и соискателей. Рязань: Рязанская высшая школа МВД России, 1992. сс. 10-17.

- 271. ЩЕРБАКОВ, В.В. Уголовная ответственность и ее основание. Автореф. дис. на соиск. учён. степ. канд. юрид. наук. Саратов, 1998. 27 с.
- 272. ШАКАРЯН, М. С. *Гражданское процессуальное право*. М.: Проспект, 2004. 584 с. ISBN 5-86226-578-8.
- 273. ШИНДЯПИНА, М. Д. *Стадии юридической ответственности*. Дисс. канд. юрид. наук. М., 1998. 211 с.
- 274. ШИНДЯПИНА, М. Д. *Стадии юридической ответственности*. Учебное пособие. М.: Книжный мир, 1998. 168 с. ISBN 5-8041-0031-9.
- 275. ЯРКОВ, В. В. *Гражданский процесс*. Учебное пособие. 5-е издание. М.: Статут, 2017. 400 с. ISBN 978-5-8354-1376-8.

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul, Dobînda Vasile, declar pe proprie răspundere că materialele prezentate în teza de doctor se referă la propriile activități și realizări, în caz contrar urmând să suport consecințele, în conformitate cu legislația în vigoare.

Dobînda Vasile _____

Data: _____

CURRICULUM VITAE

CURRICULUM VITAE

DATE PERSONALE

Numele
Prenumele
Patronimic
Data nașterii
Locul nașterii
Starea familială
Permis de conducere
Adresa poștală
Telefon (mobil)

Dobînda
Vasile
Nicolae
07.10.1978
or. Chișinău
căsătorit, 3 copii
categoria A, B
vasile.dobinda78@gmail.com
069150123

Grad special deținut **comisar-principal de justiție**

STUDII:

Superioare
2018 - prezent

Universitatea Liberă Internațională din Moldova
Chișinău, Moldova
Doctorand al Școlii Doctorale de Drept

2004 - 2006

Universitatea Liberă Internațională din Moldova
Chișinău, Moldova
Master în Drept

1995 - 2000

Universitatea Liberă Internațională din Moldova
Chișinău, Moldova
Licențiat în drept Specialitatea „Drept economic”

Experiență profesională:

2019 – prezent

Administrația Națională a Penitenciarelor
Șef-adjunct Direcție Generală, Ofițer principal

2016 - 2019

Centrul Național Anticorupție
Șef de direcție

2012 - 2016

Centrul Național Anticorupție
Șef de serviciu, Ofițer superior de investigații
pe cazuri excepționale

2003 – 2012

**Centrul pentru Combaterea Crimelor Economice
și Corupției**

2003 – 2003

Inspector principal, Inspector superior, Inspector
Universitatea Liberă Internațională din Moldova
Jurist

2001 – 2003

Serviciul Vamal al Republicii Moldova
Inspector

2001 – 2001

Inspectoratul Fiscal de Stat
Inspector

ALTE CALIFICĂRI / ACTIVITĂȚI

2009	ILEA Budapesta (tehnici și metode de investigare a infracțiunilor de corupție)
2015	Participant al grupului de lucru privind modificarea Codului de Procedură Penală al RM (măsuri speciale de investigație)
2015	Lucien, Polonia (instruirea investigatorilor sub acoperire)
2018	Proiectul Twinning (investigația sub acoperire)

Activitate științifică

Participări:

la numeroase seminare, congrese și conferințe științifico-practice naționale și internaționale la diferite proiecte de cercetare științifică și de schimb de experiență interinstituțională și interstatală.

Publicații științifice

1. Articole în revistă

1. BALTAG, D., DOBÎNDA, V. Dimensiunea socială a răspunderii juridice. În: Studii juridice universitare, 2018, nr. 3-4, pp. 76-84. ISSN 1857-4122.
2. DOBÎNDA, V. Unele considerații privind coraportul răspunderii juridice cu răspunderea social în Teoria general a dreptului. În: Legea și viața, 2019, nr. 11, pp. 15-19. ISSN 1810-309X.
3. DOBÎNDA, V. Coraportul dintre capacitatea juridică a subiectului de drept și capacitatea delictuală a subiectului răspunderii juridice. În: Jurnalul juridic național, 2019, nr. 10, pp. 28-32. ISSN 1810-1309X.
4. BALTAG, D., DOBÎNDA, V. Categoriile filosofice de esență, conținut și formă în teoria răspunderii juridice. În: Studii juridice universitare, 2019, nr.3-4, pp. 68-78. ISSN 1857-4122.
5. DOBÎNDA, V. Conceptul și clasificarea subiectelor răspunderii juridice. În: Jurnalul juridic național: teorie și practică, 2020, nr.6, pp. 18-22. ISSN 2345-1130.
6. DOBÎNDA, V. Conceptul de statut juridic al subiectului răspunderii juridice. În: Legea și viața, 2020, nr.6-7, pp.49-53. ISSN 1810-309X.
7. DOBÎNDA, V. Unele considerente referitor la latura procesuală a răspunderii juridice. În: Jurnalul juridic național: teorie și practică, 2020, nr. 5, pp. 87-91. ISSN 2345-1130.
8. DOBÎNDA, V. Unele considerente referitor la liberarea de răspundere a subiectului răspunderii juridice în diferite etape de manifestare a acesteia. În: Legea și viața, 2020, nr.10-11, pp.29-34. ISSN 1810-309X.
9. BALTAG, D., DOBÎNDA, V. Fazele dinamice spațial-temporale ale răspunderii juridice. În: Legea și viața, 2020, nr.8-9, pp.10-15. ISSN 1810-309X.
10. BALTAG, D., DOBÎNDA, V. Unele reflecții referitoare la abordarea etapizată a răspunderii juridice. În: Legea și viața, 2020, nr.12, pp.9-15. ISSN 1810-309X.
11. BALTAG, D., DOBÎNDA, V. Legal Punishment Problems in General Theory of Law. În: *Jurnal of Danubian Studies and Research*. Vol. 11, nr. 2, 2021, p. 167-176.

2. Culegeri de materiale ale conferințelor internaționale

1. DOBÎBDA, V. Generalități privind răspunderea juridică. În: *Conferința internațională științifico-practică. Ediția a IV-a: Integrarea europeană: aspecte economico-juridice*, 21 decembrie, Chișinău:USEM, 2018, pp.300-304.
2. DOBÎBDA, V. Unele reflecții privind construcția spațial-temporală și structural sistemică a fenomenului răspunderii juridice. În: *Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională: Statul și dreptul între tradiție și modernitate*. Chișinău: USM, 2019, pp. 271-280.
3. DOBÎBDA, V. Unele considerente teoretice privind funcțiile răspunderii juridice. În: Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Republica Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare. *Conferința internațională științifico-practică*. Chișinău, 1-2 noiembrie, 2019, pp. 8-14.
4. DOBÎBDA, V. Unele reflecții referitor la desfășurarea răspunderii juridice ca fenomen. În: Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății internaționale. *Culegere de articole elaborate în baza materialelor Conferinței științifico-practice internaționale*, USM, 12-13 decembrie 2019, Chișinău. pp. 271-283.
5. DOBÎBDA, V. The Dynamics of Legal Liability and its Development Stages: some Key Considerations. În: *European Iteration Realities and perspectives. The 16 Edition of the International Conference. ELBR 2021*. Galați 2021, p. 471-476. ISSN 2067-9211.
6. DOBÎBDA, V. Problematika responsabilității și răspunderii juridice în doctrina juridică contemporană. În: *Materialele Simpozionului Internațional științifico-practic "Reglementarea utilizării resurselor naturale: realizări și perspective"*, Chișinău: UASM, 01-02.10.2021 (în curs de publicare).

Cunoașterea limbilor

romana, rusa, engleza, franceza.